

**T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI**

**ABD’NİN BÜYÜK ORTADOĞU POLİTİKASI
VE
KÜRESEL YANSIMALARI**

AYFER SELAMOĞLU

Ankara, 2007

**T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI**

TEZİN ADI

**ABD’NİN BÜYÜK ORTADOĞU POLİTİKASI
VE
KÜRESEL YANSIMALARI**

**ÖĞRENCİNİN ADI SOYADI
AYFER SELAMOĞLU**

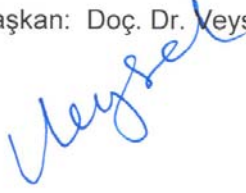
**TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. İDRİS BAL**

**Ankara, 2007
(Fotokopi ile çoğaltılamaz)**

TC. ATILIM ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Ayfer Selamoğlu'na ait, "ABD'nin Büyük Ortadoğu Politikası ve Küresel Yansımaları" adlı çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında, Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

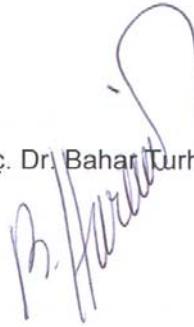
Başkan: Doç. Dr. Veysel Bilgiç

Üye: Doç. Dr. İdris Bal (Danışman)

Üye Yard. Doç. Dr. Bahar Turhan Hurmi

ÖZET

“ABD’nin Büyük Ortadoğu Politikası ve Küresel Yansımaları” başlıklı bu çalışma, ABD’nin, sınırları giderek genişleyen Ortadoğu coğrafyasında izlediği stratejiler ile bu stratejilerin küresel yansımalarını incelemek amacıyla ele alınmıştır.

11 Eylül 2001 tarihi hem uluslararası ilişkiler hem de ABD’nin Soğuk Savaş döneminden itibaren izlediği stratejiler açısından önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Bu tarihten sonra uluslararası sistemde yaşanan somut gelişmeler akademik ve siyasi çevrelerde yoğun tartışmalara neden olmuştur. Bir laboratuvar niteliğini taşıyan bu konjonktürde, “ABD’nin Büyük Ortadoğu Politikası ve Küresel Yansımaları” başlıklı tezi yazmamda en önemli kaynaklarım, Türkiye’yi yakından ilgilendiren hızlı gelişmeler, gazete-dergi-televizyon-internet haberleri, röportajlar, yorumlar gibi birinci el kaynaklar, kitap ve makaleler gibi ikinci el kaynaklar ve konunun uzmanı hocalar, diplomatlar ve siyasilerle yaptığım görüşmeler olmuştur.

ABD’nin Soğuk Savaş döneminde zengin enerji kaynaklarına sahip Ortadoğu’da başlattığı Büyük Ortadoğu Politikası (BOP) bugün Avrasya sınırlarına ulaşmıştır. Avrasya coğrafyası ve enerji kaynakları üzerinden küresel egemenliğini sürdürmeyi hedefleyen ABD 11 Eylül 2001 terör saldırılarının ertesinde, kökleri Soğuk Savaş dönemine kadar uzanan uluslararası sistemin kodlarını uygulamaya koymuştur. Bu çerçevede, “radikal İslam” yeni küresel tehdit olarak sunulurken, yeni bloklar, “Hristiyan Batı”, “Müslüman Doğu” üzerinden yükselmeye başlamıştır. Euro-Atlantik ittifakı ve NATO öncülüğünde Atlantik Bloku yenilenirken, Müslüman coğrafya mezhep çatışmalarına sürüklenmiştir. Atlantik’e karşı oluşumunu genişleten Avrasya Bloku’nun öncü güçlerinden Rusya Federasyonu’nun çektiği enerji silahı ise çatışmaların, “zenginlikler üzerinden verilen küresel egemenlik mücadelesi”nden kaynaklandığının ayrı bir göstergesi olmuştur.

ABSTRACT

Entitled 'USA's Great Middle East Policy and its Global Repercussions', I have dealt with the strategies of USA in ever-expanding Middle East geography and its global consequences. In this context, the strategies adopted by USA during Cold War, between Cold War and September 11, 2001 and after September 11, 2001, have been examined in detail.

September 11, 2001 was a significant milestone both in terms of international relations and the strategies of USA after Cold War. After this date, developments that transform and shape the international system, had caused huge debates among academic and political circles. My biggest sources in preparing this thesis about these times, which can be considered as a laboratory in the course of history where all of us witness important developments, have been developments that concern Turkey, newspaper-magazine-television and internet news, first-hand sources like interviews and comments, and second-hand sources like books and articles as well as my discussions with professors expert in the subject, diplomats and politicians.

Great Middle East Policy that USA launched in Middle East boasting rich energy sources, during Cold War, now has reached the borders of Eurasia. USA now seeks to continue its global dominance using Eurasia's geography and resources and is applying the international system that was launched after 9/11 attacks, which dates back to Cold War. In this context, "fundamentalist Islam" has been presented as the new global threat and today's blocks have been defined as the 'Christian West' and the 'Muslim East'. Now the Atlantic Block is being renewed under the leadership of Euro-Atlantic alliance and NATO, while Muslim geography has been drawn into sect clashes. In the mean time, as one of the leaders of Eurasia Block, Russia Federation's recent show with its energy weapon, has been the indication that clashes result from "global fight for dominance by using natural sources".

ÖNSÖZ

11 Eylül 2001’de New York’un sembol ikiz binalarına yapılan terörist saldırılarının dehşet görüntüleri arasında yaşanan insanlık trajedisi tüm dünya halklarını derinden sarsmıştır. Uçakların şiddetle çarptığı kuleler patlamalar eşliğinde birkaç saat içinde çökmüş ancak kulelerin enkazı üzerinden sürdürülen stratejiler küresel etkileri yüzyıl sürecektir uluslararası gelişmelerin kapısını aralamıştır.

Yıkılan kulelerin dumanları henüz tüterken, yeni bloklar, “Hristiyan Batı” ve “Müslüman Doğu” üzerinden yükselmeye başlamıştır. “Haçlı seferleri” söylemleri arasında “radikal İslam” yeni tehdit olarak dünya kamuoyuna sunulurken, nüfusunun çoğunluğu Müslümanlardan oluşan “Büyük Ortadoğu” coğrafyası “uluslararası tehdit üreten bölge” olarak işaret edilmiştir. Bu süreçte, Büyük Ortadoğu’yu adres gösteren terör olayları tırmanırken kökenleri Soğuk Savaş dönemine kadar uzanan din faktörü tarihsel söylemleri ve simgeleriyle uluslararası sahnede baş aktör olarak yükselmeye başlamıştır. Dünya, karikatür krizleri ve Papa 16. Benedictus’un açıklamaları sonrasında mucitleri Bernard Lewis ve Samuel Huntington’u haklı çıkartan din ve mezhep çatışmaları görüntülerine sahne olmuştur.

11 Eylül’den sonra ABD, terörle mücadele gerekçesiyle Amerikalı ünlü stratejist Zbigniew Brzezinski’nin, “Avrasya’ya hakim olan dünyaya hakim olur” uyarısını yaptığı bölgeyi de kapsayan Büyük Ortadoğu coğrafyasında siyasi ve askeri etkinliğini arttırmıştır. “Terörle mücadele, kitle imha silahlarını yok etme ve demokrasi götürme” söylemleriyle önce Afganistan’ı sonra da Irak’ı işgal etmiştir. Soğuk Savaş döneminin Euro-Atlantik ittifakı ve NATO örgütünü yanına alarak sürdürdüğü yürüşünde Ortadoğu’dan, Orta Asya’ya, Kafkaslara, Akdeniz ve Karadeniz’e kadar uzanan coğrafyada üsleri, örgütleri ve ittifaklarıyla askeri ve siyasi egemenliğini arttırmıştır.

ABD'nin Büyük Ortadoğu coğrafyasında, "terörle mücadele, kitle imha silahlarını yok etme ve demokrasi götürme" gerekçesiyle başlattığı yürüyüş sonucunda, AB-ABD ve NATO'dan oluşan Atlantik Bloku güçlendirilmiştir. NATO, Büyük Ortadoğu coğrafyası üzerinden dünyayı kontrol edebilecek bir askeri ve siyasi küresel örgüte dönüşmüştür. ABD'nin Büyük Ortadoğu Politikası'nın uygulandığı coğrafyayı da içeren Avrasya'nın öncü güçleri Rusya ve Çin de Avrasya Bloku'nu oluşturmuştur. Her iki ülkenin liderliğinde Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)'nün siyasi, ekonomik ve askeri olarak güçlendirilmesine ağırlık verilmiştir. Rusya, bu süreçte enerji üzerinden verilen mücadelenin nesnesi enerji silahını kullanarak gözardı edilmemesi gereken bir enerji devi olduğunu ortaya koyduktan uluslararası sahnede, aktif aktör olarak yer almaya başlamıştır. Enerji ve stratejik koridorlar üzerinde verilen bu mücadele üzerinden yükselen bloklara, bu süreçte din de eklenmiştir. Dünya, önce Bernard Lewis daha sonra Samuel Huntington'un dile getirdiği dinler üzerinden medeniyetler çatışmasına sahne olurken, bu çatışma Müslüman-Hristiyan dünya ile sınırlı kalmamış, dinler ve mezhepler arası çatışmalara kadar uzanmıştır. Bu bloklaşmalar sonucunda dünya Doğu ve Batı Dünyası olarak da yeniden nitelendirilmeye başlanmış, ABD II. Dünya Savaşı sonrasında bütünleştiği ancak Yeni Dünya Düzeni'nden itibaren ayrı düştüğü Batı ile bütünleşmiş, Doğu ise konjonktüre göre Müslüman dünyanın ait olduğu ya da Avrasya Bloku'nu içeren bir kavram olarak algılanmaya başlamıştır. Soğuk Savaş döneminde, Doğu ve Batı'dan oluşan iki bloklu dünya üzerinde, tek kutuplu dünyanın tek süper gücü olarak yükselen ABD, 11 Eylül'de yıkılan ikiz kuleler üzerinden dünyayı çoklu kutuplara ve bloklara taşımıştır.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	ix

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ	1
-------------	---

İKİNCİ BÖLÜM

ORTADOĞU'DAN BÜYÜK ORTADOĞU'YA BÜYÜK ORTADOĞU POLİTİKASI	8
---	---

1. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ	11
1.1. Truman ve BOP	20
1.2. Eisonhower'ın BOP İlanı	30
1.3. Ortadoğu'nun Monroe Doktrini	34
1.4. BOP'un Petrol Faktörü	35
1.5. Yeşil Tehdit Uluslararası Sahnede	36
1.6. İki Kutupludan Tek Kutuplu Dünyaya	39
2. YENİ DÜNYA DÜZENİ VE BALKANLAR	42
2.1. Yeni Tezler	47
2.2. Avrasya'ya Uzanan Strateji ve Balkanlar	49
2.3. Yugoslavya'yı Parçalayan Etkenler	52
2.4. Küresel Aktörlerin Yugoslavya Stratejileri	59
2.5. Anlaşmalar Gölgesinde Dağılma	62

2.6. Öncü Aktör ABD	66
2.7. Stratejik Müttefik Arnavutluk.....	69
2.8. Balkanların Uluslararası Sisteme Katkıları	76
3. 11 EYLÜL: MUTLAK EGEMENLİK DÖNEMİ	83
3.1. Yeni Düşman ve Savaş İlanı	85
3.2. ABD'nin Büyük Ortadoğu Seferi	87
3.3. Irak Gerçekleri	90
3.4. Balkanlaşan Ortadoğu	92
3.5. 11 Eylül'ün Getirdikleri	97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GENİŞLETİLMİŞ ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA PROJESİ.....	104
3.1. Soğuk Savaştan Bugüne Ortadoğu Projeleri.....	105
3.2. Gündemdeki GOP	108
3.3. ABD'yi Destekleyen BM Raporu	111
3.4. GOP'un Hedefleri	112
3.5. GOP ve Euro-Atlantik Ortaklık	116
3.6. GOP'un Bölge Ülkelerine Yansıması	117
3.7. Küresel Güçlerin GOP'a Bakışı	122

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BÜYÜK ORTADOĞU PLANI'NIN KÜRESEL YANSIMALARI.....	126
4.1. YENİLENEN EURO-ATLANTİK İTTİFAK.....	126
4.1.1. AB-ABD-Ortadoğu.....	127
4.1.2. ABD-AB Arasındaki Medeniyetler Savaşı	129
4.1.3. ABD ve AB'nin Avrasya Buluşması	132

4.2. KÜRESEL ENERJİ GÜCÜ NATO	136
4.2.1. Temel Görev: Enerjinin Güvenliği	138
4.2.2. 11 Eylül sonrası NATO	141
4.2.3. GOP'la Gelen Meşruiyet	142
4.3. ATLANTİK'E KARŞI AVRASYA BLOKU	145
4.3.1. Renkli Devrimler Değişen Rejimler	146
4.3.2. Rusya ve Yükselen Avrasyacılar	147
4.3.3. Kadife Devrimlerin Rusya'ya Yansıması	152
4.3.4. Avrasya İttifakları ve ŞİÖ	156
4.3.4.1. İşlevini Yitiren BDT	156
4.3.4.2. Rusya'nın Yeni İttifak Girişimleri.....	157
4.3.4.3. Güçlendirilen ŞİÖ	158
4.3.4.4. Atlantisçi GUAM Örgütü	162
4.3.5. Dış Politikada Açılan Enerji Kartı	164
4.3.6. Uluslararası Sahneye İnen Rusya	166
4.4. KÜRESEL SOĞUK ENERJİ SAVAŞI.....	169
4.5. DİN: GLOBAL SAHNENİN YÜKSELEN AKTÖRÜ	174
4.5.1. Yeşil Kuşak'tan 11 Eylül'e Medeniyetler Çatışması	177
4.5.2. Medeniyetleri Bombalayan Karikatür Krizi	179
4.5.3. Ruhani Lider Papa	185

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRK-ABD İLİŞKİLERİ VE GOP	192
5.1. TÜRK-ABD İLİŞKİLERİ	192
5.1.1. Soğuk Savaş Dönemi	195
5.1.2. 1990'lardan 11 Eylül'e	202
5.1.3. 11. Eylül Sonrası	204

5.2. GOP ve Türkiye	208
5.2.1. Aracı Türkiye.....	214
5.2.2. Irak-ABD-Türkiye	216
 SONUÇ	 220
 KAYNAKÇA	 225

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AT	: Avrupa Topluluğu
ATC	: Türk-Amerikan Konseyi
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
CIA	: Amerikan Merkezi Haber Alma Teşkilatı
EUFOR	: Avrupa Gücü (Kosova)
GOP	: Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi
GOKAP	: Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi
IFOR	: NATO Uygulama Gücü (Kosova)
KIS	: Kitle İmha Silahları
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması
SEATO	: Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü
SFOR	: NATO İstikrar Gücü (Kosova)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	: Şanghay İşbirliği Örgütü
UNMİK	: Kosova Birleşmiş Milletler Gücü

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Dünya siyasi tarihinin önemli bölümünü küresel egemenlik mücadeleleri oluşturmaktadır. Tarihin her döneminde, uluslararası güçler arasında küresel egemenlik mücadelesi yaşanmıştır. Güç mücadelelerinin bir tarafında büyük güçler (great powers) diğer tarafında ise ona meydan okuyan güçler (challenger) yer almıştır. Her iki tarafı da yıpratın mücadele sürerken yeni bir güç dünya siyaset sahnesinde yükselmiştir. “Başat güç” olarak da nitelendirilen bu gücün hakimiyeti yeni bir güç ortaya çıkana kadar sürmüştür. Roma İmparatorluğu’nun gücü Osmanlı İmparatorluğu yükselene kadar sürmüş, Osmanlı İmparatorluğu’nun gücü de Britanya İmparatorluğu’nun yükselişine kadar sürmüştür. 19. yüzyıl Rus tarih felsefecisi Nikolay Danilevski (1822–1885), “Rusya ve Avrupa” adlı yapıtında güneşe benzettiği medeniyetlerin en heybetli ve parlak oldukları anda çöküşe geçtiklerine dikkat çekerken, “çiçeklenme ve uygarlık aşaması”ndan sonra medeniyetlerin misyonlarını tamamladıklarını iddia etmektedir.¹ Danilevski’den beş yüz yıl kadar önce yaşamış tarih filozofu ve sosyolojinin öncüsü İbn-i Haldun ise (1333-1406), “Mukaddime” adlı yapıtında “Devlet, birbiriyle rekabet ve mücadele halindeki kabilelerden birinin öbürüne üstün gelmesi ve öbürlerini egemenliği altına almasıyla başlar” demektedir.²

Uluslararası güçlerin, küresel egemenliği elde edebilmek için üzerinde mücadele verdikleri alan ise zengin enerji kaynakları ile bu kaynakların geçtiği stratejik noktalara hakim bölgeler olmuştur. Bu çerçevede mücadelenin verildiği ana coğrafya, 11 Eylül 2001’den sonra Ortadoğu Bölgesi’nin eklenmesiyle, “Büyük Ortadoğu”ya dönüşen, Avrasya coğrafyası

¹ Pîtim Alexandrovitch Sorokin, Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1972, ss.53-71.

² Ayferi Göze, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, İstanbul: Beta Yayınları, 1989, ss.87-97; Alaeddin Şenel, Siyasal Düşünceler Tarihi, Ankara: Verso Yayınları, 1991, ss.43; Murat Sarıca, Siyasi Düşünce Tarihi, İstanbul: Gerçek Yayınevi: 1987, ss.48-51.

olmuştur. Beril Dedeoğlu, tarihte derin iz bırakan hemen her ülkenin kendisine ilerleme sağlayacak iki temel davranış hattı belirlediğine dikkat çekmektedir. Bu hattın Batı ucunda önce Batı Avrupa ülkelerinin sonra da Amerika'nın, Doğu ucunda da Çin ve Hindistan gibi ülkelerin yer aldığını belirten Dedeoğlu, uluslararası güçlerin küresel egemenlik bağlamında izlediği iki stratejik hattı ise, "Güney Avrupa, Balkanlar, Akdeniz ve Ortadoğu" ve "Orta Avrupa, Balkanlar, Karadeniz, Kafkasya ve Orta Asya" olarak sıralamaktadır. Beril Dedeoğlu, her iki yolun sözkonusu iki yöndeki hareketi sağlayacak biçimde yeniden oluşturulması sırasında Afganistan'ın "kavşak denetim noktası" olduğuna işaret ederken, "Bu hatlar, tarih boyu yaşanan en temel çatışmalara ve önemli ittifaklara karşılık gelen coğrafyalardır ve dünya zenginliğine talip olan her oyuncunun izlediği yollar olduğundan çatışma ve rekabetlerin en keskinleştiği yerlerdir" görüşlerini dile getirmektedir.³ Zbigniew Brzezinski de "Büyük Satranç Tahtası"nın (The Grand Chessboard) adlı eserinin girişinde, yaklaşık beş yüz yıldır, kıtalar arasında, politik etkileşimin başlamasından bu yana, Avrasya'nın dünya gücünün merkezi olduğuna dikkat çekmektedir. Rusya, Avusturya-Macaristan, Fransa, Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere ve Almanya Atlantik kıyılarından Basra Körfezi'ne, Çin anakarasından Orta Asya, Karadeniz, Türk Boğazları ve Suveyş kadar uzanan coğrafyaya hakim olmak istemişlerdir.

Stratejik bölgelerde, dünyanın efendisi olmayı ve uluslararası sistemi kendi çıkarları doğrultusunda biçimlendirmeyi hedefleyen her güç mücadelesini öteki üzerinden sürdürmüştür. Bu çerçevede, uluslararası sahneye, etnik, dinsel ve ideolojik kimlikler üzerinden yeni düşmanlar, ötekiler çıkarılmıştır. Bu ötekileştirme dönemine göre, Helen, Helen olmayan

³ Beril Dedeoğlu, ABD'nin 21. Yüzyıl Stratejisi ve Olası Etkileri, 2023 Dergisi, 22.11.2006, ss.26-32.

(barbar), Romalı, Müslüman, Hristiyan, beyaz, zenci olan olmayan gibi çeşitli ayrımlar üzerinden sürdürülmüştür.⁴

Bu genel eğilimler II. Dünya Savaşı sonrasında “Batı’nın lideri” statüsüyle dünya siyaset sahnesine çıkan Amerika’nın Ortadoğu’dan Büyük Ortadoğu’ya uzanan politikalarına da yansımıştır. Amerika kurulduktan sonra önce kendi kıtasına hakim olma ve ulusal birliğini gerçekleştirme stratejisi⁵ izlemiş bu süreçte ötekileştirdiği düşman “Avrupa” olmuştur.⁶ 2 Temmuz 1823’te Amerika başkanlarından James Monroe’nin kongreye gönderdiği, “Amerika Amerikalıdır”⁷ içerikli doktrinini gerçekleştirdikten sonra dünyanın zengin bölgelerinde küresel egemenliğini gerçekleştirme ve kendisine meydan okuyacak güçleri engellemeye yönelik strateji izlemeye başlamıştır. Bu çerçevede 1900’lü yılların ilk yarısında güç dengesine (balance of power), 1940’lardan itibaren de tek kutupluluğa dayalı strateji izlemeye başlamıştır. Stratejilerinin uygulama merkezi ise zengin enerji kaynakları ile bu kaynakların geçtiği stratejik koridorlar olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu merkezli başlayan bu stratejiler, SSCB’nin dağılmasının ardından Avrasya’ya kadar genişlemiş, 11 Eylül sonrasında da her iki stratejiyi kapsayan Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika coğrafyasını kapsar hale gelmiştir.

Soğuk Savaş döneminde komünizm üzerinden sürdürdüğü stratejilerinde en yakın müttefiki “kıtasında hegemonyasını gerçekleştirirken

⁴ Gianfranco Poggi, Çağdaş Devletin Gelişimi, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1991, ss. 20-24; Nuri Yurdusev, Uluslararası İlişkiler Öncesi, Devlet, Sistem ve Kimlik, Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar, Atilla Eralp (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 15-57; Beril, ABD’nin ..., ss. 26-32.

⁵ Strateji, en genel anlamıyla kendi varlığını sürdürme ve geliştirme ile karşı tarafın, yani varlığını koruma ve sürdürme olgularını tehdit edenin, bertaraf edilmesine yönelik eylem ve uygulamaları ifade etmektedir. Kavramın kökenini oluşturan “Strategos”, Eski Mısır ve Eski Yunan uyarlıklarında en yüksek askeri ve sivil yöneticileri ifade eden bir sözcük olarak kullanılmıştır. Konuyla ilgili olarak bakınız. Beril Dedeoğlu, Uluslararası Güvenlik ve Strateji, İstanbul: Derin Yayınları, 2003, ss. 56-104.

⁶ ABD’nin bu dönemde izlediği stratejiler için bakınız. Fahir Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, Alkim Yayınevi, İstanbul, ss. 73-81.

⁷ Ayhan Kaya, Kartezyen Birliktelik: Küreselcilik ve Milliyetçilik, İstanbul: Karizma Dergisi, 24, Ekim-Kasım-Aralık 2005.

ötekileştirdiği” Avrupa olmuştur. Doğu Bloku’nun dağılmasının ardından, Batı Dünyası’nın liderliğinden tek kutuplu dünyanın “hegemon gücü”⁸ (hegemony power) konumuna yükselen ABD, hem kendisine meydan okuması olası güçlerin yükselmesini önleme hem de mutlak egemenliğini (supramacy) sisteme kabul ettirecek, politikalar izlemeye başlamıştır. Bu çerçevede, Amerikalı stratejist Zbigniew Brzezinski’nin, “ABD için ödündür” nitelendirmesini yaptığı Avrasya’ya hakim olma stratejisini uygulamaya koymuştur.⁹

Yeni Dünya Düzeni (The new world order) adı verilen bu dönemde, “insan hakları, demokrasi, ulusların kendi kaderini belirleme” gibi evrensel değerlere dayanarak uluslararası sistemi, aktörleri, ittifakları ve örgütleriyle dönüştürmüştür. Askeri, siyasi ve ekonomik olarak yerleştiği Ortadoğu ve Balkanların yanı sıra Orta Asya ve Kafkaslarda da varlığını göstermeye başlamıştır.

11 Eylül 2001 tarihinde New York’un sembol binalarına yapılan terör saldırıları ise ABD’ye mutlak egemenliğini gerçekleştirme fırsatını vermiştir. ABD, saldırılarla Ortadoğu’nun yanı sıra Kuzey Afrika, Orta Asya, Kafkaslar ve Karadeniz bölgesinin kapılarını aralamış askeri ve siyasi egemenliğini kurmaya başlamıştır.

11 Eylül saldırılarının ertesinde “komünizm” tehdidi yerine radikal İslam eksenli, “uluslararası terörizm”i yeni tehdit, “Doğu Bloku” yerine de nüfusunun çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu, “Büyük Ortadoğu Coğrafyası”nı terörün ana kaynağı olarak dünyanın dikkatine sunmaya

⁸ Uluslararası sisteme egemen güç. Hegemon devletin, para biriminin uluslararası alanda geçerli olması, dünyanın her yerinde üsler ve müttefikler bulundurma, nükleer silahlara sahip olması, bölgesel kriz ve çatışmalara müdahale ederek liderliğini göstermesi gibi özellikleridir. Hegemon güç ve özellikleriyle ilgili olarak bakınız. İlhan Uzgel, Hegemon Güç, Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Günümüze Olgular, Belgeler, Yorumlar, Baskın Oran (der.), Cilt I, İstanbul: İletişim, s. 31.

⁹ ABD’nin Avrasya politikaları, diğer küresel ve bölgesel güçler ve uluslararası kurumlarla ilişkileriyle ilgili olarak bakınız. Zbigniew Brzezinski, Büyük Satranç Tahtası, İstanbul: Sabah Kitapları, 1998.

başlamıştır. Önce Amerikalı tarihçi Bernard Lewis'in¹⁰ sonra yine başka bir Amerikalı Siyaset Bilimcisi Samuel Huntington'un¹¹ "medeniyetler çatışması" öngörülerini doğrularcasına, "Batı Dünyası" yüceltilirken "İslam Dünyası" ötekileştirilmiştir. 1990 yılında Berlin Duvarı'nın altında kalan ideolojik demir perde bu kez medeniyetler çatışması/çatıştırılması temelinde yükseltilirken Büyük Ortadoğu coğrafyasında, "Yeni Ortadoğu" temeli üzerinden uluslararası sistemin inşasına başlanmıştır. ABD Başkanının (yanlışlıkla da olsa), "Yeni bir Haçlı seferi" meydan okumalarını dile getirdiği bir ortamda, ABD yönetimi ülkesine, "global dünyanın teröre karşı savaşıyan özgür savaşçısı" misyonunu biçmiştir. Ortadoğu ve Orta Asya'da bulunan Afganistan ve Irak gibi ülkeler, "terör üreten ülkeler" olarak hedef gösterilmiştir. Bush Doktrini olarak da anılan 2002 tarihli "Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi"nde yer alan, "önleyici strateji" ve "tek taraflılık" ilkelerine dayanarak, "terör tehdidine karşı istediğim yeri kimseye danışmadan vururum. Kimseye ihtiyacım yok. Ya bendensin ya şer güçlerinden" anlayışı uygulamaya konulmuştur.¹² Taliban ve El Kaide Örgütü gerekçe gösterilerek Afganistan'a askeri operasyon düzenlenmiş BM Güvenlik Konseyi'nin onaylamamasına rağmen Irak'ı, "kitle imha silahlarına sahip terörist devlet, demokrasi götüreceğiz" gibi gerekçelerle işgal etmiştir. Irak işgalinin gerekçesini oluşturan iddiaların gerçeğe dayanmadığı ortaya çıkmış ancak izlenen stratejiden vazgeçilmemiştir. Irak'ın ardından İran ve Suriye terör üreten ülkeler olarak hedef gösterilmiştir. Irak'ın işgali sürecinde tüm dünya kamuoyunun tepkisini çeken ABD, Büyük Ortadoğu Projesi'ni uluslararası kamuoyunun gündemine taşımıştır. Daha sonra Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika (GOKAP)'a dönüşen, kamuoyunda GOP ya da BOP olarak anılan projeye, bölgede, insan haklarına, demokrasiye ve refaha dayalı bir düzeni hedeflediklerini savunmuştur. Savunduğu evrensel ilkelerle çelişen ABD uygulamaları "Büyük Ortadoğu Politikası"nın demokrasi ayağı GOP'un

¹⁰ <http://www.theatlantic.com/doc/prem/199009/muslim-rage> Lewis

¹¹ Samuel P. Huntington, The Clash of Civilizations and the Remaking World Order, New York, Simon & Schuster, 2003.

¹² The National Security Strategy of the United States of America; Seal of the President, September, 2002. <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html>

Bağdat'ta ciddi yara almasına neden olmuş, George Walker Bush yönetimindeki Cumhuriyetçiler kongredeki seçimlerde kaybetmiştir. Soğuk Savaş dönemi Euro-Atlantik ittifakına, NATO'nun askeri gücünü de katan ABD 11 Eylül ertesinde estirilmeye başlanan terör, din ve medeniyetler çatışması rüzgarları altında askeri ve siyasi etkinliğini Büyük Ortadoğu coğrafyasında arttırmıştır.

ABD, "Büyük Ortadoğu coğrafyası üzerinden küresel egemenliğini süresiz kılma" stratejilerini uygulamaya koyarken bölgenin öncü güçlerinden Rusya Federasyonu (RF) ve Çin de harekete geçmiştir. Yakın çevresinde renkli devrimlerle sonuçlanan süreci kontrol altına alan Rusya, "Atlantik Bloku'na karşı Avrasya Bloku'nu güçlendirme stratejisi izlemiş, ABD'nin de peşinde olduğu, bölgedeki mücadelenin asıl kaynağı "enerji" silahını kullanarak tüm dünyaya "dikkate alınması gereken enerji gücü" olduğunu göstermiştir.

Rusya'nın, Avrasya üzerinde Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) gibi ittifaklara gittiği, enerji gücü olarak uluslararası sahnede yer aldığı bir konjonktürde İsrail'in Lübnan'a saldırısı, bölgede zincirleme yaşanan işgallerin dünyayı yeniden biçimlendirme operasyonu olduğunu göstermiştir. Lübnan'ın İsrail tarafından işgal edilişi sürerken Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice'ın 25 Temmuz 2006'da yaptığı, "Yeni bir Ortadoğu oluşturuyoruz. Yeni bir Ortadoğu'nun sancıları bunlar" açıklaması bilinenin ilanı olmuştur.

Bu çalışmada, ABD'nin küresel egemenlik stratejileri ışığında izlediği Büyük Ortadoğu Politikası¹³ ve bu politikanın küresel yansımaları ele alınmaktadır. Bu çalışmada, kanıtlanmaya çalışılan ana varsayım (hipotez) şudur; ABD, küresel egemenliğini süresiz kılmak amacıyla stratejik önemdeki Büyük Ortadoğu coğrafyasına hakim olma ve kendisine rakip olabilecek güçleri engelleme stratejisi izlemektedir.

Bu çerçevede 11 Eylül ertesinde estirilen terör, savaşlar, medeniyetler çatışması, GOP, iç ayaklanmalar ve renkli-kadife devrimler rüzgarları

¹³ Bundan sonra BOP (Büyük Ortadoğu Politikası) olarak kullanılacaktır.

eşliğinde dünya, yeni bir savaş-kaos ortamına taşınmıştır. Komünizm tehdidinin yerini radikal İslam almış, “Komünist Doğu-Kapitalist Batı” Blokları bu kez dinler üzerinden, “Hristiyan Batı-Müslüman Doğu” olarak ikiye ayrılmıştır. Medeniyetler çatışması/çatıştırılması sadece dinlerle sınırlı kalmamış, mezhepler arası çatışmalar artmış/arttırılmıştır. Atlantik ve Avrasya Blokları güçlendirilmiştir. NATO, Büyük Ortadoğu coğrafyası üzerinde küresel etkileri olan askeri ve siyasi bir güç olarak yükselmiştir. Dünya yeni bir savaş/çatışma ortamına girmiştir.

Bu çalışmanın, giriş bölümünde ABD politikaları ve küresel etkileri genel olarak ele alınmaktadır. ABD’nin Ortadoğu’dan Büyük Ortadoğu’ya izlediği politikalarının ele alındığı ikinci bölümde Amerika’nın aktif dış politika izlemeye başladığı “Soğuk Savaş döneminden 11 Eylül sonrasına uzanan dönemdeki stratejileri” Büyük Ortadoğu Politikası çerçevesinde irdelenmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, ABD’nin 11 Eylül sonrasında uluslararası kamuoyunun gündemine taşıdığı Genişletilmiş Ortadoğu Projesi ele alınmaktadır. Bu çerçevede, bölgenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşullar, projenin resmi söylemiyle birlikte verilirken uygulamadaki çelişkileri Irak örneğinde tartışılmaktadır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, ABD’nin Büyük Ortadoğu Politikası’nın “küresel yansımaları” ele alınmaktadır. Bu bölümde, 11 Eylül sonrasında kırılmadan yeniden birleşmeye dönüşen Euro-Atlantik ittifak, küreselleşen NATO, Atlantik’e karşı oluşan Avrasya ittifakı güçleri irdelenmektedir. Bu bölümde ayrıca Soğuk Savaş sonrası tartışılmaya başlanan medeniyetler çatışması tezini doğrulatacak olaylar, uluslararası sistemde yükselen/yükseltelen din faktörü çerçevesinde ele alınmaktadır.

Çalışmanın beşinci bölümünde ise ABD-Türkiye ilişkileri, Soğuk Savaş dönemi, Yeni Dünya Düzeni dönemi ve 11 Eylül sonrası konjonktür çerçevesinde ele alınmakta, GOP’un, “model ülke” olarak Türkiye’ye yansımaları tartışılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

ORTADOĞU'DAN BÜYÜK ORTADOĞU'YA ABD POLİTİKALARI

Giriş

ABD, kurulduğu günden bugüne başkanların adlarıyla anılan doktrinlerle, dış politika stratejilerini, “güç ve çıkar” kavramları üzerinde sürdürmüştür. Başkanlar değişmiş ancak ABD politikaları süreklilik içinde devam etmiştir. ABD Eski Dışişleri Bakanlarından Henry Kissinger bu sürekliliği şu sözlerle dile getirmektedir:

Hiçbir toplum, onun kadar başka devletlerin işlerine karışmama ilkesinde ısrarlı veya kendi değerlerinin dünyaca uygulanması düşüncesinde bu kadar ateşli olmamıştır. Hiçbir ülke, kendi diplomasinin bugünden yarına uygulanmasında onun kadar pragmatik veya tarihsel ahlak görüşlerinin izlenmesinde onun kadar ideolojik olmamıştır.¹⁴

ABD'nin ilk başkanı George Washington (1789-1797) yabancı ülkelerle mümkün olduğu kadar çok ticaret ve mümkün olduğu kadar az siyasi ilişkilere girilmesi çağrısında bulunmuştur. Başkan James Monroe (1817-1825) doktrini, Avrupa'yı ötekileştirerek, kıtayı sadece ABD'nin yayılmasına açmıştır. ABD'nin aktif dış politikaya geçiş dönemini de simgeleyen Soğuk Savaş döneminde çevreleme politikasını başlatan Başkan Harry S. Truman'ın doktrini (1945-1953), özgür ulusların Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğine ihtiyacı olduğunu, ABD'nin buna yanıt vermemesi halinde dünya barışının tehlikeye gireceğini savunmuştur. ABD'nin Ortadoğu'da aktif olarak yer aldığı dönemi simgeleyen Başkan Dwight David Eisenhower (1953-1961) doktrini ise Ortadoğu'da çıkarları, “hayati önemde” olarak nitelerken Washington'un aktif politika izlemesini öngörmüştür Richard Milhous Nixon(1969-1974) dolaylı askeri ve ekonomik yardımlarla bölgeye

¹⁴ Henry Kissinger, Diplomasi, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002, ss. 9.

müdahaleyi savunmuştur. Jimmy Carter (1977-1981) doktrini, Eisonhower'dan daha da ileri giderek Basra Körfezi'ndeki çıkarlarının tehdit edilmesi durumunda güç kullanacaklarını ilan etmiştir. 11 Eylül olaylarından sonra gündeme gelen Bush Doktrini ise ABD'nin güvenliği ve uygar dünyanın özgürlüğü için, tek taraflı harekete geçeceklerini tüm dünyaya duyurmuştur. 11 Eylül, Truman Doktrini ile batının liderliği rolünü üstlenen ABD'ye mutlak egemenliğin yolunu açacak gelişmelerin kapısını aralamıştır.¹⁵

ABD başkanları tarihe yön veren doktrinler öncülüğünde giderek genişleyen stratejilerinin gerekçesini, "ABD her açıdan diğer ülkelerden üstündür. Demokrasi, özgürlük ve güvenlik yaymaktadır" savlarına dayandırırken Amerikalı tarihçi Howard Zinn aksi görüşü savunmaktadır.

Ama biraz olsun tarih bilirse, başkanların ülkeye kaç kere benzer açıklamalar yaptığını ve hepsinin palavra olduğunun nasıl ortaya çıktığını bilirse, kandırılmayız. Tarih kitaplarında 'idealist' sıfatıyla anılan Wilson bile Birinci Dünya Savaşı'na girmemizin nedenlerine dair yalan söyledi. 'Dünyayı demokrasi için güvenli hale getirmekten' dem vuruyordu, ama savaşın asıl nedeni, dünyayı Batılı emperyalist güçler için daha güvenli hale getirmektir. Truman, Hiroşima'ya 'askeri hedef' olduğu için atom bombası atıldığını açıklarken yalan söyledi. Vietnam hakkında da herkes yalan söyledi: Kennedy müdahalemizin boyutu, Johnson Tonkin Körfezi, Nixon da Kamboçya'nın gizlice bombalanması hakkında... Hepsi niyetin Güney Vietnam'ı komünizmden korumak olduğunu iddia etti. Ama asıl niyet, orayı Asya kıtasındaki ileri karakol olarak tutmaktır. Reagan, ABD için tehdit olduğunu iddia ederek Grenada işgaline dair yalan söyledi. Baba Bush ise binlerce sıradan insanın ölümüne neden olan Panama işgali hakkında. Baba Bush 1991'de Irak'a saldırmanın gerekçesi hakkında da yalan attı. Kuveyt'in egemenliğini savunmaktan dem vururken, aslında petrol zengini Ortadoğu'da Amerikan gücünü tesis etmeyi amaçlıyordu. Tarihimiz böyle yalanlarla doluyken, oğul Bush'un Irak işgali için sıraladığı bahanelere inanmak mümkün mü? Petrol için feda edilen canlara karşı içgüdüsel olarak isyan etmez miyiz? Bunlar, tatsız ve utanç verici gerçekler, ama dürüst olacaksak onlarla yüzleşmemiz gerekli. Karayibler ve Pasifik'teki emperyalist fetih geçmişimizle, onda birimiz bile olmayan Vietnam, Grenada, Panama, Afganistan ve Irak gibi küçük ülkelere karşı yürüttüğümüz utanç verici savaşlarla... Ve Hiroşima

¹⁵ Konuyla ilgili olarak bkz. Funda Keskin, ABD Başkanlarının Ünlü Doktrinleri, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Günümüze Olgular, Belgeler, Yorumlar, Baskın Oran (der.), Cilt I, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, ss. 527; Fahir, 20. Yüzyıl..., ss. 67-70-501-504-678; Oral Sander, Siyasi Tarih 1918-1994, Ankara, İmge Kitabevi, 1994, ss.219-420.; Tayyar Arı, Irak, İran ve ABD, İstanbul: Alfa Yayınevi, 1410, 2004. ss.182-258.

ve Nagazaki'nin acıları hâlâ taze olan hatırasıyla... Hiç de gurur duyabileceğimiz bir tarihimiz yok.¹⁶

13 İngiliz kolonisinin İngiltere'ye karşı bağımsızlığını ilan etmesiyle 1776'da kuruluşunu ilan eden ABD, Avrupa'yı ötekileştirdiği Monroe Doktrini ile ulusal kimliğini oluşturma, kıtada egemenliğini sağlama konusunda önemli bir başlangıç yapmıştır. Avrupa'nın ağır yıkımla çıktığı II. Dünya Savaşı'ndan "Batı'nın global lideri" kazanımıyla çıkan ABD komünizmi ötekileştirdiği Soğuk Savaş döneminde zengin enerji kaynaklarına sahip Ortadoğu ile bu bölgeye giden koridor üzerinde bulunan stratejik önemdeki Balkanlarda aktif politikalara başlamıştır.

Soğuk savaş döneminden de, "tek süper güç" olarak çıkan ABD, ortak tehdidin kalmadığı, güçlenmesine katkıda bulunan ittifakların sorgulandığı, Doğu Bloku'nun dağılmasıyla yeni bakir ve zengin coğrafyaların ortaya çıktığı, küresel ve bölgesel güç adaylarının kıyasıya mücadele verdiği konjonktürde uluslararası sistemi ve araçları dönüştürme stratejisini Balkanlarda ve Ortadoğu'da başlatmıştır. "Yeni Dünya Düzeni" adı verilen bu dönemde, Doğu Bloku'nun dağılması, ekonomik kriz, yükselen milliyetçilik gibi faktörlerin de etkisiyle, "İnsan hakları, demokrasi ve hukuk devleti" gibi kavramlara dayanarak uluslararası sistemi yeniden düzenlemiştir. NATO işlevselleşirken, alan dışı müdahaleler başlatılmış, egemen devlet kavramı tartışmaya açılmış, dünya barışı için kurulan Birleşmiş Milletler'in (BM), (United Nations-UN) varlığı tartışmaya açılmış, hukuk dışı yaptırımların önü açılmıştır. Yine bu dönemde Soğuk Savaş döneminde başlatılan çevreleme zincirinin doğuya doğru genişletilmesi stratejisi sürdürülmüş, sisteme karşı çıkan devlet ve liderlere mesaj verilmiş, siyasi bütünleşme yolunda ilerleyen AB'nin, "ekonomik güç" dışındaki varlığını, Rusya ve Çin'in güvenilirliği tartışmaya açılmıştır. Hegemon üstünlüğünü ispatlayan ABD, Avrasya'nın

¹⁶ New York Üniversitesi'ni bitirdikten sonra Colombia Üniversitesi'nde tarih doktora yapmıştır. Atlanta Spelman Koleji ve Boston Üniversitesi'nde dersler vermiştir. Doktora sonrası çalışmalarını Harvard Üniversitesi'nde yapmış, Paris ve Bologna Üniversitelerinde konuk profesör olarak bulunmuştur. Howard Zinn, America's Blindness, The Progressive Magazine, April 2006.

batısı ve doğusu arasında uzanan zincirin stratejik önemdeki halkasına NATO ve askeri üsleriyle yerleşmiştir.¹⁷ Bosna ve Kosova krizlerinde Müslümanların yanında yer alarak, zengin enerji kaynaklarına ve pazarlara sahip İslam coğrafyası nüfusuna, “Ben koruyucu gücüm” mesajını göndermiştir.

11 Eylül 2001 tarihli terörist saldırılardan sonra da Soğuk Savaş sonrasında dönüştürdüğü sistem ve araçlarıyla Büyük Ortadoğu coğrafyasına yönelik politikasını uygulamaya koymuştur. Kuruluşundan II. Dünya Savaşı’na, Soğuk Savaş döneminden 11 Eylül’e, 11 Eylül’den bugüne kadar giderek genişletilmiş bir coğrafyada sürdürdüğü politikalarını, tehdit ekseninde, AB ve NATO gibi kurumsal yapılanmalar desteğiyle, müttefik ülkeler, askeri ve siyasi yardımlar aracılığıyla sürdürmüştür. ABD bölgede izlediği politikaları Batı dünyasının güvenliği, demokrasi ve insan hakları gibi değerlere dayandırırken Uluslararası İlişkiler Uzmanı Tayyar Arı ABD politikalarına yön veren faktörleri petrol, petrolle bağlantılı ekonomik çıkarlar ve İsrail’in güvenliği olarak sıralamaktadır.¹⁸

Çalışmanın, “Ortadoğu’dan Büyük Ortadoğu’ya” başlıklı bu bölümünde ABD’nin stratejileri, “Büyük Ortadoğu Politikası” çerçevesinde ele alınmaktadır. ABD politikaları, “Soğuk Savaş dönemi”, “Yeni Dünya Düzeni ve Balkanlar” ve “11 Eylül ve sonrası” başlıkları altında, başkanların ünlü doktrinleriyle birlikte irdelenmektedir.

1. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ

Ruslar, 20. yüzyılın başında ve sonunda iki büyük devrimle dünyayı sarsmışlardır. İlki 24 Ekim 1917’de Vladimir İlyiç Lenin’in öncülüğünde yapılan kanlı komünist devrimdir. İkincisi ise yüzyılın sonuna doğru Soğuk Savaş dönemine son veren yeniden yapılanma ve açıklık (Perestroyka ve

¹⁷ İlhan Uzgel, ABD Hegemonyası Yeniden, Cumhuriyet Strateji Dergisi, ss. 12-13

¹⁸ Tayyar Arı , Irak, İran ve ABD, Ankara, Alfa Yayınları, 2004. ss.179.

Glastnost) devrimidir. Her iki gelişmenin de ABD'nin uluslararası sistemdeki konumunu güçlendirici etkileri olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın ertesinde komünizm tehdidine karşı Batı dünyasının liderliğini üstlenen ABD, Soğuk Savaş dönemine son veren, "Yeniden Yapılanma ve Açıklık" stratejileriyle de "tek kutuplu dünyanın tek süper gücü" olarak uluslararası sahnede yükselmiştir.

Ekim devrimiyle yüzyılın başında uluslararası ilişkilere giren komünizm ideolojisi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan uluslararası sistemde iki ayrı bloklaşmada, taraflardan birini oluşturmuştur. "Soğuk Savaş"¹⁹ olarak adlandırılan bu dönemde, güç dengeleri değişmiş, Avrupa, uluslararası sistemi belirleyen bir güç konumundan düşerken, SSCB ve ABD iki büyük güç olarak öne çıkmışlardır. II. Dünya Savaşı ertesinden 1980'li yıllara kadar uluslararası sistem, "Kapitalist ve Komünist Sistem" olarak ikiye bölünmüş, "Bağlantısızlar"²⁰ (non-alignment) dışında, sistemin baş aktörleri ABD ve SSCB etrafında, "Batı ve Doğu Bloku" olarak iki ayrı grup oluşmuştur. Metin Eriş, II. Dünya Savaşı öncesinde genellikle Avrupa devletleri ve Avrupalı devletlerin liderliği anlamı taşıyan Batı Dünyası kavramının, Soğuk Savaş döneminde Amerika'nın önderliğinde bir blok adına dönüştüğüne işaret etmektedir.²¹ Bu dönemde, her iki blok arasında

¹⁹ "Guerra-fria" (Soğuk Savaş) kavramı ilk kez 13. yüzyılda İspanya-Osmanlı İmparatorluğu arasındaki mücadeleyi anlatmak için kullanılmıştır. Daha sonra bu kavram II. Dünya Savaşı sonrasında 1947 yılında ABD'li Bernard Baruch (ABD Başkanlarına 10 yıl danışmanlık yapan Baruch 1919 yılında Paris'te yapılan Versailles Barış Konferansı'na Amerika'yı temsilen katılmıştır) tarafından yinelenmiştir. Soğuk Savaş dönemiyle ilgili olarak bakınız; Baskın, Siyasi...419-945.; Fahir, 20. Yüzyıl..., ss. 419-909; İdris Bal, Türk Dış Politikası'nın Ana Hatları, Ankara; Lalezar Kitabevi, 2006, ss. 681-711; Flavio Fioranni ve diğerleri, 20. Yüzyılın Resimli Tarihi, İstanbul: Doğan Kitap, 2000.

²⁰ Bağlantısızlık belli başlı bloklar ile siyasal ya da ideolojik yaklaşımlardan kaçınma politikasıdır. "Blokuzluk politikası" olarak da adlandırılan bağlantısızlık II. Dünya Savaşı'ndan sonra Hindistan, Yugoslavya, Mısır gibi ülkeler ile Asya ve Afrika'da yeni kurulan devletlerin çoğu tarafından uygulanmış bir politikadır. Günümüzde siyasal ve ideolojik blokların bulunduğu iki kutuplu sistem sona erdiğinden bağlantısızlık hareketinin temel dayanağı ortadan kalkmıştır. Ülke Arıboğan, Gülten Ayman, Beril Dedeoğlu, Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, Faruk Sönmezoğlu, (der.), Der Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 120-121. Baskın, Bağlantısızlık Hareketi-Yükselişi Düşüşü, Türk..., ss. 660., Mehmet..., Uluslar arası, ss. 62-72. ss. Faruk..., Türk, 663-670.

²¹ Metin Eriş, Amerikan/Rus Emperyalizmi, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1978, s. 31.

ideolojik, siyasi ve askeri mücadele nükleer silahlanma yarışına kadar ulaşmıştır.

II. Dünya Savaşı'nda müttefik olan SSCB ve ABD'nin liderliklerinde yaşanan Soğuk Savaş'ın nedenleri arasında, "Yenilen Almanya'nın geleceği, Rusya denetimindeki ülkelere verilecek bağımsızlığın derecesi, atom silahlarıyla ilgili düzenlemeler, uluslararası ekonomik düzenlemenin yapısı" gibi faktörler sıralanmaktadır. Oral Sander, yüksek gümrük duvarları ve bölgesel ticaret bloklarının, 1930'larda yaşanan ekonomik bunalıma ve 2. Dünya Savaşı'na kadar uzanan siyasi çatışmalara neden olduğunu belirtirken "Yani, barış kurulacak ve sürdürülecekse, ithalat ve ihracatın serbestçe akması gerekli ve önemliydi. Öteki endüstri devletleri savaş sırasında büyük güçlükler çekerken, üretimini 4 kat arttıran ABD ekonomik gücünü kullanarak, dünya ekonomisine istediği biçimi verecek duruma gelmişti ve vermekte de kararlıydı" demektedir.²² Sander'in dikkat çektiği ABD'nin ekonomik gücünün boyutlarını, BenJamin M. Rowland, "Savaş sonrasında Washington'un elinde 20 milyar dolarlık altın rezervi bulunmaktaydı. Bu, 33 milyar dolarlık dünya toplamının neredeyse üçte ikisini oluşturmaktaydı" sözleriyle özetlemektedir.²³ ABD'nin bir numara olduktan sonra kendi sınırlarına sıkışıp kalamayacağını ifade eden Paul Kennedy²⁴ ise Amerika'nın gücünü, "gerçek anlamda hiç görülmedik boyutta" olarak nitelerken şu görüşleri dile getirmektedir:

Gerçekten de, 1940-1944 yıllarında Birleşik Devletler sanayindeki genişleme, o zamana kadar ya da o zamandan bir hiç olmadığı bir tempoda –yılda yüzde 15'in üzerinde arttı. Gerçi bu büyüme daha çok savaş üretimi sayesinde olmuştur ama savaşla ilgisi olmayan mallarda artmış ve böylece savaşa katılan diğer ülkelerde görüldüğü gibi , ekonominin sivil sektörüne el uzatılmamıştır. Amerika'daki yaşam düzeyi öbür ülkelerin hepsinden yüksekti; ama aynı şey kişi başına verimlilik için de geçerliydi. Birleşik devletler, Büyük Güçler arasında, savaş yüzünden yoksullaşmak yerine zenginleşen –aslında çok çok

²² Oral, Siyasi ..., s. 194.

²³ Benjamin M. Rowland, Balance of Power Economy, New York, New York University Press. p.220.

²⁴ Prof. Paul Kennedy, eğitimini Newcastle, Oxford ve Bonn üniversitelerinde yapmıştır. Modern milletlerarası ve stratejik tarih konularında dersler vermiştir.

zenginleşen- tek ülkeydi. Bu ekonomik güç, Birleşik Devletlerin askeri kuvvetine de yansıyor, ülke, savaşın sonunda 7,5 milyonu denizaşırı yerlerde olmak üzere, 12,5 milyon silahlı kuvvetler personeline sahip oluyordu. Birleşik Devletler hem uçak gemisi özel hizmet kuvvetleri, hem de deniz piyade sınıfları bakımından, gücünü yerküre üzerinde denizden ulaşılabilecek her yerde gösterebilecek kapasitede olduğunu fazlasıyla ortaya koymuştu. Amerika'nın "havadaki egemenlik"i bundan daha da görkemliydi; Her şeyden önemlisi de Birleşik Devletlerin atom bombası tekeline sahip olmasıydı. Birleşik Devletlerin sahip olduğu bu olağanüstü elverişli ekonomik ve stratejik konum göz önüne alınırsa, 1945'ten sonra dışarıya doğru yaptığı atılım, uluslararası politika tarihine aşına kimseler için hiç de şaşırtıcı değildi. Bir numara haline geldikten sonra, kendi kıyıları, hatta kendi yarıküresi içine sıkışıp kalamazdı.²⁵

Howard Zinn de, ekonomik ve askeri olarak güçlenen SSCB'ye karşı ABD'nin Soğuk Savaş ortamı yarattığını ileri sürmektedir.

Savaş sonrası yıllarda savaş yorgunu Amerikan kamuoyu, seferberliğin sona ermesini ve silahsızlanmayı desteklemeye hazırlanırken, Truman yönetimi (Roosevelt 1945 Nisan ayında ölmüştü) bir kriz ve soğuk savaş atmosferi yaratmak için çalışmalara başladı. Sovyetler Birliği ile rekabet gerçektir. Bu ülke savaştan ekonomisi çökmüş, 20 milyon insanı ölmüş bir halde çıkmıştı; ama şaşırtıcı bir biçimde kendini toparlıyor, sanayisini yeniliyor ve askeri güç kazanıyordu. Ancak Truman yönetimi Sovyetler Birliği'ni yalnızca bir rakip değil, acil bir tehdit olarak gösterdi. Yurtiçinde ve dışında bir korku atmosferi, komünizm histerisi yaratarak askeri bütçenin inanılmaz rakamlara tırmanmasını ve savaşa dönük bir ekonominin harekete geçirilmesini sağladı. Bu politika bileşimi ise dışarıda daha saldırgan, içeride ise daha baskıcı bir yönetim anlayışını getirdi.²⁶

Fahir Armaoğlu ise Soğuk Savaş'ın başlamasından SSCB'yi sorumlu tutmaktadır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikan kamuoyunda, ABD'nin tekrar kabuğuna çekilmesi yönünde görüş birliği olduğunu belirten Armaoğlu, SSCB'nin komünist emperyalizminin buna engel olduğunu öne sürmektedir:

1946 yılında Sovyet Rusya'nın üç ana istikamette yayılma çabalarına giriştiğini görmekteyiz. İran üzerinden Orta Doğu petrolü, ve Basra Körfezi ile Hind Okyanusu, Türkiye üzerinden Boğazlar, Ege Denizi ve Doğu Akdeniz ve Yunanistan üzerinden de keza Doğu Akdeniz. Dikkat edilirse bu üç istikamet geleneksel olarak İngiltere'nin hayati alaka ve çıkar alanları idi. Her üç bölge de, İngiltere'nin Rusya'ya karşı 19. yüzyılda en hassas noktaları olmuştu. Fakat II. Dünya Savaşı İngiltere

²⁵ Paul Kennedy, Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 306, 2002, ss. 427-428.

²⁶ Howard Zinn, Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi, Ankara, İmge Kitabevi, 2005, ss. 450-451.

üzerinde öyle bir tahribat yapmıştı ki, artık İngiltere'nin bu bölgeleri savunmak için Sovyet Rusya'nın karşısına çıkacak hali yoktu.²⁷

J. Lee. Stephen Soğuk Savaş döneminin temellerinin 1917'deki Rusya'daki komünist devrime kadar uzandığını savunmaktadır. Rusya'daki devrimle birlikte ideolojik düşmanlığın başladığına işaret eden Stephen, Fransa İçişleri Bakanı Sarraut'un 1927'de "Moskova Komünizmi'nin liderleri, engin Slav hegemonyasının dışında yeni bir emperyalizm yaratmayı umuyorlar" diye yakındığını aktarmaktadır.²⁸ Oral Sander, "dünya devrimi" iddiasıyla iktidara gelen Bolşeviklerin Rusya'da iktidara gelmesiyle, ABD'de, "Avrupa kıtasına egemen bir Rusya'nın Amerikan çıkarlarını zedelemesi" korkusu belirdiğini savunmaktadır. Sander, gecikmeli de olsa ABD'nin 1933 yılında SSCB'ni tanımasına, karşılıklı diplomatik ve ticari ilişkiler kurulmasına rağmen iki ülke arasındaki temel güvensizlik havasının devam ettiğini söylemektedir. Ne II. Dünya Savaşı sırasında Hitler'e karşı yapılan işbirliğinin ne de ABD'nin Ödünç Verme ve Kiralama yardımının bu güvensizlik ortamını gidermediğini kaydeden Sander, Soğuk Savaş'ın 50 yıllık Amerikan-Rus çatışmasının çerçevesinde anlaşılabilirliğini belirtmektedir.²⁹ Sander, savaşın sonuna doğru Sovyet ordusu eliyle Doğu Avrupa ülkelerinde komünist yönetimlerin kurulduğu yönünde görüşlere ise karşı çıkmakta ve "Tarihte böylesine önemli bir olayın incelenmesinde böyle bir görüş, aşırı bir basitleştirmedir" demektedir. Sander, demokratik geleneğe sahip olmayışları ve tarımsal alt yapısı nedeniyle sağcı diktatörlerin çıktığı Doğu Avrupa ülkelerinde güçlü ve etkili bir burjuvazi sınıfının oluştuğunu belirten Sander, bu sınıfın Batı Avrupadakilerin tersine devletin savaş gücüne yardım etmek yerine Nazi Almanyası ile yakın işbirliği yapmayı tercih ettiklerine ve ülkelerinin ekonomilerini Almanya'nın yönetimine bıraktıklarına dikkat çekmekte ve şu görüşleri dile getirmektedir.

²⁷ Fahir, 20. Yüzyıl..., ss. 441.

²⁸ J.Lee Stephen, Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980, Ankara: Dost Kitabevi, 2002, ss.310.

²⁹ Oral, Siyasi ..., ss. 192-194.

Savaşta Almanya'ya karşı etkili mücadele verenler işçiler ve daha çok köylülerdi. Bu yüzden, aslında 2. Dünya Savaşı Avrupa ülkeleri için aynı zamanda bir iç savaş da olmuştur. Bu sınıfların savaştan sonra köklü ekonomik reformlar yoluyla, kurulacak hükümetlerde ağır basacakları açıktı. İşte bu durum, bölgenin savaş sonrası siyasal yaşantısını etkiledi ve kurulan hükümetler merkez ve aşırı sol arasındaki partilerden oluştu. Sovyet ordusu Doğu Avrupa ülkelerine girdiğinde, bölge komünist partilerinin çoğu toplumun küçümsenmeyecek bir bölümünün desteğini sağlamış oldukları gibi, kendilerinin kurdukları güçlü siyasal örgütlere de sahiptiler.³⁰

Sonuç olarak savaş sonrasında ekonomisi en güçlü ülke konumundaki ABD, komünizm ideolojisini savunan SSCB karşısında, dünya ekonomisini istediği gibi biçimlendirmeyi ve bu yolla küresel egemenliğini gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. II. Dünya Savaşı'ndan, dünyanın iki süper gücü olarak çıkan SSCB ve ABD arasındaki mücadele ideolojiler üzerinden yapılmıştır. Japonya'nın tesliminden bir hafta sonra, 1945 Eylülünde, Amerikan Dışişleri Bakanı James F. Byrnes, bu varsayımlara temel olan konuşmasında şu görüşleri dile getirmektedir:

Uluslar arası politikamız ile iç politikamız birbirinden ayrılamaz. Dış ilişkilerimiz ister istemez ABD'deki istihdamı etkileyecektir. Sürekli bir barış, dışa kapalı bloklar ve ekonomik savaş temelinde kurulamaz. Liberal bir ticaret sistemi dünya ticaretinde üstün durumda bulunanlara özel sorumluluklar yüklemektedir. ABD'de bu durumdadır. Yeryüzünün birçok ülkesinde siyasal ve ekonomik ilkelerimiz, bu ilkeleri kabul etmeyen ideolojilerle çatışma durumundadır.³¹

Bu dönemde Washington, Batı Avrupa'nın savaş yıkımlarının giderilmesine ve ekonomilerinin kapitalist sistem içinde yeniden canlandırılmasına öncülük etmiştir. Bu çerçevede düşünsel temelleri 1200'lü yıllara kadar giden AB kurumsallaşmıştır. Avrupa'nın başlıca kaynakları Amerikan üstünlüğünün etkisi altında yeniden düzenlenmiştir. 1947 Mart'ında Truman Doktrini ile Doğu ve Batı Bloku arasında köprü durumunda olan Türkiye ve Yunanistan'a yardım yapılmıştır. Kongre kararıyla, Türkiye'ye 100 Yunanistan'a 300 milyon dolar verilmiştir. Aynı yılın Haziran ayında Marshall Planı ortaya atılmıştır. Dışişleri Bakanı George C. Marshall adıyla anılan,

³⁰ Oral, siyasi ..., ss. 200-203.

³¹ Oral, siyasi ..., ss. 184

“ekonomik yardım programı”yla hem ülkelerin ekonomileri üzerinde denetim kurulmuş hem de komünizme karşı Batı Bloku’nun güçlenmesi desteklenmiştir. Marshall Planı çerçevesinde ekonomik yardımların verilmesi, Avrupalıların kendi aralarında işbirliğine girmeleri şartına bağlanmıştır.³² 9 Nisan 1949’da NATO Savunma Örgütü kurulmuştur.³³ ABD, böylece ekonomik desteğin yanısıra, askeri anlamda da Avrupa’nın güvencesi haline gelmiştir. ABD anlaşmaya katılan ülkelerin hemen hepsinde askeri üsler kurmuş, nükleer silahları kıtaya yaymıştır. Vietnam ve Kore savaşlarından sonra yardım paketlerini Pasifik’e yöneltmiş, bölgesel örgütlerin öncülüğünü yapmıştır. Tam bağımsızlığını kazanan Tayland, Laos, Kamboçya ve Güney Vietnam’a askeri ve ekonomik yardımları arttırmıştır. 1 Eylül 1951’de Anzus Pakti’nin,³⁴ 8 Eylül 1954’de de SEATO veya Manilla Pakti³⁵ da denilen Güney-Doğu Asya Antlaşma Teşkilatı’nın (South East Asia Treaty Organization-SEATO), 9 Ağustos 1954’te Balkan İttifakının, 25 Kasım 1955’de Bağdat Pakti’nin kurulmasına öncülük etmiştir. Böylece, Avrupa’nın Atlantik kıyılarından Pasifiğe kadar uzanan stratejik hat üzerinde ittifaklar zincirini oluşturmuştur.

Bu süreçte kökeni 1917 Ekim Devrimi’ne kadar giden Sovyetler Birliği ve komünizm ideolojisi Batı Bloku’nun korkusu haline gelmiştir/getirilmiştir.

³² 2 Temmuz’da İngiltere, Fransa, Belçika, İtalya, Portekiz, İrlanda, Yunanistan, Türkiye, Hollanda, Lüksemburg, İsviçre, İzlanda, Avusturya, Norveç, Danimarka ve İsveç’in katılımıyla toplanan 16’lar konferansı Amerika’ya sunulmak üzere bir Avrupa Ekonomik Kalkınma Programı hazırlamıştır. 16 Nisan 1948’de İktisadi İşbirliği Teşkilatı’nı kurmuşlardır. İlk iki yılda 16’lara 6 milyar dolarlık yardım yapan ABD’nin ekonomik desteği sonraki yıllarda da sürmüştür.

³³ İngiltere, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, İzlanda, Portekiz, Kanada ve ABD’nin katılımıyla kurulmuştur.

³⁴ 1 Eylül 1951 tarihinde ABD’nin San Fransisco kentinde ABD, Avustralya ve Yeni Zelanda arasında imzalanan üçlü güvenlik antlaşması ile Anzus Pakti oluşturulmuştur. Bu antlaşmaya göre, Pasifik bölgesinde taraflardan birisi saldırıya uğrarsa bu diğer iki tarafa da yapılmış sayılacaktır. ABD, Pakt ilişkilerine dayanarak bölgede nükleer araştırma ve deneyler yapmaktadır.

³⁵ ABD’nin siyasi ve stratejik hat oluşturma stratejisi doğrultusunda 1949 yılında NATO, 1954 yılında Balkan İttifakı, 1955 yılında Bağdat Pakti kurulmuştur. Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü (SEATO) da bu stratejinin Uzakdoğu ayağını oluşturmuştur. 1954 yılında İngiltere, Fransa, Avustralya, Yeni Zelanda, Tayland, Filipinler ve ABD’nin katılımıyla kurulan SEATO ile Asya-Pasifik bölgesinde SSCB ve Çin Halk Cumhuriyetinin çevrelenmesi tamamlanmıştır.

Amerikan karşıtı faaliyetleri engellemek amacıyla oluşturulan bir komisyon, komünizmle işbirliği içinde olduğu şüpheli edilen tüm vatandaşlara, aydınlara, sendikacılara, aktörlere ve Hollywood senaristlerine karşı şiddetli bir kampanya başlatmıştır.³⁶ Senatör Joseph Mc Carthy, ABD Dışişleri Bakanlığı'nda 250 komünistin bulunduğu yönündeki açıklamasıyla psikolojik hareketin öncülüğünü üstlenmiştir. Senatörün başlattığı soruşturmalar sonunda birçok kişi işinden olurken bir çoğu da toplum dışına itilmiştir. İnsanların komünistlik suçlamasıyla baskı ve kovuşturmayla uğraması siyasal literatüre "McCarthyizm" olarak geçmiştir. Psikolojik hareketin dönemin stratejisi olduğunu savunan Baskın Oran, 1947 yılında Senatör Arthur Vandenberg'in, "Soğuk Savaş'ı başlatabilmek için önce Amerikan halkının ödünün patlatılması gerekir" sözlerine dikkat çekmektedir. Oran, Senatör McCarthy'nin bu stratejinin uygulayıcı kısmını üstlendiğini belirtmektedir.³⁷

Doğu Bloku'nda ise Moskova öncülüğünde Doğu Bloku'na üye ülkelerde politik, ekonomik ve yönetsel yapıların Sovyetleştirilmesi, ideolojik bağlantı ve askeri işbirliği gelişmeleri yaşanmıştır. ABD'nin ekonomik destek cazibesinin ve yüksek yaşam kalitesinin Doğu ülkelerini de etkileyebileceği endişeleri taşıyan Moskova, "kapitalist bir kölelik sistemi" oluşturmak amacıyla ekonomik yardımların yapıldığını öne sürerek Doğu Avrupa ülkelerine kendi sosyalist ekonomi modelini empoze etmiştir. Sovyet yönetim modelinin bir biçimi olan, "Halk demokrasileri" süreç içinde bütün Doğu Avrupa'ya yerleşmeye başlamıştır. 1947 Eylül ayında, ABD'nin askeri, ekonomik ve siyasi girişimlerine karşı mücadele etmek amacıyla Komintern'in³⁸ devamı Kominform (Communist Information Bureau) kurulmuştur. Nisan 1956 tarihinde, İtalyan ve Fransız komünist partilerinin bu konuda başarısız olmaları ve uluslararası gerilimlerin azalması gibi

³⁶ Flavio, 20. Yüzyılın..., ss. 238-239.

³⁷ Baskın Oran, Neo-Soğuk Savaş'ta öd koparmak. <http://www.ba.metu.edu.tr/~adil/baskin/79neo-soguk.rtf>; Flavio, 20. Yüzyılın..., ss. 238-239.

³⁸ (Enternasyonaller). Sosyalist ve komünist partilerin uluslararası alanda biraraya gelmek üzere oluşturdukları örgütlenmeler. Konuyla ilgili olarak bakınız. Faruk, Uluslararası..., ss. 280-281-282-283., Fahir, 20. Yüzyıl ..., ss. 436-437.

nedenlerle büro kapanmıştır. ABD'nin 1947 tarihli Marshall Planı'na karşılık "Molotov Planı" adını verdikleri ikili ticaret sistemi oluşturulmuştur. Sisteme, Amerika Dışişleri Bakanı George Marshall'ın ismine karşılık Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov'un adı verilmiştir. Üye ülkeler arasında özellikle ekonomik işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla SSCB, Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya ve Romanya'nın katılımıyla Ocak 1949'da Comecon kurulmuştur. Arnavutluk, Şubat 1949'da katıldığı Comecon'dan 1961 sonunda çekilirken, Doğu Almanya 1950'de, Moğolistan 1962'de, Küba 1972'de ve Vietnam da 1978'de üye olmuştur. 14 Mayıs 1955'de de Almanya'nın NATO'ya katılmasının ardından Arnavutluk, Bulgaristan, Doğu Almanya, Polonya, Romanya ve Çekoslovakya'nın katılımıyla Varşova Güvenlik Paktı kurulmuştur. Bu süreç Doğu Bloku'nda da antidemokratik uygulamalara sahne olmuştur.

Bu döneme damgasını vuran kişi; daha önce de, 1934-1938 arasında SSCB'de kültür politikalarının belirlenmesinde ve Sovyet Yurtseverliği ve Rus milliyetçiliği fikirlerinin işlenmesinde önemli roller üstlenmiş olan Politbüro üyesi A.A. Jdanov'dur.³⁹ 1946-1950 arasında yürütülen kampanya kültür, sanat ve bilimin her alanını denetlemeyi amaçlayan bir müdahaleydi. Parti, edebiyat, felsefe, müzik, biyoloji, filoloji, ve psikoloji dahil her konuda resmi doğruları ilan ederken, bu alanlarda otorite kabul edilen ve en üst düzeylere ulaşmış olan pek çok insan konumunu yitirmekte, tutuklanmakta ya da ölüme yollanmaktaydı.⁴⁰

Soğuk Savaş döneminin en belirgin unsuru Hiroşima ve Nagasaki'de yapılan güç gösterisinin ardından atom bombası ile silahlar olmuştur. Sovyetler Birliği Ağustos 1949 tarihinde ilk atom bombası denemesini

³⁹ Andrey Aleksandroviç Jdanov, "Jdanovculuk" diye kendi adıyla da tanımlanan görüşlerini ve politikasını sosyalist gerçeğe dayandırmış ve Batı'da baş gösteren sanat akımlarını yozlaşma diye nitelendirmiştir. Devrimden sonra parti içinde önemli görevlerde bulunan ve Stalin'in sağ kolu haline gelen Jdanov, sanatta, kültürde ve edebiyatta mutlaka partiye bağımlı olunmasını isteyen, bunun dışındaki yapıtların yayımlanmasına izin vermeyen, böyle yapıtları olan yazar ve sanatçıları suçlayan Jdanov'un düşünceleri parti içinde resmi görüş olarak kabul edilmiştir. Stalin'in de desteklediği bu politika her alanda dargörüşlülüğü, bağnazlığı körüklemiş, sanatın özgürce gelişmesini engellemiş ve sanatçıların saldırıya uğramasına neden olmuştur. Konuyla ilgili olarak bakınız. Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, cilt. 3., İstanbul: İletişim Yayınları, 1988, s. 1001.

⁴⁰ Sosyalizm, cilt. 3..., s. 998.

yaparak Amerikan tekeli ortadan kaldırmıştır. Bunun üzerine ABD daha güçlü olan hidrojen bombası yapma yoluna gitmiştir. Böylece konvansiyonel ve nükleer alanlarda pahalı bir silahlanma yarışı başlamıştır. Sonraki 10 yıl boyunca ABD ve SSCB arasında yaşanan rekabet, çok büyük yıkım gücüne sahip nükleer silahları olan iki süper güç ortaya çıkarmıştır.

İki kutup arasında ideolojik, siyasi, ekonomik, askeri ve psikolojik baskıdan oluşan Soğuk Savaş rüzgarlarının estiği/estirildiği bu konjonktürde ABD, Soğuk Savaş öncesinde petrol şirketlerinin gelmesiyle ilgilenmeye başladığı, Ortadoğu'da da etkin olmaya başlamıştır. ABD'nin bölgedeki askeri ve ekonomik varlığını meşrulaştırmasında da, "komünizm" tehdidi önemli bir rol oynamıştır.

1.1. Truman ve BOP

II. Dünya Savaşı sırasında, Suudi Arabistan'ın savunmasının ABD savunması için hayati önemde olduğunu⁴¹ belirterek bu ülkeye Amerikan yardımı başlatan Demokrat Başkan Franklin Delano Roosevelt (1933-1945)'den sonra gelen ABD'nin 33. Başkanı Demokrat Harry Truman döneminde, BOP'un ilk somut halkaları atılmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB'nin Türkiye'den Kars-Ardahan ile Boğazlar üzerinde hak iddia etmesi ve İran'dan askeri güçlerini çekmemesi gerekçelerine dayanarak Truman dünyayı ikiye bölen demir perdenin işaretlerini vermiştir.

II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye ile SSCB arasında, Boğazlar üzerinden başlayan gerginlik uluslararası boyuta taşınmış, Soğuk Savaş'ı başlatan nedenler arasında yer almıştır. İki ülke arasında 1921 Moskova Antlaşması ile başlayan, 1925 antlaşması ile yenilenen (Daha sonra bu antlaşma 1929'da iki yıl, 30 Ekim 1931'de 5 yıl ve 7 Kasım 1935'te imzalanan protokolle 10 yıl uzatılmıştır) ilişkiler 1939 yılında Türkiye'nin İngiltere ve

⁴¹ Şükrü Sina Gürel, Ortadoğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri, Ankara: A.Ü.S.B.F. Yayınları, 1979, ss.62.

Fransa ile yakınlaşması, SSCB'nin de Almanya ile Saldırmazlık Antlaşması imzalamasıyla bozulmaya başlamıştır. SSCB'nin bir süre sonra savaşa girdiği Almanya'ya karşı Türkiye'den, "savaşa girmesi" yönünde destek istemesi ikili ilişkileri bozan ayrı bir faktör olmuştur. Türkiye, "savaşa girmeme" konusundaki tavrını değiştirmedeği gibi Almanya ile ilişkilerini iyi bir şekilde sürdürmeye özen göstermiştir. 1943 yılı ortalarından başlayarak, Türkiye bu tutumunu değiştirmeye başlamış Almanya'ya yaptığı krom ihracatını durdurmuş, Boğazlardan geçen sivil Alman gemilerine denetim uygulamaya başlamıştır. Bu girişimleri, "Türkiye'nin SSCB ile ilişkilerini düzeltmek istemesinin göstergeleri" olarak nitelendiren Sönmezoğlu, Türkiye'nin tavır değişikliğinin, Sovyetler Birliği'nin bir nota ile Ankara Antlaşması'nı yenilemeyeceğini bildirmesine engel olmadığına dikkat çekmektedir.⁴²

Bu gelişmeler yaşanırken Yalta'da Üç Büyükler arasında yapılan 10 Şubat 1945 tarihli toplantıda, savaş sırasında Naziler tarafından kullanılan Boğazlar konusu da ele alınmıştır. SSCB, 1923 Lausanne'den beri güvenlik gerekçesiyle Boğazların dışarıya kapatılması talebini yinelemiştir.⁴³ Antlaşmanın yapıldığı dönemde Batılılar ile Sovyetlerin ilişkilerinin iyi olmadığını ve Montreux'un artık tarihe karışmış Milletler Cemiyeti'ne bağlı bir antlaşma olduğunu ve Türkiye'nin Boğazları kapatma hakkının geniş kapsamlı olduğunu ileri süren Stalin, antlaşmanın yenilenmesini istemiştir. Stalin'in görüşlerini Roosevelt, "mantıklı" olarak nitelendirmiştir.⁴⁴ Sonuç olarak ABD, İngiltere ve SSCB yeni bir düzenleme yapılması konusunda prensip kararına varmışlardır. Yalta'dan bir ay sonra 19 Mart 1945'te SSCB Dışişleri Bakanı Vyacheslav Molotov, 7 Kasım 1945'te süresi bitecek, "Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması"nı uzatmaya niyetlerinin

⁴² Faruk Sönmezoğlu, II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası, İstanbul: Der Yayınları, 388, 2006, s. 117.

⁴³ SSCB 1923 Lousanne, 1936 Montreux ve devamında yaptığı ortak savunma önerisinde, 1939 Saracoğlu Misyonu sırasında ve savaş sonrasına yönelik toplantılarda güvenlik gerekçesiyle Boğazların dışarıya kısıtlanması dile getirdiği görüşlerini Yalta'da da dilendirmiştir.

⁴⁴ Baskın, Türk ..., ss. 502.

olmadığını Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'e sözlü olarak iletmiştir. Molotov, makamına çağırarak görüştüğü Sarper'e 2. Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan değişimlere dikkat çekerek yeni koşullara uygun yeni bir antlaşma için Türkiye'ye görüşmeye hazır olduklarını da bildirmiştir.⁴⁵ 4 Nisan 1945'te Türk hükümeti her iki tarafın lehine olan yeni bir antlaşmanın imzalanması teklifini götürmüştür⁴⁶ Büyükelçiler düzeyinde sürdürülen görüşmelerden sonra 7 Haziran 1945'te Sarper'le Molotov biraraya gelmişlerdir. Molotov yeni bir paktın imzalanmasından önce iki taraf arasındaki bazı sorunların giderilmesi gerektiğini söylemiş ve bunları yine sözlü olarak, "Türk-Sovyet sınırında Sovyetler Birliği lehine düzenlemeler yapılması, İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nın ortaklaşa savunulması için, Sovyetler'e Boğazlarda deniz ve hava üssü verilmesi, Montreux'un Sözleşmesi'nde" değişiklikler yapılması şeklinde sıralamıştır. Görüşmeyi yapan Sarper Ankara'dan aldığı talimatla bu talepleri reddetmiştir.⁴⁷ 18 Haziran'da Molotov Sarper'i bir kez daha kabul ederek, isteklerini yinelemesi üzerine iki ülke arasındaki dostluk antlaşması rafa kaldırılmıştır.

Bu görüşmeden bir ay sonra Temmuz ve Ağustos aylarında Postdam'da biraraya gelen Stalin, Churchill ve Truman Boğazlar konusunu ele almışlardır. Stalin, Boğazlar'ın denetiminde doğrudan ve fiilen yer almak istediğini, Truman üç büyüklerin garantisi altında oluşturulacak yeni bir sistem ile bu su yollarından geçişin tamamen ve tüm taraflara ilişkin olarak serbestleştirilmesi gerektiğini belirtirken, toprak verme sorununun ise Türklerle Ruslar arasında çözülmesi gereken bir konu olduğunu belirtmiştir.⁴⁸ İngiltere ise SSCB'nin müttefeklerinden habersiz olarak Türkiye'den Montreux değişikliğini talep etmesini eleştirmiştir. Bu toplantıda, ABD, SSCB ve İngiltere görüşlerini Türkiye'ye ayrı ayrı bildirme kararı almışlardır. ABD, konuya ilişkin görüşünü 2 Kasım, İngiltere ise 21 Kasım 1945'te Türkiye'ye

⁴⁵ Ayın Tarihi, No: 136, (Mart 1945), ss 152, Faruk, II. Dünya ..., ss. 118; Oral, Siyasi ..., ss.216; Baskın, Türk..., cilt.I., ss. 501.

⁴⁶ Ayın Tarihi, No: 137 (Nisan 1945), ss. 63, Faruk, II. Dünya ..., ss.118.

⁴⁷ Oral, Siyasi ..., s. 215-216; Faruk, II. Dünya ..., s.118.

⁴⁸ Baskın, Türk ..., ss .523.

iletmiştir. Her iki ülke de Türkiye'nin güvenliği ve egemenliği ile çatışmaması kaydıyla Boğazların kural olarak açık olması gerektiğini bildirmişlerdir. Sönmezoğlu, savaş sonrasında SSCB'nin Boğazlar'a yönelik ilgisinin Türkiye'nin egemenliğine yönelik bir tehdit olmakla beraber "kendi açısından güvenlik sorunu" olarak algılanması gerektiğini savunmaktadır. Sönmezoğlu, bu dönemlerde Sovyetler Birliği'nin Boğazlar'ın açık olmasını ve Akdeniz'e çıkmayı değil, Boğazlar'ın Karadeniz'e sahildar olmayan ülkelerin savaş gemilerine kapalı olmasını istediğine işaret ederek, "Bir başka deyişle ABD ve İngiltere gibi ülkelerin donanmalarının Karadeniz'e geçmesinin önlenmesini istemektedir" demektedir.⁴⁹ Eren Tellal da "SSCB'nin asıl sorunu Boğazlarda güvenliğin sağlanmasıydı" derken, "SSCB'nin yumuşak karnı" olarak nitelendirdiği stratejik geçit Boğazların, Almanların yaptığı gibi Batılılar tarafından da kullanılmasından korktuğunu belirtmektedir. Tellal, "taktik hata" olarak nitelendirdiği SSCB'nin toprak taleplerinin, gerçek isteğini geri planda bıraktığına da dikkat çekmektedir. Nitekim, Sarper de Ankara'ya gönderdiği raporunda bu durumu dile getirmektedir: "Sovyetler görüşmeleri kesmeyeceklerdir düşüncesindeyim. Arazi konusunda ısrar etmeyecekler. Bunu pazarlık konusu olarak ileri sürdüler."⁵⁰

Türkiye ve SSCB arasında başlayan gerginlik, ABD ve İngiltere'nin Boğazlar'la ilgili notalarının Türkiye'ye iletilmesinden sonra, 4 Aralık 1945'te İstanbul'da yaşanan olaylarla giderek tırmanmıştır. Aralarında üniversiteli öğrencilerin de bulunduğu göstericiler, "Tan, Yeni Dünya ve Görüşler" adlı gazete ve dergilerin solcu yayınlarını protesto etmek için Beyazıt'dan Taksim'e kadar olan alanda gösteri düzenlemişlerdir. Babiali'ye kadar gelen bu öğrenciler Solcu Tan Matbaa'sını, ABC ile bir Sovyet vatandaşına ait Berrak Kitabevlerini tahrip etmişlerdir. Daha sonra, Yeni Dünya ve La Turque gazeteleri ile Görüşler Dergisi'nin idarehane ve tesislerine de zarar vermişlerdir. Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Asım Tınaztepe bir tebliği yayımlayarak suç işleyenler hakkında soruşturma açıldığını bildirmiştir.

⁴⁹ Faruk, Türk ..., ss. 121.

⁵⁰ Baskın, Türk ..., ss. 502-507.

Sovyet hükümeti 8 Aralık'ta bir nota ile protesto ederken, olaylarda Türk polisinin de işbirliği yaptığını belirterek sorumluluğun Türk hükümetine ait olduğunu bildirmiştir.⁵¹

Türk siyasi tarihine, "Tan Matbaası" olarak geçen bu olaylardan sonra Moskova ve Tiflis kaynaklı yayın organlarında, Gürcistan Bilimler Akademiesinden iki Gürcü profesörün, Türkiye'den toprak talebi içeren makaleleri yayınlanmıştır. 14 Aralık 1945'te Tiflis'te yayınlanan Komünist gazetesinde, 20 Aralık'ta Pravda ve İzvestiya'da yayınlanan ve "Türkiye'den meşru isteklerimiz" başlığını taşıyan bu makalelerde, Ardahan'dan başlayıp Artvin, Oltu, Tortum, İspir, Bayburt, Gümüşhane, Giresun ve Trabzon'a kadar uzanan coğrafyanın ait olduğu iddia edilen Gürcistan'a verilmesi gerektiği savunulmaktadır.⁵² Faruk Sönmezoğlu, dönemin Sovyetler Birliği'nde merkezi Sovyet yönetiminin, hatta doğrudan Stalin'in onayı olmadan bu türden açıklamaların yapılabilmesinin mümkün olmayacağına dikkat çekmektedir.⁵³ Eren Keskin, SSCB'nin amacına ulaşmak için şiddete başvurmadan baskı ve tehdit yöntemlerini kullandığını belirtirken 19 Aralık 1945'te Stalin'in İngiliz Başbakanı Ernest Bevin'e, 1947 başında da ABD'nin Moskova Büyükelçisi Smith'e Türkiye'ye saldırılmayacağına ilişkin garanti verildiğine işaret etmektedir.⁵⁴ Bu gelişmeler yaşanırken İstanbul Milletvekili Kazım Karabekir, 20 Aralık 1945'te Meclis'te yaptığı konuşmada, "Milletimizin hakikaten boğazıdır" dediği Boğazlar'a müdahale edilmesine izin verilmeyeceğini belirtirken, "Fakat şu da bilinmelidir ki, Kars yaylası da belkemiğimizdir. Kırdırırsak yine mahvoluruz" demiştir. İki ülke arasında kamuoyuna da yansıyan gerginlik giderek yükselirken Türkiye, Aralık ayında Montreux Sözleşmesi'nin ABD'nin de bir taraf olarak katılacağı uluslararası bir toplantıda ele alınmasını kabul ettiğini açıklamıştır. Türkiye'nin bu

⁵¹ Konuyla ilgili olarak bkz. Fahir, 20. Yüzyıl ..., ss. 427; Radikal, Demokrasinin ..., ss. 27; Baskın, Türk ..., ss. 503.

⁵² Fahir, 21. Yüzyıl ..., ss. 427; Faruk, Türk ..., ss. 121; Baskın, Türk ..., ss. 504.

⁵³ Faruk, Türk ..., ss. 121.

⁵⁴ Baskın, Türk..., ss.507.

açıklamasından sonra 1946 yılının Ocak ayında Truman, Dışişleri Bakanı James Byrnes için hazırladığı muhtıradaki Sovyetlere şöyle seslenmiştir:

Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yi istila ederek Boğazlar bölgesini ele geçirmek istediğine artık şüphem kalmadı. Eğer bu gidişe demirden bir yumruk uzatıp "dur" demezsek, yeni bir savaş çıkacaktır. Sovyetler Birliği yalnız bir sözden anlıyor: "Kaç tümeniniz var?"⁵⁵

Bunun ardından SSCB, Postdam Konferansı kararlarına göre Boğazlar üzerindeki görüşlerini bir nota ile 8 Ağustos 1946'da açıklamıştır. Notada 1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin II. Dünya Savaşı yıllarındaki uygulama sırasında Türkiye tarafından ağır bir biçimde ihlal edildiğini ve kendisinin de bundan zarar gördüğünü, bölgeye asker kaydırmak durumunda kaldığını öne sürmektedir. Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki yetkilerini kullandığı iddialarına da, Alman Seefalke sahil koruma gemisinin 9 Temmuz 1941'de, İtalyan Tarvisio yardımcı harp gemisinin 1 Ağustos 1941'de, Ems tipi 8 ve Kriegstransport tipi 5 yardımcı savaş gemisinin 1 Ağustos 1944 yılı Mayıs ve Haziran aylarında Boğazlar'dan geçişi gösterilmiştir. Bu görüşlerin ardından taleplerini şöyle sıralamışlardır:

1. Boğazlar, her zaman tüm devletlerin ticaret gemilerine açık olmalıdır.
2. Kıyıdaş devletlerin savaş gemilerine her zaman serbest olmalıdır.
3. Özel durumlar hariç kıyıdaş olmayan devletlerin savaş gemilerine kapalı olmalıdır.
4. Boğazların rejimi ancak Türkiye ve diğer kıyıdaş devletler tarafından belirlenebilir.
5. Boğazların savunulmasını Türkiye ve SSCB ortaklaşa sağlamalıdır.⁵⁶

SSCB'nin notasını önce 19 Ağustos'ta ABD, 21 Ağustos'ta İngiltere yanıtlamıştır. Her iki ülke Boğazlar rejiminin yalnızca Karadeniz'e kıyıdaş devletlerce düzenlenmesi önerisine karşı çıkarak Boğazların savunmasının sorumluluğunun Türkiye'ye ait olduğunu bildirmişlerdir. 22 Ağustos 1946'da

⁵⁵ Mehmet, Olaylarla ..., ss.201.

⁵⁶ Ayın Tarihi, No: 153 (Ağustos 1946), ss. 72-74; Faruk, Türk ..., ss. 122; Fahir, 20. Yüzyıl..., ss.428; Baskın, Türk ..., ss. 525.

da Türk hükümeti verdiği karşı notada, Sefalke'nin Montrö'de yazılı şartlara uymayan, içinde cankurtaran simidi ile sandal dışında bir şey bulunmayan 37 tonluk bir motor olduğunu, Tarvisio'nun Boğazlar'dan ticaret gemisi olarak geçtiğini SSCB'nin uyarısı üzerine, harp gemisinden ticaret gemisine dönüşen Tarvisio'nun yeniden geçişine izin verilmediğini belirtmiştir. Ems ve Kriegstransport tipi gemilerin de Montrö'de yer alan tanımlamalardan hiçbirine girmediğini bildirirken de İngiltere'nin bu gemilerin askeri amaçlı kullanıldığı yönünde bilgi vermesinin ardından geçişlerine izin verilmediğini belirtmiştir. Sönmezoğlu, savaş süresince SSCB'nin konuyla ilgili olarak Türkiye'ye resmi bir başvurusu olmadığını belirtirken sorunun Montrö'de yer alan teknik düzenlemelerden kaynaklandığına işaret etmektedir.⁵⁷ Türkiye'nin karşı notasına SSCB 24 Eylül 1946'da yeni bir notayla karşılık vermiştir. Türk hükümeti 18 Ekim'de verdiği ikinci cevapta 22 Ağustos'taki görüşlerini iletmıştır. Her iki ülke arasında karşılıklı notalar sürerken Amerika ve İngiltere 9 Ekim'de SSCB'ye verdikleri notayla Postdam kararlarına göre tarafların Türk hükümetine ancak birer nota vererek görüşlerini bildirebileceklerini iletmış ve Boğazların savunulmasının tek sorumlusu olarak Türkiye'nin kalması gerektiği görüşünü yinelemişlerdir. Sonuç olarak SSCB'nin 7 Ağustos 1946 tarihli notasında yeni Boğazlar rejimi için ortaya koyduğu beş temel görüşten, ABD'nin 2 Kasım 1945 tarihli notasında da yer alan ilk üçü, Türkiye tarafından da kabul edilmiştir. ABD ve İngiltere de bunu desteklemiştir. SSCB ikinci notanın reddinden sonra konuyu rafa kaldırmış Stalin'in ölümünden sonra 1953 yılında da bütün taleplerinden vazgeçtiklerini açıklamışlardır.

Boğazlar üzerindeki egemenlik mücadeleleri sürerken 2. Dünya Savaşı sırasında, Almanya'nın 22 Haziran 1941'de SSCB'ye saldırması üzerine, SSCB ve İngiltere'nin, "aralarındaki yardım kordonunu oluşturma" gerekçesiyle işgal ettikleri İran, 2 Eylül 1945'te sona eren savaş ertesinde başlayan Soğuk Savaş'ın nedenleri arasında yer almıştır. Her iki müttefik

⁵⁷ Faruk, Türk ..., ss. 123.

savaştan 6 ay sonra çekilme konusunda anlaşmaları doğrultusunda İngiltere, “petrol bölgeleri dışındaki yerlerden” çekilmiş SSCB ise kuzey İran’daki birliklerini çekmemiştir. Armaoğlu, bunun nedenini, “Sovyetlerin Basra Körfezi’ne inmek amacıyla İran toprakları üzerindeki kontrolünü kaybetmeme” amacına bağlamaktadır.⁵⁸ 2 Mart 1946 tarihinde SSCB birliklerinin topraklarında bulunduğu İran, “Baskı ile petrol ayrıcalıkları elde etmeye çalışmak, Azerbaycan bölgesinde özerklik hareketlerini desteklemek ve anlaşmalara aykırı olarak işgal süresini uzatmak” iddialarıyla BM Güvenlik Konseyi’ne başvurmuştur. İran’ın BM’ye başvurusundan 3 gün sonra 5 Mart 1946’da eski İngiltere Başbakanı Winston Churchill ABD’nin Missouri Eyaleti’ndeki Fulton kasabasında halka hitaben yaptığı konuşmada Avrupa’nın ortasına demir bir perde indiğini tüm dünyaya ilan etmiştir. “Baltık’ta Stettin’den Adriyatik’te Trieste’ye kadar Avrupa’ya bir demirperde indi” diyen Churchill, bu sözleriyle büyüyen Sovyet tehdidine karşı bütün hür dünyayı uyarmak istediğini de özellikle belirtmiştir. “Uyanık olun zaman kısa olabilir” diyen Churchill, “Belki de şu anda, Avrupa’yı bölen demirperdenin arkasında Sovyetler, komünist diktatörlüğü yayma hazırlığı içindedir” diye eklemiştir.⁵⁹ Churchill bu uyarıyı yaparken, 2 Mart’ta Türkiye ile 10 milyon dolarlık yardım antlaşması⁶⁰ yapan ABD, Washington’da ölen Türk Büyükelçisi Münir Ertegün’ün naaşını, donanmasının en büyük zırhlılarından Missouri ile İstanbul’a göndermek üzere yola çıkartmıştır. Mehmet Gönübol, uluslararası nezaket olarak da nitelendirilebilecek bu davranışın dönemin koşulları içinde ele alındığında Sovyetler Birliği’ne karşı yapılmış bir gösteri olduğuna dikkat çekmektedir.⁶¹ Missouri gemisinin İstanbul limanına ulaştığı 5 Nisan 1946’da Başkan Truman da, “Ordu Günü” nedeniyle Şikago’da yaptığı konuşmada Amerikan dış politikasında evrenselliği içeren yeni bir dönemin başladığını ilan etmiştir. Truman, politika değişikliğine gitmelerinin gerekçesini, “Güçlü bir devlet olmak Birleşik Amerika’ya sorumluluklar

⁵⁸ Fahir, 20. Yüzyıl ..., ss. 425.

⁵⁹ Radikal, Demokrasinin 50 Yılı 1945-1995, İstanbul: Aydın Kitaplar, ss. 31.

⁶⁰ Radikal, Demokrasinin ..., ss. 30.

⁶¹ Mehmet, Olaylarla, ..., ss.201-202.

yüklemektedir. Bu sorumluluklardan kaçmak milletlerarası güvenliğe büyük bir ihanet olacaktır” şeklinde açıklamıştır. Başkan Truman Ortadoğu bölgesinin önemini ise şu sözlerle dile getirmiştir:

Gözlerimizi Yakın ve Orta Doğu'ya çevirdiğimizde vahim meseleler arz eden bir bölge ile karşılaşyoruz. Bu bölgede geniş doğal kaynaklar bulunmaktadır. En işlek kara, hava, deniz yolları buradan geçmektedir. Bu bakımdan bölgenin büyük iktisadi ve stratejik önemi vardır. Fakat bu bölgedeki ülkelerin hiç biri ne yalnız, ne de beraberce kendilerine yöneltilecek bir saldırıya karşı koyabilecek kadar güçlüdür. Böyle olunca da Yakın ve Orta Doğu'nun bu bölgenin dışındaki büyük devletler arasında önemli bir rekabet alanı olacağını ve bu rekabetin birdenbire bir çatışmaya yol açabileceğini kestirmek güç değildir.⁶²

İran'ın kuzeyinden çekilmeyen SSCB'ye ve Ortadoğu'nun önemine yönelik mesajların dile getirildiği bir konjonktürde, İran'ın başvuruda bulunduğu ABD ve İngiltere'nin de aralarında bulunduğu BM Güvenlik Konseyi'den, “ taraflar, sorunu kendi aralarında çözsün” kararı çıkmıştır. Bunun ardından İran ve SSCB 4 Nisan 1946'da bir antlaşma yapmıştır. Antlaşmaya göre SSCB, kuzey İran'dan askerlerini geri çekmeyi, İran da kuzey İran petrollerini Sovyetlerle birlikte işletip yüzde 51 hissesini Sovyetlere vermeyi kabul etmiştir. 6 Mayıs 1946'da da SSCB askerlerini kuzey İran'dan çekmiştir ancak kamuoyundan yükselen tepkiler anlaşmanın İran Meclisi'nde onaylanmasını engellemiştir. Armaoğlu, özellikle İngiltere'nin kışkırtmasıyla güney İran'daki kabilelerin hükümete karşı cephe aldıklarına işaret etmektedir.

Bu gelişmeler yaşanırken Başkan Truman, 12 Mart 1947'de kongrede yaptığı, “Truman Doktrini” olarak anılan konuşmasında Yunanistan ve Türkiye'ye yardım talebinde bulunmuştur. “Ordu Günü” nedeniyle Şikago'da yaptığı konuşmanın bir benzerini burada da dile getiren Truman, “Büyük bir devlet olan ABD sorumluluklarından kaçamaz” demiştir.⁶³ Türkiye ve Yunanistan'a yardım talebini ekledikten sonra, İran ile SSCB

⁶² Mehmet, Olaylarla, ..., ss.202-203.

⁶³ Nasuh Uslu, Türk Amerikan İlişkileri, Ankara, 21. yüzyıl yayınları, 2000, ss. 97-98; Mehmet, Olaylarla, ..., ss. 211-219.

arasında imzalanan anlaşmanın Meclis'te kabul edilmemesinin beklenmedik gelişmelere yol açması halinde İran'ın toprak bütünlüğünü koruyacağını ilan etmiştir.⁶⁴ İran Meclisi 22 Ekim 1947'de anlaşmayı ittifakla reddetmiş, beklenmedik gelişmeler de yaşanmamış ve İran sorunu kapanmıştır. Armaoğlu, beklenmedik gelişmeler yaşanmamasını Sovyetlerin, Amerika ile bir çatışmayı göze alamamasına bağlamaktadır.⁶⁵

Oral Sander, Truman Doktrini ile “yeryüzünün ikiye ayrıldığını”, “Sovyet-Amerikan mücadelesinin ilan edildiğini” ve “Soğuk Savaş”ın ilk adımlarının oluşturulduğunu” belirtmektedir. Sander, doktrinle Doğu Avrupa ve Balkanlar'daki bölünmenin de çok daha kesin çizgilerle ortaya konulduğuna da işaret etmektedir.⁶⁶ Fahir Armaoğlu, komünizm tehlikesinin ABD'yi uluslararası sistemin içine sürüklediğini ve mevcut global yapı içinde sorumluluklar almaya zorladığını savunurken, Truman Doktrini'nin bu stratejinin başlangıç noktasını oluşturduğunu belirtmektedir.⁶⁷

Truman Doktrini'yle dış politikasında yeni bir dönemi başlatan ABD aynı yıl komünizm tehdidine dayanarak Merkezi Haberalma Teşkilatı'nın kurulmasını onaylanmıştır. Bunun ardından 14 Mayıs 1948'de Tel-Aviv'de toplanan Yahudi Milli Konseyi, yayınladığı bir bildiri ile İsrail Devleti'nin kurulduğunu ilan etmiştir. Bunun hemen ardından ABD, ertesi günü de SSCB İsrail Devleti'ni tanıdığını ilan etmiştir. Bu gelişmelerle birlikte Marshall Planı'nın da uygulamaya konulmasının ardından George F. Kennan⁶⁸, doğrudan güç kavramlarıyla hareket edileceğini ilan etmiştir.

⁶⁴ Ayın Tarihi, Eylül 1947, No. 166. ss. 190., Fahir..., 20. Yüzyıl ss. 426;

⁶⁵ Fahir. 20. Yüzyıl ..., ss.426.

⁶⁶ Oral, Siyasi..., ss. 220.

⁶⁷ Fahir, 20. Yüzyıl..., ss. 441.

⁶⁸ Soğuk Savaş dönemi üç stratejistinden biridir. Diğerleri ise Paul H. Nitze ve Andrew J. Goodpaster'dir. Moskova'daki A.B.D. büyükelçiliğinin yüksek dereceli memurlarından biri olan George Kennan 1946'da Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği uzun bir telgrafta yeni yaklaşımı açıklamıştır. Yaptığı çözümlemeyi, ülkeye geri döndükten sonra ünlü Foreign Affairs dergisinde “X” imzasıyla yayınlanan bir makalesinde daha da genişletmiştir. Yayılımcı bir politika izlemekle suçladığı SSCB'nin ABD ile hiçbir zaman kalıcı bir

ABD, dünya zenginliğinin yüzde 50'sine sahiptir ama dünya nüfusunun da sadece yüzde 6.3'üne. Bu durumda, kıskançlık ve hınç hedefi olmaktan kurtulamayız. Önümüzdeki dönemde asıl görevimiz, ulusal güvenliğimize kesin zararlar vermeksizin bu eşitsizlik durumunu sürdürmemizi sağlayacak ilişki biçimlerini oluşturmaktır. Bunu yapmak için, bütün duygusallıkları ve boş hayalleri bir tarafa bırakmalıyız ve her yerde dikkatimiz acil ulusal hedeflerimiz üzerinde odaklanmalıdır. Demokratikleşme, yaşam standartlarını yükseltme ve insan hakları gibi soyut ve gerçekçi olmayan hedefler üzerinde konuşmayı bırakmalıyız. Doğrudan güç kavramlarıyla hareket etmek zorunda kalacağımız günler çok uzak değildir.⁶⁹

Başkan Truman'ın "bölgede Sovyet yayılmasını önleme" gerekçesine dayanarak, teorik çerçevesini George F. Kennan'ın çizdiği "çevreleme" (containment) dış politika stratejisini başlatmasıyla Ortadoğu Bölgesi'nde İngiltere'nin yerini ABD politikası almıştır. ABD çevreleme stratejisi doğrultusunda bölgede gerek tarihi gerek siyasi olarak SSCB'ye yakınlık duymayan ülkelerle ittifaklar kurmuştur. Oral Sander, özellikle Ortadoğu bölgesinin kuzeyinde oluşturulan askeri bir paktın, "SSCB-ABD çatışmasını önleme, SSCB'nin Akdeniz'e hakim olmasını engelleme, 1948 yılında ilk ABD'nin tanıdığı İsrail devletinin varlığını sürdürmesini sağlama, bölgedeki kaynaklardan özellikle petrolün Batı'ya geçiş yollarını korumak" gibi Amerikan menfaatlerini koruyacağına işaret etmekte ve şu görüşleri dile getirmektedir:

Yine Amerikan kaynaklarından anlaşıldığına göre, Ortadoğu petrolünün kontrolü bütün Avrupa'nın kontrolü demektir. Her ne kadar bir savaş durumunda ABD Ortadoğu petrol kaynaklarına bağımlı sayılmasa da, petrolün Avrupalı müttefiklerine akması, ABD'nin temel güvenliği içinde sayılmaktaydı.⁷⁰

1.2. Eisonhower'ın BOP İlanı

Demokrat Truman'dan sonra, Cumhuriyetçi Dwight David Eisonhower doktriniyle ABD Ortadoğu'yu sahiplenmiş, İngiliz egemenliğine son vermiş ve gerekirse bölgeye müdahale edebileceğini ilan etmiştir. Bu dönemde de

uzlaşmaya gitmeyeceğini ileri süren Kennan Rusya'nın sağlam ve uyanık bir biçimde çevrelenmesi yoluyla durdurulması önerisini getirmiştir.

⁶⁹ Rahul Mahajan, The New Crusade: America's War on Terrorism, Monthly Review Press, New York, 2002, s. 102.

⁷⁰ Oral Sander, Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964, Ankara: AÜSBF Yayınları No. 427, 1979, ss. 126-127.

Başkan Truman döneminde başlatılan askeri ve ekonomik yardımlar ile müttefiklerden oluşan zincirin genişletilmesi stratejilerine devam edilmiştir. Atlantik'ten Ortadoğu'ya uzanan çevreleme zincirindeki Yugoslavya boşluğu Eisonhower döneminde tamamlanmıştır. Yugoslavya lideri Mareşal Jozip Broz Tito'nun⁷¹ (1892-1980) SSCB'den farklı politika izlediği ve bu nedenle de Kominform'dan dışlandığı gergin dönemde ABD'nin teşviki, Türkiye ve Yunanistan'ın öncülüğünde 28 Şubat 1953'te Balkan Paktı kurulmuştur. Stalin'in 1953 yılı Mart ayında ölmesiyle SSCB dış politikasında başlayan yumuşama süreci Balkan Paktı'na da yansımıştır. 1955 yılında Stalin'in yerine gelen Komünist Parti Birinci Sekreteri Nikita Kruşçev'in (1894-1971) ilk gezisini Yugoslavya'ya yapmasının ardından SSCB ile Tito'nun arasının düzelmesi ve Yunanistan-Türkiye ilişkilerinin Kıbrıs nedeniyle bozulmasıyla fiilen dağılan Balkan Paktı işlemez hale gelmiştir. Ancak, 1953'te Balkan Paktı⁷² ile bir ayağını Balkanlara basan ABD İran ile de Ortadoğu'ya adım atmıştır. İran petrol endüstrisini millileştiren Dr. Muhammed Musaddık'a 19 Ağustos 1953'te yapılan darbenin ardından ABD, Ortadoğu'ya ekonomik ve siyasi olarak girmiştir. Dr. Musaddık'ın bir darbeye düşürülmesi İran kapılarını ABD'ye açmıştır. İran petrol yataklarında işletim hakkına sahip olan Anglo-İranian Oil Company ile İran arasında Temmuz 1949'da karın paylaşılmasına ilişkin yeni bir anlaşma imzalanmıştı. Ancak Meclis'te güçlü desteğe sahip ulusal cephe lideri Musaddık'ın girişimiyle bu anlaşma Meclis'te reddedilmiştir. 1951 yılında başbakan olan Musaddık'ın İran petrol endüstrisini millileştirilmesi üzerine petrol rezervlerinin büyük bir kısmını elinde bulunduran İngiltere, uluslararası bir kampanya başlatmıştır. Şubat 1953'te Şah'ı tahtından feragat ettiren Musaddık ülkenin tek egemeni olmuş ancak en önemli destekçisi Ayetullah Kaşani, Tudeh'in etkinliğini arttırdığını

⁷¹ Eski Yugoslavya Devlet Başkanı. Eski Yugoslavya'yı Sosyalist Federal Cumhuriyet haline getirdi. Tito, devlet yönetiminde milliyetçi olduğu kadar, komünist rejiminin ideolojisini de kabullenmekle, Komünist Sovyet Rusya karşısında bağımsız bir tutum içine girdi. Bu siyasetiyle Sovyet Rusya'ya, Batı devletlerine ve ABD'ye yaklaşmayı becermiştir.

⁷² ABD, Balkan Paktı ile Yugoslavya'ya başlattığı askeri ve ekonomik yardımları daha sonra da sürdürmüştür.

gerekçe göstererek kendisini terk etmiştir. Ağustos 1953'te de Musaddık devrilmiş ve Şah yeniden tahta oturtulmuştur. Darbenin örgütlenmesindeki en önemli isim CIA ajanı Donald Wilber'ın 1954'te hazırladığı "İran Başbakanı Musaddık'ın Devrilmesi" başlıklı raporuna göre Amerika, Şah ve General Zahidi ile anlaşmış, Tahran'daki Amerikan elçiliği üs olarak kullanılmış ve İran ordusunda yer alan 123 askeri danışman darbeye görev almıştır. CIA, darbeden önce toplumsal karışıklık yaratılması amacıyla birçok gösterinin örgütlenmesine kaynak aktarmıştır. Darbenin ardından Amerikan aracılığı ile, Anglo-İranian Oil Company ve Amerikan petrol şirketlerinin oluşturduğu bir komisyon ve İran arasında 5 Ağustos 1954'te bir antlaşma imzalanmıştır. Konsorsiyomda Anglo-İranian şirketinin hissesi yüzde 40, Hollandaya ait Royal Dutch Shell şirketi yüzde 16, Fransız petrol şirketi yüzde 6 ve 5 Amerikan Şirketi'nin her biri yüzde 8'er hisseye sahip olmuştur. Antlaşmayla, İran petrollerinin bu şirketler tarafından ortak olarak işletilmesi kararı alınmıştır.⁷³ Musaddık'ın devrilmesinden 1979 İran İslam devrimine kadar da ABD'nin bölgedeki birincil müttefiki Şah Rıza Pehlevi'nin İran'ı olmuştur. İran aracılığıyla kuzeyden sınır komşusu olduğu SSCB'ye ve Orta Asya'ya güneyinden de Basra Körfezi'ni kontrol edebilecek bir noktayı kontrol edebilecek bir konuma yerleşen ABD, ekonomik ve askeri desteğini bu ülkeden esirgememiştir. Musaddık darbesinin ardından İran'la genişlettiği müttefikler zincirini Bağdat Paktı ile sürdüren ABD'nin komünizm tehdidine karşı teşvik ettiği, "ekonomik, siyasi ve askeri işbirliği"ni öngören Bağdat Paktı'nın oluşumunda Adnan Menderes hükümeti aktif rol üstlenmiştir. 1955 yılında temeli atılan Bağdat Paktı'na ABD bölgesel çıkarları nedeniyle, "bir yandan Arapları diğer yandan da müttefiki İsrail'i gözeterek" üye olmamıştır. Bir bildiri ile Bağdat Paktı üye devletlerinin, toprak ve siyasi bütünlüklerini bozacak girişimleri ABD'nin düşmanca bir hareket olarak kabul edileceğini iletmıştır. Paktin bölgesel üyeleri de Pakistan, İran ve Irak ile sınırlı kalmıştır. ABD'nin dışarıdan desteklediği Pakt, bugün GOP'da olduğu gibi Arap ülkeleri

⁷³ Musaddık darbesiyle ilgili bakınız. Stephen Kinzer, Şah'ın Bütün Adamları, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004; Baskın, Türk, ..., ss. 650; Oral, Siyasi ..., 222-225; Fahir, 20. yüzyıl ..., 489-491; www.cryptome.org/cia-iran-all.htm

arasında işbirliği sağlayamadığı gibi ayrılıklara da neden olmuştur. Pakta üye olan devletler, “Batı yanlısı” ve “hain” olarak nitelendirilmiştir. Devrim sonrası, Irak’ın pakttan ayrılmasıyla fiilen işlemeyen Bağdat Paktı dağılmış yerini 1979 İran Devrimi’ne kadar sürecek Cento almıştır.⁷⁴

Başkan Eisonhower döneminde Musaddık darbesiyle bölgeye giren ABD’ye, Süveyş Kanalı krizi, ikinci bir müdahale fırsatı vermiş, Ortadoğu politikasına yeni bir boyut getirmiştir. Arap milliyetçiliğinin önderi Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdülnasır, ülkesinin sanayileşmesi için gerekli enerjiyi sağlamak üzere Nil nehri üzerinde büyük bir baraj inşa etmek için İngiltere ve ABD’nin desteğiyle Dünya Bankası ve IMF’den kredi bulmuştur. Bunun ardından, bölgede giderek güçlenen ve tehdit olarak gördüğü İsrail’e karşı silahlanmak için de harekete geçmiştir. Amerikalılar silah satmayı kabul etmeyince, bu kez yönünü SB’ne çevirmiş ve ABD gibi Ortadoğu’da söz sahibi olmak isteyen diğer süper güç Moskova’dan istediği desteği almıştır. Amerikalılar ve İngilizler tepkilerini, alımında yardımcı oldukları baraj kredisini durdurarak, göstermiştir. Bu gelişme üzerine Nasır da ülkesinin öz kaynaklarına dönmüş ve Süveyş Kanalı’nın işletmesini 1956 yılında millileştirmiştir. Abdülnasır kanal şirketini millileştirerek şirketteki hisselerin büyük kısmına sahip olan Britanya ve Fransa hükümetlerine açıkça meydan okumuştur. Yanına Fransa’yı alan İngiltere Başbakanı Anthony Eden de İsrail’le gizli bir anlaşma yapmıştır. Buna göre İsrail, Sina yarımadasını işgal etmiş, Fransa ve İngiltere de, “anlaştıkları gibi” hem Mısır’dan hem de İsrail’den Süveyş Kanalı çevresinden çekilmelerini istemiştir. Beklendiği gibi Nasır bu talebi reddetmiş İngiltere ve Fransa birlikte saldırıya geçmiştir. Bunun üzerine Eisonhower liderliğindeki Washington yönetimi, SB ile anlaşarak krize müdahale etmiştir. İki ay sonra da, üzerinde güneş batmayan imparatorluk Mısır’da kalan son askerlerini geri çekmiştir.⁷⁵ ABD, Asya ve Avrupa arasında uzanan stratejik koridor üzerinde bulunan ve İngiltere’nin önemli kontrol kavşağı Süveyş’le İngiliz egemenliğine son verirken, bölgede

⁷⁴ Bağdat Paktı ile ilgili olarak bakınız; Nasuh, Türk..., ss 111-118.

⁷⁵ Konuyla ilgili olarak bakınız. Oral, Siyasi..., ss.195.

prestijini güçlendirmiştir. Krizin yalnızca ABD'nin değil dönemin diğer hegemon gücü SSCB'nin prestijini arttıran etkisi de olmuştur.⁷⁶

Musaddık darbesiyle Ortadoğu'ya siyasi olarak yerleşen, Süveyş kriziyle bölgede İngiliz egemenliğine son vererek prestijini arttıran ABD, 5 Ocak 1957 tarihli Eisonhower Doktrini ile de bölgeyi sahiplendiğini ilan etmiştir. Doktrinle, Ortadoğu'nun, ABD için hayati çıkarda olduğu vurgulanmış ve bölgedeki ülkelere yönelik herhangi bir müdahalenin gerekirse ABD askerleriyle savunulacağı tüm dünyaya ilan edilmiştir. Eisonhower Doktrini başarısızlığa uğrayan ABD'nin 1960'lı yıllarda Arap-İsrail sorununda/savaşında İsrail yanlısı strateji izlemesi, Arapların SSCB'ye daha fazla yakınlaşması ile sonuçlanmıştır.

1960'lar, 1970'lerde uluslararası ortama hakim olan yumuşama (detant) döneminde Başkanlık yapan Cumhuriyetçi Nixon (1968-1974) döneminde Vietnam başarısızlığının da etkisiyle doğrudan müdahaleler rafa kaldırılmış, bölgedeki güçler aracılığıyla "dolaylı kontrol" stratejisi izlenmiştir. Tayyarı Arı bu dönemde İran ve Suudi Arabistan'ın desteklendiğini belirtirken Körfez'de uygulanan, "iki ayaklı politika" (twin pillar policy) çerçevesinde ABD'nin desteklediği Suudi Arabistan ve İran'ın birer askeri cephane haline getirildiğine işaret etmektedir.⁷⁷

1.3. Ortadoğu'nun Monroe Doktrini

1979 yılında İran'daki İslam devrimi ve aynı yıl Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgalinin ardından ABD, Jimmy Carter'le (1977-1981), "Carter Doktrini'ni benimsemiştir. Başkan Monroe'nin, "Eğer herhangi bir Avrupa devleti Amerika kıtalarına ayak basar ve bu kıtalarda bir sömürgecilik teşebbüsünde bulunursa bu düşmanca bir hareket sayılacak ve karşısında Amerika'yı bulacaktır" yaklaşımını Başkan Carter Ortadoğu için kullanmıştır.

⁷⁶ Oral, Siyasi..., 1994, s.195.

⁷⁷ Tayyar, Irak ..., ss. 154.

23 Ocak 1980'de kongrede ABD'nin yeni politikasını ayrıntılı olarak açıklayan Carter, herhangi bir yabancı gücün bölgede nüfuz kazanmak amacıyla yapacağı tüm girişimlerin ABD'nin stratejik çıkarlarına karşı tehdit sayılacağını ve böyle bir durumda askeri güç kullanımı da dahil her türlü tedbiri alacaklarını ilan etmiştir. ABD'nin Ortadoğu politikasının bir parçası olarak, "Körfez Bölgesi'nin güvenliği" ve "Sovyet saldırısını caydırma" gibi gerekçelerle Çevik Kuvvet-Acil Müdahale Gücü (Rapid Deployment Force) kurulmuştur. Bu gelişmenin ardından ABD edindiği askeri üslerle bölgedeki nüfuzunu arttırmıştır. Tayyar Arı, ABD'nin Carter Doktrini ile askeri müdahalelerini meşrulaştıran politikalarını başlattığını belirtmektedir.⁷⁸

1.4. BOP'un Petrol Faktörü

Amerika'nın bölgedeki çıkarlarına yönelik her türlü müdahaleye karşı kullanılan bir araç niteliğine dönüşen Çevik Kuvvet'e bölge ülkeleri önceleri sıcak bakmamıştır. Dönemin Kuveyt Dışişleri Bakanı Şeyh Sabah El-Ahmet Amerika'ya, Soğuk Savaş dönemine ve tehdit kavramına bakışlarını şu sözlerle ifade etmiştir:

Bizi kime karşı savunma? Ülkemizi kim işgal ediyor? Bizi savunmasını kimseden istemedik. Bununla beraber; kolaylık tesisleri isteyen gemiler çevremizde dolaşıp duruyor. Bu durum bir bakıma iki yönetmenli (Rusya ve ABD) bir filme benziyor. Film nasıl sona erecek? Belki, iki süper güç anlaşarak. Pekala, bu petrol sahaları bize aittir, diğerleri de size. Bölgeyi şuradan şuraya ikiye böleceğiz. Sorun böyle mi son bulacak?⁷⁹

Şeyh Sabah bu sorgulamalarına yanıt ararken ABD'li Bakan Harold Brown, bölgeyi sahiplenme gerekçelerini 20 Şubat 1980'de şu sözlerle dile getirmiştir.

Eğer batılı sanayileşmiş ülkeler ve müttefiklerimiz, Körfez'deki enerji kaynaklarından mahrum bırakılırsa bu hem onların hem de dünya

⁷⁸ Arı, Irak ..., ss. 237.

⁷⁹ Tayyar, Irak ..., ss. 242-243, Cemal Erginsoy, Çevik Müdahale Kuvveti (RDF): Pentagon Şakamı Yapıyor?, Stratejik Etütler Bülteni, Yıl 17, Sayı 91 (Ocak 1983), ss.21, Tayyar, Irak..., ss. 237.

ekonomisinin felaketine sebep olur. Ortadoğu'daki petrolün güvenliğinin sağlanması, ABD'nin yaşamsal çıkarlarıyla ilgilidir. Bu yaşamsal çıkarların korunması için askeri güç de dahil olmak üzere gerekli her türlü yola başvurulacaktır.⁸⁰

Petrolü yaşamsal çıkar olarak nitelendiren ABD, Carter'dan sonra gelen Cumhuriyetçi Ronald Reagan (1981-1989) döneminde bölge ülkelerinden üsler talep etmiş ve Acil Müdahale Gücü'nü Merkez Komutanlığı'na (Central Command) çevirmiştir. 1987'de İran-Irak savaşı sırasında Körfez'de saldırılara maruz kalan petrol tankerlerini korumak için ABD Donanması içinde görev yapacak bir Orta Doğu Görev Gücü (Joint Task Force-Middle East) kurulmuştur. 1991'deki Körfez Savaşı'yla da bu tür taleplere direnen Arap ülkelerine üsler kazandırmıştır.

1.5. Yeşil Tehdit Uluslararası Sahnede

Bölgenin savunulması gerekçesine dayanarak bölgede askeri ve siyasi yapılanma arttırılırken 11 Eylül sonrasında küresel arenanın aktörleri arasına katılan din faktörü de Büyük Ortadoğu coğrafyasında rol oynamaya başlamıştır. Bölgenin tarihsel, dinsel ve kültürel kimliği dikkate alınarak SSCB'ye karşı kullanılan İslam, dönemin en önemli ideolojik silahlarından biri olmuştur. ABD'nin Avrasya'ya sahip olması gerektiğini savunan Başkan Carter'ın danışmanlarından Zbigniew Brzezinski'nin öncülüğünü yaptığı "Yeşil Kuşak Projesi"yle İslam dinine dayalı politika somutlaşmıştır. 1979 yılında Rusya'nın Afganistan'ı işgali sürecinde⁸¹, bugün tehdit olarak sunulan

⁸⁰ Tayyar, Irak..., ss. 234-238.

⁸¹ 1973 yılında nüfusunun yüzde 80'i Sünni Müslüman olan Afganistan'da, Başbakan Muhammed Davud, Kral Muhammed Zahir Şah'ı düşürerek hem başkan hem de başbakan oldu. 1978 yılında da Sovyet yapısı tank ve savaş uçakları kullanan Afgan ordusu Başkan Davud'u devirdi. Muhammed Taraki yönetimindeki hükümet, iktidara geldikten sonra bağlantısız bir dış politika izleyeceğini ilan etti. Ancak, 1978 Aralık ayında Sovyetler Birliği ile Dostluk, iyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması imzaladıktan sonra, Afganistan hızla Sovyet etkisi altına girmeye başladı. Bu etki uluslararası alanda tepkisiz kalmadı. Amerikan hükümeti Afganistan'da insan haklarına saygı gösterilmesini istemekte ve bu ülkenin içişlerine müdahaleye karşı çıkmaktaydı. 27 Temmuz'da Hafızullah Amin'in başkanlığında yeni bir hükümet kuruldu ve Başkan Taraki Müslüman ayaklanmasıyla etkili bir biçimde mücadele etmek üzere özel yetkilerle donatıldı. 16 Eylül'de Taraki yerine Hafızullah Amin getirildi. Bu yönetim değişikliği ve ardından gelen

İslam dini desteklenmiştir. Din ağırlıklı örgütler, siyasi partiler ve derneklerle SSCB'nin içeriden çökertilmesi politikası izlenmiştir. Noam Chomsky, Rusların Afganistan'dan atılması için yapılan savaşta, 11 Eylül 2001 saldırılarının hemen ertesinde, terör saldırılarından sorumlu tutulan Usame Bin Ladin'in militan İslamcı bir lider olarak görev aldığına dikkat çekmektedir.⁸² İlhan Uzgel İslam ve İslami hareketlerin konjonktüre ve duruma göre, "müttefik" ya da "tehdit"e dönüştüğünü söylerken ABD'nin İslam'ı, "uluslararası alanda etkinliğini sürdürme, kendisine yakın rejimleri ayakta tutma ve rakip ülkeleri zayıflatma" stratejilerinde kullandığını belirtmektedir.⁸³ Afganistan'da bu gelişmeler yaşanırken ABD'nin yakın müttefiki İran'da İslam devriminin kapıları aralanmıştır. Musaddık'ın darbeyle devrilmesinden sonra yerine gelen Şah Rıza Pehlevi tepkilerin giderek şiddetlenmesi üzerine devrilmiş ve sürgünde bulunan Humeyni liderliğinde İran İslam Cumhuriyeti kurulmuştur. Şah Rıza Pehlevi'nin, bölgesel güç yapma hedefi doğrultusunda İran'da olumlu gelişmeler yaşanırken ABD yanlısı politika izleyen Şah'a yönelik tepkiler de giderek yükselmiştir. 1979 yılı Ocak ayında ayaklanmalar şiddetini arttırırken ülkesinden sürüldükten sonra önce Irak sonra da Fransa'da yaşayan Ayetullah Humeyni simgeleştirilmiştir. Ayaklanmanın sürmesi üzerine 16 Ocak 1979'da Ulusal Cephe'nin ileri gelen üyelerinden Şahpur Bahtiyar hükümeti kurulurken Şah Rıza Pehlevi ülkesini terk etmiştir. İran'ın tüm kurum ve kuruluşlarında uzmanları bulunan Amerika daha hükümet kurulmadan 4 Ocak'ta Bahtiyar hükümeti ile işbirliğine hazır olduğunu açıklamıştır. Humeyni'nin 1 Şubat 1979'da Fransa'dan dönmesinin ardından 11 Şubat 1979'da, Şah'ın atadığı son hükümet olan Bahtiyar hükümeti düşmüş ve 30-31 Mart'ta yapılan referandumla İran İslam

Taraki'nin ölümü de Müslüman direnişi kıramadı. 25 Aralık 1979'da Eski Başbakan Yardımcılarından ve Doğu Avrupa'da sürgünde bulunan Babrak Karmal bir Sovyet uçağı ile Kabil'e geldi ve Sovyet desteği ile Amin'in yerine başkan oldu. Bu arada Karmal'la birlikte Sovyet birlikleri de ülkeye girdiler ve stratejik noktalarla başkent Kabil'e yerleştiler. Oral, Siyasi..., ss. 482-483

⁸² Usame Bin Ladin ile ilgili olarak bakınız. Noam Chomsky, 11 Eylül ve Sonrası Dünya Nereye Gidiyor, İstanbul: Aram Yayıncılık, Haziran 2002; Tayyar, Irak..., ss.136-468.

⁸³ İlhan Uzgel, 1980'lerde ABD İç ve Dış Politikası, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Günümüze Olgular, Belgeler, Yorumlar, Baskın Oran (der.), Cilt II, İstanbul: İletişim, ss. 37.

Cumhuriyeti kurulmuştur.⁸⁴ Hem Şii hem de radikal İslamın temsilcisi niteliğiyle bölgede rejim ihracı ve monarşiler yönünden tehdit olarak algılanan/sunulan İran İslam Cumhuriyeti ile ABD'nin askeri ve ekonomik ilişkileri son bulmuştur. Ancak yeni rejimin içerdiği, “tehdit” faktörünün, ABD'nin bölgedeki varlığını meşrulaştıran ve güçlendiren etkisi de olmuştur.

Bölgeye askeri olarak yerleşen, Yeşil Kuşak Projesi'yle ılımlı İslam'ı desteklemeye başlayan ABD, diğer yandan büyük çoğunluğunu Şiilerin oluşturduğu Irak'la da yakınlaşarak, laik Saddam Hüseyin'in iktidara gelmesini desteklemiştir. 11 Eylül sonrasında hedef olarak gösterdiği Saddam Hüseyin'i İran'a karşı desteklerken, “İran İslam Cumhuriyeti'nin rejimini ve Şii nüfusunu” gerekçe göstererek silahlanan, kimyasal silah kullanan, Körfezdeki tankerlere saldıran ve insan hakları ihlalleri uygulayan Irak'a tepki göstermemiştir. Bu da Saddam'ın olası Şii ayaklanması, Humeyni'nin yönetimden uzaklaştırılması gibi gerekçelerle İran'la 8 yıl sürecek, her iki ülkeyi yıpratıcı süreci içeren silahlı mücadeleye girmesine neden olmuştur. İran karşısında Irak'ı destekleyen ve silahlandıran ABD, Irak'ın üstünlük sağladığı durumda da İran'ı gizli yollardan silahlandırmıştır. İran'a el altında silah satışı, “İrangate Skandalı” ile ortaya çıkarılmıştır. ABD, İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulması ve Tahran'daki ABD büyükelçiliğinin işgal edilmesi gerekçelerine dayanarak, İran-Irak savaşı süresince, “İran'a yardım etmeme” kararı almış ve bu konuda müttefiklerini de uyarmıştır. 3 Kasım 1986'da birbirlerine, “uluslararası terörizmin başlıca destekçilerinden biri”, “Büyük şeytan” suçlamalarını yönelten her iki devletin silah alışverişi yaptığı ortaya çıkmıştır. 25 Kasım'da ABD Başsavcısı Edwin Meese, İran'a satılan silahlardan elde edilen milyonlarca doların gizlice, Nikaragua'daki sol Sandinista hükümeti devirmeye çalışan kontra gerillalarının faaliyetlerine aktarıldığını açıklamıştır. Bu açıklama 1984'te kontra gerillalarına dolaylı ya da dolaysız askeri yardımda bulunmasını yasaklayan kongrede sıkıntıya neden olmuştur.

⁸⁴ Oral, Siyasi..., ss. 473-476.

5 Mart 1987'de ABD Başkanı Ronald Reagan televizyonda yaptığı konuşmada silahları, rehinelere karşılık olarak İran'a verdiklerini ve silah satışından elde edilen paraların bir bölümünün Nikaragua'da yönetim aleyhtarı Kontralara verildiğinden haberi olmadığını ancak Başkan olduğu için bu konuda sorumluluğu üzerinde taşıdığını söylemiştir.⁸⁵ ABD desteğinde, savaştan silahlanarak dolayısıyla kendine güveni daha da artarak çıkan Saddam, Kuveyt'i 2 Ağustos 1990'da işgal etmiştir.

1.6. İki Kutuptan Tek Kutuplu Dünyaya

1985 yılının Nisan ayında SSCB Komünist Parti Genel Sekreterliğine Mikhail Gorbaçov'un gelmesi ile iki blok arasındaki buzlar erimeye başlamıştır. Gorbaçov göreve gelir gelmez Batı dünyasıyla çatışmayı en aza indirmeyi hedeflemiştir. Gorbaçov'un barış içinde bir arada yaşama yaklaşımını dile getirdiği bir söyleşi 9 Eylül 1985'te Time Dergisi'nde yayınlanmıştır:

Bana Sovyet-Amerikan ilişkilerini belirleyen başlıca şeyin ne olduğunu soruyorsunuz. Sanırım değişmez gerçek şudur ki, birbirimizi sevelim ya da sevmeyelim, ya birlikte yaşayacağız, yahut da birlikte yok olacağız. Cevap vermemiz gereken başlıca soru, birbirimizle barış içinde yaşamak için başka bir yol olmadığını anlamaya ve düşünüş ve hareket tarzımızı, savaşçı durumdan, barışçı bir duruma çevrimeye hazır olup olmadığımız sorusudur.⁸⁶

1985 Ağustos ayında nükleer denemeleri durdurmayı öneren Gorbaçov, Mart 1988'de Afganistan'dan, Aralık 1988'de de Doğu Avrupa'dan çekileceğini açıklamış, 1989 yılında da, Avrupa'da fikirsel bütünlüğü sağlamayı simgeleyen, "Ortak Avrupa Evi" kavramını 1989'da ortaya atmıştır. Gorbaçov iki yıldan biraz uzun bir sürede Reagan'la üç kez buluşarak orta menzilli nükleer silahların imhası ve füze stokunun yavaş yavaş yok edilmesi konusunda bir anlaşmaya varmıştır. Ulusal sosyalizmlere ve reformlara sıcak bakılacağı mesajını vermiş, SSCB içinde liberalleşme politikası başlatmıştır.

⁸⁵ <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1987/mart1987.htm>

⁸⁶ Time, 9 eylül 1985. ss. 23, Henry, Diplomasi ..., s. 768.

Glastnost (Açıklık) Yeniden Yapılanma (Perestroyka) kavramlarını ülkede uygulamaya başlamıştır. SSCB'nin yeniden yapılanmasını öngören Perestroyka ilkesi, ilk olarak 2 Kasım 1987 günü, Mihael Gorbaçov tarafından Yüksek Sovyet Toplantısı'nda ortaya atılmıştır. Gorbaçov, bu ilkeyle ülke ekonomisini canlandırmayı ve yeniden yapılandırmayı hedeflemiştir.⁸⁷ Yeniden yapılanma hedefine ulaşabilmek için de, kontrol mekanizmasının aşağıdan yukarıya işlemesini, kimin ne yaptığının görülebilmesini sağlayacak, açıklık-şeffaflık anlamına gelen Glastnost ilkesini uygulamaya koymuştur. 1 Ocak 1988'de SSCB perestroykası, "Sosyalist Teşebbüs Kanunu" ile bu ilkelerini, ekonomi alanında yürürlüğe koymuştur. Aşamalı bir şekilde pazar ekonomisine geçiş planlanmıştır. Bu anlayış düşünsel ve yönetsel olarak her alana yansımıştır. Siyasi tarihe, "soğuk savaş sona erdiren adam" olarak geçen Gorbaçov ülkesindeki uygulamaları şu sözlerle dile getirmektedir:

Hükümet ettiğim yıllarda gerçekleştirdiğim belli başlı değişimler şunlar oldu. O ana kadar Komünist Parti'nin elinde olan iktidar tekeline son verildi. Düşünce hürriyeti, ibadet hürriyeti, serbest Pazar ekonomisine kademeli olarak geçişi öngören ekonomik reformlar, silahlı kuvvetlerin asker sayısında tek taraflı indirim, askeri sanayi sektöründe hizmet veren işletmelerin büyük çapta diğer üretim sektörlerine dönüşümleri gerçekleştirildi. Çok partili sistemin tesisi, hür seçimler, milliyetçi hareketleri bastırmak amacıyla kuvvete başvurma gibi federe cumhuriyetlerle münasebetlerdeki merkezîyetçiliğin terk edilmesi, basın hürriyeti, ibadet hürriyeti, serbest pazar ekonomisine kademeli olarak geçişi öngören ekonomik reformlar, silahlı kuvvetlerin asker sayısında tek taraflı indirim, askeri sanayi sektöründe hizmet veren işletmelerin büyük çapta diğer üretim sektörlerine dönüşümleri gerçekleştirildi. Her türlü muhalefetin veya karşı fikrin kanunlarla cezalandırıldığı, inanç sahibi birinin, bir müminin mesleğinde ilerleyemediği, en ufak bir kelimenin bile Komünist Parti'nin sansürüne maruz kaldığı ve binlerce çağdaş yazar ve düşünürün eserlerinin kütüphanelerin depolarında depolandığı totaliter bir toplumdan açık bir topluma geçtik.⁸⁸

Bu anlayış doğrultusunda onyıllar boyunca SSCB'nin dış politikasını yöneten Andrey Gromiko'nun yerini Gorbaçov'un reformcu ekibinin önde

⁸⁷ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi Cilt II: 1980-1990, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 313, 1992. ss. 118-119.

⁸⁸ Zülfü Livaneli, Gorbaçov'la Devrim Üstüne Konuşmalar, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003, ss.27.

gelen isimlerinden Edvard Şevardnadze almıştır. Muhafazakarların, “Yönetimdeki Revizyonist Troyka” olarak niteledikleri ekip, Doğu Avrupa’yla ilişkilerde köklü bir değişim geçirmiştir. Gorbaçov’un reformları ve iletişim devriminin yanı sıra Batı kültürünün de etkisiyle 1989 yılında Doğu Avrupa’da rejim değişiklikleri başlamıştır. İlk önce SSCB’nin batısındaki Baltık ülkeleri olarak da bilinen Estonya, Letonya ve Litvanya, ardından, Ukrayna ve Belarus da denilen Beyaz Rusya sonra da doğusundaki Orta Asya ve Kafkas ülkeleri denilen Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Bulgaristan’da da Komünist Partiler, SSCB Komünist Partisi’nden bağımsızlıklarını duyurmuşlardır. Soğuk savaşı simgeleyen Berlin Duvarı’nın 9 Kasım 1989’da yıkılması ile II. Dünya Savaşından sonra başlayan süreç sona ermeye başlamıştır. 3 Aralık 1989’da Malta zirvesinde Bush ve Gorbaçov soğuk savaşın bittiğini resmen açıklamışlardır. Yugoslavya’ya yaptığı ziyaret sonrasında sınırlı egemenlik doktrininin sonunu ilan eden Gorbaçov, Aralık 1989’da BM kürsüsünden konvansiyonel silahların azaltılacağını, Avrupa’da sosyalist rejimleri korumak için güce başvurmayacağını açıklamıştır. Avrupa’daki komünist rejimleri askeri olarak savunma yükümlülüğünü terk edeceklerini açıklayan Gorbaçov ardından, “Birleşik Almanya”ya “evet” demiş ve Temmuz 1990’da “tek bir Almanya” oluşmuştur. Gorbaçov SSCB’yi ekonomik dar boğazdan kurtarabilmek için IMF’ye başvurmuştur. Nisan 1991’de de Varşova Paktı, feshedilmiştir.

SSCB’nin yeniliklere, demokratik taleplere kapalı tutucu yönetim yapısı, üretim teknolojilerinde geride kalması, üretimde hantal yapısını korurken aşırı genişlemesi, Doğu Bloku ile Batı Bloku arasındaki refah seviyesi farkı, iletişim devrimi ve dünyanın globalleşmesi, Gorbaçov faktörü ve SSCB’nin etnik, dinsel ve kültürel yapısı gibi nedenlerle Doğu Bloku

yıkılmış ve yaklaşık 50 yıl süren Soğuk Savaş dönemi sona ermiştir.⁸⁹ SSCB'nin dağılmasıyla ABD, uluslararası sahnede Atlantik'ten Pasifik'e kadar siyasi, askeri ve ekonomik zincirini kurmuş tek süper güç olarak kalmıştır.

2. YENİ DÜNYA DÜZENİ

Doğu Bloku'nun çökmesiyle, "tek kutuplu dünyanın süper gücü" olarak kalan ABD, İrlanda asıllı İngiliz yazar George Bernard Shaw'ın, "Hayatta iki trajedi vardır; biri gönlünün isteğine kavuşamamak, diğeri de ona kavuşmaktır" sözlerindeki gibi bir çıkmazla da karşı karşıya kalmıştır... Henry Kissinger, ABD için, "tehdit" varlığının önemine dikkat çekerken SSCB Eski Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov'un başdanışmanlarından Georgiy Arbatov'un 1987 yılındaki uyarısına da atıfta bulunarak şunları söylemektedir;

Arbatov şöyle demişti: "Sizin için gerçekten korkunç bir şey yapıyoruz. Sizi bir düşmandan yoksun bırakıyoruz." Heinrich von Treitschke, "Bir halkı ulusa dönüştüren savaştır" demişti. Bu, Amerika için kesinlikle doğrudur. Devrim Amerikan halkını yarattı. İç savaş ise Amerikan ulusunu: 2'inci Dünya Savaşı da Amerikalıların kendileriyle özdeşleştirilmeleri mucizesine zemin oluşturdu. Önemli tehditler karşısında verilen önemli savaşlar sırasında, devlet otoritesi ve kaynakları güç kazanır. Ortak bir düşman karşısında potansiyel bölücü iç düşmanlıkların bastırılması ulusal bütünlüğü güçlendirir.⁹⁰

ABD, Doğu Bloku'nun dağılmasıyla komünizm tehdidiyle birlikte ortak düşmana karşı oluşturulan ABD, AB ve NATO ittifakını da kaybetmiştir. Doğu Bloku'nun yıkılmasıyla ortaya çıkan zengin enerji kaynakları ve bakir pazarlara sahip Orta Asya ve Kafkaslar gibi bölgeler küresel ve bölgesel güçlerin müdahalesine açık hale gelmiştir. Düşünsel temelleri 1200'lü yıllara

⁸⁹ Soğuk Savaş dönemi ve sona ermesiyle ilgili olarak bakınız. Baskın, Türk ..., Cilt I: 1919-1980, Hamit-Lale Ersoy, Küreselleşen Dünya'da Bölgesel Oluşumlar ve Türkiye, Ankara, Siyasal Kitabevi, Kasım 2002, s.37, Mihail Gorbaçov, Yerküre Manifestom, İstanbul, Babiali Yayıncılık, Ekim 2003, s. 14-15-16-24, Paul Kennedy, Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, 1500'den 2000'e Ekonomik Değişme ve Askeri Çatışmalar, (Çev.) Birtane Karanakçı, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1991, s. 606. Oral, siyasi..., Fahir, 20. Yüzyıl ...,

⁹⁰ Samuel P. Huntington, Biz Kimiz Amerika'nın Ulusal Kimlik Arayışı, İstanbul: Global Yayın Ajansı, 2004 ss. 258-260.

kadar giden kurumsallaşmasına öncülük ettiği AB bünyesine birleşmiş güçlü Almanya'yı da katarak entegrasyon hedefine doğru yürürken Rusya ile yakınlaşmış, bölgesel örgütlerle ekonomik işbirliğine girişmiştir. Rusya Federasyonu (RF) yakın çevresinde etkinliğini sürdürmek amacıyla Bağımsız Devletler Topluluğu'nu oluşturmuştur. Ekonomik olarak Çin'in yükseldiği ve küresel-bölgesel güç olma iddiasındaki güçlerin zaman zaman ittifaklara da gittikleri bu dönemde ABD'nin, "tehditleri çevreleme yoluyla kontrol altına alma" politikasında önemli aracı NATO'nun işlevselliği tartışılmaya başlanmıştır. SSCB'nin çöktüğü, eski dengelerin bozulduğu, diğer bölgesel ve küresel güçlerin boy gösterdiği bu dönemde Irak'ın daha önce birkaç kez teşebbüs ettiği Kuveyt'i işgal etmesi ABD'nin lehine bir gelişme olmuştur. Cordesman, Körfez krizinden önce ABD'nin Körfez monarşilerini silahlandığına ve "tanker konvoylarını İran saldırılarından koruma" gerekçesiyle deniz kuvvetlerini görevlendirdiğine dikkat çekmektedir.⁹¹ 2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle başlayan Körfez Krizi'yle ilgili olarak, "Kuveyt'in işgaline yeşil ışık yakıldı" şeklinde değerlendirmeler de yapılmıştır.⁹² Ramazan Gözen bu görüşlerin dikkate alınmasını gerektirecek önemli deliller olduğuna işaret etmektedir. Irak'ın Kuveyt'i daha önce de iki kez işgal etmeyi denediğini ancak İngiltere'nin buna izin vermediğini anımsatan Gözen, İran-Irak Savaşında Kuveyt bayrağı taşıyan gemilere İran'ın saldırması üzerine Kuveyt tankerlerini korumak için Körfez'e ABD savaş gemileri ve askerlerinin geldiğine dikkat çekmektedir. Gözen, ABD'nin

⁹¹ Anthony H. Cordesman, Bahrain, Oman, Qatar and the UAE, Colorado: Westview Press, 1997, pp. 115-120, 285-289, 330-381.

⁹² Kuveyt işgali genelde Saddam'ın politikalarına bağlansa da tarihsel olarak sorun 1932 ve 1961'de gündeme gelmiş, hatta Irak Temmuz 1961'de burayı ilhak ettiğini açıklamış ama bundan vazgeçmek zorunda kalmıştı. İran-Irak savaşının 1988'de sona ermesinden sonra Saddam rejimi Kuveyt'in kendisine ait petrolü çaldığını ve üretimi yüksek tutarak Irak'ı zarara uğrattığını ileri sürmüştü ve bu ülkeye 50-80 milyar dolar civarında tahmin edilen borcunun silinmesini istemişti. Bu konuda yapılan görüşmelerden bir sonuç alınamayınca Irak 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etti ve 28 Ağustos'ta 19. ili olduğunu açıkladı. Irak BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı, 15 Ocak 1991'e kadar Kuveyt'ten çekilmesi kararına uymayınca, 17 Ocak 1991'de ABD'nin önderliğindeki müttefik bombardımanı başladı. Bir aydan fazla süren bombardımandan sonra 24 Şubat'ta "Çöl Fırtınası" adı verilen kara harekâtına başlayan ABD, İngiltere, Fransa, İtalya gibi ülkelerden oluşan müttefik kuvvetleri 100 saat içinde Irak kuvvetlerini saf dışı ettiler. İlhan Uzel, Körfez Savaşı, Türk... , Cilt II. s. 255.

aynı Kuveyt'i korumak için önlem almadığına, BM'nin, "önleyici Barış gücü" kurmadığına işaret ederek şöyle devam etmektedir:⁹³

Tüm bunların aksine, 25 Temmuz 1990 tarihinde Saddam Hüseyin'le görüşen ABD'nin Bağdat Büyükelçisi April Glaspie, ABD'nin, "Irak'la Kuveyt arasındaki durumda olduğu gibi Araplar arası çatışmalar konusunda taraf tutmadığını" söyleyerek Irak'ın işgaline yeşil ışık yaktı. Hemen ardından Glaspie, Irak'tan ayrıldı. Hemen ardından, yeşil ışığı gören Irak, Kuveyt'i işgal etti.⁹⁴

Nonneman ise Irak lideri Saddam Hüseyin'in Irak-İran savaşının ardından Kürt ve Şiileri kontrol altına aldığına işaret ederek bu gelişmelerin ardından Saddam'ın Basra Körfezi'nde güçlü bir konum elde etmek amacıyla Kuveyt'i işgal ettiğini ileri sürmektedir.⁹⁵

ABD, bir bölümünde Şiilerin, bir bölümünde Kürtlerin fiilen özerklik elde ettiği, Irak'ın üçe bölündüğü bu krizle, bölgedeki etkinliğini daha da arttırırken küresel bir güç olduğunu da ortaya koymuştur. Burcu Bostanoğlu, Körfez Savaşı'nın, ABD'nin hegemonik stratejisine, örnek sayılabileceğine işaret etmektedir. ABD'nin dominant bir güç olarak, krizin ve savaşın yönetimini üstlendiğini, savaşın büyük mali portresinin bir bölümünü kendisi karşılarken diğer kısmını artık güvenliğini sağlamayı görev edindiği Suudi Arabistan ve Kuveyt' ile bölge petrolünden yararlanan Batılı ortaklarına ve Japonya'ya yüklediğine dikkat çeken Bostanoğlu, "Bir başka deyişle, yapısal strateji içinde, ABD, hegemonyasını diğer devletlere de finanse ettirecek bir sistemi Körfez'de uygulamaya koymuştur" görüşlerini dile getirmektedir.⁹⁶

ABD Başkanı George W. Bush, dönemin ABD siyasi retoriğinde kullanılan, liberalizm, serbest ticaret, karşılıklı bağımlılık, istikrar,

⁹³ Ramazan Gözen, Amerikan Kışkırtıcılığı Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası, Liberte Yayınları, ss.104.

⁹⁴ Ramazan, Amerika, Dilip Hiro, Desert Shield to Desert Storm; The Second Gulf War (London: Paladin Boks, 1990), ss 9-10 .

⁹⁵ Gerd Nonneman, Iraq, the Gulf States and the War: A Changing Relationship 1980-1986 and Beyond, London: Ithaca Press, 1986.

⁹⁶ Burcu Bostanoğlu, Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası, Ankara: İmge Kitabevi, 1999, ss. 304-305.

küreselleşme kavramları arasında sıralan, “Yeni Dünya Düzeni”niyle⁹⁷ ilgili görüşlerini Körfez Savaşı’ından itibaren kullanmaya başlamıştır. Başkan Bush ise 1991’de BM’de yaptığı konuşmada Yeni Dünya Düzeni’yle ilgili görüşlerini şöyle dile getirmiştir:

Soğuk savaşı aşan bir yeni uluslar ortaklığı düşünüyoruz: Uluslararası ve bölgesel organizasyonlar aracılığıyla danışma, işbirliği ve ortak harekete dayanan bir ortaklık; ilkelerin ve hukukun üstünlüğünün birleştiği, maliyetlerin ve yükümlülüğün eşit şekilde paylaşılmasıyla desteklenen bir ortaklık; demokrasiyi, refahı, barışı yaygınlaştırmak ve silahları azaltmak amacıyla olan bir ortaklık.⁹⁸

1991 yılındaki bir basın toplantısında, “Yeni Dünya Düzeni” kavramını peş peşe kullanan⁹⁹ Bush, 1992 Haziran ayında yaptığı bir konuşmada ise “Yeni Dünya Düzeni”ni şöyle dile getirmiştir: “Daha önce silahlı iki kampa bölünmüş olan dünyada artık tek ve süper bir güç var. Dünya bunu hiçbir korku duymadan kabul ediyor. Çünkü, dünya gücümüze inanıyor. Haklılar da. Adil olacağımıza, kendimizi dizginleyeceğimize inanıyorlar. Doğru olan neyse, onu yapacağımıza inanıyorlar.”¹⁰⁰ Bostanoğlu, Yeni Dünya Düzeni’nde yeni olanın SSCB’siz bir dünya olduğuna işaret ederken, 1993’te yapılan, “ABD-Rus Stratejik Ortaklığı” çerçevesinde, her iki ülkenin nüfuz bölgesinin sınırlarının çizildiğini belirtmekte ve “SSCB’nin söyleminde red, eyleminde kerhen kabul ettiği ABD’nin patronluğu olgusunu, Rusya açıkça teslim etmiş; buna karşılık, tamamı kendi eski birimlerinden oluşan bir dünya parçası üzerindeki Rus potansiyel hegemonyası da, ABD ve Batı tarafından

⁹⁷ 1985’de Seul’de, Bush’un Dışişleri Bakanı James Baker’ın da, Reagan’ın Maliye Bakanı sıfatıyla katıldığı bir toplantıda, Peru Maliye Bakanı Alva Castro’nun, “IMF’in yerine geçecek ve üçüncü dünya ülkelerinin borçlarını yeniden ele alacak, ‘Yeni Dünya Düzeni’ çağrısıyla ilk kez kullanılan kavram daha sonra 1990’da da SSCB Lideri Gorbaçov’un konuşmasında yer almıştır. World Media Association’un 1990 Nisanında Moskova’da düzenlediği ve Kremlin’de gerçekleşen toplantısında söz alarak “Yeni Dünya Düzeni’ni biçimlendiren bir sürecin ilk aşamasındayız” demiştir.

⁹⁸ Başkan George Bush’un Birleşmiş Milletler Genel Meclisi’ndeki “Birleşmiş Milletler: Dünya Barış Parlamentosu” konuşması, New York, 1 Ekim 1990, Dispatch, (U.S. Department of State), cilt 1, sayı 6 (8 Ekim 1990), s. 152., içinde Henry, Diplomasi ..., s. 780.

⁹⁹ Hıdır Göktaş ve Metin Gülbay, der. Soğuk Savaştan Sıcak Barışa, Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1994, 142, ss. 38-39.

¹⁰⁰ Burcu Bostanoğlu, “ABD’nin Latin Amerika Retoriğinden Örnekler” Avrasya Dosyası, No.4, 1995.,

makul karşılanmıştır” demektedir.¹⁰¹

27 Eylül 1993'te, Bush'un halefi Bill Clinton da BM'de üç yıl sonra yaptığı, “Daha Büyük Bir Dünya İçin Meydan Okumalara Göğüs Germek” başlıklı konuşmasında Amerika'nın demokrasi konusundaki yaklaşımlarını şöyle dile getirmiştir:

Yeni bir tehlike ve fırsat döneminde, başlıca amacımız, pazar ekonomisine dayalı demokrasilerin dünya topluluğunu genişletmek ve kuvvetlendirmek olmalıdır. Soğuk Savaş sırasında, özgür kurumların yaşamasına yönelik bir tehdidi sınırlandırmak peşinde olduk. Şimdi, o özgür kurumlar altında yaşayan ulusların içinde bulunduğu çemberi genişletmek istiyoruz. Çünkü bizim düşümüz, dünyadaki her kişinin fikir ve enerjisini, birbiriyle işbirliği yapan ve barış içinde yaşayan başarılı demokrasiler dünyasında ifade edebileceği bir gündür.¹⁰²

Yeni Dünya Düzeni'yle birlikte, ulusal kültürlerin, ulusal ekonomilerin ve ulusal sınırların bozulduğu, küresel süreçlerin belirleyici hale geldiği bir dönemi anlatan küreselleşme (globalization) kavramı da tartışmaya açılmıştır. Küreselleşmenin, siyasal, ekonomik ve kültürel olmak üzere üç ayaktan oluştuğuna işaret eden Emre Kongar, siyasal ayağın, “ABD'nin siyasal liderliği ve dünya jandarmalığı”ndan oluştuğunu savunmaktadır¹⁰³

Küreselleşme dediğimiz Amerika'nın siyasal liderliği, uluslararası sermayenin egemenliği ve hem mikro dincilik gibi yerel kültürlerin ulus devletleri kesmesi, hem de bir pazar kültürü içerisinde markaların ve şirketlerin dünya kültürlerini değiştirmesi. Bunlar küreselleşmenin siyasal, ekonomik ve kültürel ayakları. Küreselleşme başıboş ve nereye gideceği belli olmayan bir olgu değil; ABD küreselleşmeyi siyasal olarak yönlendiriyor. Ekonomik olarak da çokuluslu şirketler ve uluslararası sermaye piyasaları, küreselleşmeyi ekonomik olarak yönlendiriyorlar. Küreselleşmenin üçüncü ayağı ise kültür ve ideoloji, bunun içinde yerel kültürler ve pazar ekonomisi var.¹⁰⁴

Joseph S. Nye, küreselleşmenin Amerikanlaşmayla bir tutulmasını, “yaygın ama basit bir tutum” olarak nitelendirmektedir. Küreselleşmeyle ilgili olarak, “Amerika merkez ve şubeleri ya da istasyonlarıyla dünyanın dört bir

¹⁰¹ Burcu, ABD'nin ..., ss. 307.

¹⁰² Dispatch, cilt 4, sayı 39, (27 Eylül 1993), ss. 650.

¹⁰³ Emre Kongar, “Küresel Terör ve Türkiye ” İstanbul: Remzi Kitabevi, 2001, s. 18.

¹⁰⁴ Emre Kongar, “Küresel Terör” NTVMSN, 1.12.2003.
<http://www.kongar.org/dsc20031201.php>

yanına uzanan bir ağı tanımlamalarında doğruluk payı olduğunu belirten Nye, ekonomik, askeri, toplumsal ve çevresel küreselleşme biçimlerinin merkezinde yer alan ABD'nin, küreselleşmenin bugünkü evresine ulaşmasında merkezi bir rol oynadığını kabul etmektedir. Ancak merkezde yer almanın hegemonyayı da beraberinde getirdiği iddialarına, “ekonomik, toplumsal ve siyasal koşulların ülkeden ülkeye değiştiği gerekçesiyle” karşı çıkmaktadır.¹⁰⁵

2.1.Yeni Tezler

Dünyayı ikiye bölen kutuplaşmanın, Batı'yı birleştiren ortak tehdidin kalktığı, ‘insan hakları, demokrasi ve hukuk devleti’ gibi kavramların da ön plana geçtiği, ‘Yeni Dünya Düzeni’ döneminde çeşitli tezler ve yaklaşımlar da gündeme getirilmiştir. Gelişmeler açısından Başkan Carter'in danışmanı Zbigniew Brzezinski'nin, “Büyük Satranç Tahtası” adlı eseri ile, Francis Fukuyama'nın, “Tarihin Sonu ve Son İnsan”¹⁰⁶ ve patenti Amerikalı tarihçi Bernard Lewis'e ait, Samuel P. Huntington'un, ‘Medeniyetler Çatışması’ adlı tezleri önemlidir.

Brzezinski, zengin enerji kaynaklarına ve pazarlara sahip stratejik önemdeki Avrasya'ya egemen olan gücün dünyaya egemen olacağına dikkat çekerken Amerika'nın bugünkü politikasına ışık tutacak nitelikte görüşler dile getirmiştir.

Avrasya, geleceğin çok oyunlu Büyük Satranç Tahtası'dır. Avrasya'ya hükmeden dünyaya hükmeder. Amerika'nın küresel önceliği doğrudan doğruya Avrasya kıtasındaki hakimiyetini ne kadar süreyle ve nasıl bir etkiyle sürdürebileceğine bağlıdır. Amerikan önceliğinin bütün potansiyel siyasi ve/veya ekonomik meydan okuyucuları Avrasyalıdır. Yerkürenin en büyük kıtası ve jeopolitik eksen Avrasya, ABD için ana jeopolitik ödüldür. Bölge, dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 75'i, enerji kaynaklarının dörtte üçü, yer altı ve yer üstü zenginliklerinin çoğunu ihtiva etmektedir.Fransa, Almanya, Rusya, Çin ve Hindistan bölgede

¹⁰⁵ Jozeph S. Nye Jr, Amerikan Gücünün Paradoksu, İstanbul: Literatür Yayıncılık Dağıtım, 99, 2003, s.109-114.

¹⁰⁶ Francis Fukuyama, Tarihin Sonu ve Son İnsan, İstanbul, Simavi Yayınları, 1999.

önemli ve aktif aktörlerdir.İngiltere, Japonya ve Endonezya da önemlidir ancak aktif değillerdir. Ukrayna, Azerbaycan, Güney Kore,Türkiye ve İran coğrafi konumları nedeniyle kritik derecede önemlidir.Almanya ve Fransa statükoyu değiştirmek yepyeni bir Avrupa oluşturmak istemektedir. Rusya gücünü kazandığında batı ve doğu üzerinde etkili olabilecek bir aktördür .Bölgesel güç Hindistan global güç olmayı hedeflemektedir. Bu ülkenin nükleer gücü dikkate alınmalıdır. Ukrayna'nın önemi Rusya'yı engelleyebilecek konumda bulunmasından kaynaklanmaktadır.Azerbaycan zengin enerji kaynakları nedeniyle çok önemlidir.Rusya'dan bağımsız Azerbaycan, batının zengin enerji kaynaklarına ulaştığı ana yolu olacaktır. Türkiye ve İran, bölgede batı ve doğuda yer alan ülkeler olarak tehditleri önleme, destek ve istikrarı sağlayabilme ya da kaosa neden olabilme işlevleri nedeniyle önemli ülkelerdir. Güney Kore ile Japonya'nın önemli bir güç olması engellenebilir. Kuzeyle birleşme ya da Çin'in etkisi altına girmesi ABD'nin uzak doğudaki çıkarları konusunda dramatik etki yaratacaktır. Bu bölge, ülkeler arasındaki anlaşmazlıklar, etnik ve dini çatışmalar nedeniyle muharebe alanı olmaya adaydır. Özetle, Avrasya'nın gücü büyük ölçüde Amerika'ninkini gölgede bırakmaktadır. Bereket versin ki Avrasya Amerika'ya göre, siyasal olarak bir bütün oluşturmak için fazla büyüktür. Bu nedenle Avrasya'ya hükmedecek ve Amerika'ya kafa tutacak bir rakip çıkmaması şarttır.¹⁰⁷

Fukuyama ise 1989 yılındaki, “Tarihin sonu mu?” başlıklı makalesi ve “Tarihin Sonu ve Son İnsan” adlı eserinde tarihin sonunun geldiğini ve liberalizmin her yerde ve her şeye egemen olduğunu savunmaktadır. Fukuyama bu sorgulamayı yaparken başka bir Amerikalı Tarih Profesörü Bernard Lewis, “The Roots of Muslim Rage/Müslüman Öfkesinin Kökleri” başlıklı makalesinde İslam’la Batı arasında kavga olduğunu ileri sürmüştü ve iki taraf arasındaki mücadeleyi, “medeniyetler savaşı” olarak nitelendirmişti.¹⁰⁸ 11 Eylül sonrası gündeme damgasını vuran Amerikalı Siyaset Bilimci Samuel P. Huntington ise 21. yüzyılı, “din ağırlıklı uygarlıklar çatışması”nın belirleyeceğini savunmuştur. Tezinde Ortadoğu ve Avrasya’nın çatışmaların merkezi olacağına dikkat çekmiştir. Huntington’a göre Avrupa’daki ideolojik bölünmenin sona ermesi, Avrupa’nın Hristiyanlığı ile İslam dünyası arasındaki kültürel bölünmeyi yeniden ortaya çıkarmıştır.

Bu dönemde 11 Eylül sonrasında gündeme getirilen Büyük Ortadoğu Projesi de tartışılmaya başlanmıştır. Projede, Kuzey Afrika’dan başlayıp Ortadoğu’yu kapsayan ve giderek Orta Asya ve Kafkaslara uzanan

¹⁰⁷ Zbigniew, Büyük Satranç ..., ss. 5-136.

¹⁰⁸ <http://www.theatlantic.com/doc/prem/199009/muslim-rage>.

coğrafyada ekonomik, siyasal, ve sosyolojik yeniden yapılanmanın zorunlu olduğu savunulmuştur.

2.2. Avrasya'ya Uzanan Strateji ve Balkanlar

Küresel ve bölgesel güçler arasında siyasi ve ekonomik rekabetin kıyasıya sürdüğü, etnik ve dinsel çatışmaların gündeme geldiği, milliyetçiliğin yükseldiği bu konjonktürde, küresel üstünlüğünü korumak isteyen ABD, “Avrasya üzerindeki kaynakların ve yolların denetim altına alınması”, “Avrasya’da başka bir gücün yükselmemesi” stratejisi doğrultusunda politikalar belirlemiştir. Bu çerçevede, “belirli ve tanımlı tehditlere karşı çıkma” ve “üçüncü dünya devletleri üzerinde etki oluşturma” şeklinde geliştirdiği stratejisinin diğer ayağını, “kendisine karşı çıkabilecek küresel güçlerle mücadele” oluşturmuştur. Beril Dedeoğlu, ABD’nin, kendisine karşı çıkabilecek güçlerle mücadelesini, ABD ya da Avrupa topraklarında değil “çıkar bölgeleri” olarak tanımladığı diğer coğrafyalarda askeri varlığı ile destekleyerek sürdürdüğünü söylemektedir. 1990 yılında “Bölgesel Savunma Stratejisi” olarak adlandırılan bu yeni Amerikan yaklaşımı, 2 Ağustos 1990 tarihinde, Irak’ın Kuveyt’i işgali sürecinde George Bush tarafından ilan edilmiş ve 1993 yılında Clinton tarafından da benimsenmiştir.¹⁰⁹

Doğu Bloku’nun dağılmasının ardından yaşanan değişimler, sosyalist rejimleri benimseyen Balkanlara¹¹⁰ da yansımıştır. Bulgaristan’da 35 yıldır iktidarda olan Todor Jivkov’un istifa etmesinden sonra çok partili sisteme geçilmiş, “Demokratik Güçler Birliği” adı altında partileşen muhalefet siyasal sistem içindeki yerini almıştır. Romanya’da 25 yıldır iktidarda bulunan ve değişime direnen Nicolae Ceauşescu’nun sonunu halk ayaklanması

¹⁰⁹ Beril Dedeoğlu, Değişen Uluslararası Sistemde Türkiye-ABD İlişkilerinin Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Etkileri, Faruk Sönmezoğlu (der.), Türk Dış Politikasının Analizi, (İstanbul: DER Yay., 2001) ss. 230.

¹¹⁰ Eski Yugoslavya ardılı, Slovenya, Hırvatistan, Makedonya, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ’ın yanısıra, Arnavutluk, Romanya Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye’nin Trakya bölümü Balkanları oluşturmaktadır.

getirmiştir. Ülkeyi birlikte yönettiği Elena Ceauşescu'yla kaçarken yakalanmış ve her ikisi de kurşuna dizilmiştir. Ceauşescu'nun yerine değişim yanlısı, ılımlı sol eğilimli, "Ulusal Selamet Cephesi" yönetime geçmiştir. Arnavutluk'ta, Enver Hoca'nın 1985'ten sonra ölümünden sonra başa geçen Ramiz Alia, 1990 başından itibaren aldığı siyasi ve ekonomik tedbirlerle değişimlere ayak uydurmuş, 1990'dan itibaren hem ABD hem de SSCB ile ilişkiler kurulmuş ve çok partili düzene geçilmiştir. Yugoslavya'daki rejim değişikliği ise, bu ülkenin kendisine özgü yapısından dolayı sancılı yaşanmıştır. Doğu Bloku'nun dağılmasının ardından Ortadoğu'nun yanı sıra Hazar havzasının da önem kazanmasıyla, Batı ve Doğu Avrasya arasındaki stratejik önemi daha da artan Balkanlarda, "Yugoslavya üzerinden yaşanan değişimler" tüm sistemi etkilemiştir. "Sosyalizmin çöküşü, ekonomik müdahaleler, uluslararası güçlerin nüfuz mücadelesi, yükselen milliyetçilik ve 1945-1980 yılları arasında Başkanlık yapan Josip Broz Tito'nun aksine 1989 yılında iktidara gelen Slobodan Miloşeviç'in etnik ayrımcılığı öne çıkartan, Sırp milliyetçiliğini kışkırtan, Soğuk Savaş dönemi rejimini sürdürmeye yönelik politikaları" gibi faktörler nedeniyle, 1980'li yıllarda, Yugoslavya'da, ayrılıkçı hareketler, yükselmeye başlamıştır. Bu gelişmeler sonucunda, uluslararası aktörlerin güç gösterisine giriştikleri arenaya dönüşen Balkanlar, uluslararası sistemin yeniden yapılandırılmasında önemli bir rol oynamıştır.¹¹¹

¹¹¹ Soğuk Savaş sonrası Balkanlardaki gelişmeler için bakınız. İlhan Uzgel, Doğu Blokunda Sosyalist Rejimlerin Çöküşü, Balkanlar ve Türkiye, Türk ..., Cilt II, ss. 481-523; İlhan Uzgel, Doksanlarda Türkiye İçin Bir İşbirliği ve Rekabet Alanı Olarak Balkanlar, Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar, Gencer Özcan, Şule Kut (der.), İstanbul: Boyut Kitapları, 11, 1998, ss. 403-440; İlhan Uzgel, Bağlantısızlıktan Yalnızlığa Yugoslavya'da Milliyetçilik ve Dış Politika", Türkiye'nin Komşuları, Mustafa Türkeş, İlhan Uzgel, (der.), Ankara: İmge Yayınları, 2002, ss. 117-170; Mustafa Türkeş, Geçiş Sürecinde Dış Politika Öncelikleri, Türkiye'nin ..., ss. 171-210; Tanıl Bora, Yugoslavya, Milliyetçiliğin Provokasyonu, İstanbul: Birikim Yayıncılık, 1995; Tanıl Bora, Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası, İstanbul: Birikim Yayınları, 1994; Melek. M. Fırat, Soğuk Savaş Sonrası Yunanistan Dış Politikasının Yeniden Biçimleniş Süreci, Türkiye'nin Dış Politikası, Mustafa Türkeş-İlhan Uzgel (der.), Ankara: İmge Yayınevi, 2002. ss. 31-32; Michael Chossudovsky, Yoksulluğun Küreselleşmesi, İstanbul: Çiviyazıları 1999; Henry Kissinger, Amerika'nın dış politikaya ihtiyacı var mı?, Ankara: METU Press, 2002; M. Murat Taşar-A. Altay Ünaltay, Kosova'ya NATO Müdahalesi ve Yeni Uluslararası Sistem, Musa Ceylan (der.), Yeni Nato Soğuk Savaş'tan Sıcak Savaşa, İstanbul: Ülke Kitapları, 1999; Vassilis, K. Fouskas, Balkanlar

Balkanlar, zengin enerji kaynaklarına sahip bir bölge değildir. Ancak, “Balkanları dışarıdan kontrol eden güç, doğuda Rusya’yı batıda Avrupa’yı tehdit eder” sözünde işaret edildiği gibi stratejik önemi vardır. Bu çerçevede ABD’nin soğuk savaş döneminde, “zengin enerji kaynaklarına sahip Ortadoğu’ya giden yolu kontrol etme, Doğu Bloku’nu çevreleme ve ideolojik olarak hakim olma stratejisi” çerçevesinde Balkanlarda başlayan politikası Soğuk Savaş dönemi sonrasında aktifleşmiştir. İlhan Uzgel, ABD için Soğuk Savaş dönemi Balkanların önemini, “Ortadoğu’ya giden yol üzerinde bulunması, Rusya ve Almanya’nın etkin olmalarını önleme ve Yeni Dünya Düzeni’ni uygulama alanı” olarak sıralamaktadır. Uzgel, ABD’nin, Yeni Dünya Düzeni içinde bölgesel ve çatışmalara en çok müdahale ettiği alanın, Körfez Savaşı’ndan sonra Balkanlar olduğunu belirtirken, 1991’den itibaren ABD’nin sessiz ama istikrarlı bir biçimde Balkanlar’da ağırlığını hissettirmeye başladığına da dikkat çekmektedir.¹¹² Balkanlardan geçen doğalgaz ve petrol hattı, stratejik bir köprü oluşturmaktadır. Bu çerçevede Balkanlar, Batı ve Doğu Avrasya arasında NATO ve ABD için önemli bir güvenlik boyutu taşıyan jeopolitik bir bekçi görevi görmektedir.¹¹³

Balkanlar üzerinden uluslararası sistemin yeniden yapılanmasına neden olan Yugoslavya için, “BM’nin küçük bir kopyası” olarak nitelendirmeleri de yapılmaktaydı. Dağılmadan önce, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (YSFC)’nde, 6 Cumhuriyet (Slovenya, Hırvatistan, Makedonya, Bosna-Hersek, Sırbistan-Karadağ) ve Sırbistan’a bağlı 2 özerk bölge (Kosova-Voyvodina)’dan bulunmaktaydı. “Ortodoks, Katolik ve İslam” dinine mensup “Sırp, Hırvat, Boşnak, Sloven, Makedon, Arnavut, Macar, Romen ve Türk” etnik grupların bir arada yaşadığı ülkedeki dağılma süreci 25

Ortadoğu Kafkasya- Soğuk Savaş Sonrası ABD Politikaları, İstanbul: Aykırı Yayıncılık, 2004; Gökçen Alpkaya, NATO Müdahalesi Üzerine, Ankara: SBF Tartışma Metinleri Serisi, 1999 <http://politics.ankara.edu.tr/~alpkaya/kosova.htm>.; Misha Glenny, Balkanlar 1804-1999, İstanbul: Sabah Kitapları, 2001; Sabrina Petra Ramet, “War in the Balkans”, Foreign Affairs, v. 71, no.4, Fall 1992, ss. 79-98; İskender Rizaj, Kosova and Albanians: Yesterday, Today, and Tomorrow, Pristine: Ribotum, 1992, ss. 151-156.

¹¹² İlhan, Doksanlarda ..., ss. 408-410.

¹¹³ Vassilis, Balkanlar ..., ss. 38.

Haziran 1991’de Slovenya ve Hırvatistan’ın bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle başlamış, 17 Eylül 1991’de Makedonya’nın, 3 Mart 1992’de de Bosna Hersek’in bağımsızlığını ilan etmesiyle devam etmiştir. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Sırp-Hırvat-Sloven krallığı olarak kurulan, 1929’da Yugoslavya adını alan ve İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, Tito’nun liderliğinde, “Yugoslavya Sosyalist Federasyonu” olarak yeni bir devlete dönüşen Yugoslavya, Nisan 1992’den itibaren Sırbistan’ın denetiminde Sırbistan ve Karadağ’dan oluşan bir federasyon haline gelmiştir. 3 Haziran 2006’da Karadağ’ın bağımsızlığını ilan etmesiyle de eski Yugoslavya tarihe karışmıştır.¹¹⁴

2.3. Yugoslavya’yı Parçalayan Etkenler

Soğuk Savaş’ın bitiminde Yugoslavya’da başlayan çatışma-dağılma sürecinden, “milliyetçilik, etnik ve dinsel gerilimler” sorumlu tutulmuştur. Diğer faktörler milliyetçilik gölgesinin altında kalmıştır. Oysa bölgenin kendisinden kaynaklanan özelliklerinin yanı sıra dış faktörler de bu sonucun alınmasına önemli katkıda bulunmuştur. Öncelikle, Soğuk Savaş döneminde iki karşıt ideolojiden ve bloklardan birini oluşturan Doğu Bloku’nun dağılması, Sosyalist bir ülke olan Yugoslavya’yı da aynı sonuca taşımıştır. 1917’den uluslararası ilişkilere girdiğinden beri sosyalizm ideolojisini yok etmeye çalışan kapitalizmin başarısı bölgeye de yansımıştır.

Doğu Bloku’nun dağılmasıyla küresel ve bölgesel güç adaylarının, dünyanın zengin Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya bölgelerinde süren nüfuz mücadelesi, bu bölgelere giden koridor üzerinde yer alan Balkanlara da yansımıştır. Rusya, azalan etkisini Yugoslavya ve Yunanistan üzerinden sürdürmeye çalışırken, Almanya, İtalya, ABD ve Türkiye bölgedeki

¹¹⁴ İlhan, Balkanlar..., Türk, cilt II ..., 490-491-493.

etkinliklerini giderek arttırmışlardır. Ekonomik ve siyasi¹¹⁵ olarak Hırvatistan ve Slovenya üzerinde etkili olan Almanya'nın her iki ülkeye açık desteği Yugoslavya iç savaşının tırmanmasında önemli rol oynamıştır. Alman Marksist Wolfgang Pohrt, 1992 Ocak'ında Konkret dergisinde, Almanya'nın oynadığı rolü şöyle tasvir etmiştir;

1991 ilkbaharında, birbirlerini görüş mesafesi içinde konuşlanmış Hırvat ve Sırp milisleri, çılgın bir halde karşılıklı ateş açıp duruyorlardı. Ama ne ölü ne yaralı vardı. Çünkü her iki taraf da esasen çaresizlikten ve öfkeden ötürü, havaya ve rastgele ateş ediyordu. Ancak taraflardan birine, karşı tarafın insanlarına nişan almaları halinde cennete kavuşabilecekleri öğretilince ki, bu tutukluluklarını yitirdiler. Bu cennet, uluslararası platformda tanınma, askeri destek, iktisadi yardım, Avrupa Topluluğu (AT) üyeliği, milyarlık kredilerdi.¹¹⁶

Soğuk Savaş sonrasında bölgede aktif politikalara başlayan ABD ise Arnavutluk, Bosna-Hersek ve Makedonya üzerinden bölgedeki nüfuz mücadelesini sürdürmüştür, ABD, bu ülkelerle ilişkilerinde Türkiye'nin işbirliğinden yararlanmıştır.¹¹⁷ Bosna Savaşı boyunca AT giderek Sırlara karşı bir tutum benimsemiştir. Arnavutluk, Makedonya ve Bosna'yla askeri ve siyasi ilişkilerini geliştiren Türkiye'yle rekabet içinde olan Yunanistan, Rusya'yla birlikte, tarihsel ve kültürel bağlar nedeniyle de yakınlık duyduğu Sırbistan'ı desteklemiş, üyesi olduğu AT'nin aldığı ambargo kararlarına uymamıştır.

Yeşil Kuşak Projesi'yle uluslararası ilişkilerdeki yerini alan, 11 Eylül sonrası uluslararası sahnenin önemli aktörlerinden biri haline gelen din

¹¹⁵ 1970'lerde Doğu Avrupa pazarına hakim olan Alman sermayesi için, Yugoslavya önemli bir iktisadi köprübaşı idi. 1990'da Alman tekstil sanayinin fason üretiminin üçte biri Yugoslavya'da gerçekleştiriliyordu. Aynı yıl Yugoslavya Almanya'ya 7.3 milyar mark tutarında ihracat, Almanya'dan 8.3 milyar mark tutarında ithalat yapmaktaydı. Bu üretim ve ticaretin büyük kısmı, Slovenya ve Hırvatistan üzerinden yürüyordu. Ayrıca, Almanya ve Avusturya yönetimleri, I. Dünya Savaşı öncesinde Avusturya-Macaristan'ın toprağı olan Slovenya ve Hırvatistan'la "tarihsel bağlarına" atıf yapıyorlardı. Slovenya ve Hırvatistan'ın tarihsel olarak batıya ve dinsel olarak Katolik dünyasına dahil olmalarının, onları Yugoslavya'nın diğer (tarihen Doğulu, dinen Ortodoks ve 'hatta' Müslüman) cumhuriyetlerinden zaten nesnel olarak ayırdığı tezi, Alman entelijensiyasının Avrupa'yla hemfikir olabileceğı ve fiilen de hiç değilse 'el altından" paylaştığı bir tezdi. Tanıl, "Yeni ...", ss. 228.

¹¹⁶ Tanıl, Yeni ..., ss.227.

¹¹⁷ İlhan, Doğu ss. 483.

faktörü bölgedeki çatışmalarda da önemini korumuştur. ABD, Müslüman Arnavutluk, Bosna Hersek ve Makedonya'dan oluşan İslam eksenini üzerinden Türkiye'nin desteğiyle strateji yürütmüştür. Tanıl Bora, 1992'nin ortasına kadar İslam ülkelerindeki yönetimlerin Bosna-Hersek sorununa ilgisiz kaldığını belirtirken radikal İslamcı hareketlerin daha duyarlı davrandıklarına dikkat çekmektedir. Bora bu durumu, "Bosna, uzun süredir gerilemekte olan radikal İslamcılık akımı için aynı zamanda bir propaganda-ajitasyon fırsatıydı" değerlendirmesini yapmaktadır¹¹⁸ Rusya, Sırbistan ve Yunanistan üzerinden etkili olmaya çalıştığı Balkanlarda "Ortodoks eksenini" görüntüsü vermiştir. Melek Fırat, Yunanistan'ın bu kaygılarla da AT kararlarını dikkate almadığına ve bölgede Ortodoks hattı oluşturmak istediğine dikkat çekmektedir.¹¹⁹ Almanya ve AT, Katolik Slovenya ile Hırvatistan'ı desteklemiştir. Vatikan da, maddi ve manevi olarak açık desteğini bu ülkelere esirgememiştir. Tanıl Bora, Balkanlarda Vatikan'ın oynadığı role işaret ederken "Slovenya ve Hırvatistan'ın 'kurtarılmasında' Katolik Kilisesi'nin büyük ve açık desteği manevi düzeyde kalmadı; 1991 başında Vatikan Hırvatistan'a sembolik bir faizle 4 milyar dolar kredi verdi" görüşlerini dile getirmektedir.¹²⁰ Papa 2. Jean Paul'un, bir temsilcisini Sırp Ortodoks Patriği Pavle ile görüşmeye gönderdiğini de kaydeden Bora, 17 Ağustos'ta Macaristan'da yaptığı bir konuşmada, papanın, uluslararası camiaya, "Hırvatistan'ın sevgili evlatlarının meşru isteklerini paylaşıyorum. Uluslararası camiayı 'Hırvatistan'ın evlatlarına" destek vermeye çağırıyorum" sözleriyle seslendiğine işaret etmektedir.

1989 yılında göreve gelen Yugoslavya Devlet Başkanı Slobodan Milošević'in yaktığı Sırp milliyetçiliği ateşi, barut fıçısı haline gelmiş/getirilmiş bölgede ayrılıkçılık fitillerini tutuşturmuştur. Milošević, Devlet Başkanı olduktan sonra, Mareşal Tito'nun hassas dengeler üzerine kurduğu siyasal yapıyı kökünden değiştirmiştir. II. Dünya Savaşı'nda Alman saldırılarından

¹¹⁸ Tanıl, Yeni ..., ss. 242.

¹¹⁹ Melek, Türkiye'nin ..., ss.31-35.

¹²⁰ Tanıl, Yeni ..., ss. 228.

SSCB'nin desteğini almadan, lideri olduğu Partizan hareketiyle kurtulan, Soğuk Savaş döneminde Bağılantısızlık hareketinin liderliğini üstlenen Tito, 1960'lı yıllardan itibaren (1955-1969 Soğuk Savaş'ın çözülme dönemi), izlediği ılımlı politika sürecinde tarihte ilk kez Boşnaklar ve Makedonlar gibi ulusların varlığını tanımış ve Yugoslavya'yı oluşturan 7 Cumhuriyet ve Sırbistan'a bağlı iki özerk bölgeye geniş haklar tanımıştır. Yugoslavya'yı, "Soğuk Savaş dönemi ender başarı öykülerinden biri" olarak nitelendiren Oral Sander, Tito'nun, "Öz-yönetim anlayışında yerel özgürlüklerin sağlanması, kardeşlik ve birlik anlayışıyla tek parti yönetimi içinde etnik uyumun kurulması ve dış politikada bağılantısızlık anlayışıyla dünya barışına hizmet edilmesi"nden oluşan üç yönetim ilkesinin, bu başarı öyküsünde önemli rolü olduğunu belirtmektedir. Sander, Tito'nin 1980 yılında ölmesiyle ülkenin en önemli birleştirici tutkalını yitirdiğini ve devamında üç ilkenin çürüdüğünü belirtmektedir. İlhan Uzgel, aşırı özerk yapılanmanın her bir cumhuriyetin, kendi ulus devletini kurmasına yol açarak Yugoslavya'nın parçalanmasının nedenlerinden birini oluşturduğuna dikkat çekmektedir. Miloşević ise iktidara geldikten sonra her biri ayrı cumhuriyet gibi oluşan bölgelere yönelik uygulamalarıyla, gerginliği arttıran önemli bir aktör olmuştur. Bu çerçevede, 1986 Martı'nda Sırbistan Sanatlar ve Bilimler Akademisi'nin, "Sırp milliyetçiliğini ön plana çıkaran" manifestosu önemli dönüm noktalarından birini oluşturmaktadır. Entelektüel Sırp milliyetçileri tarafından hazırlanan manifestoda, "diğer Yugoslav Cumhuriyetlerinin Sırbistan'ı suistimal ettiği ve Sırp'ların tehdit altında olduğu" öne sürülmüş ve Sırp'lara daha çok söz hakkı verilmesi çağrısı yapılmıştır.¹²¹ Bu manifestoda yer alan talepleri de değiştireceği vaatleriyle iktidara gelen Miloşević, 1987 Aralık ayında gerçekleştirdiği bir iç darbe ile Sırp komünist partisinin başına geçmiştir. Bunun ardından da, Yugoslavya'nın siyasal yapısını dağıtmaya yönelik uygulamalara başlamıştır. 1988 yılında Kosova Sırp'larının ve Karadağlıların Haklarını Koruma Komitesi kurulmuştur. Miloseviç'in kışkırttığı gösteriler sonucu 1988'de Voyvodina, 1989'da Karadağ Cumhuriyeti ve Kosova'da

¹²¹ Oral, Siyasi ..., ss. 494.

yerel hükümetler düşmüştür. 1989 Şubatında, “özerk bölgelerin kendi yasalarını çıkarma yetkisi”ni ortadan kaldıran anayasa değişikliğini gerçekleştirmiştir. Balkan uzmanı Ramet’in deyişiyle, “Miloseviç amaçlarına ulaşabilmek için siyaseti sokaklara dökmüştü.”¹²² 28 Haziran 1989 tarihli Birinci Kosova Savaşı’nın 600. yıldönümünde, savaşın yapıldığı Bölgesi’ne giderek yaklaşık 1 milyon Sırpa hitap eden Miloşeviç, Sırp milliyetçiliğini ön plana çıkaran bir konuşma yapmıştır. (Sırp Kralı Lazar’ın hayatını kaybettiği bu savaş daha sonra Sırp milliyetçiliğinin başlangıcı olarak kabul edilmiştir) Sırlara, artık kimsenin zarar veremeyeceği vaadinde bulunan Miloşeviç, döner dönmez de 1981’den beri bağımsızlık talebiyle ayaklanan Kosova’nın özerkliğini kaldırmıştır. 1990’da Kosovalı Arnavut liderlerin özerkliğin kaldırılmasını, bağımsızlıklarını ilan ederek yanıtlamışlardır. Mayıs 1991’de, rotasyonla üstlenilen devlet başkanlığı uygulamasına Sırbistan’ın direnerek görevi Hırvat Stipe Mesiç’e vermemesi¹²³ ve Radovan Karaciç’in liderliğindeki “Sırp Demokratik Parti”nin (SDS), Bosna’da “Sırp Otonom Bölgeleri”ni ilan etmesi gibi olaylar sonun başlangıcını getirmiştir. Eylül ayında Slovenya ve Hırvatistan’ın bağımsızlıklarını ilan etmesiyle de Yugoslavya’yı parçalanmaya götüren süreç başlamıştır.

Yugoslavya’nın parçalanmasında, yukarıda değinilen faktörleri besleyen ekonomik ve toplumsal şartlar önemli rol oynamıştır. Soğuk Savaş döneminde ABD öncülüğünde kurulan Balkan Pakti’nin ömrü kısa ancak Yugoslavya açısından etkileri uzun soluklu olmuştur. ABD, “Yugoslavya’nın SSCB’ye yaklaşmasını önlemek” ve “Doğu Bloku ülkelerine örnek olması” amacıyla paktın oluşumu sırasında başlattığı ekonomik ve askeri yardımları, Yugoslavya’nın bağlantısız politika izlediği dönemde de sürdürmüştür. 1980’lerden itibaren uygulanan ekonomik reform paketleri, IMF ve Dünya Bankası gözetiminde uygulanan programlar, ülkenin aşırı borçlanmasına,

¹²² Oral, Siyasi ..., ss. 494-495.

¹²³ Tito’nun ölümünün ardından, Yugoslavya’da, alt cumhuriyet ve iki özerk bölgenin temsilcisinin, rotasyonla, birer yıllığına devlet başkanlığı görevini yürütmesi uygulaması getirilmiştir.

gümrük duvarlarının indirilmesine, ithalatın artmasına, buna karşın yatırımların ve kredilerin durmasına, tüm bunların sonucunda enflasyonun aşırı yükselmesine neden olmuştur. Bu da yüzlerce fabrikanın kapanmasına ve şirketlerin iflasına yol açmış ve ülkede tazminatını bile alamayan işsizler ordusu oluşmuştur. Sırbistan, Bosna Hersek, Makedonya ve Kosova, iflasların ve tazminat almadan işten atılmaların en yoğun yaşandığı bölgeler olmuştur. Ekonomik ortam, toplumsal patlamanın şartlarını oluştururken verilen kredilerin kontrolü, merkezi hükümet ile federal cumhuriyetler ve özerk bölgeler arasında ayrılıkçılığı körüklemiştir. 1989 yılında ABD Başkanı Bush ile görüşen Federal Başbakan Ante Markoviç, “ücretlerin dondurulması, paranın yeniden devalue edilmesi, devlet harcamalarının kısılması, özyönetim altındaki toplumsal mülkiyetli işletmelerin yürürlükten kaldırılması, demokratikleşme, insan haklarına saygılı olunması ve serbest piyasacı reformlar” gibi şartlara uyma karşılığında ekonomik yardım paketi sözü almıştır. Bush sözünde durmuş, ekonomik paket, Ocak 1990’da, “IMF’nin Stand-by Anlaşması ve Dünya Bankası’nın Yapısal Uyum Kredisi” ile başlatılmıştır. IMF anlaşması ile federal hükümetlerin kendi Merkez Bankası’ndan kredi kullanabilmesi yasaklanmış, cumhuriyetlere yapılan transferler dondurulmuştur. Ekonomik yardım, Hırvatistan Temsilcisi Stepe Mesic’in sırası geldiği halde Federal Devlet Başkanlığı’na seçilmemesi ve Kosova’daki insan hakları ihlallerinin sürmesi gerekçe gösterilerek, Mayıs 1991’de askıya alınmıştır. Tüm bu uygulamalar federal hükümetlerin ekonomik ve toplumsal olarak işlerliğini sona erdiren, fiili ayrılığı getiren önemli faktörlerden birini oluşturmuştur.¹²⁴ Oral Sander, 1980’lerin başında yaşanan ekonomik depresyonun Yugoslavya’yı olumsuz etkilediğine işaret etmektedir. Bu krizin ülkeyi “çok zor duruma” soktuğunu belirten Sander, “Yugoslavya’yı oluşturan cumhuriyetler arasındaki ekonomik gelişmişlik farkı açık bir biçimde ortaya çıktı. Bu gelişmelerin ilk belirtisi, Belgrad yönetiminin ekonomik politikasından hoşnut olmayan Kosova Arnavutlarının 1981 Nisanındaki ayaklanması ve bunun kanlı biçimde bastırılmasıdır” görüşlerini

¹²⁴ Michael, Yoksulluğun ... ss. 293-313.

dile getirmektedir. Michael Chossudovsky Yugoslavya'nın parçalanmasından, "Almanya ve ABD'nin stratejik çıkarları"nı ve "ekonomik toplumsal nedenleri" sorumlu tutmaktadır. Chossudovsky, hızlı yoksullaşma sürecinde ayrılıkçı eğilimlerin oluştuğunu savunmaktadır. ABD'nin eski Yugoslavya Büyükelçisi Warren Zimmerman'ın, "Batı kamuoyu yanıltılıyor; Eski Yugoslavya'nın kötü durumu "saldırgan bir milliyetçiliğin", kökleri tarihte olan, ortadan kaldırılması olanaksız etnik ve dinsel gerilimlerin kaçınılmaz bir sonucu olarak sunuluyor"¹²⁵ sözlerine atıfta bulunan Chossudovsky şu görüşleri dile getirmektedir.

Kasım 1995'teki Dayton Hava üssü Anlaşması'yla sonuçlanan batının arabuluculuğu, "serbest piyasa" kisvesiyle yeni egemen devletlerin kurulmasına neden olurken, sınırlı bir şekilde Bosna-Hersek'te "barışın tesisi"nin aracı olarak betimlendi. Sayısız diplomatik girişimlerin kronolojisi canlı bir şekilde resmedildi. Birleşmiş Milletler'in kesin gündemi olan "barışı korumak" ve insanı yardım tüm dünyada televizyon ekranlarından yayıldı. Bu süreçte iç savaşın ekonomik ve toplumsal nedenleri dikkatle gizlendi. Almanya ve ABD'nin stratejik çıkarlarından söz edilmedi, iç savaşı önceleyen ve ortadan kaldırılması güç olan ekonomik kriz uzun süreden beri unutulmuştu. Yugoslavya Federasyonu'nun parçalanmasının, Belgrad hükümetine yabancı kreditorler tarafından dayatılan makro-ekonomik yeniden yapılanma programıyla doğrudan bir ilişkisi bulunuyor.¹²⁶

Şule Kut, 1980'ler boyunca süren ekonomik ve siyasal bunalımın 1990'da federasyonun birkaç yıl içinde bütünüyle dağılmasına yol açacak seviyeye ulaştığını belirtmektedir ve 1990 yılını, "Dağılma sürecinin başlangıç tarihi" olarak nitelendirmektedir.¹²⁷

¹²⁵ The Last Ambassador, A Memoir of the Collapse of Yugoslavia, Foreign Affairs, 74. cilt No. 2, 1995; Michael, Yoksulluğun ..., ss.293.

¹²⁶ Michael, "Yoksulluğun ..." ss. 293-294; Tanıl, Milliyetçiliğin ..., ss. 194-195.

¹²⁷ Şule Kut, "Yugoslavya Bunalımı ve Türkiye'nin Bosna-Hersek ve Makedonya Politikası: 1990-1993, Faruk, Türk ..., ss. 321.

2.4. Küresel Aktörlerin Yugoslavya Stratejileri

Yugoslavya krizinin başında, toprak bütünlüğünün korunması yönünde tavır sergileyen ABD, sorunun muhatabı olarak gördüğü AT¹²⁸ (Avrupa Topluluğu) AB'nin harekete geçmesini beklerken Uzgel'in deyimiyle, "sessiz ama istikrarlı" bir strateji izlemiştir. AB'nin ve diğer güçlerin yetersizliği görüldükten sonra aktif aktör olarak gelişmelerin ortasında yer almaya başlamıştır. Uzgel, AB'yi de kontrol etme işlevi taşıyan NATO'nun varlığının sürdürülebilmesi için Amerika'nın Balkanlardaki gelişmelere müdahil olduğunu savunmakta ve "Bazen çatışmaları manupile etmiştir. Bazen uzamasına göz yummuştur, bazen çıkartmak için önemli roller oynamıştır. Bunun da temel nedeni NATO'nun işsiz kalmasını önlemektir. 90'lar boyunca Balkanlar NATO için bu işlevi yerine getirmiştir. Hatta şu da söylenebilir, NATO bir bakıma mesela Bosna'da ya da Kosova'da Müslümanların tamamen yok olmasını önlemiştir. Ama aynı zamanda bu sorunlar da NATO'yu kurtarmıştır" görüşlerini dile getirmektedir.¹²⁹ 1990 yılında ABD'nin verdiği şartlı ekonomik yardıma ve buna yönelik tepkilere işaret eden Bora'ya göre ABD politikası, Avrupa'dan daha kesinlikli ve ananevi "patronca" bir üslup içermektedir.¹³⁰ Bora, ABD'nin sorunu AB'ye havale etmiş tavrı konusunda Zbigniew Brzezinski'nin 1989 sonunda Foreign Affairs dergisinde yer alan "postkomünist milliyetçilik"le ilgili makalesine dikkat çekmektedir. Bora, Brzezinski'nin o dönemde de hem SSCB'nin hem de Doğu Avrupa'nın parçalanmaması yönünde görüş bildirdiğine işaret etmekte ve "Sovyet yönetiminin ve Rus milliyetçilerinin, bölgede bölücülüğün, ayrılıkçılığın Batı tarafından teşvik gördüğü izlenimine kapılıp huzursuz olmaması; 1991'de Batı'nın Yugoslavya politikasının amentüsüydü" demektedir.¹³¹

¹²⁸ 1992 Maastricht Antlaşması ile AT'nin adı AB olmuştur. Bundan sonra AB olarak kullanılacaktır.

¹²⁹ İlhan Uzgel, Röportaj, Genç Birikim Dergisi, Haziran 2004.

¹³⁰ Tanıl Bora, Milliyetçiliğin ..., ss. 195.

¹³¹ Tanıl, Yeni ... ss. 226.

Soğuk Savaş sonrası ABD etkisinden kurtulan AT ise Yugoslavya sorununu, “Avrupa’nın iç sorunu” olarak görmüş ve bu ülke üzerinden kurumsal etkinliğini, küresel gücünü ispat etmek istemiştir. Bu çerçevede sorunu BM ve ABD dışında çözme stratejisi izlemiştir. Tanıl Bora, kriz süresince BM ile AB’nin yanyana değil birbirlerinin yanısıra davrandıklarına ve mükerrer inisiyatifler geliştirdiklerine dikkat çekmektedir.¹³² AB, etnik temizliğe varan çatışmaları önleyemezken, düzenlediği konferansların parçalanmayı hızlandırmak dışında etkisi olmamıştır. ABD eski Dışişleri Bakanı Vance ve İngiltere eski Dışişleri Bakanı Owen ikilisinin, hem askeri müdahalenin geciktirilmesinde hem de genel olarak uluslararası topluluğun inisiyatifsizliğinde önemli rol oynadığı yorumları yapılmıştır. Özellikle Owen’ın, Batılı hükümetlere, uzun süre barış görüşmelerinin olumlu seyrettiği izlenimini verdiği ve Sırp tarafının uzlaşma yönündeki tavırlarını abartarak uluslararası topluluğun uyutulmasına katkıda bulundukları söylenmiştir.¹³³ AB içindeki çıkar çatışmaları ve ortak karar alamayan yapısı da bu sonuçta etkili olmuştur. Almanya ve İtalya, Slovenya ve Hırvatistan’ı tanıyabileceği sinyalleri veren ABD’yi yakalama kaygısıyla daha açık bir Sırbistan politikası izlenmesinde ısrarcı olmuşlardır. Almanya’nın güçlenmesinden ve Bosna-Hersek’in bağımsızlığını ilan etmesi halinde Avrupa’nın içinde, İslami bir devletin kurulmasından endişe duyan Fransa ise Yugoslavya’nın bütünlüğünü savunmuştur.¹³⁴ Almanya’nın güçlenmesi konusunda Fransa ile benzer kaygıları paylaşan İngiltere ve Hollanda da Yugoslavya’nın bütünlüğünden yana tavır izlemiştir. 1991 sonlarında Fransa Cumhurbaşkanı Mitterand, Birleşik Avrupa Birliği (BAB) çerçevesinde, “Hırvat ve Sırp askerleri arasında tampon bölge oluşturması” amacıyla bölgeye Barış Gücü gönderilmesini önermiştir. Mitterand’ın, hem BAB’ı güçlendirme hem bölgede etkinliği artan Almanya’yı dengelemek amacıyla da gündeme getirdiği Barış Gücü önerisini İtalya desteklerken “İngiltere” karşı çıkmıştır. 30 bin askerin Yugoslavya’ya sevk edilmesini öngören seçenek, BAB üyesi

¹³² Tanıl, Yeni ..., ss. 230.

¹³³ Tanıl, Yeni ..., ss.241.

¹³⁴ Tanıl, Yugoslavya ..., ss.218.

Ülkelerin bu operasyon için 30 bin askeri toplamayacakları gerekçesiyle kabul görmemiştir. Körfez savaşında sadece İngiltere'nin 35 bin, Fransa'nın 10.500 askerle yer alırken bu projenin kabul görmemesi Avrupa'nın "büyük güç" olma politikasının, "askeri cephede iflasi" olarak değerlendirilmiştir.¹³⁵ Federal Başbakan Ante Markoviç, Yugoslavya'nın yaşadığı bunalımda Batı'yı suçlamaktadır. Ona göre Batı, Yugoslavya'yı Batı Avrupa'yla bütünleştirme yerine rejimin çökmesini beklemiş, bunalımı derinleştirmiş, ayrılıkçı eğilimleri krkleymiştir.¹³⁶

Bu gelişmeler yaşanırken BM devreye girmiştir. BAB Bakanlar Konseyi'nin, "Barış Gücü oluşturulması" başvurusu, "ABD'nin de desteği alınarak" BM'de kabul edilmiştir. İngiltere, "askeri müdahale" seçeneğini veto ederek Barış Gücü'ne onay vermiştir. Barış Gücü önerisine destek veren Mitterrand, Almanya-İtalya hattına yaklaşarak, Yugoslavya cumhuriyetlerinin artık bir arada yaşamasının mümkün olmadığı yönünde görüş bildirmiştir. Ortak uzlaşmayla alınan karar, ancak altı ay sonra uygulamaya konulabilmiş, bölgede BM Koruma Gücü (UNPROFOR-UN Protection Force) oluşturulmuştur. Ancak BM'nin yaptırımları, "ekonomik ve askeri ambargo kararları" almaktan, BM Barış Gücü'nn işlevi de "izleyici" olmaktan ileri gidememiştir. Hırvatistan'da Sırp işgali altındaki dört bölgeye yerleşen BM Barış Gücü'nn hem yetersiz olması hem de savaş emri bulunmaması nedeniyle, Hırvat ve Sırp milisleri arasındaki çatışmalar Barış Gücü gözetiminde devam etmiştir. Barış Gücü, tek yanlı özerklik ilan eden Krayina Sırp Cumhuriyeti'nin sınır levhaları dikmesine, yeni Yugoslavya devletlerinin kimliklerini dağıtmasına, para basmaya girişmesine ses çıkarmamıştır. AT, insani yardım görevini üstlenen Bosna Hersek'teki BM Barış Gücü'nn çatışmaları önlemeye yönelik gerçek bir Barış Gücü'ne dönüşmesi talebinde bulunmuştur. Bu talep, aynı dönemde gıda yardımı ve kabile savaşlarından doğan anarşiyi gidermek amacıyla Somali'ye müdahaleyi kabul eden BM

¹³⁵ Tanıl, Yeni ..., ss. 230.

¹³⁶ Tanıl, Milliyetçiliğin ..., ss.192.

Güvenlik Konseyi'nce reddedilmiştir.¹³⁷ Gerekçe olarak da “mali ve maddi imkanların yetersizliği ve çatışmaların denetlemez nitelikte oluşu” gösterilmiştir. Bağımsız ve etkili bir platform olarak gündeme gelmeyen AGİK (Avrupa Güvenlik İşbirliği Konferansı) ise 1992 Haziran'ında BM'ye “Bosna-Hersek'te kan dökülmesini durdurmak için askeri müdahaleye” çağırmıştır. Çağrının karşılıksız kalması, hukuken AGİK'in de yapabileceği bir şey olmadığını göstermiştir. Bölgedeki gelişmeleri, “global düzyede Doğu-Batı çekişmesinin yansımasından farklı birşey değil” olarak değerlendiren İrfan Kaya Ülger, 1981 yılında Polonya kökenli Papa 2'nci Jean Paul'un Katılık dünyanın ruhani lideri lideri seçilmesinin hemen ardından Polonya'da Dayanışma Sendikasının başlattığı grevlerin, Balkanlar'da ve Doğu Avrupa'da büyük değişimin ilk adımları olduğuna işaret etmektedir.¹³⁸ Tanıl Bora, BM ve ABD'nin de etkin tavır almadığı bu durumu, “Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası” ismini verdiği kitabında, “Uluslararası topluluğa temsile aday ülkeler arasındaki bu yetki ve inisiyatif boşluğu veya karambol, sonuçta, dünya politikasına bir “Yeni Düzen”in değil de klasik “büyük güçler”in ve “güç politikası”nın hakim olduğunu düşündüren bir manzaranın belirlenmesine yolaçtı” sözleriyle özetlemektedir.¹³⁹

2.5. Anlaşmalar Gölgesinde Dağılma

25 Haziran 1991'de, Slovenya ve Hırvatistan bağımsızlıklarını ilan ederek dağılma sürecinin başını çekmişlerdir. Önce Almanya, sonra AB 15

¹³⁷ Tanıl, Yeni ..., ss.240-241.

¹³⁸ İrfan Kaya Ülger, Balkan Gelişmeleri ve Türkiye: 1990'lı Yıllar, Türk Dış Politikası, İdris Bal, (Edi.), Ankara: AGAM Yayınları, 2006. ss.257-271.

¹³⁹ Tanıl Bora, bu çerçevede Sloven milislerin, ele geçirdikleri bir tankta buldukları, “Savunma Duvarı 91” adıyla yürütülen hareketle ilgili resmi bildiriye dikkat çekmektedir. Macaristan, Bulgaristan ve Arnavutluk'un ABD ve NATO'nun emrine girerek Yugoslavya'yı bölmeye çalıştıkları iddia edilen bildiride, Slovenya Cumhurbaşkanı Milan Kucan da bu komploya alet olmakla suçlanmıştır. Bildiride ayrıca Slovenya, Hırvatistan ve Makedonya'nın Batı'ya bağlı kukla rejimler oluşturmak amacıyla gizlice NATO'dan destek istedikleri ve NATO'nun, “Balkan Fire” (Balkan ateşi) adıyla bir hareket başlattığı da ileri sürülmekteydi. Tanıl Bora, bu bildirinin, “ülkeyi çökertmeye çalışan dış güçler efsaneleri yayarak, meşruiyet sağlamaya çalışan, bir iç savaş ordusu” yönünde ifadelerle orduyu suçlayanlara ek malzeme sağladığını belirtmektedir. Tanıl, “Yeni ...”, ss.232.

Ocak'ta Slovenya ve Hırvatistan'ı, ardından bölgede "tarafsız" görüntüsü veren ibresi Batı'ya dönük Bulgaristan'ın bu iki ülkeyle birlikte Makedonya ve Bosna-Hersek'i tanıması ve ABD'nin müttefiki Türkiye'nin de 6 Şubat 1992'de dört ülkeyi tanımasıyla Yugoslavya dağılma sürecine girmiştir.

Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından, Yugoslav Ulusal Ordusu (JNA), her iki ülkeye saldırmış, 3 Temmuz'da ilan edilen ateşkesle Slovenya federasyondan ayrılırken, Hırvatistan'ın ayrılması ise sancılı olmuştur. JNA'nın, Krayina bölgesinde Sırların yaşadığı Hırvatistan topraklarının dörtte birini işgal etmesinin ardından, AB harekete geçmiştir. AB tarafından görevlendirilen İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Carrington, taraflara "altı cumhuriyetin kendi tercihleri oranında katılacakları bir federal yapı" önermiştir. Öneride "cumhuriyetler arasında uzlaşa sağlanıncaya kadar hiçbir cumhuriyetin tanınmaması" maddesi de yer almıştır.¹⁴⁰ Sloven ve Hırvatlar, "Hırvatistan'ın Krayina Bölgesi'nde Sırlara geniş bir özerklik veriyor" gerekçesiyle planı reddetmişlerdir.

17 Eylül 1991'de Makedonya'nın bağımsızlığını ilan etmesi sonrasında BM, üyelerine "Yugoslavya'ya ambargo uygulayın" çağrısında bulunmuş, BM Genel Sekreteri Perez de Cuellar da eski ABD Dışişleri Bakanlarından Cyrus Vance'i Hırvatistan'daki çatışmaları çözmekle görevlendirmiştir. BM'nin, 1991 yazında bütün eski Yugoslavya'yı kapsayan silah ambargosunun ardından, 8 Kasım 1991'de AT, Yugoslavya'ya ekonomik yaptırım kararı almış, 2 Aralık'ta ise işbirliğine açık eski Yugoslavya cumhuriyetleri ekonomik yaptırım kapsamından çıkartılmıştır. BM'nin de tanıdığı bu kararlar, ekonomik ambargo Sırbistan ve Karadağ'ın oluşturduğu yeni cumhuriyetle sınırlandırılmıştır. ABD'li eski bakan Cyrus Vance'in uzlaştırma görüşmeleri sürerken, 16-17 Aralık 1991'de toplanan AB Dışişleri Bakanları Konseyi'nde, Yunanistan, Makedonya'nın tanınmasına itiraz etmiş, Almanya, AT'nin, "uzlaşa sağlanıncaya kadar hiçbir cumhuriyetin

¹⁴⁰ Laura Silber ve Allan Little, *The Death of Yugoslavia*, Londra: Penguin Books, 1995, ss. 209-216., Melek, "Soğuk ...", ss. 31-32.

tanınmaması” kararını dikkate almayarak Hırvatistan’ı tek başına tanıyacağını açıklamıştır. Her iki üyesinin görüşlerinin yanısıra ABD’den de bu yönde mesajlar alan AB de tanınmak isteyen cumhuriyetlerin 24 Aralık’a kadar başvurularını, Robert Badinter başkanlığında kurulacak Uzlaştırma Komisyonunun, başvuruları inceleyeceğini karara bağlamıştır. Bu bildiriden iki gün sonra 19 Aralık 1991’te Hırvatistanlı Sırplar ayaklanarak, Krayina bölgesinde bağımsızlık ilan etmişlerdir. 9 Ocak 1992’de de Bosnalı Sırplar yeni bir anayasa kabul ederek Sırp Cumhuriyeti’nin temellerini atmışlardır.

Bu süreçte ABD eski Dışişleri Bakanlarından Vance’in girişimleri etkili olmuş ve 2 Ocak 1992’de Hırvatistan’daki çatışmalar sona ermiş, taraflar BM Barış Gücü kurulması konusunda uzlaşmaya varmışlardır. AB bünyesinde oluşturulan Badinter Komisyonu ise Slovenya ve Makedonya’nın tanınabileceğini ancak Hırvatistan ve Bosna-Hersek’in ölçütlere uymadığını açıklamıştır. AB, daha önce Ortadoğu krizlerinde de görüldüğü gibi üyeleri arasındaki çıkar çatışmaları nedeniyle önerilere uygun davranmamıştır. Yunanistan’ın baskısıyla Makedonya tanınmazken, 15 Ocak 1992’de Slovenya’yla birlikte Hırvatistan’da tanınmıştır.¹⁴¹ Tanıl Bora , “Hırvatistan ile Slovenya’nın Yugoslavya’nın iktisadi açıdan en gelişmiş cumhuriyetleri oluşu, Batı’da bu iki cumhuriyeti Yugoslavya batağından çekip çıkarma yönünde zımnî bir mutabakata varılmasına neden oldu” yorumunu yapmaktadır.¹⁴² Almanya böylece Yugoslavya politikasında Batı’ya öncülük etmeyi başarmış oluyordu. Tanıl Bora, AB’nin Yugoslavya politikasında çelişiklere dikkat çekerken şu görüşleri dile getirmektedir:

Batı’nın, Slovenya ve Hırvatistan’ı tanıırken çizdiği hukuku çerçeve, Yugoslavyalı ve Yugoslavyacı aydınlar göre de, iç savaşın yapılaşmasında rol oynadı. AT’nin bağımsızlığını ilan eden cumhuriyetler için koştuğu temel şart, bu ülkelerde azınlık haklarının tanınmış olmasıydı. Ne var ki, ilk tanınan ülkelerden biri olan Hırvatistan örneğinde, bu şarta uygunluğun denetimi epey hayırlı bir yorumla yapıldı. Sırp azınlığın kimliğini ve kültürel haklarını tanımayan anayasası sanki görmezden gelinerek Hırvatistan hızla tanındı. Bu acelede de “Alman parmağı” olduğuna dair işaretler mevcuttu. Hırvatistan

¹⁴¹ Melek, Türkiye’nin ..., ss.14.

¹⁴² Tanıl, Yeni ..., ss. 228.

Anayasasının daha diğer AT ülkelerine henüz ulaşmışken, Alman Dışişleri Bakanlığı, “azınlıkların korunması bakımından bu Anayasa’nın Avrupa’ya örnek olacak bir Anayasa olduğu’na dair bir bilirkişi raporu ‘edinmişti’. Slovenya’nın da, 1990’da anayasasında bir değişiklik yaparak azınlık haklarından “ancak otokton azınlıkların yararlanabileceğini” kaydetmesi hiç mesele edilmedi. Hırvat felsefeci Zarko Puhovski, bu “otoktonluk” şartıyla, Slovenya nüfusunun yüzde 15’in azınlık haklarından yararlanma imkanını yitirdiğini idda ediyor.¹⁴³

AT’nin tanıma ölçütlerini ilan etmesi üzerine, 29 Şubat-1 Mart 1992’de Bosna-Hersek’te referandum yapılmıştır. Bosnalı Sırp’ların katılmadığı referandum sonrasında, 3 Mart 1992’de, Bosna-Hersek bağımsızlığını ilan ederek Yugoslavya’dan ayrılmıştır. Bosna-Hersek’in bağımsızlığını ilan etmesinden 14 gün sonra yeni bir konferans gerçekleştirilmiştir. 17 Mart 1992’de AT Komisyonu Dönem Başkanı Portekiz Dışişleri Bakanı José Cutileiro başkanlığında Lisbon’da düzenlenen konferansda, Bosna-Hersek’in üç etnik bölgeden oluşan üniter bir devlete dönüştürülmesi önerilmiştir. “Cutileiro Planı” olarak bilinen bu plan, etnik bölgelere karşı çıkan Boşnaklar tarafından reddedilmiştir. Sırp siyaset bilimci Predrag Simic, Bosna-Hersek’in etnik temelde kantonlaşarak bölünmesi fikrinin de ilkin AT politikacılarınca ortaya atıldığına dikkat çekmektedir. Simic’e göre bu modelin ortaya atılması, Bosna-Hersek’in bölünebilirliğinin bütün taraflarca daha rahat tasavvur edilebilmesini sağladı.¹⁴⁴ 6 Nisan 1992’de AT, peşinden ABD Bosna-Hersek’in bağımsızlığını tanımıştır. Bunun ardından, Bosnalı Sırp’lar kendi cumhuriyetlerini ilan etmiş ve federal ordunun yardımıyla Bosna topraklarını işgal etmiştir. Sırp’lar bunun ardından Boşnakların ayrı bir ulus olmadığı iddiasıyla etnik temizliğe başlamıştır. Hırvatlar ise Hırvatistan’la birleşmek için savaşa dahil olmuştur. Büyük Sırbistan ile Büyük Hırvatistan’ı oluşturma projesi doğrultusunda başlayan ve karşılıklı etnik temizliğe varan çatışmalar yaklaşık 3.5 yıl sürmüştür. Sırp ordusuna dönüşen JNA’nın Mart ayında Bosna’ya yönelik saldırıları giderek şiddetini arttırmıştır. Bosna Savaşı uluslararası kamuoyunun gündeminde ilk sırada yer alıyordu ve bir yandan barış planları hazırlanırken, diğer yandan Balkanlar bir güç paylaşımı alanına

¹⁴³ Tanıl, Yeni ..., ss..230.

¹⁴⁴ Tanıl, Yeni ..., ss. 230.

dönüşmüştü.¹⁴⁵ 9 Kasım 1992’de BM Güvenlik Konseyi Bosna-Hersek üzerinde BM güçleri hariç bütün askeri uçuşları yasaklamıştır. Bu süreçte, 26 Nisan 1993’te Sırp Cumhuriyeti, Bosna-Hersek’in bir federasyon çatısı altında on özerk kantona bölünmesini öngören “Vance-Owen Planı”nı reddetmiştir. 27 Nisan 1992’de Sırbistan ve Karadağ, Yugoslavya Federal Cumhuriyetini kurmuştur. 20 Ağustos 1993’te Owen ve Stoltenberg, Bosna Hersek topraklarını, “Sırlara yüzde 52, Müslümanlara yüzde 30, Hırvatlara yüzde 17” oranlarında üçe bölen, üç cumhuriyetten oluşan konfederasyon önerisini getirmiştir. Bu öneriye, Bosnalı Sırp’lar olumlu yanıt verirken, Bosnalı Hırvatlar, “Hersek-Bosna Cumhuriyeti’nin tanınması” şartını getirmiş, Boşnaklar ise, Bosnalı Sırp ve Hırvat milislerin zorla ele geçirdikleri topraklardan çekilmeleri halinde, planı kabul edebileceklerini açıklamışlardır. Henry Kissinger, Owen ve Stoltenberg ve daha önce ele alınan Vance-Owen Planlarının kabul görmemesinden Bush ve Clinton yönetimlerini sorumlu tutmaktadır.¹⁴⁶ 5 Şubat 1994’te Boşnakların kontrol ettiği Saraybosna’da pazar yerine yapılan saldırı sonucunda 68 kişinin ölmesi yaklaşık yüz kişinin yaralanması ABD’nin aktif müdahalesini getirmiştir.

2.6. Öncü Aktör ABD

Ortadoğu’ya ve Hazar’a uzanan stratejik koridorlarla birlikte Boğazları kapsayan bölgede yer alan Bosna’da savaşın zaman zaman sivillere yönelik katliama dönüşmesi ve AB ile Birleşmiş Milletler’in etkili olamaması, bölgenin bütünlüğü yönünde tavır sergileyen ABD’nin etkili müdahalesini getirmiştir. Balkanlara, 1990’da Arnavut’la adım atan ABD, Yugoslavya sorununun başında aktif-öncü oyuncu olarak yer almamıştır. Ancak gerek “askeri müdahale yetkisi olmayan BM Barış Gücü oluşumu kararı” gerek “BM bünyesinde eski ABD Dışişleri Bakanlarından Cyrus Vance ile arabuluculuk girişimleri” gerekse de “Boşnaklara verdiği gizli destek”, “Boşnaklara silah

¹⁴⁵ Melek, Soğuk ..., ss.33.

¹⁴⁶ Henry, Amerika’nın ..., ss. 243.

yardımı” ve Türkiye aracılığıyla olayların içinde dolaylı olarak yer almıştır. Henry Kissinger, 1994’ten önce ABD’nin, Boşnaklara yardım edebilmek için, BM’nin silah ambargosunu köktendinci muhafazakar bir ülke olarak kabul ettikleri İran üzerinden deldiğine ve İran üzerinden Bosna’ya gizlice silah gönderdiğine işaret etmektedir.¹⁴⁷ 8 Ağustos 1992’de, ABD Senatosu Dışişleri Komisyonu, Bosna-Hersek’de sivillerin ölümüne yol açan saldırılara son verilmesi ve insani yardım çalışmalarının güvenliğinin sağlanması amacıyla bölgeye askeri müdahale yapılmasına ilişkin kararı kabul etmiştir.¹⁴⁸ Bu karardan bir gün sonra 9 Ağustos 1992’de ABD Başkanı George Bush bölgeye askeri müdahale konusunda henüz karar veremediklerini açıklamıştır. Bush bu açıklamayı yaparken aynı gün Newsweek Dergisi’nce yapılan bir kamuoyu araştırmasında, “halkın yüzde 64’ü Bosna-Hersek’e askeri müdahaleden yana” açıklaması yapılmıştır.¹⁴⁹ 24 Aralık 1992’de bir telgrafla Miloseviç’i uyaran Bush, ABD’nin Kosova ve Sırbistan’da bulunan Sırlara karşı askeri güç kullanmaya hazır olduğunu bildirmiştir.

ABD, 5 Şubat 1994’te Saraybosna’da pazar yerine yapılan onlarca kişinin ölümüne yüzlerce kişinin yaralanmasına neden olan saldırının ardından, “Sorun AB’ye aittir” tavrını bırakmış ve sorunları çözen küresel güç olarak bölgede rol oynamaya başlamıştır. 18 Mart 1994’te, Türkiye’nin de desteğiyle, “Boşnak-Hırvat Federasyonu” Washington’da kurulmuştur. Burada iki taraf arasında yapılan Washington antlaşmasıyla, Bosna-Hersek’li Hırvatlarla, Boşnak Müslümanlar arasında geçici bir yönetim oluşturulmuştur. Cumhurbaşkanı’nın Hıvatlardan Başbakanın Boşnaklardan seçildiği bu yönetim bünyesinde, 6’sı Boşnak, 5’i Hırvat 11 bakandan oluşan bir hükümet kurulmuştur. Bu antlaşmayla Sırlara karşı askeri üstünlük ele geçirilmiştir

5 Temmuz 1994’te Cenevre’de bir araya gelen ABD, Rusya, İngiltere, Fransa ve Almanya Dışişleri Bakanları, Temas Grubu uzmanlarının

¹⁴⁷ Henry, Amerika’nın ..., ss. 243.

¹⁴⁸ <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1992/agustos1992.htm>

¹⁴⁹ <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1992/agustos1992.htm>

hazırladıkları, Bosna-Hersek'in, "yüzde 51'ini Boşnak ve Hırvatlara" ve "yüzde 49'unu Bosnalı Sırlara" bölen haritayla, barış antlaşmasını onaylamış ve taraflara sunmuştur. Boşnak ve Bosnalı Hırvatlar, planı kabul edeceklerini bildirirken, Bosnalı Sırlar, "Saraybosna ve Bihaç kentleri ile ilgili düzenlemeler yaşamsal nitelikteki çıkarlarımıza ters" gerekçesiyle antlaşmayı reddetmiştir. Bundan 6 gün sonra, 11 Temmuz 1995'te, BM bünyesinde güvenli bölge ilan edilen "Srebrenitsa"da, Hollandalı askerlerin geri çekilmesiyle, kent, Ratko Mladiç'in silahlı kuvvetlerinin eline geçmiştir. Bunun sonucunda, iki haftada 8 bin üzerinde sivil Boşnak öldürülmüştür ve Avrupa'nın göbeğinde soykırım işlenmiştir.¹⁵⁰ Bunun ardından, 29 Ağustos 1995'te Sırp mevzilerini hedef alan ve birkaç gün sürecek olan NATO müdahalesi başlatılmıştır. 21 Kasım 1995'te Dayton Barış Antlaşması imzalanmıştır. İlhan Uzgel'in sözleriyle tarihte ilk kez, "federasyon ve cumhuriyetten oluşan tek bir devlet"i oluşturan antlaşmayla Bosna Hersek'in egemenliği ve bütünlüğü tanınmıştır. Ülkenin yüzde 51'i Boşnak-Hırvat Federasyonu'na, yüzde 49'u ise Bosna'daki Sırp Cumhuriyeti'ne bırakılmıştır. Henry Kissinger, iç savaşın sonunda çok etnikli bir yapıda ısrar edilmesini, "NATO'ya kalıcı bir rol kazandırmak" iddiasına dayandırmaktadır.¹⁵¹

ABD 1995 yılındaki Dayton görüşmelerinde çok etnik gruplu birleşmiş bir Bosna devletine doğru yöneldi. NATO'nun 1992 yılında bağımsız egemen Bosna devletini tanıması kaçınılmaz olarak bir ülke olmaktan çok bir iç savaş çıkmasına davetiye çıkardı. Bu geçmiş ele alındığında, iç savaşın sonunda çok etnik gruplu bir devlet konusundaki ısrarcılık, aslında NATO'ya barışı korumak için kalıcı bir rol kazandırdı. Söz konusu üç ulustan ikisinin açıkça reddettiği çok etnik gruplu bir devlet konusunda ısrar etmenin politik sonucu insancıl ilkelerle bağdaşmaz. Bu, bölgenin güç kullanılarak devredilmemesi ilkesine dayanan politik bir karardır.¹⁵²

Chossodovsky, "NATO'nun silahları altında yapıldı" dediği Dayton anlaşmasıyla Bosna-Hersek'in ekonomik ve siyasal egemenliğinin elinden

¹⁵⁰ Nisan 2004'te, Hollanda'nın Lahey kentinde bulunan BM'nin eski Yugoslavya ile ilgili Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi, Srebrenitsa katliamının soykırım olduğunu teyit etmiştir.

¹⁵¹ Henry, Amerika'nın ..., ss. 243.

¹⁵² Henry, Amerika'nın ..., ss. 243.

alındığını savunmakta ve “Bu anlaşmaya dayanarak ABD ve AB, Bosna’da tam yetkili bir sömürge yönetimi kurdular” görüşünü ileri sürmektedir.¹⁵³ Boşnak-Hırvat Federasyonu ve Bosna Sırp Cumhuriyeti’nden oluşan devlet, tek başkent (Saraybosna) ve tek merkez bankası şeklinde yapılandırılmıştır. Yeni oluşumun başına Bosna vatandaşı olmayan bir yüksek temsilci atanmıştır. Dayton Barışı’nın uygulanmasını sağlamak için silah kullanma yetkisine sahip NATO Uygulama Gücü (IFOR-Implementation Force) kurulmuştur. IFOR ve kredi verecek kuruluşla birlikte çalışması öngörülen yüksek temsilciye tüm sivil konularda hükümetlerin üzerinde yürütme yetkisi verilmiştir. Bosna-Hersek’te bir yıl kalması öngörülen IFOR, İstikrar Gücü’ne (SFOR-Stabilisation Force) dönüşerek bölgedeki varlığını sürdürmüştür. 2004 yılında Euro-Atlantik ittifakın sağlandığı NATO İstanbul Zirvesi’nde, SFOR görevini AB gücü EUFOR’a (European Union Force) devretmiştir.

Sonuçta ABD, Bosna’daki savaşı hem NATO hem de diplomasi araçlarını kullanarak sona erdirmiştir. Bosna’daki savaşın başlarında ilgisiz gibi görünse de desteğini Boşnaklardan yana koymuş, Boşnaklar aracılığıyla ABD’ye ve yeni dünya düzenine meydan okuyan Sırlara, Sırları destekleyen İngiltere, Fransa ve RF’na, Hırvatistan’ın ve Slovenya’nın destekçisi Almanya’ya etkin güç olduğu mesajını vermiştir. Bu krizin en önemli sonucunu ise “NATO’nun, sınırlar kaldırılarak insani gerekçelere dayanarak işlevselleştirilmesi” olmuştur.

2.7. Stratejik Müttefik Arnavutluk

Soğuk Savaş döneminde Türkiye ve Yunanistan’la bölgeye adım atan ABD, o dönemde başlattığı, “müttefikler, ittifaklar, yardımlar aracılığıyla politika yapma” stratejisini yeni dönemde de sürdürmüştür. Bu çerçevede, ABD’nin bölgede ilk ilişki kurduğu ülke, stratejik öneme sahip Arnavutluk olmuş, Bosna-Hersek ve Makedonya’yla bağlantılarını geliştirmiştir. Bu

¹⁵³ Michael, Yoksulluğun ..., ss.308-309.

lkelerle ilişkilerinde, Soğuk Savaş dönemindeki yakın müttefiki Türkiye'nin işbirliğinden yararlanmıştır.

ABD, Karadeniz'i Adriyatik kıyısına bağlayan, Balkanların güneybatısında yer alan Arnavutluk ile Bulgaristan-Makedonya ve Arnavutluk'tan geçen stratejik enerji ve ulaşım hattı üzerinde önemli bir mevki kazanmıştır. Makedonya, Yunanistan, Karadağ ve en çok da Kosova'da (yaklaşık yüzde 90) nüfuzu bulunan Arnavutluk'un sahip olduğu Müslüman nüfus, stratejik önemini daha da arttıran bir faktör olmuştur. Arnavutluk ile 1990'lı yılların başında başlayan ilişkiler üst düzeyde sürdürülmüştür. Bunların karşılığı Arnavutluk'a, "ekonomik ve siyasi yardım" olarak dönerken ABD'ye, "Adriyatik'teki limanlarından savaş gemileri için yararlanma, ülkenin kuzeyine gözetleme uçakları yerleştirme gibi" Arnavut topraklarından yararlanma olanağı getirmiştir. Sırların, "Büyük Sırbistan", Makedonların, "Büyük Makedonya" söylemleri karşısında Arnavutluk da Kosova, Makedonya, Karadağ ve Yunanistan'daki Müslüman nüfusuna ve ABD desteğine dayanarak, "Büyük Arnavutluk" söylemini kullanmıştır. Kosovalı Arnavutların, "ulusal özgürlük" taleplerine destek vermiştir. Yugoslavya sınırları içinde yaşayan Arnavutların mevcut sisteme karşı tepkisi Kosova ile sınırlı kalmamış, ikinci nüfusu oluşturdukları Makedonya'ya da uzanmıştır.

ABD'nin Kosova'daki varlığı, Müslüman Arnavutluk ile yakın ilişkilere girdiği ve Boşnakları desteklediği Bosna Krizi döneminde başlamıştır. Miloseviç'in 1989 yılında Kosova'nın özerkliğini kaldırması zerine Arnavutlar da 1991 yılında, 'Kosova Cumhuriyeti'ni ilan ederek İbrahim Rugova liderliğinde pasif direnişe başlamışlardır. Bu süreçte, eğitim, sağlık, kültür gibi hizmetlerini kendi aralarında örgütleyerek paralel bir devlet sistemi kurmuşlardır. ABD, Miloseviç'in özerkliklerini kaldırdığı Kosovalı Arnavutlara destek vermiştir. Bu süreçte Kosovalı Arnavutlarla Sırlar arasındaki çatışmalara Başkan George Bush'un 24 Aralık 1992 tarihli yazılı müdahalesi ABD'nin Kosova'daki resmi varlığının başlangıcını oluşturmuştur. Bir telgrafla Miloseviç'i uyaran Bush, ABD'nin Kosova ve Sırbistan'da bulunan Sırlara

karşı askeri güç kullanmaya hazır olduğunu bildirmiştir. Kissinger ABD'nin bu girişimini, "Neyin kabul edilemez davranış olarak alınacağı veya çatışmayı hangi tarafın başlattığının nasıl belirleneceği konusunda herhangi bir tanımlama içermeyen bu ifade, herhangi bir çözüm ya da fikir bile geliştirmeden Birleşik Devletler'i Kosova'ya sokmak içindi" şeklinde yorumlamaktadır.¹⁵⁴ Bush'tan sonra gelen Demokrat Başkan Clinton liderliğindeki ABD, 11 Temmuz 1995'te "Kosova'daki aşırı Sırp denetimi sona ermedikçe Yugoslavya'ya uygulanan yaptırımların kaldırılmaması gerektiği" kararını alarak, Kosova'nın uluslararası bir soruna dönüşmesine, öncülük yapmıştır. Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK)¹⁵⁵, Rugova'nın yürüttüğü sessiz direnişin faydalı olmadığı gerekçesiyle 1998 yılında silahlı mücadeleye başlamıştır. Aynı yıl, Kosova parlamentosu UÇK'nın faaliyetlerini meşru saymış, Sırp saldırganlarını Arnavutlara yönelik etnik temizlik boyutuna taşımıştır. 1998 yılında çatışmalar başlayınca, ABD, Kosova'ya önce "özel temsilci" olarak Robert Gelbard'ı ardından 14 Mayıs 1998'de Richard Holbrook'u göndermiştir. Mayıs 1998 sonunda, Başkan Bill Clinton, Kosovalı Arnavutların lideri İbrahim Rugova ile Washington'da görüşmüştür. Holbrook'un girişimleri sonucu bir araya gelen taraflar anlaşmaya varamamışlar ancak belirli aralıklarla görüşmeyi kabul etmişlerdir. Bu arada Bosna-Hersek için oluşturulmuş olan "Temas Grubu" toplanarak Belgrad yönetimini uyarmıştır. Temas Grubu, Rusya Federasyonu'nun itiraz ettiği, "Yugoslavya'ya ekonomik yaptırım uygulama" kararını almıştır.

¹⁵⁴ Henry, Amerika'nın ...,s.243.

¹⁵⁵ Savaşın sonuna doğru ülkenin alt yapısını yok eden bombalamalar sürerken ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü James Rubin UÇK'nın lideri Haşim Taçi ile telefonda görüştüğünü ve işbirliği yapabileceklerini açıklamıştır. "Biz inanıyoruz ki, Sırp askerlerinin tamamen çekildiği ve NATO güçlerinin Kosova'ya girdiği gün, UÇK ile bir işbirliği sağlayabileceğiz" diyen Rubin, açıklamasında uluslararası toplumun, Kosova'da yerel güvenlik için etkili bir polis gücüne ihtiyaç duyduğunu, bu gücün UÇK üyelerinden oluşacağını da ilan etmiştir. UÇK lideri Taçi ile Priştine'de imzalanan, "silah bırakma antlaşması" sonrasında ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü James Rubin yaptığı açıklamada, ABD Başkanı Clinton'un, antlaşmanın imzalanmasından hemen sonra Taçi ile telefonla görüştüğünü ve UÇK'nın bu karardan dolayı duyduğu memnuniyeti dile getirdiğini söylemiştir. Hürriyet, 6 Haziran 1999.

Çatışmaların sürmesi üzerine, ABD, tarafları 1999'da Paris yakınlarındaki Rambouillet Şatosu'nda bir araya getirmiştir. Egemen bir devlet olan Yugoslavya'nın Arnavutların temsilcisi sıfatıyla UÇK ile masaya oturtulmasını eleştiren Gökçen Alpkaya, bunun iyi niyetten uzak ve çözümü baştan engelleyen bir davranış olduğuna işaret etmektedir.¹⁵⁶ Barış görüşmelerinde, "Kosova'dan Yugoslav birlikleri çekilsin. NATO birlikleri girsin" şartını içeren birinci taslağı Miloseviç kabul etmiş ancak Arnavut delegasyonu bağımsızlık için referandum içermediği gerekçesiyle taslağa itiraz etmiştir. Bunun üzerine Clinton'ın Dışişleri Bakanı Madeleine Albright, üç yıl içinde bağımsızlık için referandum yapılmasını öngören bir maddeyi taslağa eklemiştir. Ancak, taslağa sonradan eklenen ve NATO'ya "Kosova'nın yanı sıra Yugoslavya'nın diğer bölgelerine girebilmesi" hakkını veren maddeye Miloseviç karşı çıkmıştır. Bu madde, her türlü araç ve ekipmanlarıyla NATO birliklerinin, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ne hava, kara ve deniz suları dahil olmak üzere özgürce ve sınırsız olarak girebilmesini öngörmekteydi. Birlikler, manevra yapma, kışla kurma, eğitim ve operasyonlar amacıyla tüm gerekli alan ve tesisleri kullanabilecekti. Yugoslav yetkilileri, NATO'nun ihtiyaç duyduğu kamu tesislerini ücretsiz tahsis etmekle, operasyon için ihtiyaç duyulan tüm telekomünikasyon hizmetlerini, yayın olanakları dahil sağlamakla yükümlü tutulmuştu. NATO, sivil, idari ya da cezai, tüm hukuki işlemlerden muaf olacaktı. İnsan, mal, hizmet ve sermayenin Kosova'dan dışarı ve Kosova'ya serbestçe girip çıkmasına engel olunmayacaktı. İngiliz dışişleri yetkilisi Lord Gilbert, Rambouillet anlaşmasındaki, 'B Bölümü'nün Belgrad yönetiminin masadan kalkması ve görüşmelerin tıkanması için anlaşmaya özellikle eklendiğini sonradan itiraf edecekti.¹⁵⁷ Alpkaya, kuvvet kullanma tehdidiyle bir devletin herhangi bir anlaşma yapmaya zorlanmasının hukuka aykırı olduğunu bu nedenle de antlaşmanın geçersiz olduğunu savunmaktadır.¹⁵⁸ Kissinger, Rambouillet taleplerinin, bir grup devletin, savunma amaçlı gösterdikleri birliklerinin,

¹⁵⁶ Gökçen, "NATO ...",

¹⁵⁷ Gökçen, "NATO ...",

¹⁵⁸ Gökçen, "NATO ...",

“savaş konusunda ısrarcılığa dönüşmesi” açısından dönüm noktası olduğuna dikkat çekerek, “Rambouillet önerileri askeri müdahale dışında hiçbir seçenek bırakmadı” demekte ve şöyle devam etmektedir:

Başkan Clinton’un Sırp hükümetini kabul etmeye zorladığı şey, NATO Dışışleri Bakanları tarafından yapılan, insancıl müdahale ilkesini görölmemiş bir şekilde zorlayan ve NATO için daha önce hiç düşünmediği bir görev tanımlayan olağandışı bir teklifti. Aslında bu, Kosova üzerinden NATO koruması ve NATO birlikleri için Yugoslav Bölgesi’nden serbest geçiş talep eden bir ultimatomdu. Sözde Rambouillet teklifleri (teknik olarak Fransa ve İngiliz dışışleri bakanlarının desteğiyle Fransa’daki görüşmelerin yapıldığı şatonun adıyla anılır) NATO ultimatomunu motive eden insancıl güdüler saygıyı hak etmektedir. Ancak Sırp tarihini biraz bilen herkes Rambouillet tekliflerinin mutlaka savaşa yol açacağını anlardı. Osmanlı ve Avusturya imparatorluklarıyla savaşmış ve müttefiklerinin yardımı olmadan Hitler ve Stalin’e direnmiş bir ülke, asla dış birliklerin geçişine izin vermez ve tarihi açıdan kutsal bölgesini NATO’ya devretmezdi.¹⁵⁹

21 Şubat’ta NATO’nun askeri varlığına ilişkin hükümler dışında tasarının siyasi hükümlerini kabul ettiğini açıklayan Yugoslavya iki kez BM Güvenlik Konseyi’ne başvurarak NATO’yu şikayet etmiştir. Yugoslavya’nın ilkini 1 Şubat ikincisini ise 17 Mart 1999’da yaptığı, “NATO tehdidine karşı önlem alınması” taleplerinden bir sonuç çıkmamıştır. Yugoslavya yönetiminin, “NATO’da dahil” taleplerini kabul etmemesi üzerine Bill Clinton, 19 Mart’da, “Bombalayacağız” açıklamasını yapmıştır.

Başkan Clinton’un, kara hareketini düşünmediklerini belirterek “Bombalayacağız” açıklamasından beş gün sonra NATO, BM Güvenlik Konseyi kararı olmadan, 24 Mart 1999’da Yugoslavya’nın ekonomik alt yapısını yok eden saldırılarına başlamıştır. Havadan yapılan ve 78 gün süren saldırılar, bölgedeki çatışmaların soykırım boyutuna taşınmasına neden olmuştur. Başkan Clinton, Amerikan halkına hitabında, NATO’nun Kosova’da yaşanan trajedi nedeniyle müdahale ettiğini belirterek Kosova’nın önemini anlatmıştır. Küçük bir yer olmasına rağmen Kosova’nın Avrupa-Asya ve Orta Doğu’nun ana fay hattında, İslam ile Hristiyanlığın Batılı ve Ortodoks

¹⁵⁹ Henry, Amerika’nın..., ss. 238-239.

versiyonlarının buluşma noktasında olduğuna dikkat çeken Clinton, “Balkanlarda istikrar, hayati bir önem taşımaktadır. Gerekli hale gelen müdahale ABD’nin de lehinedir” görüşlerini dile getirmiştir.¹⁶⁰ Müdahaleyi uluslararası hukuk çerçevesinden eleştiren Gökçen Alpkaya, Yugoslavya’nın mağlup taraf olmadığına işaret ederken egemen bir devletin bir antlaşmanın yükümlülüklerini kabul etmediği için değil saldırıya uğraması, kınanmasının bile mümkün olmadığını savunmaktadır.¹⁶¹ Dönemin NATO Genel Sekreteri Javier Solana saldırılar konusunda Hürriyet Gazetesi’ne yaptığı açıklamada Ramboulet Antlaşması’nın barışın tesisi için zorunlu olduğunu ve bu antlaşmanın kabul edilmesi için sonuna kadar saldırıyı sürdüreceklerini belirtmiştir.

Ve kendimize şu soruyu sorduk: Oturup, krizin daha da derinleşmesini, acıların yanıtsız kalmasını, yuvaların ve yaşamların tahrip edilmesini, suçlarını sürdürmelerini -harekete geçmediğimiz için - etnik ayrımcılık politikalarını uygulamalarını seyredecek miydik. Salı günü, NATO Başkomutanı General Clark’a, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti’ne karşı hava operasyonu girişimini başlatması talimatı verdim. İttifak’ta hiç kimse, askeri gücümüzü bir hükümet ve onun askeri gücüyle karşı karşıya getirecek böyle bir kararı hafife almadı. Ben bu kararı, müttefiklerle yaptığım yoğun görüş alışverişleri ve uluslararası topluluk adına, Büyükelçi Holbrooke’un yürüttüğü diplomatik girişimlerin, Belgrad rejimi tarafından şartsız reddedilmesi üzerine aldım. Karar, uluslararası topluluğun talebinin inatla reddedilmesiyle birlikte, müttefiklerin, bu tutumun sonuçları konusundaki uyarılarından sonra alınmıştır.¹⁶²

Kissinger, İngiltere Başbakanı Tony Blair dışında NATO liderlerinin, karada savaşı tercih etmediklerini anımsatırken bu stratejinin Slobadan Miloseviç’i daha da kışkırttığını savunmakta ve “Kayıp verme korkusu, bombalama kampanyasının bile yüksek yerlerde (on beş bin fit ve üzeri) yürütülmesine neden oldu. NATO, Kosova’nın geleneksel anlamda Amerika’nın güvenliğine bir tehdit oluşturmamasına rağmen, temelde Kosova’da Sırpların insan hakları ihlallerini durdurmak ve bu durumu tersine

¹⁶⁰ Radikal, 26 Mart 1999.

¹⁶¹ Alpkaya, NATO ...,

¹⁶² Hürriyet, 27.3.1999.

çevirmek için, Amerika'nın kışkırtmasıyla yetmiş sekiz gün boyunca Yugoslavya'yı aralıksız bombaladı" demektedir.¹⁶³

Yugoslavya'nın ABD'nin planını kabul etmesiyle, NATO müdahalesi 12 Haziran 1999'da sona ermiştir. Kosova'nın sivil yönetimi geçici bir dönem için UNMİK'e (United Nation Mission in Kosovo) güvenliği de NATO'nun da katıldığı KFOR (Kosova Force)'a bırakılmıştır.

Bariş anlaşması nihayet imzalandığında, anlaşmanın Yugoslavya'nın uymayı reddettiği Rambouillet anlaşması ile Sırp Ulusal Meclisi'nin hiçbir zaman ciddiye alınmamış olan önerisinin bir karışımı, bir uzlaşması olduğu görüldü. Noam Chomsky, New Military Humanizm (Yeni Askeri Hımanizm) adlı kitabında o ilkbahar meydana gelen olayları inceledi ve şu sonuca vardı: "3 Haziran itibariyle ortaya çıkan sonuçlar, 23 Martta diplomatik girişimlerin yapılabileceğini ve korkunç insanlık dramının önlenebileceğini göstermekte..." Öyle görünüyor ki Clinton yönetimi, ondan önceki birçok yönetim (Kore'de Truman, Vietnam'da Johnson, Körfez Savaşı'nda Bush gibi, diplomatik yollar izlenebilecekken askeri çözümler bulmayı seçmişti.¹⁶⁴

Alman Başbakanı Gerhard Schroeder, Yugoslavya bombalamaları sürerken NATO'nun 50. yıl dönümünde Alman Parlamentosu'nda 22 Nisan 1999'da yaptığı konuşmada, "İttifak göstermiştir ki zayıf olanların, NATO'da insan haklarını korumaya hazır ve istekli, güçlü ve dostu bir müttefiki vardır" sözleriyle askeri müdahaleye verdiği desteği dile getirmiştir. Kissinger, Avrupa'yla ya da tek başına ABD'nin dünyadaki her yanlış askeri güç uygulayarak düzelterek konumda olmadığını altını çizirken NATO'nun çelişkili uygulamala gittiğini söylemektedir. Rusya'nın da Çeçenistan'da yapısal olarak Kosova'daki Sırp eylemlerine benzer uygulamalara gittiğini anımsatan Kissinger, "NATO liderleri aylar boyu utanç verici bir sessizliğe gömülmüşlerdir" demekte ve BM Güvenlik Konseyi'nde Çin ve Rusya'nın yaptığı gibi, NATO'yu "küresel jandarmalık"la suçlamaktadır:

Hem Kosova'da, hem de Çeçenistan'da, büyük bir ülke, insanlara karşı askeri baskı kullanarak farklı bir etnik kompozisyonun ve dini inancın bulunduğu bir yerde kendi konumunu sağlamlaştırmaya çalışıyordu. Sierra Leone'deki yaygın cinayetler ve tüyler ürpertici zulüm karşısında,

¹⁶³ Henry, "Amerika'nın ...", s. 232-235.

¹⁶⁴ Howard, Amerika ..., ss. 691.

Kosova operasyonuna katılanlar askeri olarak olaya dahil olmayı reddettiklerini ilan ettiler. (Kosova'yla karşılaştırıldığında küçük bir kuvvetle bile hızla sona erdirilebilecek bir kıyım). Yine kayıpların boyutunun aşmasına karşın, Sudan için veya Kafkasya'da da müdahale edilmemiştir. Amerika'nın ahlaki ilkeyle günlük dış politika arasındaki farkı anlaması gereklidir. Ahlaki ilkeler evrenseldir değişmez. Bugün Amerika ve NATO Balkanlar'ın baş jandarmaları olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁶⁵

2.8. Balkanların Uluslararası Sisteme Katkıları

Balkanlarda, Yugoslavya üzerinden, iç ve dış faktörlerin etkisiyle, Yeni Dünya Düzeni söylemlerine dayanarak uluslararası sistem yeniden yapılandırılmıştır. ABD, tüm faktörlerin katkısıyla, NATO ve üsleriyle denetimini gerçekleştirdiği Balkanlarda, etkileri özellikle 11 Eylül sonrasında hissedilen "sistemin yeniden inşası"nın temellerini atmıştır.¹⁶⁶

Soğuk Savaş sonrasında işlevselliği tartışılan NATO, İnsan hakları, demokrasi, barış, insani müdahale gibi gerekçelerle yeni bir misyon üstlenmiştir. NATO'nun işlevsellik kazanma süreci üye ülke topraklarının savunulması dışında gerçekleştirilmiştir. Bosna'daki çatışmalar ve Kosova krizi NATO'ya alan dışı hareketler (out-of-area operations) açısından da bir misyon yüklemiştir. NATO kendi kararı ile kendi üye ülkelerinin sınırları dışındaki bir olaya müdahale etmiştir. Bosna ve Kosova askeri operasyonları, IFOR, SFOR ve KFOR gibi NATO güçleriyle alan dışı bölgelerde operasyon yapılmasının önü açılmıştır. Bosna, NATO'nun tarihindeki ilk silahlı misyonudur. Kosova'ya BM kararı dışında yapılan müdahaleden sonra Nisan 1999'da Washington'da yapılan tarihi 50. yıldönümü zirvesinde pratikte uygulanmaya başlanan, "Alan dışı" kavramına resmiyet kazandırılmıştır. Alan dışı uygulamalarla NATO'ya dahil olmayan bölgelerde operasyonlar yapılmasının önü açılmıştır. Washington'daki NATO zirvesi öncesinde Londra Uluslararası Stratejik Merkezi'nin hazırladığı raporda, yeni alan dışı

¹⁶⁵ Henry, Amerika'nın ..., ss. 234-235.

¹⁶⁶ Balkanlarda yaşanan gelişmelerin uluslararası sisteme yansımaları açısından bakınız. İlhan Uzgel, ABD hegemonyası yeniden oluşturulurken Balkanlar, Cumhuriyet Strateji Dergisi, 15.11.2004.

tanımının, NATO'nun, ABD'nin Ortadoğu politikalarının bir aracı haline dönüşmesi nedeniyle transatlantik bir çatlağa sebep olacak aday konular arasında yer aldığı belirtilmiştir.¹⁶⁷ NATO'nun alan dışına çıkması yönündeki tartışmalar doğrultusunda, Alman Der Spiegel dergisinin 26 Temmuz 1999 tarihli sayısında, "Balkanlar savaşı eğer vicdani gerekçelere dayandırılıyorsa, ABD ve Avrupa ülkeleri bu prensibi her yerde uygulamak zorunda değil mi? Neden soykırımın yaşandığı Ruanda, Angola veya Doğu Timor ya da Kürtlerin baskı altında olduğu Türkiye'ye müdahale etmedik?" sorgulamasına Albright şu yanıtı vermiştir: "Balkanlar'daki uygulamaları bir kopye gibi dünyanın başka bölgelerine aktaramayız. Bu bir kere pratikte işlemez. Ayrıca kararlarımızda, sözkonusu bölgenin stratejik olarak ne kadar önemli olduğunu da gözler önünde bulundurmamız gerekiyor. NATO, yeni bir küresel örgüt olarak her yere müdahale etmeyi denemiyor. Bu noktada durumdan duruma karar vermek gerekir."

ABD'nin Soğuk Savaş döneminde Türkiye ve Yunanistan'la başlattığı çevreleme zinciri Balkanlara da ulaşmış, Doğu Bloku içinde yer alan ülkeler NATO kapsamına alınmaya başlanmıştır. Eski Varşova Paktı üyeleriyle Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan yeni devletleri, siyasi ve askeri danışma forumunda bir araya getirmek amacıyla Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (NACC) kurulmuştur. Konsey ilk toplantısını 16 NATO üyesi ülkenin ve dokuz tane de söz konusu ülkenin katılımı ile 1991 Aralık'ta yapmıştır. NACC, 1994 yılında Barış İçin Ortaklık (BİO) programının yürürlüğe konmasıyla yerini daha işlevsel bir foruma bırakmıştır. Doğu Avrupa ve Eski Sovyet coğrafyasındaki hemen her ülke (Rusya dahil) BİO'ya katılmış ortak askeri tatbikatlar gerçekleştirilmiştir. Brzezinski, özellikle 1991'de Irak'a karşı kısa cezalandırma misyonundan sonra, ABD'nin "ekonomik olarak yaşamsal" olarak nitelendirdiği Basra Körfezi'nde özel güvenlik düzenlemelerine gittiğini belirtmekte ve bu bölgenin Amerikan askeri koruma bölgesi haline getirildiğine dikkat çekmektedir. Brzezinski, "Eski Sovyet bölgesine bile, Barış

¹⁶⁷ Milliyet, 3 Mart 1999.

İçin Ortaklık gibi NATO'yla daha yakın işbirliğini amaçlayan ve Amerika'nın kefil olduğu çeşitli düzenlemelerle sızılmıştır" demektedir.¹⁶⁸ NATO ile Rusya Federasyonu arasında 27 Mayıs 1997'de karşılıklı ilişkiler, işbirliği ve güvenlik konularında, 'Kurucu Senet' imzalanmıştır. 12 Mart 1999'da Amerika'nın Missouri eyaletinde containment politikasının mimarı Başkan Truman'ın adını taşıyan kütüphane salonunda Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin, Mayıs 2004'de de Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya'nın ittifaka resmi üyelikleri gerçekleştirilmiştir. Brzezinski, Amerika Birleşik Devletleri tarafından başlatılan NATO'nun genişletilmesi çabasının duraksaması ya da tökezlemesi halinde bir bütün olarak Avrasya için kapsamlı bir ABD politikasının mümkün olamayacağına dikkat çekmektedir.¹⁶⁹ NATO'nun doğuya doğru genişlemesi, Atlantik'ten Orta Asya'ya kadar uzanan bölgenin enerji kaynaklarının ve pazarlarının ABD tarafından yönetilip kontrol edilmesine, mevcut ya da potansiyel enerji hatlarına stratejik bir dayanak sağlamaktadır. Genişleme Avrupa güvenlik sisteminin temel direği olarak AGIT'in rolünü zayıflatma işlevi de görmektedir. Genişleme bağlamında NATO'ya alınan ülkelerin AB'ne üye yapılması ile, AB'nin bağımsız bir güç olarak hareket etme potansiyeli de kontrol altına alınmış olmaktadır.

Kosova Krizi ile NATO, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında tek yetkili organ olarak belirlenen BM Güvenlik Konseyi'nin yetkilerini üstlenmiştir. Böylece, BM'nin varlığını, ittifakın yeni rolünün hukuksallığını tartışılır hale getirmiştir. Bosna-Hersek'tekinin aksine Kosova'da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden bir karar çıkarılmadan askeri güç kullanılmıştır. Bu uluslararası hukuka aykırı uygulama NATO'nun ve ABD'nin ilerideki operasyonlarda da BM meşruiyetini dikkate almayacağıının göstergesi olmuştur. BM antlaşmasının 103. maddesinde göre üye ülkelerin uymakla yükümlü oldukları nihai antlaşmanın BM Antlaşması olduğunu anımsatan Gökçen Alpkaya, bir devletin ülkesel bütünlüğüne ve siyasal

¹⁶⁸ Brzezinski, Büyük ..., ss. 29.

¹⁶⁹ Brzezinski, Büyük ..., ss. 74.

bağımsızlığına karşı kuvvet kullanmanın, BM Antlaşması'nın üye devletlerin uyacağı ilkeleri düzenleyen 2. maddesinin 4. fıkrasında yasaklandığına dikkat çekmektedir. İlgili maddeyi gerekçe gösteren Alpkaya, BM'ye üye olan her devletin BM'nin amaçlarıyla bağdaşmayan kuvvet kullanma tehdidi ya da girişiminden kaçınmak zorunda olduğunun altını çizmektedir. Alpkaya hem Yugoslavya krizi sürecindeki “barış sağlama” yetersizliği ve hem de “ABD tarafından gerekirse devreden çıkarılabileceği” gerçeğinin BM'nin varlığını tartışmalı hale getirdiği savını öne sürmektedir.

Egemen bir devlet olan Yugoslavya'nın, parçası olan Kosova nedeniyle bombalanması, egemenlik kavramını tartışılır hale getirmiş, egemen devletlere, “insan hakları, demokrasi” gibi gerekçelerle müdahalelerin önü açılmıştır. Yugoslavya'nın, Kosova üzerinde, “egemenliğine bağlı ve uluslararası hukukun kendisine tanıdığı yetkileri kullanabileceğini” belirten Alpkaya, 1974 Anayasasıyla Kosova'ya verilen özerkliğin 1989'da kaldırılmış olmasının Yugoslavya'nın yetkileri dahilinde olduğuna dikkat çekmekte ve “Bunun gibi, bundan sonra yaşanan gelişmeler de bir iç sorun niteliği taşımaktadır. Kosova ile ilk defa başka bir ülkeye saldırmamış egemen bir devlete kendi vatandaşları arasında etnik ayrımcılık ve etnik temizlik gerekçesiyle müdahale edilmiştir. Kosova olayıyla bir ülkenin içişleri artık dışişleri haline gelmiştir. NATO'nun, BM'den yetki almaksızın Yugoslavya'yı bombalaması, egemen bir ülkeye karşı açık bir saldırı ve uluslararası hukukun açıkça çiğnenmesi, 21. yüzyılda dünyaya hukukun değil kaba kuvvetin de egemen olabileceğinin bir göstergesi olmuştur¹⁷⁰ Yugoslavya savaşı, uluslararası sınırların dokunulmazlığı kuralı ile “self-determination” ilkesini karşı karşıya getirmiştir. Eğer bu ikinci ilke, etnik mini-devletlerin kurulması ve etnik birlik için “etnik temizleme”nin bedeli olarak kabul edilirse, Tiran'dan Vladivostok'a kadar hiçbir sınır güvenli sayılmaz.¹⁷¹

¹⁷⁰ Gökçen, NATO ...,

¹⁷¹ Oral, Siyasi ..., ss. 496-497.

Soğuk Savaş sonrasında, Dağılan Doğu Bloku üzerinde küresel ve bölgesel güç adaylarının mücadele verdiği, zaman zaman ittifaklara giriştikleri bu konjonktürde, ABD, Balkanlarda izlediği stratejiyle küresel belirleyici güç olduğunu ortaya koymuştur.

Avrupa'da güvenliği ve barışı sağlama görevinden BM'nin yanı sıra 1994'de teşkilata dönüşen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) de sorumludur. AGİT şartlarına göre etnik konularda bir ülkedeki anlaşmazlığa müdahale, egemen devletin içişlerine müdahaleden sayılmadığından azınlık hakları ve etnik meselelerle ilgili sorunlara müdahale etmeye AGİT daha uygundur. Bu çerçevede, ekonomik birlikteliğini sağlayan, ortak savunma ve dış politika geliştirmeye çalışan AB'nin Avrupa içi sorunlarını çözmede yetersizliği ortaya konulmuştur. ABD de NATO dışındaki arayışlara sıcak bakmamıştır. Amerikan Dışişleri Bakanı Madeleine Albright 1998 Aralık ayında Brüksel'de yapılan NATO Bakanlar Konseyi toplantısında yaptığı konuşmada Avrupa'nın arayışlarının NATO'yu zayıflatmaması gerektiği uyarısında bulunmuştur.¹⁷² Bu bağlamda Albright'ın Rusların Priştine Havaalanı'nı işgaline destek olması anlamlıdır. General Sir Michael Jackson'ın 11 Haziran'da, İngiliz ve Fransız birliklerini Kosova'ya gönderme istegine Albright, ABD denizcilerinin hazır olmadığı yanıtını vermiştir. İngiliz ve Fransızlarla aynı anda girmelerini sağlamak ve General Jackson'i ikna etmek amacıyla Makedonya'ya gitmiştir. Bir günlük gecikme, Rusların Priştine Havaalanı'nı işgal etmelerini sağlamıştır. Bu da ABD'nin, AB'nin yenilenen NATO bünyesinde hareket etmesi ve Avrupa ordusunu önleme amacının ayrı bir göstergesi olmuştur. Albright'ın NATO'nun zayıflatılmaması uyarısını yaptığı dönemde, AGİT de Kosova'daki olaylarda gözlemci bulundurmak ve raporlar yayınlamak dışında etkin olamamıştır. ABD de, Avrupalıların, parçalanma sürecine giren ülkedeki krizi ele almaktaki başarısızlıklarını, yani ortak Avrupa Güvenliği tasarısının yetersizliğini sürekli vurgulamıştır. Diğer küresel güç adayı Rusya ise Kafkasya ve Orta Asya'da

¹⁷² Sabah, 9 Aralık 1998.

kontrolü elinde tutmak amacıyla SB'nin dağılmasının hemen ardından Bağımsız Devletler Topluluğu'nu (BDT) oluşturmuştur. 1996 yılında Şanghay İttifakı (Rusya, Çin, Kazakistan, Tacikistan, ve Kırgızistan) kurulmuştur. Çin ve Rusya, ittifak aracılığıyla hem ABD'yi dengelemeyi hem de Avrasya'daki gelişmelere başka büyük güçlerin müdahalesini engellemeyi hedeflemekteydi. ABD'yi dışarıda bırakan Asya oluşumu ABD'nin Asya coğrafyasında güçsüz bir hale gelmesine neden olmuştur. 7 Mayıs'ta Çin Büyükelçiliği'nin bombalanması bu bağlamda gözdağı olarak da nitelendirilmektedir. Uydularla çalışan modern Global Pozisyonlandırma Sistemi'nin uygulandığı savaşta elçiliğin bombalanmasından eski haritalar sorumlu tutulmuştur. Soğuk Savaş'tan tek süper güç konumunda çıkan ABD kendisine rakip olabilecek güçleri engellemeye çalışırken aynı zamanda uluslararası sisteme egemenliğini kabul ettirmeye de çalışmaktadır. Bu bağlamda Balkanlardaki gelişmelerde izlediği ince diplomasi, NATO aracılığıyla AB, RF, Çin başta olmak üzere küresel ve bölgesel güç adaylığına oynayan ülkelere, dünya sorunlarında belirleyici olduğu mesajını ve liderliğini kanıtlama fırsatını vermiştir.

Yeni dünya düzenine, uluslararası stratejisine direnen lider ve ülkelere sonlarının ne olacağı hakkında Sırbistan ve Miloseviç aracılığıyla mesaj vermiştir. Francis Fukuyama, soğuk savaş sonunda, uluslararası toplumda, siyasal meşruiyet ve insan hakları ilkeleri üzerinde geniş bir konsensus oluştuğunu belirtirken egemenliğin, bir ülkede fiilen gücü elinde bulunduranlara devredilemeyeceğinin altını çizmektedir. Fukuyama, "Sırbistan'ın, Miloseviç'i gibi diktatörler ve insan hakları ihlalcileri, işledikleri insanlık suçları karşısında kendilerini korumak için, egemenlik ilkesinin arkasına sığınamayacaklardı" demektedir.¹⁷³

ABD, Balkanlarda yaşanan kaos sürecinde, Kosova'ya Camp Bondsteel ve Bosna'ya Tuzla üsleriyle konuşlanarak bölgeye askeri olarak

¹⁷³ Francis Fukuyama, Devlet İnşası, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2005, ss. 116.

yerleşmiştir. Camp Bondsteel'in kurulmasının ardından Le Figaro'nun hafta sonu dergisi olarak yayınladığı "Le Figaro Magazine"de yer alan haberde, kampın fiziksel yapılanmasına geniş yer ayrılırken, "Amerika'nın stratejik bölge olan Kosova'da kalıcı bir üs kurmak amacıyla savaşı çıkartmış olabileceği" ileri sürülmektedir. Dergiye göre, Amerikan askerlerinin güney Kosova'da 300 hektardan büyük bir alanda kurdukları 'Bondstell' üssü küçük bir Amerikan kentini andırmaktadır. Vietnam savaş kahramanlarından komutan James Leroy Bondsteel adıyla kurulan Amerikan üssünde son derece sağlam temeller üzerine kurulan klimalı, ısıtmalı 160 lojman binası, 24'ü bitmiş ve diğerlerinin inşası devam etmekte olan idari binalar, 24 saat açık iki dev yemekhane, 2 spor kompleksi, tam donanımlı hastahane, 2 kilise, dinlenme ve boş zamanları değerlendirme merkezi, 800 kişilik eğlence merkezi, süpermarket, Burger King Lokantası, kütüphane, spor kompleksi ve futbol sahası bulunmaktadır. Le Figaro dergisi Amerikalılar'ın, üslerini kurup kendilerini sağlama aldıktan sonra onları bölgeye çağıran ve çok yardım eden Arnavutlara şimdi sırt çevirdiklerini, hatta onlara, "yağmacı, katil ve serseri" gözüyle baktıklarını da öne sürmüştür. Dergi bir avuç Amerikan askeri için kurulan Bondsteel Üssü'nde hastahane, kütüphane, spor kompleksleri ve diğer binaların bomboş olduklarını yazarak muhabirinin şu görüşlerine yer vermiştir:

Belli ki üs başka amaçla yapılmış, benzin istasyonlarının önü Amerikan arabaları ve askeri araçlarla dolu, üs küçük bir Amerikan kentini andırıyor, evler soğuk ve sıcaktan korunmak için klimalı, yollar modern bir kent gibi asfaltlı, belli ki Amerikalılar, savaş bitse ya da nedenleri ortadan kalksa da buraya yerleşmek amacıyla gelmişler, komutanlardan birinin hiç çekinmeden bize, "Burası Amerika için en önemli üslerden biridir" açıklaması yapması da bunu gösteriyor.¹⁷⁴

ABD, Balkanlarda yaşanan çatışma ve dağılma sürecinde enerji hatlarını kontrol altına almıştır. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Ortadoğu'nun yanı sıra Kafkaslar, Karadeniz ve Balkanlar'ın, "petrol ve doğal gaz üretim bölgeleri, stratejik ulaşım yolları" çerçevesinde önemi daha da artmıştır.

¹⁷⁴ Hürriyet, 21 Haziran 2000.

ABD, Rusya yanlısı Sırbistan'ı devreden çıkartarak, petrol ve doğal gaz boru hatları projelerinin güvenliğini askeri üsler ve NATO kontrolüyle denetim altına alınmıştır.

Soğuk savaş sonlarında, uluslararası ilişkiler sahnesine çıkardığı din stratejisini Balkanlarda Müslümanlar üzerinden sürdürmüştür. Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya'ya kadar uzanan zengin coğrafyanın büyük çoğunluğunu oluşturan ve İsrail'e verdiği destek nedeniyle de ilişkilerinin kopuk olduğu Müslüman nüfusla, Bosna ve Kosova aracılığıyla irtibata geçmiştir. Bu dönemde genelde Müslümanlar, özelinde Arnavutlar ve Türkiye gibi Müslüman ülkeler aracılığıyla izlediği stratejiyle, Müslümanlara "koruyucu güç" mesajı gönderirken Ortadoğu'da izlediği İsrail yanlısı politikasına karşı bir denge oluşturmuştur. Graham Fuller¹⁷⁵, "Siyasal İslam'ın Geleceği" adlı kitabında İslamcılığın gayri İslami düzene karşı ulusal kurtuluş hareketiyle birleştirildiğinde tamamen milliyetçi bir tarzı benimsediğine dikkat çekmektedir. Bosna'da da görülen bu olguyu, "olağanüstü bir kombinasyon" olarak niteleyen Fuller, çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu Balkanlar, Rusya, Afrika gibi yerlerde bulunan Müslüman toplumlarda, gayri Müslimlere karşı bağımsızlık kazanmak amacıyla İslamcı hareketlerin aktif olabileceklerine işaret etmiştir. Yeni kuşağın, liberal İslamcı siyasetçilerden ve tarikatlardan oluşmasının doğru olacağını kaydeden Fuller bunun için yurtdışında yaşayan liberal, halkın güven duyduğu İslami liderlerin desteklenmesi gerektiğini de savunmaktadır.¹⁷⁶

3. 11 EYLÜL VE MUTLAK EGEMENLİK DÖNEMİ

Uluslararası sistemde, Soğuk Savaş'tan sıcak savaşlara geçildiği, etkinlik, küresel güç mücadelesinden ABD'nin üstünlükle çıktığı bu

¹⁷⁵ Yeşil kuşak projesi mimarlarından, 1982'de CIA'nın Yakın ve Güney Asya Bölgesi Milli İstihbarat Şefliği, 1986'da CIA Milli İstihbarat Konseyi Başkan Yardımcılığı görevlerinde bulunmuştur. Ortadoğu ve İslam üzerine çalışmaları bulunmaktadır.

¹⁷⁶ Graham Fuller, Siyasal İslamın Geleceği, İstanbul: Timaş Yayınları, 2004.

konjonktürde Amerika'nın gücünden, tek yanlılığa (unilateralizm) ve geçici ittifaklara (coalition of willing) dayalı politikalar izlemesinden diğer güçler rahatsız olmaya başlamışlardır. The Economist dönemin ABD'sini, "Amerika Birleşik Devletleri dünyanın üzerine dev bir heykel gibi oturmuştur. İş, ticaret, ve iletişim dünyası onun tahakkümü altındadır; ekonomisi dünyanın en başarılı ekonomisi, askeri gücüyle rakipsiz." olarak tanımlamaktadır.¹⁷⁷ Fransa Dışişleri Bakanı Hubert Veldrine, 1999'da Amerika Birleşik Devletleri'nin yirminci yüzyılın süper gücü olma statüsünün önüne geçtiğini iddia etmiş ve "ABD'nin üstünlüğü bugün ekonomi, para tedavülü, askeri alanlar, yaşam tarzı, dil ve bütün dünyayı saran kitle kültürü ürünlerine kadar yayılmış durumdadır ve dünya genelinde insanların düşüncelerini biçimlemekte, hatta düşmanlarını bile cezbetmektedir" demektedir.¹⁷⁸ Robert Kagan ve William Kristol daha da ileri giderek uluslararası sistemin güç dengesine göre değil, Amerikan hegemonyasına göre kurulduğunu savunmuşlardır. Alman haber dergisi Der Spiegel'deki bir yazıda, "Amerikan idolleri ve ikonları, Katmandu'dan Kışasa'ya, Kahire'den Karakas'a kadar tüm dünyayı şekillendiriyor. Küreselleşmenin üzerinde 'Made in USA' etiketi var" görüşleri dile getirilmektedir.¹⁷⁹ ABD, dünyanın tek süper gücü olarak uluslararası sistemdeki belirleyiciliğini sürdürürken Fransa, Rusya, Çin, İran ve Hindistan gibi güçler, "çok kutuplu" bir dünyadan yana tavır sergilemiş, RF lideri Vladimir Putin, Çin'le Şanghay İşbirliği Örgütü'nün temellerini atmaya başlamış, ABD'ye rakip güç olabileceği yönünde tahminlerde bulunulan AB de küresel yükselişini sürdürmektedir. AB'nin yükselişi National Review'da yayınlanan bir makalede şöyle dile getirilmektedir: "Avrupa Birliği adı altında, kendini Amerika'ya meydan okuyacak bir birlik olarak görmeye eğilimli siyasi bir blok ortaya çıkıyor."¹⁸⁰ Medeniyetler Çatışması tezinin sahibi

¹⁷⁷ The Economist, America's World, 23 Ekim 1999.

¹⁷⁸ Lara Marlowe, French Minister Urges Greater UN Role to Counter US Hyperpower, The Irish Times, 4 Kasım 1999.

¹⁷⁹ William Drozdiak, Even Allies Resent U.S. Dominance, Washington Post, 4.11.1997., Joseph, Amerikan ..., 1-10.

¹⁸⁰ Bananas Are the Beginning: The Looming War Between America and Europe, National Review, 5 Nisan 1999.

Samuel Huntigton, birleşmiş bir Avrupa'nın, nüfusu, ekonomik gücü, teknolojisi, fiili ve potansiyel askeri gücüyle 21. yüzyılın en üstün gücü olabileceğine işaret etmektedir.¹⁸¹

Bu tartışmalar yaşanırken 21 Eylül 2001'de ikiz kuleleri vuran uçaklar hem ABD'nin uluslararası stratejilerinin hem de uluslararası aktörlerin ilişkilerinin yönünü değiştirmiş, uluslararası sistemin dönüm noktasını oluşturmuştur. 19 Arap teröristin kaçırdığı iddia edilen uçaklardan ikisi Amerikan kapitalizminin simgesi New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin İkiz Kulelerini vurmuş, diğerinin ise Amerikan savunmasının gövdesi Pentagon'daki (Savunma Bakanlığı) askeri merkezi vurduğu açıklaması yapılmıştır.

3.1. Yeni Düşman ve Savaş İlanı

Saldırıların ardından mazlum konumuna düşen ABD yetkilileri basının karşısına geçerek olaylardan Usame Bin Ladin ve El Kaide Örgütü'nü sorumlu tutmuş ve dünyayı ikiye bölen açıklamalarda bulunmuşlardır. Başkan Bush'un'un "Bu olay İslamcı teröristler ve El Kaide tarafından, Usame Bin Ladin tarafından yapılmıştır ve yeni bir uygarlıklar çatışması, yeni bir Haçlı seferi başlamıştır" açıklamaları, "CIA'nın nasıl haberi olmamıştı?, Ladin ve ekibi bütün istihbarat birimlerini nasıl atlatabilmişti?, Uçaklardaki kara kutular neden yok? Pentagonu saldırılar savunma sistemini nasıl aştı? Neden uçaklar kulelere çarpar çarpmaz infilak etti? Neden uçaklar kulelere çarpınca binalarda birbiri ardında gerçekleşen patlamalar oldu?" soruları, 2 bin 764 kişiden ve onların yakınlarından oluşan 11 Eylül kurbanları ve ile "Havaalanında bulunan, içinde Arapça yazılar, hatıra defteri ve uçak kaçırma krokilerinin olduğu bir çanta" görüntüleri arasında yeni tehdit, "Radikal İslam" olarak tüm dünya kamuoyuna ilan edilmiştir. Samuel Hunlington, Usame Bin

¹⁸¹ Samuel Huntington, The U.S. Decline or Renewal, Foreign Affairs, kış 1988-1989, s.93., Joseph, Amerikan ..., 37.

Ladin'in bu saldırılarla hem Gorbaçov'un yarattığı boşluğu tehlikeli bir düşmanla doldurduğuna hem de Amerika'nın kimliğini, "Hristiyan bir ulus" olarak tanımladığına işaret etmektedir.¹⁸²

11 Eylül ile dış politikasında önemli bir araç elde eden ABD Orta Asya, Kafkasya, Ortadoğu coğrafyasında daha aktif ve aracısız hareket etme fırsatını ele geçirmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle yok olan komünizm tehdidi yerine radikal İslam'ı koyan ABD, Büyük Ortadoğu olarak adlandırdığı çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu coğrafyayı da terörün ana kaynağı olarak dünyanın dikkatine sunmaya başlamıştır. İdris Bal, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte yükselişe geçen uluslararası terörizmin, yolcu uçaklarını bir füze gibi kullanarak Pentagon ve Dünya Ticaret Merkezine saldırdığını söylerken, "Bu tehdit karşısında dünyanın en büyük gücünün bile aciz kalabileceğini gözler önüne serdi. ABD için uluslararası terör artık bir numaralı tehdit ve düşman haline geldi. Bunun ötesinde 11 Eylül saldırılarını gerçekleştirenlerin isimlerinin Müslüman ismi olması, Müslüman motifler taşımaları, El Kaide Örgütü ile bağlarının olması gibi faktörlerden dolayı radikal İslam da bir tehdit olarak kabul edildi" görüşlerini savunmaktadır.¹⁸³

Yine tüm dünya kamuoyu, bu saldırıların ardından Soğuk Savaş döneminin başlangıcında İngiltere Başbakanı Winston Churchill'in yaptığı ünlü açıklamanın benzerini Bush'dan duymuştur. Amerika'nın Missauri Eyaleti'ndeki Fultan kasabasında aralarında Amerika'nın 33. Başkanı Harry Truman'ın da bulunduğu bir platformda Churchill dünyaya şöyle seslenmişti:

Baltık'ta Stettin'den, Adriyatik'teki Trieste'ye kadar Avrupa Kıtası üzerine boydan boya demir bir perde indi. B  sözlerimle büyüyen Sovyet tehdidine karşı bütün h r dünyayı uyarmak istiyorum. Uyanık olun, zaman kısa olabilir. Belki de  u anda, Avrupa'yı bölen demirperdenin arkasında Sovyetler, Komünist diktat rl   yayma hazırl   içindedir.¹⁸⁴

¹⁸² Samuel, Biz..., ss. 357.

¹⁸³ İdris Bal, Türkiye ABD İlişkileri ve 2003 Irak Savaşı'nın Getirdikleri, Türk Dış Politikası, Ankara: AGAM Yayınları, 2006, ss. 154.

¹⁸⁴ Demokrasinin 50 Yılı, 1945-1995, Radikal Yayınları, Cilt I. ss.31.

Bush da 11 Eylül saldırılarının ardından, “Bu saldırı sadece ABD’ye değil tüm özgür ve uygar toplumlara yapılmış bir saldırıdır. Ya teröristlerlesiniz ya da bizimle” sözleriyle, “dünyayı ikiye böldü” eleştirilerine hedef olan açıklamasını yapmıştır.

3.2. ABD’nin Büyük Ortadoğu Seferi

Bush liderliğinde ABD, dünyanın karşı karşıya olduğu yeni tehdidi ve kaynağını ilan ettikten, “uygar ve özgür toplumlar” ile “olmayanlar” ayrımını yaptıktan sonra da Kuzey Afrika, Ortadoğu, Orta Asya ve Kafkaslara kadar uzanan coğrafyada küresel egemenliğini pekiştiren politikaları uygulamaya başlamıştır. Bunun ilk adımı ise Afganistan olmuştur. 11 Eylül saldırılarıyla kazandığı “meşru müdafaa” hakkına bağlı olarak NATO’nun elli yıllık varlığı süresince hiç kullanılmayan ortak savunmayla ilgili 5. maddesi hemen uygulamaya konulmuştur. Böylece ABD’nin ötekileştirmeyi içeren, ‘Bu sadece ABD’ye değil özgür ve uygar toplumlara yapılmış bir saldırıdır’ savunması, Euro-Atlantik çatısı altında kabul edilmiştir. Egemen bir devlet söz konusu olmamasına karşın, meşru savunma gerekçesiyle Afganistan’a 7 Ekim 2001’de saldırmıştır. Taliban rejimini Aralık 2001’de deviren ABD, Çin, Hindistan ve Rusya’nın ortasında bulunan Asya’nın stratejik ülkesi Afganistan’a yerleşmiştir. Savaşlarında ittifak aramayacağını, mücadeleyi tek yanlı sürdüreceğini en yetkili ağızlardan ortaya ABD¹⁸⁵ 2002 tarihli Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi (National Security Strategy of the United States) ile tüm gücünü, “terörizmle mücadele etmek için” kullanacağını ve mutlak egemenliğini ön plana çıkaracak strateji izleyeceğini resmileştirmiştir. Yeni stratejisinde caydırıcılık (deterrence), çok taraflı işbirliği ve stratejik ortaklık gibi politikalar yerine ön-alma (preemption) stratejisini vurgulayan yeni-muhafazakar (neo-conservative) politikalar izleyeceğini ortaya koymuştur. Terörün kimliğini, terörün barındığı coğrafyayı açıklayan ve bu coğrafyaya tek başına davranacağını ilan eden ABD, Afganistan’dan sonra, “Irak’a Özgürlük

¹⁸⁵ <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/06/20020601-3.html>.

Operasyonu” kod adıyla bilinen Ortadoğu’nun kalbi Irak’a, yanına stratejik müttefiki İngiltere’yi de alarak, “BM Güvenlik Konseyi kararı olmadan” 20 Mart 2003’de saldırmaya başlamıştır. 9 Nisan 2003’de Bağdat’ın merkezindeki Firdevs Meydanı’na girmesi ve 10 Nisan’da Saddam Hüseyin’in heykelinin yıkılmasıyla yönetim devrilmiş, 1 Mayıs’ta Başkan Bush savaşın bittiğini açıklamış, 14 Aralık 2003’te Saddam yakalanmış, Müslümanların, Kurban bayramına denk gelen 31 Aralık 2007’de saat 00.05’te de Saddam Hüseyin asılmıştır. ABD’nin Irak’a saldırısına karşı çıkan BM Güvenlik Konseyi üyeleri Fransa, Almanya, Rusya ve Çin Afganistan operasyonunda destek verdikleri, ABD’yi eleştirmişlerdir. Cumhurbaşkanı Chirac, Irak savaşının gelecek için ciddi sonuçlar doğuracağı uyarısını yaparken insani bir felaket yaşanmadan buna bir son verilmesi istemiştir. Çin operasyonun hemen durdurulması çağrısında bulunurken, Almanya saldırının ülkelerinde derin endişe ve dehşete neden olduğunu açıklamış, Putin ise “büyük siyasi hata” olarak nitelendirdiği Irak operasyonunun derhal durması gerektiğini söylemiştir. Belçika Başbakanı, uluslararası hukukun çiğnendiğine işaret ederken BM’nin Irak ile ilgili Silah Denetim Komisyonu’nun İsveçli Başkanı Hans Blix de 27 Mart’ta Avusturya Dergisi, “News’e, BM’nin New York’taki merkezinde verdiği demeçte, ABD’nin Irak’taki çalışmalarından hiçbir zaman hoşnut olmadığını ilan etmiştir. Blix ayrıca Saddam Hüseyin’in kitle imha silahlarına başvurma ihtimalinin de söz konusu olmadığına işaret ederek, “BM hukukunu tanımaz siyasetinden dolayı hayal kırıklığına uğradım” demiştir. Tayyar Arı, bu süreci, “12 yıldır oynanan oyun sona erdi” şeklinde değerlendirmektedir.¹⁸⁶

Mayıs’ta Tarık Aziz’in teslim olmasının ardından ABD, Suudi Arabistan’da yer alan askerlerini çekme ve Birleşik Hava Operasyonları Merkezi’ni Katar’a taşıma kararı almış, Irak’ta görev yapan General Jay’in yerine eski bir diplomat olan Paul Bremer’i atamıştır. BM Güvenlik Konseyi de ABD ve İngiltere’nin, Irak’a yönelik 13 yıllık ambargosunu kaldırılmasını

¹⁸⁶ ABD’nin Irak müdahalesi sonrasındaki gelişmeler için bakınız. Tayyar, Soğuk ..., 745-746.

öngören kararını 22 Mayıs'ta kabul etmiştir. Toplantıda, ülkenin yeniden yapılanması için kullanılması öngörülen Irak petrol gelirlerinin ağırlıklı olarak ABD ve İngiltere tarafından kontrol edilmesi kabul edilmiştir. Bunun kullanılma yönteminin kararı ise yine ABD ve İngiltere'den oluşan Geçici Koalisyon Otoritesi'ne bırakılmıştır. BM Genel Sekreteri'ne, bölgeye, “rolünün net ve kesin sınırları belli olmayan” Özel Temsilci atama yetkisi verilmiş bu çerçevede BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Sergio Vieira atanmıştır.¹⁸⁷ Alınan bu kararlarla, ABD'nin Irak Operasyonu'nu, BM Güvenlik Konseyi kararlarıyla devam ettirilmiştir.

İdris Bal, Irak Savaşı'nın küresel ve bölgesel kaygılardan, kendi açıklamalarının getirdiği psikolojik şartlanmışlıktan, ülkenin stratejik öneminden, ABD'deki lobilerden ve Bush'un kişiliği ile çevresindeki yeni muhafazakar ekipten kaynaklandığını savunmaktadır. Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin tek süper güç haline gelmesi nedeniyle hem global hem de bölgesel dengeleri koruma ihtiyacı içine girdiğini bu çerçevede Irak ve Saddam ile ilgili görüşlerinden de geri adım atmadığını Bal, “Bu bağlamda Saddam, İran ile sekiz yıl savaşı, silahlanması ve Kuveyt'i işgali ve bölgeye yönelik yayılcı politikaları ile dizginlenmesi gereken bir lider görüntüsü çizmiştir. Bu durum ise ABD'yi Saddam'ı devirmek ve silahsızlandırmak için savaşa teşvik etti” görüşlerini dile getirmektedir.¹⁸⁸

Hem İslam coğrafyası hem İslam dini hedef alınarak sürdürülen bu işgaller, “Medeniyetler savaşı, İslamın Batı'yla çatıştığı bir savaş” gibi değerlendirmelere yol açarken eski CIA Başkanlarından James Woolsey The Guardian'da 8 Nisan 2003 tarihinde ele aldığı yazısında gelişmeleri “İslam”a karşı yapılan “Dördüncü Dünya Savaşı” olarak nitelendirmiştir.¹⁸⁹ Saddam'ın idamı üzerinden tırmandırılan mezhepler çatışmaları, bölgede hiç durmadan giderek tırmanan terör ortamı Woolsey'in, tahminini aşmış,

¹⁸⁷ Tayyar, Soğuk ..., ss. 747.

¹⁸⁸ İdris, Türkiye ..., ss. 166.

¹⁸⁹ The Guardian, 8 Nisan 2003.

savaşın yalnız dinler arasında değil mezhepler arasında giderek tırmanacağını göstergesi olmuştur.

3.3. Irak Gerçekleri

Irak işgali sürerken Başkan Bush ve ekibinin kitle imha silahları ve Saddam üzerinden dünya kamuoyu üzerinde estirdiği, “Saddam kitle imha silahlarıyla dünyaya tehdit oluşturuyor, Irak kitle imha silahlarını 45 dakikada harekete geçirebilir, Saddam her an atom bombası yapabilir” korku söylemlerinin gerçek olmadığı ortaya çıkmıştır.

Colin Powell, The Wall Street Journal’de 3 Şubat 2003’de, Irak’ı kitle imha silahlarından (Weapon of Mass Destruction) arındırmanın tek yolu “savaşa” bundan kaçınmayacaklarını belirtmiştir. Powell, BM Güvenlik Konseyi’nin 5 Şubat 2003’te yaptığı toplantısında da Irak’ta Kitle İmha Silahları bulunduğunu görsel malzemeler eşliğinde iddia etmiştir. 17 Mart’ta Başkan Bush televizyondan halka hitabında, Irak rejiminin “tasarlanmış en öldürücü silahların bazılarını” geliştirdiğini açıklamıştır. Bağdat’ın düştüğü 9 Nisan 2003’te de Savunma Bakanı Donald Rumsfeld ana hedeflerini, “Irak’ın silahlarını bulmak” olarak açıklamıştır.

14 Nisan 2003’te Irak’ta görevli BM silah denetçileri Powell’ın BM’deki konuşmasının bazı bölümlerinin “tamamen yanlış” olduğunu açıklamıştır. Dışişleri Bakanlığı emekli istihbarat görevlilerinden Gregory Thielmann, 5 Temmuz 2003’te düzenlediği basın toplantısında Irak’ın kitle imha silahlarıyla ilgili dosyalara erişebildiğine dikkat çekerek, “Yalanların çoğu üst düzey yetkililerin istihbaratı yanlış kullanmasından kaynaklanıyordu” demiştir. “Bush yönetimi Irak’ın tehditleri konusunda geçerli bir kanıt koyamadı” ifadelerini kullanan Thielmann, “Irak ne komşularına ne de ABD’ye tehdit oluşturuyordu. Kaide ile Irak arasındaki bağa dair de hiçbir istihbarat yoktu” açıklamasını yapmıştır.

23 Ocak 2004'te ABD'nin Irak'ta kitle imha silahları arayan ekibinin Başkanı David Kay, Saddam Hüseyin'in kitle imha silahları bulundurduğu düşüncesinde olmadığını açıklayarak istifa etmiş, 22 Nisan'da BM silah denetçileri Şefi Hans Blix, savaş öncesi Irak'ın kitle imha silahlarıyla ilgili olarak ABD ve Britanya'nın baskısı altında çalıştıklarını açıklamıştır. 29 Mayıs 2004'te, Rumsfeld, ABD'nin Irak'a "yanlış mazeret"le savaş açtığını yalanlamıştır. 6 Haziran'da Alman BM silah denetçisi Peter Franck, Powell'ın BM'deki konuşmasında kullandığı kanıtın "büyük bir blöf" olduğunu tüm dünyaya ilan etmiştir. 25 Haziran'da ABD'li General John Abizaid Irak'ın silahlarıyla ilgili istihbaratın "şaşırtıcı derecede eksik" olduğunu söylemiştir. 8 Temmuz'da Beyaz Saray, "Saddam'ın Afrika'dan uranyum satın almak istediği" yönündeki suçlamanın asılsız olduğunu itiraf etmiştir. 7 Ekim 2004'de Irak'ın sahip olduğu iddia edilen kitle imha silahlarını aramakla görevli Irak Gözlem Grubu, silahların 1991 imha edildiği ve o tarihten sonra da yapılmadığı sonucuna varmıştır. 3 Haziran 2004'te 11 Eylül saldırılarını engelleyememek ve Irak'taki kitle imha silahlarıyla ilgili yanlış istihbarat toplamakla eleştirilen CIA Başkanı George Tenet istifa etmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nde yaptığı sunumda, kanıt olarak bazı telsiz konuşmaları, Irak'taki tesisleri uzaktan gösteren uydu fotoğrafları ve seyyar biyolojik laboratuvar grafikleri , "Yaptığım her açıklama kaynaklar tarafından destekleniyor. Size sunduklarımız sağlam istihbarata dayanan olgu ve sonuçlardır" diyen Dışişleri Bakanı Colin Powell 15 Kasım'da istifasını açıklamıştır. Powell'ın yerine Ulusal Güvenlik Danışmanı Condoleezza Rice geçmiştir.¹⁹⁰

Bush ve ekibi ise Saddam'ı gerekçe göstererek savaş kararını savunmuşlardır. Beyaz Saray'ın Irak'ın Nijerya'dan uranyum almaya çalıştığı istihbaratının asılsız olduğunu kabul etmesinin ardından, ABD Senatosu'nda köşeye sıkıştırılan ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, uranyumun asılsız çıkmasına yönelik soruları "Olguların zaman zaman değişmesi beni

¹⁹⁰ Radikal, 11 Temmuz 2003
<http://www.bbc.co.uk>
<http://www.milliyet.com.tr/ozel/yeniyl2005/dunya2004.asp>

şaşırtmaz. Bu istihbarat dünyasının bir parçası" diye yanıtlamıştır. Demokrat Senatör Mark Pryor'un, "Peki bu istihbaratın yanlış olduğunu söyleyen bir uyarı almadınız mı" şeklindeki ısrarlı sorularına öfkelenen Rumsfeld, "Ben de geçenlerde öğrendim. Günde yüzlerce belge görüyorum. Bir şeyin belgede olması ikna edici değil mi? İkna edici. Bunun gibi bir şey okuduğumu veya duyduğumu hatırlıyor muyum diye sorulursa, cevabım hayır" diyerek şöyle devam etmiştir: "Irak'ta kitle imha silahlarına dair yeni dramatik kanıt bulunduğu için harekete geçmedik. Gerekli kanıtları 11 Eylül tecrübelerimizin prizmasının yarattığı dramatik yeni bir ışıktaki gördüğümüz için harekâtı düzenledik."¹⁹¹

Başkan Bush ise bu yöndeki soruları, "Kesin olan birşey var o da Saddam Hüseyin'in şu anda bir şey satın almaya çalışmadığı" gibi sözlerle geçiştirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı George Bush ABC Televizyonu'nda, kitle imha silahı bulamamalarına karşın, savaş kararını savunmuştur.

Irak'ta kitle imha silahları bulacağımızı hissettim, tıpkı ülkem Amerika Birleşik Devletleri ve dünyanın diğer bölgelerinde çok sayıda kişinin düşündüğü gibi. Birleşmiş Milletler de, Saddam Hüseyin'in kitle imha silahına sahip olduğunu düşündü. Bu yüzden, istihbarat toplarken, nerede hata yaptığımızı bulmaya ihtiyacımız var. Herşeye rağmen, Saddam Hüseyin tehlikeliydi ve o iktidarda değilken, dünya daha güvenli.¹⁹²

3.4. Balkanlaşan Ortadoğu

Kitle imha silahları iddialarıyla, "demokrasi götüreceğiz, özgürlük operasyonu" söylemleriyle Irak'ı işgal eden ABD, Ortadoğu'nun Balkanlaşmasına neden olmuştur. Kulelerden Irak'a uzanan alevler arasında ülkenin Şiiler, Kürtler ve Sünniler arasında fiilen üçe bölünmüşlüğü daha da keskinleştirilmiştir. ABD'nin Kürtler lehine izlediği strateji, Şiilerle Sünniler arasında yaşanan mezhep savaşları, Filistin İsrail arasında yaşanan

¹⁹¹ Radikal, 11 Temmuz 2003.

¹⁹² http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/01/050113_bush_wmd.shtml

terörünün giderek tırmanması, İsrail'in Filistin üzerinden bölgede uyguladığı devlet terörü, Lübnan'a saldırıları ile İran ve Suriye'nin müdahaleleri Ortadoğu'da şiddet ve terörün giderek tırmanmasına neden olmuştur. Ortadoğu'da çatışmalar giderek artarken Dışişleri Bakanı Rice'ın Lübnan'ın İsrail'i işgali sırasında Kudüs'te söylediği, "Artık yeni bir Ortadoğu'nun zamanı geldi. Yeni bir Ortadoğu'nun sancıları bunlar"¹⁹³ sözleri, yeni yapılanmaların Irak'la sınırlı kalmayacağını, işaretlerini vermiştir. Rice'ın açıklamalarının ardından daha da yoğunlaşan, "Ortadoğu'nun sınırları yenilenecek" iddiaları ise tartışmaya açılan haritalarla desteklenmiştir.¹⁹⁴

Önce işgali altındaki Irak'ta, Anayasa'nın yapılması ve Geçici Yönetim Konseyi'nin oluşumunda, Sünni Araplar ve Şiilerden taviz istemiş, Türkmenleri yok saymış, Kürtlere ise ayrıcalıklı davranmıştır. 30 Temmuz 2003'te ABD'li sivil yönetici Paul Bremer ile İngiliz yüksek temsilci John Sawers'in de bulunduğu toplantıda, 13 Temmuz'da belirlenen 25 kişilik geçici Yönetim Konseyi üyeleri arasından, 5'i şii, 2'si Sünni, 2'si de Kürt temsilciden oluşan Başkanlık Konseyi seçilmiştir. BM Güvenlik Konseyi de 14 Ağustos 2003 tarihli toplantısında da Geçici Yönetim Konseyi tanınmıştır. Geçici Yönetim Konseyi ile yapılan pazarlıklar sonucunda Irak yönetiminin bakanları da belirlenmiştir. Buna göre bakanlıkların 13'ü Şiilere, 5'i Sünnilere, 5'i Kürtlere verilirken, Türkmen ve Asurilere de 1'er bakanlık verilmiştir. Bakanlık dağılımına göre Petrol ve İçişleri Bakanlığı Şiilere, Maliye Bakanlığı Sünnilere, Dışişleri Bakanlığı ise Kürtlere verilmiştir. 25 kişilik geçici yönetimde yüzde 60 nüfusa sahip Şiiler 13 kişi ile ve 9 kişilik Başkanlık Konseyi'nde 5 üye ile temsil edilirken, yüzde 15-17 olan nüfuslarına karşılık Kürtler geçici yönetimde 5, Başkanlık Konseyi'nde ise 2 üye ile temsil edilmişlerdir. Nüfusları oranında yönetimde temsil eşitsizliğini ortaya koyan bu tablo ABD'nin Saddam'ın devrilmesinin ardından Kürtlere özel bir önem

¹⁹³ Radikal, 26 Temmuz 2006.

Sabah, 26 Temmuz 2006.

¹⁹⁴ <http://www.armedforcesjournal.com/2006/06/1833899>
http://www.dunyabulteni.net/haber_detay.php?haber_id=5029

attettiğinin de göstergesi olmuştur. Bir ucu İran'a uzanan Irak'taki Şiiler ayaklanmış, Mukteda Sadr, Amerikan tanklarına ve füzelerine karşı, "Mehdi ordusu" kurduklarını açıklamıştır. Kürtler dışında, Baascılar (Seküler Milliyetçi Araplar) ile radikal dinci Araplar, Şiiler, Sünniler, radikal ve ılımlı tüm kesimler önce ABD'ye karşı ittifak yapmışlardır. İttifak, Sünnilerle Şiiler arasında başlayan çatışmalarla bozulmuştur. Giderek şiddetlenen çatışmalar sonrasında Irak parlamentosu 11 Ekim 2006'da federasyon kararı almıştır. Ülkenin bölünmesi doğrultusunda atılan bu ikinci adıma Kürt temsilciler ile Şii Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi, "evet" oyu verirken, Mukteda Sadr ve Sünniler veto etmiştir. Irak'taki Sünni, Şii çatışması önlenemeyen bir iç savaşa dönüşmüştür. Mezhep çatışmaları, Kuzey Irak'a da yayılma sinyalleri vermekte ve mezhep çatışmalarına etnik çatışmaların da eklenmesi tehlikesinin giderek arttığı gözlenmektedir. Irak'ta bu gelişmeler yaşanırken başkanlığını Baba Bush'un Dışişleri Bakanı James Baker'ın yürüttüğü "Irak Çalışma Grubu"nun basına sızan raporunda, ülkenin Sünni, Şii ve Kürtler arasında üç özerk bölgeye ayrılması, Bağdat'taki merkezi hükümetin dışişleri, sınır koruması ve petrol gelirinin dağıtımıyla uğraşacak bir modele indirgenmesi gerektiği belirtilmiştir.¹⁹⁵ Aynı raporda Irak'ta demokrasi hedefinden vazgeçilip, istikrara öncelik verilmesi gerektiğine de dikkat çekilmiştir. Baker, daha sonra ABD televizyonunda ABD'nin bölgeden hemen çekilmemesi gerektiğini açıklamıştır. New York Times yazarlarından Thomas Friedman'ın Irak'taki gelişmeleri, Vietnam'a benzetmesi Başkan Bush tarafından onaylanmıştır.¹⁹⁶ Balkanların yeniden yapılandırılması mimarlarından eski ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı Richard Holbrooke, The Washington Post gazetesindeki makalesinde, Irak politikasının artık devam edemeyeceğini belirtirken ABD ordusunun Kürtlerin kontrolündeki Kuzey Irak'a konuşlandırılmasını önermiştir. Holbrooke bu şekilde hem ABD'nin gerektiğinde Irak'ın başka bölgelerine müdahale edebileceğini hem de

¹⁹⁵ Radikal, 19 Ekim 2006.

<http://www.telegraph.co.uk/news/main.jhtml?xml=/news/2006/10/17/uiraq.xml>

¹⁹⁶ <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/10/18/AR2006101801788.html>

Türkiye ile Iraklı Kürtler arasında olası bir savaşın önleneceğini savunmuştur.¹⁹⁷ Savunma ve Dışışleri Strateji Politikası adlı dergide Amerikan Helenik Enstitüsü Başkanı Gene Rossides, Bush yönetiminden Türkiye ile Kuzey Irak'taki Kürtlerin arasına yerleştirilmesi için asker göndermesini istemiştir. ABD Genelkurmay Başkanı Peter Pace Irak'ta yön değişikliğine gideceklerini açıklamıştır.¹⁹⁸ Bölgenin yeniden yapılanmasına yönelik ortak görüşler dile getirilirken The Guardian yazarı Simon Jenkins Bağdat'ın Beyrut olma yolunda olduğuna işaret etmiştir. Jenkins, "Irak'ı dünya yüzündeki cehenneme çevirdik" başlıklı yazısında şu görüşleri dile getirmektedir.

Irak, dünyanın en güçlü ve en uygar iki ülkesi tarafından yeryüzünün en kötü cehennemine çevrildi. Demokrasi ve refah götüreceklerini vadeden ordular, modern zamanların en zalim diktatörünün döneminden daha fazla kan gölü ve sefalet getirdi ülkeye. Bu tarihin en aptalca çelişkisi olmalı. Amerika'nın ve İngiltere'nin ne Irak'ı düzgün bir şekilde yönetmeye ne de Irak'ı terketmeye cesareti var. Sünni bölgelerde yeni bir Baascı halik düzenin hakim olması beklenebilir. Şii bölgelerde ise sonucun sert bir köktendincilik olması muhtemel. Bağdat bir diğer Beyrut olma yolunda...¹⁹⁹

Jenkins'in de dikkat çektiği gibi, 11 Eylül'den sonra bölgeyi demokratikleştireceğini, istikrara kavuşturacağını, insan hak ve uygulamalarını yaygınlaştıracığını açıklayan ve bu gerekçelerle de Irak'a saldıran uygar ABD ve müttefiki İngiltere, parçalı, sorunlu yeni bir Ortadoğu yaratmıştır. Bush'un, kitle imha silahları iddiaları gibi "Irak'ın bütünlüğü önceliğimiz" sözlerinin de asılsız olduğu ortaya çıkmıştır.²⁰⁰

ABD destekli İsrail'in, çok etnikli, çok dinli, çok kimlikli, Ortadoğu'nun aynası Lübnan'a saldırısı, ülkenin "Yeni Ortadoğu" planlarına dahil olduğunu gösteren başka bir örnek olmuştur. 15 Şubat 2005 tarihinde Eski Başbakan

¹⁹⁷ <http://www.ntvmsnbc.com/news/388889.asp>

[http://www.washingtonpost.com/wp-](http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/10/23/AR2006102301036.html)

[dyn/content/article/2006/10/23/AR2006102301036.html](http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/10/23/AR2006102301036.html)

¹⁹⁸ <http://www.ntvmsnbc.com/news/390526.asp>

¹⁹⁹ <http://www.guardian.co.uk/Columnists/Column/0,,1930684,00.html>

The Guardian, 25.10. 2006.

²⁰⁰ Irak Savaşı ile ilgili olarak bakınız. İdris Bal, Türkiye-ABD ilişkileri ve 2003 Irak Savaşı'nın Önemi, 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası, Ankara Agam Yayınları, 2006. ss. 150-184.

Refik Hariri'nin öldürülmesi Lübnan'da karışıklıklara yol açmıştır. Suikastten Suriye'yi sorumlu tutan ABD,²⁰¹ büyükelçisini, Suriye ise 29 yıllık askeri varlığını Lübnan'dan geri çekmiştir. Din ve mezhep zengini Lübnan Suriye yanlıları ve karşıtları olarak da ikiye bölünmüştür.

Bu süreçte İsrail, iki askerinin Hamas ve Hizbullah tarafından kaçırılmasını gerekçe göstererek Gazze ve Lübnan'a 12 Temmuz 2006'da saldırmıştır. İsrail'in masum insanları katleden, ülkenin alt yapısını çökerten, kırılğan olan siyasi yapısını daha da incelten saldırılarına geçit veren ABD'den, "Yeni bir Ortadoğu'nun sancıları bunlar" açıklamaları gelmiştir. Lozan Antlaşması'nın 83. yılına denk gelen Rice'ın bu açıklaması, 9 Mayıs 1916'da İngiltere ile Fransa arasında yapılan ve Osmanlı topraklarının paylaşılmasını öngören gizli Sykes-Picot antlaşmasıyla şekillenen, 1920'de San Remo Konferansı'nda İngilizler tarafından, Osmanlı devletinin parçalanmış toprakları üzerinde cetvelle çizilen sınırların artık değişeceği yorumlarına neden olmuştur. Lübnan'ı hem fiziksel hem de insani olarak çökerten 34 günlük saldırılar sonrasında, BM'nin 1701 Nolu kararı gereğince Hizbullah'ın silahsızlandırılması Lübnan hükümeti tarafından kabul edilmiştir. Türkiye'nin de içinde yer aldığı BM Geçici Gücü (UNIFIL) bölgeye yerleştirilmiştir. Filistin'e yönelik saldırılarını sürdüren İsrail bir yandan da Hizbullah silahlandırılmazsa Lübnan'a yeniden saldıracağını söylemektedir. Lübnan'da çatışmaları tetikleyen bu gelişmeler yaşanırken Pentagon'a bağlı, Amerikan Silahlı Kuvvetler Dergisi, American Armed Forces Journal'de, "Kanlı Sınırlar" başlığıyla bir makale yayınlanmıştır. Ortadoğu haritasının yeniden çizilmesi gerektiğini belirten makale Başkan Clinton'un danışmanlığını yapmış, yeni muhafazakarların önde gelen düşüncü kuruluşlarından Washington Enterprise Institute'de göreve yapan emekli Albay Ralph Peters tarafından kaleme alınmıştır. Makalede, Churchill'in mirası olan yapay sınırların istikrarsızlığa yol açtığına dikkat çekilerek "demokrasiyi yaymak ve terörün kökünü kazımak için Ortadoğu'da sınırların

²⁰¹ http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/07/060719_bush_syria.shtml

yeniden belirlenmesi gerektiği” dile getirilmektedir. Makale, Kürtlere bağımsız devlet hakkının yanısıra Türkiye’nin Güneydoğu’sunun verilmesini Irak’ın kalanının, Sünnilerle Şiiler arasında bölünmesini öngörmektedir. Peters, Kürdistan devletinin bu coğrafyanın en batı yanlısı bir ülkesi olacağına da dikkat çekiyor. Peters ayrıca, Ermenistan’a Ağrı Dağı da dahil Türkiye’den toprak verilmesini, Mekke ve Medine’nin çıkarıldığı Suudi Arabistan’ın tüm mezhepleri içeren bir konsey tarafından yönetilecek bir Kutsal İslam Devleti’nin denetimine verilmesini savunmaktadır.

Türkiye ile ABD arasında krize neden olan ve ABD’nin “Harita bizi bağlamaz” açıklamasıyla reddettiği harita daha sonra Roma’daki NATO Savunma Koleji’nde Amerikalı Albay Peter Faber’in Türk subaylara verdiği seminerde kullanılmıştır.²⁰²

3.5. 11 Eylül’ün getirdikleri

Irak’ın yanı sıra tüm Ortadoğu’da asılsız olduğu ortaya çıkan iddialar, bu iddialar eşliğinde çizilen haritalar eşliğinde tırmanan faili meçhul terör ortamı, ABD’nin uluslararası kamuoyunda imaj kaybına ve yönetimdeki Cumhuriyetçilerin ağır yenilgisine neden olmuştur. Cumhuriyetçiler kongre seçimlerini kaybetmiş ancak ABD Avrasya bölgesinde askeri ve siyasi etkinliğini arttırmıştır.

Balkanlarda işlevselleştirme süreciyle, alan dışına çıkma ve doğuya doğru genişleme süreci başlatılan NATO’nun sınırları 11 Eylül sonrasında Afganistan’a, Irak’a ve Orta Asya içlerine kadar uzanmıştır. 28-29 Haziran 2004 tarihleri arasında İstanbul’da yapılan NATO zirvesi bu bağlamda yeni bir dönüm noktasını oluşturmuştur. ABD bu zirveyle Avrasya hedeflerine sınırlı olsa da ulaşmıştır. ABD’nin dünya kamuoyuna sunduğu tehdit bağlamında, “uluslararası terörle mücadele” maddesi oy birliğiyle kabul

²⁰² http://www.hurriyetusa.com/haber/haber_detay.asp?id=9822
<http://www.milliyet.com.tr/2006/09/29/son/sondun09.asp>

edilmiştir. Bu madde ile ABD'nin terörü önlemek gerekçesiyle yapacağı müdahalelere meşruluk kazandırılmıştır. Yine aynı zirvede istenilen her yere anında askeri müdahalenin önü açılmıştır. Üye ülkelerin askeri kuvvet göndermesi oybirliğine bağlı olmaktan çıkartılarak, isteyen ülkelerin önü açılmış ve ABD'nin gerçekleştirmeyi düşündüğü askeri müdahalelere uluslararası alanda meşru bir zemin yaratılmıştır. Zirvede, yeni ülkelerin üye yapılması ve NATO'nun genişlemesi doğrultusunda görüş birliğine varılmasıyla NATO'nun küresel bir güç olmasının yolu açılmıştır. Zirve sonunda açıklanan İstanbul İşbirliği Girişimi çerçevesinde Körfez ülkeleriyle diyalog başlatılmıştır. Bu karar, ilgili ülkelerin NATO'ya alınması, ABD ordusunun buralarda üsler kurması ve yerleşmesi anlamına gelmektedir. ABD, Ortadoğu ve Orta Asya'ya askeri güçle konumlanmış ve bunu tüm dünyaya kabul ettirmiştir. NATO bünyesinde, ABD'nin stratejisi doğrultusunda üye ülkelere isteyenlerin ABD politikaları çerçevesinde hareket etmesinin önündeki engeller kaldırılmıştır. ABD'nin, Bosna-Hersek'te NATO kuvvetlerinin yerini AB'ye bağlı güçlerin (EUFOR) almasına verdiği onayın karşılığını Fransa-Almanya, 'NATO'nun Avrasya'ya yönelik yapılanmanın önünü açması karşılığında' vermiştir.

Enerji hatlarının kontrolü güçlendirilmiştir. ABD, doğu batı arasında uzanan enerji koridorunu, Balkanlardan başlayarak Orta Doğu, Kafkasya üzerinden Orta Asya'ya kadar üsler ve NATO ile denetim altına almıştır. Ortadoğu'nun merkezinde yer alan Irak'a yerleşen ABD, Çin, Hindistan, İran ve Rusya'nın ortasında yer olan Afganistan'a konuşlanmıştır. Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan'la da komşu olan Afganistan ile Orta Asya petrollerini hem Uzak Doğuya hem de batıya taşıma imkanına kavuşmuştur. ABD üsleri 11 Eylül saldırılarının ardından hızla artmıştır. 11 Eylül'le aradığı gerekçeyi bulan ABD, öncelikle Afganistan'a yaklaşık 18 bin askerle konuşlanmıştır. Bu ülkedeki saldırılara destek verme gerekçesiyle Tacikistan, Pakistan, Kazakistan'a, Kırgızistan ve Özbekistan'a (Renkli devrim sonrasında çıkarılmıştır) üsler kurarak Rusya, İran ve Çin'in ortasına yerleşmiştir. Askeri üslerin kurulmasına gerek görülmeyen Yemen ve

Gürcistan gibi ülkelere ise, askeri danışman, istihbarat uzmanları ve saldırı helikopterleri gönderilmiştir. Bosna'daki barış gücü komutasının NATO'dan Avrupa Birliği'ne geçmesinin ardından, Macaristan'daki Taszar ve Bosna'daki Tuzla üslerini kapatan, Kosova'da varlığını sürdürmeye devam eden ABD, üsler zincirine Bulgaristan ve Romanya'yı da eklemiştir.

ABD 11 Eylül sonrasında küresel egemenliğini sürekli kılma stratejisi çerçevesinde Karadeniz'de de etkin olmaya başlamıştır. Afganistan'a yapılan operasyon sonrasında Kafkasya ve Orta Asya'ya yerleşen ABD Karadeniz'e kıyısı Gürcistan ve Ukrayna'da renkli devrimleri desteklemiş ve bu ülkelerde Batı yanlısı rejimler iş başına gelmiştir. 1 Ocak 2007'den itibaren AB üyesi olan Bulgaristan ve Romanya'ya üsleriyle yerleşmiştir. Gürcistan ve Ukrayna'nın öncülüğünde Demokratik Devletler Birliği (DDB) kurulması çalışmaları başlatılmıştır. Kafkasya-Hazar-Orta Asya bölgelerinin enerji kaynaklarını Batı'ya aktarmada stratejik kanala yerleşen ABD, Kuzey Kafkasya'yı, Ortadoğu'yu kontrol edebilecek, bölge ülkeleri üzerinde etkinliğini kurabilecek duruma gelmiştir.

11 Eylül sonrasında Müslüman nüfus ve bu nüfusun çoğunlukta bulunduğu coğrafyada dış politika stratejisinin ana eksenini oluşturmuştur. "Radikal İslam" söylemiyle yeni bir tehdide karşı birleşme, İlimli İslam söylemleri eşliğinde gündeme getirdiği BOP/GOKAP gibi projelerle de hem bölgeye müdahalesini meşrulaştırma hem de BOP coğrafyasının çoğunluğunu oluşturan Müslüman halkı kazanma yönünde strateji izlemiştir.

16 Mart 2006 tarihinde Bush'un ikinci iktidar döneminde açıklanan Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde de Büyük Ortadoğu politikasına devam edeceği ilan edilmiştir. Bu kez, ittifaklar ön plana çıkarılırken dünyanın yeni ideolojik kutuplaşma haritasını da, "İslami kökenlere gönderme yapılan terörizm", "Etkin demokrasiler ve ABD ile aynı değerleri paylaşanlar" ile "tiranlar, saldırgan" şeklinde ilan etmiştir. 7 Kasım 2006'da yapılan ABD

Kongresi²⁰³ seçimlerinde Amerikalılar yüzlerini Demokratlara çevirerek Bush liderliğindeki Cumhuriyetçileri hezimete uğratmışlardır.²⁰⁴ Seçimlerin hemen ertesinde Afganistan ve Irak işgallerinin stratejisti, yeni muhafazakarlardan Savunma Bakanı Donald Rumsfeld görevden alınmıştır. The Guardian'da Simon Jenkins, "İslamofaşist" nitelendirmeleriyle korku politikaları yaratan, savaşçı hükümetin hezimeteğe uğramasının ABD politikasının değiştiğine işaret ettiğini belirterek şu görüşleri dile getirmektedir:

Kötü Amerikalı öldü. Silah taşıyan Darwin öncesi Bush'çular, balta sallayan, Halliburton seven, kürtaçı cinayet sayan ve Araplara 'İslamofaşist' diyerek işkence eden yeni muhafazakârlar, Amerikan halkının kararıyla sandığa gömüldü. Korku politikası 11 Eylül sonrası gerekçelerinin hepsini yitirdi. Her taşın altından 'İslamcılar' çıktığına dair korkunç tehditler savuran Cumhuriyetçiler aşağılandı. Gördüğüm en ateşli televizyon reklamında bir ses, Amerikalıların daha az sevildiğini, terörizmin daha kötü hale geldiğini, güvenin azaldığını, benzinin pahalandığını, askerlerin öldüğünü ve Usame bin Ladin'in hâlâ bulunmadığını, bütün bunların sebebinin de Irak savaşı olduğunu haykırıyordu. Seçmenlerin yüzde 60'ı Amerikan askerlerinin Irak'tan hemen veya kısa süre sonra çekilmesini istiyor. Bağdat'tan gelen haberler, Amerika'nın bu ülkedeki politikasının değişmek üzere olduğu beklentisine işaret ediyor. ABD ordusu çekilmek istiyor. Hükümet zarını savaştan yana attı ve muazzam bir hezimete uğradı. Bu noktada Irak direnişi, işgalci gücün gidişi ne kadar vakit alırsa alsın kazandığını biliyor. En büyük umut, düzenli bir biçimde çekilmek. Kötü tasarlanmış, kibirli bir müdahalecilik çağı, şükür ki demokratik bir kararla sona erdi.²⁰⁵

Irak skandalları ve seçim hezimetinin faturası istifa ettirilen Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'e kesilmiştir. Yerine Eski CIA Başkanı, Brzezinski'nin yardımcılarında, yeni muhafazakar ekipten ve Dışişleri Eski Bakanı James Baker başkanlığında oluşturulan Irak Gözlem Grubu'nun üyesi Robert Michael Gates atanmıştır. Soğuk Savaş'ın bitiminde ideoljilerin bittiğini ve dünyaya Amerika düzeninin hakim olduğunu savunan, Irak savaşında neo-con kimliğiyle Başkan Bush'un destekleyicileri arasında yer

²⁰³ ABD başkanlık sistemiyle yönetilen bir ülkedir. Başkan, halk tarafından dört yıl için seçilir. Hükümetin başı odur. Bakanlar, Başkanın yanına aldığı yardımcılardan ibarettir. ABD siyasi sisteminde Kongre, Temsilciler Meclisi ile Senato'dan meydana gelmektedir. Kongrede üyelikler Cumhuriyetçi ve Demortaki Parti adını taşıyan partiler arasında paylaşılmaktadır.

²⁰⁴ Bkz. Yaşar Gürbüz, "Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler", Beta Yayınları, İstanbul 1987, <http://www.telegraph.co.uk/news/index.jhtml>

²⁰⁵ Radikal, 10.10.2006.

alan Fukuyama, bugün, savaşın yanlış tarzda, yanlış zamanda ve yanlış yerde olduğunu savunmaktadır. Fukuyama, “ABD Dönüm Noktasında” adlı son kitabında, faturayı Bush ve ekibine kesmiş, yeni muhafazakarların politikalarının yerlerde süründüğünü yazmıştır.

Sonuç:

Bugün geldiğimiz noktada ABD, Brzezinski’nin önerdiği, “Avrasya’ya hakim olma” stratejisini de aşarak oldukça mesafe kaydetmiştir. Soğuk Savaş döneminde başlattığı NATO ve askeri üslerden oluşan çevreleme zinciri Avrasya’nın doğusuna ulaşmıştır. Bir ayağını Avrasya’nın merkezine diğerini de Ortadoğu’nun göbeğine basmıştır. Tarihin her döneminde, küresel egemenlik için gerekli görülen stratejik koridorlar üzerindeki hakimiyetini şimdilik kurmuştur.

Büyük Ortadoğu Politikası’nın kökenlerinin uzandığı Soğuk Savaş döneminde komünizm tehdidine dayanarak aktörleriyle, ittifaklarıyla, ekonomik yardımları ve konjonktürel müttefekleriyle uluslararası sistemi oluşturmuştur. Batının lideri konumundaki ABD öncülüğünde AB ve NATO kurumsallaşmıştır. ABD’nin askeri ve siyasi egemenliği, stratejik koridorlara hakim Balkanlar ile Ortadoğu’da yerleşmeye başlamıştır. Soğuk Savaş döneminde, komünizm tehdidinin, oluşturulan ittifakların ve askeri üslerin yanısıra karşılıklı nükleer tehdide dayanan gerginlik ortamının da ABD’nin gücünü arttıran bir etkisi olmuştur.

Soğuk Savaş döneminden de tek kutuplu dünyanın tek süper gücü olarak çıkan ABD, NATO’nun meşruiyetinin, AB-ABD birlikteliğinin tartışıldığı, SB’nin dağılması nedeniyle ortaya çıkan yeni bakir ve zengin enerji kaynaklarına sahip alanlarda güç mücadelesinin yaşandığı Yeni Dünya Düzeni döneminde Balkanlarda yaşanan gelişmelerin de etkisiyle uluslararası sistemi yeniden dönüştürmüştür. NATO yeniden işlevselleştirilirken, üye topraklarının belirlediği sınırlar kaldırılmış, alan dışı müdahalelerin önü açılmıştır. NATO’nun görevlerini üstlendiği BM’nin meşruiyeti sorgulanmaya başlanmıştır. NATO’nun doğuya doğru genişletilmesi başlatılırken ABD

üsleri de aynı paralelde ilerleyişini sürdürmüştür. Kosova ve Bosna Tuzla'da bir şehir görünümünde askeri üsler kurmuş, Arnavutluk'un topraklarından ve limanlarından askeri amaçla faydalanma hakkını elde etmiştir. Bu dönemde ABD, uluslararası sistemi etkileyen, belirleyen bir güç olduğu mesajını tüm dünyaya vermiştir.

11 Eylül sonrasında, Ortadoğu'nun yanı sıra Orta Asya, Kafkaslar ve Karadeniz'de askeri ve siyasi etkinliğini arttıran ABD, 2007 başından itibaren AB üyesi olan Bulgaristan ve Romanya'da sonradan kalıcı hale gelen üsler kurmuştur. ABD Gürcistan, Azerbaycan'ın yanı sıra Baltık Denizi ve Karadeniz arasında yer alan Eski Doğu Bloku üyelerini NATO üyesi yapmıştır. Gürcistan ve Ukrayna'da yapılan renkli operasyonla ABD yanlısı iktidarlar yönetime getirilmiştir. NATO'dan ve askeri üslerden oluşan kuşatma zinciriyle ezeli rakiplerinden Rusya ve Çin'i saran ABD kurumsallaşmasına öncülük ettiği AB'ni politikalarıyla bölerken Avrupa ile Asya arasına yerleşmiştir. Soğuk savaş döneminden, yeni dünya düzenine, 11 Eylül 2001'e ve günümüze kadar devam eden bu süreçte uluslararası sistemi yeniden yapılandırmada ve araçlarını dönüştürmede öncü rolü oynamıştır. Bu projesini gerçekleştirebilmek için de tek süper güç haline gelmesinde önemli rolü olan NATO'yu yeni stratejilerine göre işlevselleştirmiş neredeyse küresel bir örgüt haline getirmiştir. Her katılan yeni üyeyle ABD'yi güçlendiren NATO, Genişletilmiş Orta Doğu bölgesinin hem askeri, hem ekonomik olarak dönüştürülmesinde aktifleştirilmiştir. Projeye NATO'yu da dahil eden ABD, üye ve örgütün lideri olarak birliklerini yeniden yapılandırma ve konuşlandırma çalışmalarına da başlamıştır. Amerika ve Avrupa'daki birliklerinin bir bölümünü Doğu'ya kaydırmaya başlamıştır. Her ne kadar bu yeniden konuşlandırmanın terörle daha etkili mücadele etme amacını taşıdığı söylene de, gelişmelere bakıldığında, "enerjinin kontrolü" stratejisinin bu yeniden konuşlandırma çalışmalarında etkili olduğu ortaya çıkmaktadır. ABD'nin bugün geldiği noktayı Henry Kissinger şu sözlerle dile getirmektedir:

Birleşik Devletler, yeni bin yılın şafağında, geçmişin en büyük imparatorluklarında bile eşi görülmemiş bir egemenliğin keyfini sürdürmektedir. Amerikan birlikleri, Kuzey Avrupa düzlüklerinden Doğu

Asya'daki karşılaşmaların yaşandığı cephelere kadar, dünyanın dört bir yanına yayılmıştır. Amerika'nın katılımının bu ara istasyonları, barışı korumak adına kalıcı askeri sorumluluklar haline gelmeye başlamıştır. 1990'ların mirası bir çelişki ortaya çıkarmıştır. Birleşik Devletler kendi bakış açısını uygulamakta ısrarlı ve çoğunlukla Amerikan egemenliğinin buyruklarını benimsetecek ölçüde başarılı olabilecek kadar güçlüdür. Aynı zamanda Amerika'nın geri kalanı için hazırladığı reçeteler, çoğunlukla iç baskılar ya da Soğuk Savaş deneyiminden türetilmiş olan çıkarımların yenilenmesini yansıtır.²⁰⁶

²⁰⁶ Kissinger, Amerika'nın ..., ss. 9-10.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GENİŞLETİLMİŞ ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA PROJESİ

Giriş

ABD, Irak'a müdahalesi sırasında daha önce de çeşitli versiyonları gündeme getirilen, Büyük Ortadoğu Projesi'ni uluslararası kamuoyunda tartışmaya açmıştır. Hiç kimsenin itiraz edemeyeceği demokrasi, özgürlük, insan hakları, yüksek yaşam kalitesi gibi evrensel değerleri içeren projenin kendisi gibi ismi de netleşmemiştir. Önce Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) olarak kamuoyunda tartışmaya açılmış, G-8 Zirvesi'nde "Geniş Ortadoğu Bölgesi ve Kuzey Afrika ile İlerleme ve Müşterek Bir Gelecek İçin Ortaklık" adıyla resmileştirilmiştir. Kamuoyunda, Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi (GOKAP) olarak tanımlanan proje ismi kamuoyunda daha da kısaltılarak Genişletilmiş Ortadoğu Projesi (GOP)²⁰⁷ olarak kullanılmaya başlanmıştır. Dışişleri Bakanı Rice'ın, "Yeni Ortadoğu'nun sancıları bunlar" açıklamasından sonra Yeni Ortadoğu Planı (YOP) olarak da kullanılmaya başlanmıştır. ABD'nin Irak'taki uygulamaları, bölgede giderek yayılan ve yükselen terör ortamı, insan hakları ihlalleri GOP'un Bağdat'tan dönmesine neden olmuş ABD'nin Büyük Ortadoğu Politikası'nın demokrasi ayağı rafa kaldırılmıştır. Ancak bölgenin içinde bulunduğu sosyo, ekonomik ve siyasal koşullar GOP'un savunduğu değerlerin güncelliğini korumaktadır. Bu bölümde 11 Eylül sonrasında bölgenin ekonomik, siyasi ve sosyal olarak yeniden yapılanmasını öngören, BOP'un demokrasi ayağı GOP ele alınacaktır. Önce, bölgeye yönelik gündeme getirilen çeşitli projeler ve girişimler ele alınacak ardından GOP'un önemi ve hedefleri irdelenecektir.

²⁰⁷ Bu çalışmada projenin adı bundan sonra GOP olarak anılacaktır. Bu bölümle ilgili olarak bakınız. İdris Bal-Ayfer Selamoğlu, Büyük Ortadoğu Projesi; ABD, AB, Türkiye ve Bölge, Ankara: AGAM Yayınları, 2006. ss. 185-211.

3.1. Soğuk Savaştan bugüne Ortadoğu Projeleri

Ortadoğu'dan Büyük Ortadoğu'ya uzanan coğrafyanın cazibesi, bölgeye yönelik projelerin, girişimlerin gündeme getirilmesine, bölgenin projeksiyon altına alınmasına neden olmuştur. Bölgenin içinde bulunduğu sosyo ekonomik ve siyasi koşullar özellikle Soğuk Savaş döneminden itibaren tartışmalara, projelerin, planların gündeme gelmesine neden olmuştur. Bölgeyle ilgili ilk proje, dönemin Ortadoğu'ya hakim gücü İngiltere'den 1947'de gelmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında bölgede etkinliğini giderek kaybeden İngiltere, tepkilerin giderek arttığı, Arap milliyetçiliğinin yükseldiği bir konjonktürde İngiliz Dışişleri Bakanının adını taşıyan, "Ernest Bevin Planı"nı gündeme getirmiştir. Bevin Planı, "Bölge Devletleriyle İşbirliği ve Yardımlaşma Projesi" adı altında bölgede ekonomik, siyasi ve sosyal ilişkilerin geliştirilmesini öngörmüştür. Plan, "Arap halklarının İngiltere'ye duyduğu güvensizlik ve projenin uygulanması için gerekli finansmanın ayrılmaması" gibi nedenlerle uygulanamamıştır.²⁰⁸ Bevin Planı'nın başarısız olmasından sonra ABD'nin çevreleme stratejisi çerçevesinde Türkiye'nin öncülüğünde Bağdat Paktı gündeme getirilmiştir. Siyasi boyutu ön plana çıkan pakt bünyesinde, ekonomik işbirliği, iletişim ve yıkıcılığa karşı mücadeleler gibi çeşitli komiteler oluşturulmuştur.²⁰⁹ ABD hem Arap ülkeleri hem de İsrail'le ilişkileri iyi tutma kaygısı nedeniyle pakta resmen üye olmamış ancak temsilcileri toplantılara katılmıştır. ABD temsilcileri katıldıkları toplantılarda paktın askeri, ekonomik, siyasi ve sosyal amaçlarına ulaşabilmesi için tüm ülkelerin gösterecekleri çabaları destekleyeceklerini bildirmişlerdir. Başbakan Adnan Menderes liderliğindeki Türkiye hem Ortadoğu ülkelerini siyasi ve askeri bir pakt içinde bir araya getirmeye hem de bölge ülkeleri arasındaki ilişkileri güçlendirmeye çalışmıştır. Batıya karşı mücadelelerinde Türkiye'yi karşı tarafta gören Arap

²⁰⁸ E. Tümç. Kuloğlu Armağan-Elif Salkaya Fatma (2004). Büyük Orta Doğu Projesi ve Türkiye, Stratejik Analiz Dergisi.

²⁰⁹ Bağdat Paktı ile ilgili olarak bakınız. Nasuh, Türk ..., ss.111-129.

lkeleri²¹⁰, “Batı’nın projesi” değerlendirmesini yaptıkları antlaşmaya tepki göstermişlerdir. Irak, İran ve Pakistan’ın üyeliğiyle sınırlı kalan pakta başta Mısır olmak üzere birçok ülke katılmamıştır. Arap Ligi Konseyi, Arap lkelerinin egemenliklerine ve bağımsızlıklarına zarar verecek herhangi bir girişimin içinde yer almayacaklarını ilan etmişlerdir. Tepkiler nedeniyle kurumlaşamayan pakt iki yıl sonra da dağılmıştır. Tepkiler ve geri planda kalan yeniden yapılanma hedefleri bağlamında GOP’la aynı kaderi paylaşması günümüz açısından Bağdat Paktı’nın önemini arttırmaktadır.

ABD, bölgede siyasi ve askeri etkinliğini gerçekleştirecek stratejileri uygularken kurumsallaşmasına öncülük ettiği AB de 1970’li yıllardan itibaren bölgede önemli bir aktör olarak varlığını göstermeye başlamıştır. Araplarla yakınlaşmaya çalışmış, ‘Euro-Arap Diyalogu’nu oluşturmuş, Kuzey Afrika, Doğu Avrupa, Ortadoğu ve Körfez ülkelerine yönelik işbirliği mekanizmalarını uygulamaya koymuştur. Bu süreçte ekonomik, sosyal ve kültürel çalışmalara ağırlık verilmiştir. “Euro-Arap Toplumsal Grubu” gibi karşılıklı işbirliğiyle oluşturulan komisyonlar ya da faaliyet gruplarında sosyologlar ve uzmanlar birlikte gençlik, kadın, din, laiklik, kentler, sosyal akımlar, kültürel miras ve şiddet gibi konularda çalışmalar yapılmıştır. 1978 yılında oluşturulan AB-Körfez işbirliği mekanizması ile de Ortadoğu ile ilişkilerini daha da ileri boyutlara taşımıştır.

SSCB’nin dağılmasının ardından başlayan Yeni Dünya Düzeni döneminde insan hakları, özgürlükler, demokrasi gibi değerlerin yüceltildiği dönemde ABD’de bugünkü GOP’in içeriğine benzer görüşleri tartışmaya başlamıştır. I. Körfez Krizi ertesinde Başkan Bush, “Yeni Dünya Düzeni” başlıklı konuşmasında, demokrasi, insan hakları gibi kavramın öneminden söz ederken Arap lkelerinin elinde bulunan kitle imha silahlarının, yeni dünya düzenini ve barışı tehdit ettiğini, belirterek bölgenin yeniden yapılandırılması gerektiğine dikkat çekmiştir. Aynı dönemde Cumhurbaşkanı

²¹⁰ Amerika’nın bölgede etkin olmaya başladığı konjonktürde, SSCB’nin tehditleri nedeniyle de Batı’dan yana politika izleyen Türkiye, 1947 yılında Filistin’in parçalanmasına ret oyu kullanırken 1949’da İsrail Devleti’ni tanıyan ilk Müslüman lke olmuştur.

Turgut Özal'ın, "Adriyatik'ten Çin Seddi"ne söylemiyle gündeme gelen tezler tartışmaya açılmıştır. Özal, Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı olan Türkiye'nin bölgedeki rolünü ve etkinliğini kazanması gerektiğini belirtirken, "Yeni Osmanlı" kavramını ortaya atmıştır. Nuray Mert, GOP'la gündeme getirilen, "Model Ülke Türkiye" nitelendirmelerine, "1990'lı yıllarda, ABD dış siyaseti dümen suyunda üretilen 'Çin'den Adriatik'e Türk dünyası' tasavvuru, yerini şimdi, 'Büyük Ortadoğu'da merkez ülke' tezine bıraktı" yorumunu getirmektedir.²¹¹

Aynı yıllarda İsrail Dışişleri Bakanı Şimon Perez' de "Yeni Ortadoğu"²¹² adlı kitabında Ortadoğu'nun AB veya Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması²¹³ (North American Free Trade Agreement-NAFTA) modeline benzer bir şekilde yapılandırılabilirliğini belirtmiştir. 1993 yılında New York'da basılan kitabında Perez, bölgedeki ilişkilerin ekonomik çıkarlara dayandırılması halinde ülkeler arasındaki sınırları ve korkuları ortadan kaldıracığını savunmaktadır. Böylece askeri harcamalar yerine sağlık, eğitim, ve teknolojiye aktarılan kaynaklarla yeni bir Ortadoğu'nun yaratılabilirliğini dile getirmiştir.

Bir kere demokrasinin kurum ve kurallarıyla işletildiği, Batı ile ekonomik entegrasyonun sağlandığı istikrarlı bir Ortadoğu inşa etme fikri Oslo'nun rüzgarına kapılan Perez'in hayaliydi. 1998'de İsrail'de Perez'e bu hayalini sorduğumda aldığım cevabı hâlâ unutamam: 'İdealist ama aptalca bir fikirdi, unut gitsin!' Perez unuttu ama Wolfowitz ekibi unutmadı ve Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi'nin göbeğine oturttu Büyük Ortadoğu'yu. Zaten Irak'a da bu amaçla saldırıldı. Fakat şu an Bush hükümetinin bırakın Büyük Ortadoğu'yu, Irak'tan çıkış stratejisi bile yok!²¹⁴

²¹¹ Nuray Mert, Büyük Ortadoğu Projesi, Radikal, 17 Şubat 2004.

²¹² Shimon Peres- Arye Naor, The New Middle East, New York: Holt, 1993.

²¹³ ABD, Kanada ve Yeni Zelanda'dan oluşan bölgesel ekonomik örgütlenme. 1 Ocak 1994'de yürürlüğe giren anlaşmaya göre üye ülkeler arasında ticarete engel olan tarife ve miktar kısıtlamalar on beş yıl için kaldırılmış ve büyük bir serbest bölge oluşturulmuştur. Merkezi ABD'de bulunan örgüt, serbest bölgenin yanısıra, mali hizmetler, iletişim, yatırım ve patent konularında da işbirliği öngörmüştür.

²¹⁴ Eyüp Can, Zaman Gazetesi, 03.05.2004.

11 Eylül 2001 tarihi, Soğuk Savaş döneminden itibaren dile getirilmeye başlanan bölgenin yeniden yapılandırılması yönündeki görüşlerin somutlaşması, daha gözle görülür hale gelmesi açısından da dönüm noktası olmuştur.

3.2. Gündemdeki GOP

Çağrı Erhan, Ronald Asmus'un Kenneth Pollack ile birlikte kaleme aldığı ve Washington Post gazetesinde, 22 Haziran 2003'te yayımlanan, "The Neoliberal Take on the Middle East" (Ortadoğu'nun Neoliberal Açıdan Ele Alınışı) başlıklı makalenin önemli bir kilometre taşı oluşturduğuna dikkat çekmektedir. Makaleye göre: "Ortadoğu'daki tehditlerin ortadan kaldırılabilmesi, ancak NATO'nun Soğuk Savaş döneminde SSCB'ye karşı uyguladığı gibi uzun soluklu ve kapsamlı bir proje ile mümkün olabilir. Ortadoğu, yeni muhafazakarların savunduğu gibi, güç kullanılarak dönüştürülemez, bu dönüşüm, ancak Avrupalı müttefiklerle de işbirliği yaparak ve ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal boyutları da içeren kapsamlı bir projeye mümkün olabilir."²¹⁵

BOP'de önemli kilometre taşlarından birini de 24 Ekim 2003'de The Wall Street Journal Gazetesi'nde ABD'nin Marshall Yardımı Fonu'nun üst düzey yetkilisi Ronald D. Asmus ile Dışişleri Eski Müsteşarı ve Emekli Büyükelçi Özdem Sanberk'in imzalarıyla yayınlanan makale oluşturmaktadır. "Türkiye için Yeni bir duruş aranıyor" başlıklı makalede, Asmus ve Sanberk, Batı dünyasının Fas'tan Afganistan'a kadar uzanan bir coğrafyadan kaynaklanan terörizm tehdidiyle karşı karşıya olduğuna ve ABD gibi AB'nin de ileriki yıllarda Ortadoğu'yu değiştirme mücadelesinden kaçamayacağına dikkat çekilmektedir. ABD-AB-NATO ve Türkiye birlikteliğinin önemine dikkat çeken ifadelerin yer aldığı makalede Türkiye'nin, Avrupa ile gittikçe tehlikeli hale gelen Ortadoğu arasındaki bölünme hattının merkezinde yer alan konumuyla çok önemli olduğuna işaret edilmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin

²¹⁵ Çağrı Erhan, Büyük Ortadoğu Projesi, Cumhuriyet, 22 Şubat 2004.

batıya zarar vermeyecek insanların yetiştirileceği Ortadoğu'nun yaratılması için anahtar konumunda olduğu vurgulanmaktadır.²¹⁶

20 Ocak 2004'de ABD Başkanı George Bush kongrede yaptığı, "Ulusa Sesleniş" başlıklı konuşmasının dış politika stratejileri bölümünde ilk kez Büyük Ortadoğu Projesi'nde yapılması hedeflenen somut eylemlere yönelik mesajlar vermiştir. Bush, terörle mücadele amacıyla bölgede daha aktif politika izleyeceklerini vurgularken terörün müttefiklerine ve reformun düşmanlarına da meydan okuyacaklarına dikkat çekmiştir. GOP'la ilgili olarak da, "Müttefiklerimizden daha yüksek standartlar bekleyeceğiz. Özgür seçimler, serbest piyasa, özgür basın ve özgür sendikalar. Ayrıca, Afganistan ve Irak'ta tarihi demokrasi görevimizi tamamlayacağız. Böylelikle, bu ülkeler, diğerleri için yolu aydınlatarak, dünyanın sorunlu bir bölgesinin dönüşümüne yardımcı olacaklar" görüşlerini dile getirmiştir.²¹⁷

ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney, 24 Ocak 2004'de Davos'ta yapılan Dünya Ekonomi Forumu'nda (WEF) Ortadoğu'nun içinde bulunduğu koşulları sıraladıktan sonra terörün anti-demokratik despot rejimlerden kaynaklandığını öne sürmüştür. Bölgeyi terörden temizlemek amacıyla demokratikleşme girişimlerini başlatacaklarını ifade eden Cheney, Büyük Ortadoğu'da başlatacakları özgürlük savaşının bir ya da birden fazla kuşak sürebileceğine işaret etmiştir.²¹⁸

Cheney'in birkaç yüz yıl sürecek dediği Büyük Ortadoğu Projesi'nin kapsadığı coğrafyanın sınırlarında, "Ortadoğu tanımında olduğu gibi"²¹⁹ bir kesinlik sözkonusu değildir. ABD'den önce bölgenin süper gücü, Ortadoğu'nun isim babası İngiltere bölgeyi, "kendine uzak olmayan coğrafya,

²¹⁶ Özdem Sanberk, Ronald D. Asmus; Wanted: New Thinking on Turkey; The Wall Street Journal, 24 Ekim/ http://byegm.gov.tr/yayinlarimiz/avrupa_birli%C7i/2003.

²¹⁷ <http://www.whitehouse.gov/government/>

²¹⁸ Zaman, 25 Ocak 2004.

²¹⁹ Konuyla ilgili olarak bakınız. Davut Dursun, "Ortadoğu Neresi? Sübjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi", Strateji Dergisi, http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_01.html

uzak olmayan doğu' anlamında, "Ortadoğu" olarak tanımlamıştır. Önceleri, doğuda Dicle ve batıda Nil nehirleri arasındaki coğrafyayı ifade eden Ortadoğu terimi sonra doğuda İran, batıda Mısır, güneyde Yemen ve Körfez Ülkeleri ve kuzeyde Türkiye'yi içine alan coğrafyayı kapsamıştır. Soğuk Savaş dönemi sonrasında SSCB'nin dağılması ve bölgeye ABD ile birlikte diğer küresel ve bölgesel güçlerin yoğun ilgi göstermesi nedeniyle Ortadoğu'yu anlatan coğrafyanın kapsadığı alan genişlemiştir. Hazar Havzası da Ortadoğu kapsamına girmiş böylece, Ortadoğu, Basra Körfezi ve Hazar Denizi üçgeni stratejik bir önem kazanmıştır. Doğuda Pakistan ve Afganistan'dan başlayarak, İran, Irak, Türkiye, Suriye, Arap Yarım Adası ve Körfez Ülkeleri, Mısır ve güneyde Sudan ile batıda Fas'a kadar uzanan, binlerce kilometre çapında bir alanı kapsamıştır. Böylece, doğuda İslamabad'tan, batıda Marakeş'e kadar uzanan ve İslam coğrafyası olarak bilinen geniş bir alan Ortadoğu olmuştur. Yüzyıl sürmesi öngörülen politik ve stratejik proje GOKAP'ın da sınırları açık tutulmuştur.

Çağrı Erhan ABD kaynaklarına dayanarak, ilk planda 27 ülkenin GOP çerçevesinde değerlendirildiğini ifade etmektedir. Erhan'ın bildirdiğine göre bu ülkeler, "Afganistan, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Cibuti, Fas, Filistin Özerk Yönetimi, Irak, İran, İsrail, Katar, Kuveyt, Komor Adaları, Lübnan, Libya, Mısır, Moritanya, Pakistan, Somali, Suudi Arabistan, Sudan, Suriye, Tunus, Türkiye, Umman, Ürdün ve Yemen" den oluşmaktadır. Erhan genişleme halinde, bu alana Kafkasya ve Orta Asya cumhuriyetleri ile Endonezya ve Malezya'nın da dahil edileceğine dikkat çekmektedir.²²⁰

ABD'nin 11 Eylül sonrası izlediği yol haritası dikkate alındığında ise projenin, Afrika'nın kuzeyinde Fas'dan başlayıp, doğuya doğru Kuzey Afrika ülkeleri, Körfez dahil olmak üzere Orta Doğu ülkeleri, Kafkasya ve Orta Asya'yı içine alan, Çin sınırına kadar uzanan bir bölgeyi kapsadığı anlaşılmaktadır.

²²⁰ Çağrı, Büyük....,

3.3. ABD'yi Destekleyen BM Raporu

11 Eylül'ün ardından kamuoyunun gündemine taşınan proje ile Ortadoğu'nun sosyo-ekonomik durumu tartışmaya açılırken Arap aydınlar ilk kez hazırladıkları bir raporla bölgenin sosyo-ekonomik ve siyasal durumunu ortaya koymuşlardır. 2002 tarihli BM Arap İnsani Kalkınma Raporu (BM Arab Human Development Report 2002) başlığı altında kamuoyuna açıklanan rapora göre anti demokratik yapılanma eğitimsiz, ekonomi ve siyasi katılıma kadar her alanı etkilemektedir. Hükümetin baskıcı tavırları olumsuz dış müdahalelere yol açmaktadır. Yöneticilerin güçleri sorgulanmamaktadır. Petrol geliri sayesinde, Arap hükümetlerinin vatandaşlarına çok düşük vergiler uygulaması, vatandaşların hesap sorma şansını büyük ölçüde ortadan kaldırmaktadır. Mısır, Sudan ve Suriye'de sıkı yönetim sürekli hale gelmiştir. Barışçıl değişimi sağlayacak yolların kapalı tutulması ve özgürlüğün sınırlı olması aşırı cılızlığın temelini oluşturmaktadır.

Yine raporda, yetişkin Arapların yüzde 40'ının okuma-yazma bilmediği, 10 milyon çocuğun okula gidemediği, bölgede yapılan yıllık yayın sayısının, tüm dünyada yapılanın sadece yüzde 1.1'ini oluşturduğu ve bölge halklarının sadece yüzde 1.6'sının internet erişiminin bulunduğu tesbitleri de yapılmıştır.

Ekonomik açıdan bakıldığında 22 Arap ülkesinin toplam GSMH'si, tek başına İspanya'nınkinden düşüktür. Ortadoğu halklarının üçte ikisinin günlük kazancı 2 dolardan azdır. Arap dünyasında bir çoğu kadın olan ve yüzde 15'lik işsizlik oranı dünya ortalamasının neredeyse üç katını oluşturmaktadır. 2010'a kadar 50, 2020'ye kadar ise 100 milyon yeni istihdam alanı yaratılması zorunludur.

Raporda kadınlara da özel bir yer verilmiştir. Bahreyn, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde parlamentoda kadın parlamenter bulunmamaktadır. Parlamantosunda en fazla kadın olan ülkeler ise yüzde 12

ile Suriye ve yüzde 11.5 ile Tunus'tur. Yemen'de kadınların okuma yazma oranı yüzde 28.5'e kadar düşmektedir.

Bölgenin resmini ortaya koyan bu tabloda, bölge halkının da değişimden yana olduğu belirtilirken ülkelerin istemeleri halinde halkını yoksulluktan kurtarabileceklerine dikkat çekilmektedir. Raporu hazırlayan uzmanlar, değişimin ve dönüşümün gerçekleşebilmesi için, "kadınlara daha fazla özgürlük verilmesi", "siyasi özgürlük ve eğitim olanaklarının geliştirilmesi"nin zorunlu olduğunu raporun sonuç bölümünde belirtmişlerdir.

Arap aydınlarının hazırladığı bu rapor, bölgenin resmini ortaya koyması açısından önemli bir çalışma olmuştur. Ancak ABD'nin Büyük Ortadoğu'ya yönelik siyasi faaliyetlerini yoğunlaştırdığı bir konjonktürde bu raporun gündeme taşınması çalışmanın ölü doğmasına neden olmuştur. Rapor da, BOP, GOP gibi ABD'nin siyasi hedefleri tartışmaları arasında rafa kaldırılmıştır.

3.4. GOP'un Hedefleri

Yapılan tartışmalar ve yayınlanan raporların ardından GOP ile ilgili ilk somut bilgiler, G-8 zirvesinden önce 13 Şubat 2004 tarihli El Hayat Gazetesi'nde yer almıştır. Kamuoyunda tartışmaya açılan GOP'la ilgili bilgiler 8-10 Haziran 2004'te yapılan G-8 Zirvesi'nde ele alınmıştır.

El Hayat Gazetesi'nde yer alan bilgilere göre proje öncelikli olarak demokratikleşmeyi gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Bu hedefe ulaşmak için siyasi alt yapının hazırlanması zorunludur. Bu bağlamda serbest ve özgür seçimlerin yapılması gerektiği ve bunun için teknik alt yapının verilmesi gereklidir. Bu süreçte kamuoyu desteğinin sağlanabilmesi için sivil toplum kuruluşlarının güçlendirilmesi, projeyi destekleyen kamuoyu önderi niteliğindeki kişilerle işbirliğinin yapılması, medya bağımsızlığının gerçekleştirilmesi, din ile devlet işlerinin ayrılması hedeflenmektedir.

Projede kadınlara bu bağlamda özel bir yer verilmektedir. Bu çerçevede kadınların siyasette aktif olarak yer almasının teşvik edilmesi, gerekli eğitim atağının alt yapısının oluşturulması planlanmaktadır.

GOP ile hedeflenen demokratikleşmenin gerçekleşebilmesi ve kurumsallaşması amacıyla Büyük Ortadoğu coğrafyasının bilgi toplumuna dönüştürülmesi hedeflenmektedir. Bu amaç doğrultusunda okuma-yazma bilmeyenlerin oranının 2010'a kadar yarı yarıya azaltılması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda 100 bin kadın öğretmenin 2008'e kadar yetiştirilmesi, okullara kitap yardımı yapılması, küresel bilgiye ulaşımın yaygınlaştırılması amacıyla internet şebekelerinin kurulması ve Batı klasiklerinin Arapça'ya çevrilmesi gibi düzenlemeler öngörülmektedir.

Bölgenin, demokratikleşmesinde, istikrara ve barışa kavuşmasında etkili başka bir faktör ekonomik atılım da raporda özel bir yer tutmaktadır. Hem bölge devletleri hem de uluslar arası pazarlar arasında ekonomik ve ticari işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ülkelerine uygulanan Marshall Yardımı'na benzer bir fonun bölgede uygulanması planlanmaktadır. Ekonomik gelişme bağlamında teknolojinin geliştirilmesi, serbest ticaret bölgelerinin uygulanması ve Büyük Ortadoğu Kalkınma Bankası'nın kurulması hedeflenmektedir. Terörizm, kökten dincilik, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı ile kitle imha silahlarındaki artış gibi tehditlerle mücadele etmek amacıyla Ortadoğu, Orta Asya ve Kafkas ülkeleri ile NATO arasında işbirliklerinin oluşturulması, Kitle imha silahlarının tamamen ortadan kaldırılmasına yönelik ulusal ve uluslar arası yasal önlemlerin alınması hedeflenmektedir.²²¹

Özetle GOP'un resmi söyleminde, çok partili ve serbest seçimler yoluyla demokrasinin gelişmesi, eğitimle halkın bilinçlendirilmesi ve yönetime katılmaların sağlanması, toplumsal dönüşümün itici güçlerinden kadının sosyal ve kamusal alana katılımının sağlanması, ekonominin

²²¹ <http://english.daralhayat.com/#up15>

serbestleştirilmesi gibi dört temel alanda dönüşümün hedeflendiği belirtilmektedir. Ancak, ABD politikaları nedeniyle projenin resmi söyleminden çok gerçek hedefi tartışmaya açılmıştır.

Başkan Bush ve ekibi bölgenin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve siyasal durumun terörün alt yapısını oluşturduğunu savunarak, evrensel bir tehdit haline gelen terörden kurtulmak için projenin getirildiğini savunmuşlardır. 3 Kasım 2003'te Powell, Ortadoğu'da özgürlüğün yayılması için, hukuk, devletin gücünün sınırlanması, düşüncenin özgürce açıklanması, inanç özgürlüğü, adaletin eşit dağıtımı, kadınlara saygı, dinsel ve etnik hoşgörü gibi ilkelerin yerleşmesi konusunda ısrarcı olacaklarını açıklamıştır. La Libre Belgique'de yazan Gerald Papy, Amerikan projesinin önerilerin önemini vurgularken, "dışarıdan dayatılması" ve "Filistin-İsrail sorunu"nun projenin en büyük handikapları olduğuna işaret etmiştir. ABD Princeton Üniversitesi uluslararası hukuk hocası Richard Falk ABD'nin bu projeyi ortaya atarken sadece kendi çıkarlarını düşündüğünü ve bölge için önerdiği demokrasi ile kendi uyguladığı politikalar arasında derin bir çelişki bulunduğunu savunmaktadır.²²² Proje, bölgenin, rejimlerin demokratikleşmesi, eğitimde reform yapılması, yaygınlaştırılması, kadın haklarının geliştirilmesi ve ticaretin liberalleşmesi gibi saygın ilkeler içermektedir. Filistin-İsrail sorunu projenin en büyük handikapıdır. Projedeki demokrasi söylemleriyle uygulamalar arasında büyük çelişkiler bulunmaktadır. Zaten bu çelişkilerle birlikte yürütülen siyasi ve askeri stratejiler projenin gerçek hedefinin, "zengin enerji kaynaklarına sahip Avrasya'ya hakim olma" planı olduğunu ortaya koymuştur.

ABD, genişletilmiş Ortadoğu'ya yönelik olarak hazırladığı BOP ile bölgede etkinliğini, meşruiyetini sağlarken, küresel ekonominin kontrolünü elinde tutmayı ve dünya gücü statüsünü sürdürmeyi de hedeflemektedir. ABD'nin hedeflerinin gerçekleşmesi halinde Soğuk Savaş döneminin

²²² Richard Falk, Dünya Düzeni Nereye, Amerikan Emperyal Jeopolitikası, İstanbul: Metis Yayınları, 2005.

argumanları, ittifakları ve müttefikleri desteğinde bölgeye medeniyet götürme misyonun üstlenirken stratejistlerin dikkat çektiği alanda küresel gücünü pekiştirmiş olacaktır. Brzezinski'nin yanı sıra diğer stratejistlerin bu bölge üzerindeki tanımlamaları bu bağlamda önemlidir. Jeopolitiğin öncülerinden sayılan Sir Halford John Mackinder, 'Demokratik İdealler ve Gerçekler' isimli eserinde yer alan Kara Hakimiyeti Teorisi'nde Asya, Avrupa ve Afrika'yı, "dünya Adası" olarak tanımlamıştır. Batıda Volga, doğuda Sibirya, güneyde Himalayalar, kuzeyde Buz Denizi arasındaki bölgeyi (heartland) veya merkez bölgesi olarak nitelendirmiş, daha sonra da Avrupa Rusya'sının tamamını merkez bölgeye dahil etmiştir. Bu görüşünü Mackinder, "Doğu Avrupa'ya hükmeden bir devlet Heartland'a hakim olur. Heartland'a hükmeden ise öncelikle İç-Kenar Hilal'e ya da Rimland'a hükmeder. Sonra da Dış kenar Hilal'e yani bütün dünyaya hakim olur" görüşleriyle ifade etmiştir. Amerikalı Nicholas J. Spykman'ın, Mackinder'in görüşünden yola çıkarak öne sürdüğü, 'Kenar Kuşak Teorisi'ne göre hakim güç, Heartland değil Dış-Kenar Hilal üzerindeki ülkelerdir. Bunların başında ABD gelir. Dünya adasına hakimiyet ancak merkez bölgesini çeviren, kenar kuşağa hükmetmekten geçmektedir. İç-Kenar Hilal'in merkezi kısmında ise Ortadoğu bölgesinin toprakları bulunmaktadır.²²³

20. yüzyılın geri kalanı Mackinder'in tezini doğruladı. İki dünya savaşı, yazarın 'içkenar hilal' (Rimlands) dediği, Asya'nın 'kalp sahasının' hemen dışında kalan ve Doğu Avrupa'dan 20 başlayıp Himalayalar ve ötesine kadar uzanan kuşağın kontrolünü ele geçirmek için yapılan mücadelelerdi. Bu bölgenin Soğuk Savaş sırasında Sovyetler'in egemenliğinde olması pek çok Amerikalı jeopolitikçinin (Nicholas Spykman gibi) Mackinder'in teorilerini hatırlamasına yol açtı. ABD askeri gücünün son dönemde Afganistan'a ve çeşitli Orta Asya cumhuriyetlerine yansımaları, bu hipoteze duyulan ilgiyi alevlendirdi. Şu anda Avrasya 'içkenar hilal'inde konuşlanmış yüz binlerce Amerikan askeri ve neden bu rotada devam etmesi gerektiğini durmaksızın açıklayan yönetimiyle Washington, Mackinder'in 'tarihin coğrafi ekseninin kontrolünü ele alma ögüdünü tutmuş gibi görünüyor.'²²⁴

Stratejik hammaddeler arasında bulunan petrol ve doğalgaz kaynaklarının üretiminden dağıtımına kadar ki denetim ve fiyatların kontrolü

²²³ Ramazan Özey, Ortadoğu Coğrafyası, İstanbul, Aktif Yayınevi, 2004, ss. 23.

²²⁴ Paul Kennedy, Amerika'nın Bir Görevi Var, Radikal, 25 Haziran 2004.

küresel hakimiyeti belirleyen faktörler arasında yer almaktadır. Sadece Ortadoğu Bölgesi'nde dünya petrol rezervlerinin yüzde 65'i bulunmaktadır. ABD'nin Ortadoğu politikalarında, "petrol" önemli yer tutmaktadır. Ancak bugünkü dünya konjonktüründe tek değişken değildir. Büyük Ortadoğu coğrafyasında AB, Rusya, Çin, Hindistan ve Japonya gibi ülkeler enerji kaynakları ve pazar payları üzerinde mücadele etmektedirler. Bunun için zaman zaman ittifaklar da yapmaktadırlar. Bu çerçevede ABD, BOP Projesi ile kendisine rakip güçleri bertaraf etmeyi de hedeflemektedir. Rusya ve Çin ittifakı ABD'yi tedirgin etmektedir. ABD'nin en önemli rakiplerinden biri de AB, özellikle Fransa-Almanya ittifakıdır. Orta Asya'nın çeşitli ülkelerine Avrupalılar yatırımcı olarak girmiş durumdadırlar. Euro, Avrupa parası durumuna gelmiştir. Ekonomik ve ticari rekabet, şirketler ve finans bazındaki küresel rekabet çok yoğun yaşanmaktadır. ABD, demokratikleşme söylemiyle bölgedeki etkinliğini arttırmayı, doğal kaynaklar üzerindeki denetimiyle de küresel ekonomide söz sahibi olmayı hedeflemektedir. ABD, Ortadoğu'da Irak'tan Kafkaslarda Gürcistan, Azerbaycan'a, Orta Asya'da Afganistan'dan Kazakistan ve Kırgızistan'a kadar yerleşmiştir. Gürcistan ve Ukrayna'da Batı yanlısı yönetimler işbaşına gelmiştir. Bulgaristan ve Romanya'ya üsleriyle yerleşmiştir. Avrasya'da elde ettiği askeri ve siyasi üstünlükle mutlak egemenliğini sürdürme stratejisinde oldukça ilerlemiştir.

3.5. GOP ve Euro-Atlantik Ortaklık

8-10 Haziran 2004'de ABD'nin Georgia eyaletindeki tatil beldesi Sea Island'da yapılan G-8 Zirvesi'nde projeye ilgili ilk somut adımlar atılmıştır. ABD menşeli proje, "Geniş Ortadoğu Bölgesi ve Kuzey Afrika ile İlerleme ve Müşterek Bir Gelecek İçin Ortaklık" adıyla Almanya ve Fransa'nın da içinde yer aldığı G-8 inisiyatifine girmiştir.

Türkiye'nin, Yemen, Irak, Afganistan'la birlikte, "Demokratik ortak" sıfatıyla katıldığı zirvede yoksullukla mücadele, okur yazarlığın artırılması ve serbest girişimin desteklenmesi gibi programların desteklenmesi kararı

alınmıştır. Bu konularla ilgili hedeflerin gerçekleştirilmesi için kurumsal mekanizmalar oluşturulmuştur. “Gelecek İçin Forum” başlıklı mekanizma ile G-8 ülkeleri liderleri, bölge ülke liderleri ile dışişleri ve ekonomi bakanlarının reform konularında zaman zaman biraraya gelmeleri öngörülmüştür. “Demokrasi Yardım Diyaloğu” başlığında oluşturulan mekanizma ile G-8 hükümetleri ve bölge ülkelerinin, sivil toplum kuruluşlarının yine birlikte çalışmaları öngörülmüştür. Bu konularda çalışmak üzere Eş Başkan olarak Türkiye’nin, bölge ülkesi olarak Yemen’in ve G-8 üyesi olarak İtalya’nın sponsor olmaları kararlaştırılmıştır.

G-8 Zirvesi, öncelikle Irak krizi nedeniyle bozulan Euro-Atlantik ilişkilerinin iyileşmesine öncülük etmiştir. İkinci olarak ABD projeyi G-8 bünyesine alarak hem AB’ni savunduğu değerleriyle yanına almış hem de Büyük Ortadoğu’daki politikalarını meşrulaştırmada önemli bir adım atmıştır. Fransa Devlet Başkanı Jacques Chirac’ın zirvede yinelediği, “Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin demokrasi misyonerlerine veya havarilerine ihtiyacı yok” sözleriyle eleştirdiği, “dışarıdan müdahale’ konusu bildiriye yansımıştır. Buna göre dışarıdan dayatma yerine isteyen ülkelerin demokrasi atağına destek olunması kararı alınmıştır. Almanya ve Fransa’nın, “reformların önündeki en büyük engelin İsrail-Filistin savaşı olduğu” yönündeki itirazı da sonuç bildirgesine yansımıştır. Bildiride, “Reforma verdiğimiz destek, Arap-İsrail anlaşmazlığının BM kararları temelinde adil, kapsamlı ve kalıcı bir şekilde çözülmesine verdiğimiz destekle el ele gidecektir” ifadesi yer almıştır.²²⁵

3.6. GOP’un bölge ülkelerine yansıması

ABD’nin terörü gerekçe göstererek önce Afganistan’a sonra Irak’a saldırarak gündeme getirdiği GOP bölgede tepkiyle karşılanmıştır. Öncelikle

²²⁵ <http://www.g8.gc.ca/menu-en.asp>.
Radikal, 10-11 Haziran 2004.

ABD'nin bölgede Soğuk Savaş döneminden beri izlediği politikalar, İsrail'e karşı tutumu nedeniyle proje ciddiye alınmazken “dayatma” içeren söylemi tepkilere neden olmuştur.

Bölge halklarında demokratikleşme, zenginleşmeye yönelik ciddi bir talep bulunmaktadır. Ancak bu talepleri ABD önerince önemini ve anlamını yitirmektedir. ABD şu anda en çok nefret edilen ülke. Arap ülkelerinde yapılan kamuoyu yoklamalarında nefret etme oranı yüzde 100'dür. En düşük yüzde 64'le Kuveyt'te çıktı. ABD'nin hiçbir projesi planı, söylemi Ortadoğu'da kabul edilmez. Hele hele son bir haftada yaşananlar ABD'nin imajını tamamen bitirmiştir. Yüzde 5 yüzde 10 vardı. 11 Eylül'den sonra, “Bu bir Haçlı seferidir. Müslümanlar bizim düşmanımızdır” dedikten, son işkence olaylarında Müslümanları aşağıladıktan sonra artık Amerika tamamen bitmiştir. Hiçbir söylediğine inanılmaz.²²⁶

İktidarını kaybetmek istemeyen monarşik, diktatör yönetimler tepkilerini, “dayatma” üslubu üzerinden dile getirmişlerdir. Planın kamuoyunda tartışılmaya açılmasından sonra bir araya gelen Mısır Başkanı Hüsnü Mübarek ile Suudi Arabistan Kralı Fahd, ortak bir deklarasyonla, “Batı tarzı demokrasinin bölgede uygulanamayacağını” ve “dışarıdan reform dayatmalarının kabul edilemeyeceğini” ilan etmişlerdir. Bildiride, Arap ülkelerinin, kalkınma, modernleşme ve reform yolunda ilerlerken, halklarının çıkar ve değerlerini de kolladıkları ileri sürülmüştür. Modernleşme ve reform çabalarının Arap halkının kimliği ve özellikleriyle uyumlu olması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Bildiride ayrıca ABD'nin Filistin ve Irak sorunlarını çözmediği sürece, Ortadoğu'da istikrarın sağlanamayacağına dikkat çekilmiştir. Mübarek daha sonra yaptığı açıklamalarda da reformların tehlikeli olacağı uyarısını yapmış düğmeye basar basmaz özgürlüklerin gelmeyeceğini ifade etmiştir. Mübarek bu yöndeki girişimlerin ülkeyi kaosa sürükleyeceği uyarısını yaparken de, “ABD'nin demokrasi diye dayatmaya çalıştığı 'hazır hükümetleri' reddediyoruz. Bu, dikta rejimlerine tutunacağımız anlamına gelmez” görüşlerini dile getirmiştir. Suudi Arabistan'daki reform yanlıları Velid bin Tallal ve Prens Tallal da dışarıdan reform zorlamalarının

²²⁶ Gazeteci-Yazar Hüsnü Mahalli ile özel görüşme.

geri tepeceği uyarısında bulunmuşlardır. Suriye, Sudan ve İran gibi ülkeler de projeyi, “dışarıdan dayatma” olarak nitelerken reform paketine karşı çıktıklarını açıklamışlardır. Ürdün'deki İslami Hareket Cephesi, planla ilgili yaptığı açıklamada bu projenin bir köleleştirme girişimi olduğu ifade edilerek, “ABD girişimi Arap bölgesini kontrol etmeye, köleleştirmeye ve varlıklarını çalmaya dönük bir Amerikan-Siyonist planıdır” denilmiştir. Arap Birliği Genel Sekreteri Emir Musa Amerikan girişimiyle ilgili olarak, “Sanki Ortadoğu deneme tahtası olacakmış gibi gökten girişim yağıyor” ifadelerini kullanırken Filistin ve Irak'taki sorunlar çözülmeden ABD'nin bu planını desteklemeyeceklerini duyurmuştur. Suriye Enformasyon Bakanı Ahmet el Hassan “Hiçbir rejim dış baskı ya da diktalarla reformları uygulamaz” sözleriyle tepkisini göstermiştir. Mısır'daki Arap Birliği Dışişleri Bakanları toplantısında ABD projesi reddedilmiştir.

Proje ve Amerika'nın yaklaşımı bölgedeki muhalif hareketlerde de tepkilere neden olmaktadır. Suriye Komünist Partisi, Bush, İngiltere Başbakanı Tony Blair ve Aznar'ı meşru uluslararası kurumları tanımamakla suçlarken Suriye hükümetine duyduğu güveni deklare etmiştir. Suriye KP, ABD'nin yönetimini , “Totaliter, ırkçı yönetici oligarşisi” olarak nitelerken bunu Nazizmle bağdaştırmıştır. Amerikanın ve Siyonizm işbirliğinin gezegendeki insan varlığını tehdit ettiğini belirtirken Filistin ve Irak halkıyla dayanışma çağrısı yapmıştır. İran Komünist Partisi (TUDEH), ABD'nin stratejik bölgelerde mutlak egemenliğini genişletme ve enerji kaynaklarını kontrol altına alma amacıyla terörizmle savaş argümanını kullandığını öne sürerken ABD saldırganlığının bütün Ortadoğu ve Körfez bölgesinin istikrarını ve güvenliğini tehdit ettiğini ve yeni bir barbarlık düzenini tüm dünyaya dayattığına işaret etmiştir. Mevcut ABD yönetiminin petrol ve silah şirketlerini temsil ettiğini savunan parti, Ortadoğu devletlerine, “kendi ulusal çıkarlarını savunma” çağrısı yapmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın, Ortadoğu ülkelerindeki Türk büyükelçilerinden, görev yaptıkları ülkelerin, “Büyük Ortadoğu Projesi”

ne bakışlarına ilişkin istediği raporlarda da benzer tesbitler yer almıştır. Raporlara göre, bölge ülkeleri de transformasyonun gerekliliğine inanmaktadır. Ancak bu değişimin iç faktörlerden kaynaklanması gerektiğini savunmaktadır. “Tepeden gelme” ve “Empoze edilen” olarak nitelendirdikleri projenin en zayıf noktasında patlayacağını düşünmektedirler. Projenin, ilgiyi Filistin sorunundan uzaklaştırmak, İsrail’e boş hareket alanı bırakmak için gündeme getirildiği savunulmaktadır. Bölge ülkeleri, önceliğin İsrail-Filistin çatışmasına, Irak’taki işgalin sona erdirilmesi gerektiğine inanmaktadırlar. Aksi takdirde bu sorunlar çözülmeden Ortadoğu’da barış, istikrar ve kalkınmanın sağlanamayacağını belirtmektedirler. ABD’nin yerine AB politikalarını bölge gerçeklerine daha uygun bulmaktadırlar. İstikrar ve barış için bölge dışı bir katkı yapılmak isteniyorsa bunun Akdeniz’e kıyısı bulunan Arap ülkelerinin de üyesi bulunduğu topluluklar nezdinde ele alınması gerektiğini önermişlerdir.²²⁷

Bu tepkilerin yanısıra reformun iç dinamiklerle gerçekleştirilmesi gerektiğini savunan bölge ülkelerinde girişimler de başlatılmıştır. ABD’nin GOP’una tepki gösteren Mısır ve Suudi Arabistan alternatif bir reform belgesi hazırlayarak siyasi, ekonomik ve toplumsal reform çağrısında bulunmuşlardır. Suriye’nin de onay verdiği belgede, “Siyasi katılımın genişletilmesi, ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlarda esaslı reformların yapılması suretiyle vatandaşların harekete geçirilmesi” gibi temel ilkeler yer almaktadır. Ocak 2004’te Yemen’de gerçekleşen Hükümetler Arası Demokrasi, İnsan Hakları ve Uluslararası Ceza Mahkemesinin Rolü Konferansında demokrasiyi ve insan haklarını ilerletmek için sivil toplumun önemini vurgulayan San’a Deklarasyonu hazırlanmıştır. Mart 2004’te Mısır’da İskenderiye Kütüphanesi toplantısında, Arap dünyası sivil toplum kuruluşları reformun gerekli ve acil olduğunu belirten İskenderiye Deklarasyonuna imza atmışlardır. Deklarasyonla, konuşma ve örgütlenme özgürlükleri kısıtlamalarının kaldırılmasını, yargı reformunun başlatılmasını, otoritenin yürütmeden

²²⁷ Sabah, 4 Mart 2004.

seçilmiş meclislere geçirilmesini ve acil yasaların tamamlanmasını talep etmişlerdir. 23 Mayıs 2004'te Tunus'ta toplanan Arap Birliği Zirvesi bölgesel siyasal ve demokratik reformlar için 13 maddelik bir belgeyi kabul etmişlerdir. Arap Birliği bildirisiyle daha geniş siyasal özgürlüğü, iyi yönetişimi ve saydamlığı, sivil özgürlükleri ve insan haklarını, kadın haklarını ve yargı reformunu aciliyetle talep etmişlerdir. Kuveyt'te kadınlara seçme hakkı verilmiştir. G-8 Zirvesi'nde oluşturulan kurumsal mekanizmalar çerçevesinde oluşturulan Eğitim Grubu'nun eş başkanları İngiltere, Cezayir ve Afganistan ile, Demokrasi Yardım Diyaloğu'nun eş başkanları İtalya, Yemen ve Türkiye çalışmalara başlamışlardır. Bölge ülkelerinin ekonomik kalkınmasının teşvik edilmesi ve serbest piyasa şartlarında özel girişimci sınıfın oluşturulması ile ilgili rehberlik görevini ise OECD'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi ile ilgili alt birimi yürütmektedir. Demokrasi Yardım Diyaloğu kapsamında İtalya, şeffaf ve adil seçimler konusunda bir toplantı Yemen de, demokratik toplumlarda sivil toplum kuruluşlarının önemi üzerine uluslararası bir konferans düzenlemiştir. Türkiye ise Demokrasi Yardım Diyaloğu kapsamında, kadınların kamusal alana katılımlarıyla ilgili uluslararası bir toplantıya, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) öncülüğünde ev sahipliği yapmıştır.

Hindistan ve Pakistan'ın arasındaki Keşmir sorununu çözmek için liderler bir araya gelmişlerdir. Projenin gündeme gelmesiyle birlikte bölge ülkelerinde göze çarpan bir yakınlaşma yaşanmıştır. Şah Rıza Pehlevi'nin devrilişiyle başlayan, ardından Kahire'nin Irak-İran arasında sekiz yıl süren savaşta Bağdat'ın yanında yer almasıyla derinleşen Mısır ile İran arasındaki diplomatik kesinti sona ermiştir. Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esad, ilk Suriye devlet başkanı olarak Ankara'yı ziyaret etmiştir. Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek yıllar sonra Türkiye'yi ziyaret etmiştir.

Haziran 2004'te, bölgeden gelen 100'den fazla sivil toplum aktivisti, gazeteci ve siyasal parti üyeleri Doha Demokrasi ve Reform Deklarasyonu için Doha, Katar'da biraraya gelmişlerdir. Deklarasyonla, Arap ülkelerine,

demokratik anayasalar kabul etme, özgür, adil ve düzenli seçimler düzenleme, yürütmenin gücüne sınırlar koyma, örgütlenme ve ifade etme özgürlüklerini garanti altına alma ve kadınların siyasi hayata tam katılımını serbest bırakma çağrısında bulunmuştur. Arap Hükümetlerinin konu hakkındaki ilerlemelerini takip etmek amacıyla bir organ oluşturulması önerilmiştir. Deklarasyonda, “reformdan önce Filistin sorununun çözümünün gerekliliğin arkasına saklanmanın engelleyici ve kabul edilemez” ifadesi de yer almıştır.

Bölge ülkelerinde, ABD ve Türkiye gibi ülkelerin desteğinde GOP’un demokrasi ayağına yönelik bu gelişmeler, “girişim” olarak kalmakta ABD’nin bölgede izlediği siyaset ve bu siyasetin neden olduğu terör ve kaos ortamı projeye yönelik girişimleri de gölgelemekte hatta olumsuz etkilemektedir. Bu olumsuzluk bölgede tırmanan mezhep çatışmalarıyla giderek artmaktadır.

3.7. Küresel güçlerin GOP’a Bakışı

ABD’nin kontrollü işbirliği içinde olmak istediği AB, bölgenin siyasal, sosyal ve ekonomik çerçevede iyileştirilmesini 1960’lardan beri savunmuş hatta daha da ileri boyuta taşıyarak bu konularda somut çalışmalara başlamış bir kurum olarak, bölgenin demokratikleşmesi konusunda ABD ile benzer görüşleri paylaştığını ortaya koymuştur. Ancak, iki taraf arasında demokratikleşmenin gerçekleştirme yöntemi ve teröre yaklaşım konusunda farklılıklar ortaya çıkmıştır. AB, demokratikleşmenin diğer unsurlarla birlikte “özellikle ekonomik kalkınma”, ile birlikte ve bölge ülkelerini de bu süreç katarak gerçekleştirilmesi gerektiğini savunurken tehditin kaynağı ve hedefi konusunda farklı düşüncelere sahiptirler.

AB kanadında, “terörizm tehdidi Amerika’ya yönelik” görüşü hakimdir. Washington her ne kadar Büyük Ortadoğu’nun özellikle Ortadoğu bölümünden kaynaklanan anti-Amerikanizmi bir uygarlık düşmanlığı batının temsil ettiği bütün değerlere karşı açılan bir savaş olarak ortaya koymak isteseler de Avrupalılar Arapların batıdan değil Amerikalılar dan nefret ettiğinin farkındadırlar. Pakistan’da katıldığım bir konferansta bölge ülkelerinin Soğuk Savaş sonrası reaksiyonlarını gözlemledim.

Bütün ülkelerin temsilcileri Türkiye-AB işbirliğine çok sıcak bakıyorlar. Bütün ülkelerin konuşmacıları ABD'ye karşı AB'ni alternatif olarak görmektedirler. Onlara göre ABD emperyalist, AB ise daha olumlu bir süreç izlemektedir.²²⁸

Yine, AB, Arap-İsrail sorunu çözülmeden Ortadoğu'ya barış ve demokrasinin gelmeyeceği inancındadır. Irak savaşına muhalif olan Almanya'nın Başbakanı Gerhard Schröder ile ABD Başkanı Bush'un görüşmesinden çıkan sonuç da bunun bir göstergesi olmuştur. Zirveden sonra yayınlanan ortak bildiride Ortadoğu'nun özgürleşmesi, demokratikleşmesi, hukukun üstünlüğü, ekonomik fırsat ve güvenliği geliştirmesi gibi konularda görüş birliği içinde olduklarını ifade etmişlerdir. Ancak Schröder'in bildirinin hemen ardından yaptığı, "Göz ardı edilmemesi gereken şey, barış getirmek istiyorsak İsrailliler ile Filistinliler arasında uzlaşma sağlanmasının gerekli olduğu gerçeğidir" açıklaması işbirliği için Filistin-İsrail sorununun çözülmesi gerektiğini ortaya koymuştur.²²⁹ Avrupa Birliği Komisyonu Dış İlişkilerden Sorumlu Üyesi Chris Pattern, Irak'ta durumun çok ciddiyetinin bölgedeki gerginlikleri giderme çalışmalarını daha da zorlaştıracaklarını belirtirken, "Irak'taki durumun Vietnam'daki kadar zor olacağı yönünde sık sık yapılan benzetmenin yanlış olduğunu çünkü durumun çok daha ciddi olduğunu düşünüyorum" demiştir.²³⁰ Fransa'nın Dışişleri Bakanı Michel Barnier ise şiddetini artırarak süren işgal nedeniyle Irak'ı tüm dünyayı içine çeken bir "kara deliğe" benzetmiştir. Le Monde'a demecinde, Irak işgalini sert biçimde eleştiren Barnier, Irak özelinde ve Ortadoğu genelinde büyük bir yönetim boşluğu olduğuna dikkat çekmiştir. "Her cephede süren şiddet sarmalı, insanlık dışı uygulamalar ve durmayan kan bu boşluğun açık göstergeleri" diyen Barnier, ülkesinin Irak'a asker göndermeyi kesinlikle reddettiğinin altını çizmiştir.²³¹ ABD'ye ve projesine karşı çıkan AB'nin yaklaşımı 2004'te yapılan G-8 zirvesine kadar

²²⁸ Prof. Dr. Ramazan Gözen'le özel görüşme.

²²⁹ Radikal, 29 Şubat 2004.

²³⁰ Radikal, 18 Nisan 2007

²³¹ Radikal, 15 Mayıs 2004.

değişmemiştir. Bu zirvede, projeye, Filistin ve İsrail sorununun çözülmesi ve dışardan dayatma yerine karşılıklı işbirliği ile reformları gerçekleştirme maddelerini ekleyen AB, Büyük Ortadoğu Politikası'nın siyasi ayağında ABD ile birlikte hareket etmeye başlamıştır. SSCB ise GOP'la ilgili yorum yapmaktan kaçınırken tepkilerini ABD stratejilerinin siyasi ayağına karşı dolaylı eleştirilerle dile getirmiştir.

Sonuç

ABD'nin, bölgeye yönelik ilk girişimi “Bağdat Pakı” gibi demokrasi etiketli GOP da Bağdat'tan dönmüştür. ABD'nin, “Demokrasi götüreceğiz” gerekçesiyle işgal ettiğı Irak'ta, GOP'u ilan ederken demokrasiyle çelişen görüntüler vermesi projenin rafa kaldırılmasına neden olmuştur.

Kuzey Afrika'dan Ortadoğu'ya, Orta Asya'ya ve Kafkaslara kadar uzanan geniş bölgede, demokrasiyi kurmak, insan hakları ve özgürlükleri yerleştirmek, ekonomik ve sosyal gelişmeyi gerçekleştirmek, yaşam kalitesini yükseltmek” gibi evrensel değerler içeren proje öncelikli olarak ABD'nin 1948'den bugüne kadar uzanan politikaları nedeniyle samimi bulunmamıştır. İkinci olarak ABD'nin, “Demokrasi getireceğim. O yüzden buradayım. Bu da yazılı projesi” savını ileri sürerken Afganistan'da Irak'ta söylemleriyle ve projesiyle çelişen uygulamalarda bulunması BOP/GOKAP/GOP'un inandırıcılığını yitirmesine neden olmuştur. İşgaller süresince kurumsallaşmasına öncülük ettiğı uluslararası örgütlere, demokrasi, insan hakları ve özgürlük gibi evrensel değerlere zarar vermiştir. Afganistan ve Irak'ta yüz binlerce sivilin üzerine demokrasi, özgür ve insan hakları adına bombalar yağdırılmıştır. Bölgenin değerleri, gelenekleri, ahlaki anlayışına aykırı uygulamalar yapılmıştır. Erkek askerler kadınların üstünü aramış, cinsel tacizler tecavüz boyutuna ulaşmış, tutuklulara yapılan işkenceler, camilere, düğün evlerine yapılan bombalı saldırılar güvensizlik, tehdit ve terör ortamını tırmandırmıştır. Şüpheli görülen herkes Küba'daki Guantanamo kampına kapatılmış, buradaki mahkumlar insanlık dışı hakaret ve

muamelelere tabi tutulmuştur. Amerikalı güvenlik güçlerinin mahkumları soyunmaya, soğuk su ve diğer işkence yöntemleri ile konuşmaya zorladıkları, tutukluların kutsal saydıkları her şeye hakaret ettikleri ortaya çıkmıştır. ABD, benzer uygulamaları Afganistan'daki hapishanelerde de sürdürmüştür. ABD tarafından demokrasi getirme gerekçesiyle işgal edilen Irak, demokrasiye, insan haklarına aykırı uygulamaları, işkence ve kötü muameleyi tüm dünyaya yansıtan ayna olmuştur.

Üçüncü olarak ABD'nin projeyi gündeme getirdiği konjonktürde Büyük Ortadoğu coğrafyasında üsleriyle, NATO'suyla askeri ve siyasi olarak yerleşme hareketini başlatması projeye "siyasi" etiketinin yapıştirilmesine neden olmuştur. Projenin muhatabı bölge ülkeleri projeyi inandırıcı bulmadıkları gibi dikkate de almamışlardır. Bölge için gerekli, zorunlu bir proje inandırıcılığı yitirilen, ABD'nin Irak işgali sürecinde kullandığı bir serap olarak tozlu dosyalar arasındaki yerini almıştır. GOP, rafa kaldırılırken ABD'nin öncelikli hedefinin demokrasiyi gerçekleştirmek olmadığı ortaya çıkmış bu da BOP, GOP, GÖKAP kavramları üzerinde yaşanan kargaşaya son vermiş, her üç kavram da ABD'nin Büyük Ortadoğu politikalarını ifade eden etiketler olarak kalmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BÜYÜK ORTADOĞU POLİTİKASI'NIN KÜRESEL YANSIMALARI

Giriş

11 Eylül 2001 ertesinde ABD'nin Büyük Ortadoğu coğrafyası üzerinden uyguladığı stratejilerin en önemli ve uzun soluklu yansımaları küresel bazda görülmektedir. Bu çerçevede Euro-Atlantik ilişkilerde kırılmadan birleşmeye dönüşen gelişmeler yaşanmış, NATO yeni stratejilere uyarlanmıştır. Atlantik ittifakı güçlenirken bölgenin öncü güçlerinden Rusya ile Çin'in önderliğinde Avrasya Bloku yükselmeye başlamıştır. Uluslararası sistemde yeni tehdit radikal İslam olarak sunulurken, din faktörü belirleyici rol oynamaya başlamıştır. Karikatür krizi ve Papa 16 Benedictus'un açıklamalarıyla Hristiyan Batı, Müslüman Doğu arasındaki ayrım keskinleştirilmiş, din ve mezhep çatışmaları dünya gündeminin ilk sıralarında yer almaya başlamıştır. Bu bölümde Euro-Atlantik ilişkiler, NATO'nun dönüşümü, Avrasya ve Atlantik Bloklarının oluşması ve medeniyetler çatışması gibi küresel bazda yaşanan değişimler ele alınmaktadır.

4.1. Yenilenen Euro-Atlantik İttifak

ABD'nin 11 Eylül sonrasında izlediği strateji Euro-Atlantik (Transatlantik) ilişkilerde de kırılmalara varacak gerginliklere neden olmuştur. Irak'ın işgali ve ardından gündeme getirilen Büyük Orta Doğu Projesi üzerindeki tartışmalar, AB ve ABD arasında temelleri soğuk savaş dönemine kadar uzanan küresel rekabeti net olarak gözler önüne sermiştir. Tüm uluslararası aktörler gibi Avrupa ülkeleri de, küresel egemenliğe ulaşabilmek için dünyanın zenginliklerine sahip olmayı hedeflemiştir. Bu çerçevede 700 yıl önce ticaretle başlayan ilgileri daha sonra petrol (20. yüzyılın birinci

yarısı), doğalgaz (20. yüzyılın ikinci yarısı), güvenlik ve taşımacılık nedeniyle artarak devam etmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında Batı'nın lideri konumunda ABD ile AB arasında Ortadoğu üzerinde verilen mücadele Irak Savaşı sürecinde Euro-Atlantik ilişkilerde kırılmalara neden olmuştur. Kırılma Euro-Atlantik ilişkilerle sınırlı kalmamış birliğin içine kadar uzanmıştır. 11 Eylül sonrasında tüm dünya, ABD'nin teröre dayanarak yaptığı işgalleriyle birlikte "alternatif küresel güç" olarak görülen AB'nin ilki 1967 Arap-İsrail savaşında görülen ve sonraki her krizde yinelenen çıkarlara dayalı dağınıklığını ve eşgüdümsüzlüğünü de izlemiştir. ABD tarafından, "yeni, genç Avrupa" olarak adlandırılan Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti gibi üyelerle, Danimarka, İngiltere, İspanya ve İsveç gibi ülkeler ABD yanlısı tutum izlerken AB'nin motoru olarak nitelendirilen Fransa ve Almanya'nın başını çektiği grup ABD politikalarını eleştirmiştir.

4.1.1. AB-ABD ve Ortadoğu

ABD'den önce Avrupalı ülkeler 18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme döneminde Ortadoğu'da ilerlemeye başlamıştır. İngiltere ve Fransa Süveyş Kanalı'nın 1869'da açılması ile adım attıkları bölgeye I. Dünya Savaşı sonrasında yerleşmiştir. Bu tarihten sonra da Ortadoğu'da çıkarlara dayalı pazarlıklar hakim olmuştur. 1917'de İngiltere'nin Musevileri ödüllendirmek için verdiği sözler, bu sözler doğrultusunda I. Dünya Savaşı sonrasında Balfour Deklarasyonu²³² ile yaptığı çalışmalar Araplarda tepkiye neden olmuştur. I. Dünya Savaşı sonrasında düzenlemelerden memnun olmayan İtalya ve Almanya'nın desteği, İngiltere ve Fransa'nın uygulamalarıyla Arap milliyetçiliği 1918-195 arasında yükselişe geçmiştir. 1948'de İsrail devletinin kurulmasıyla Ortadoğu'da Batı'ya karşı tepki başlamıştır. Bölgeden çekilmek zorunda kalmışlardır. 1956 Süveyş

²³² İngilizlerin "Filistin'de Yahudiler için bir yurt oluşturulması"na desteklerini bildiren mektup. 1917 yılında İngiltere Dışişleri Bakanı A. J. Balfour'un İngiliz Yahudi liderlerinden L.W.Rotschild'e gönderdiği bu mektupla, Filistin'de Yahudi halkı için bir yurt kurulması öngörülmüştür.

bunalımıyla İngiltere'nin siyasal gücü azalmıştır. Fransa da 1930'ların sonunda Suriye ve Lübnan'a bağımsızlık verip çekilmeye karar vermiştir. İngiltere'den sonra ABD bölgeyle ilgilenmeye başlamıştır. ABD'nin bölgeyle ilgilenmesi Araplar tarafından ilgiyle karşılanırken İsrail'e verdiği destek hayal kırıklığına neden olmuştur. Bölgede iki savaş arasında petrole ilgili anlaşmalar yapan ABD, İngiltere'nin de desteğiyle bölgede aktif rol oynamaya başlamıştır. Avrupa'nın Ortadoğu'da etkisi biterken kendi içinde güçlenmeye başlamıştır.

Düşünsel temelleri 1200'lü yıllarda Dante'ye kadar uzanan, "Bütünleşmiş Avrupa" hedefi, düşmanlıkları giderme, Sovyetleri ve ideolojilerini durdurma çerçevesinde ABD'nin öncülüğünde 1950'de kurumsallaşma aşamasına geçmiştir.²³³ 2004'da Fransa ve Hollanda'da yaşadığı Anayasa şokundan sonra gelişmeleri zamana bırakan birlik ortak para, ortak pazar, içişleri ve adalet gibi konularda birlikte hareket etmektedir. Küresel güç olmada belirleyici faktörlerden dış politikada ortak hareket etme girişimlerinin adresi Ortadoğu olmuştur. 1967 Arap-İsrail savaşı AB'nin dış politikada ortak hareket etme yönünde ilk girişimi olmuştur. Dış politikada ortak davranma yönündemi ilk girişimlerinden bugüne bir değişiklik

²³³ 1260'lı yıllarda İtalyan düşünür-yazar Dante, "Monarşi" adlı eserinde Avrupa'nın güçlenmesinin, kurtuluşunun Roma İmparatorluğunun Kuzey Afrika'dan Ortadoğu'ya kadar yeniden kurulmasından geçtiğine dikkat çekmiştir. 1300'lerde Pierre Dubois, Türklere karşı kurumsallaşmış ve yenilenmiş haçlı seferleri düzenlenmesini savunurken Avrupa'da bir Temsilciler Konseyi ve daimi mahkeme oluşturulmasını önermiştir. 17. yüzyılda Emeric Cruce siyasal uzlaşmazlıkların çözümün bütünleşmeden geçtiğini belirtmiş ve Avrupalı ülkelerin temsilcilerinden oluşan bir Meclis kurulmasını önermiştir. Aynı dönemde Duc de Sully Avrupa'da ordusu da bulunan bir federasyon kurulmasını ve bu federasyona Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu dışında kalan Avrupalı devletlerin alınmasını önermiştir. 18. yüzyılda, Saint Pierre uluslararası senato ve ordu kurulmasını savunurken Emanuel Kant da, "Ebedi Barış" adlı eserinde dünyada barışın uluslararası bir federasyonla sağlanabileceğini belirtmiştir. 1815'te Viyana Kongresi ile barış ve istikrarı sağlamak amacıyla devletlerin çıkarlarından taviz vermelerini öngören Avrupa uyumu kurulmuştur. Avrupa entegrasyonuna yönelik düşünsel temeller Roma İmparatorluğu, Rönesans, Reform, Aydınlanma Devrimi, Avrupa Uyumu ve Sanayi Devrimi gibi tarihsel bir süreçte gelişmiştir. Demokrasi, insan hakları, liberal ekonomi, serbest ticaret gibi değerler Avrupa ile özdeşleştirilmiştir. Yüzlerce yıllık düşünsel birikim, zayıflayan Avrupa'nın eski başat gücüne kavuşmak istemesi, Amerika'nın ortak tehdide karşı mücadele etmek amacıyla AB'nin örgütlenmesini teşvik etmesi gibi nedenler, AB kurumlaşma sürecini başlatmıştır.

olmamıştır. AB, Ortadoğu'ya önem vermektedir. Bunun için özellikle 1970'lerden itibaren bölgede faaliyet göstermeye başlamıştır. Ancak karar verme (oybirliği) zorunluluğu ve Ortadoğu'daki çıkarları, verilen önem derecesinde, ortak karar alınmasını engellemektedir. İkinci olarak ABD, ede AB'nin etkin bir güç olarak bölgede varlığını hissettirmesine engel olmuştur. AB'de bu güce karşı çıkamamıştır. Çünkü Soğuk savaş döneminden en fazla etkilenen bölge Avrupa olmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan yıkılmış bir şekilde çıkan AB'nin karşısında bir kargaşa yaşamayan ABD, avantajlı duruma geçmiştir. ABD, Batı'nın lideri konumuna geçerken AB'nin geride kalmasına yol açmıştır. Bu çerçevede ekonomik ve siyasi bir güç olan AB'nin savunma ve dış politika alanlarındaki zayıflığı sürmektedir. Amerikan muhafazakar ideologlarından Robert Kagan AB-ABD bakış açılarını değerlendirirken büyük askeri güce sahip olan ABD'nin küresel olarak da güçlü olduğuna işaret etmektedir.²³⁴ AB, özellikle 1970'lerden itibaren yakından ilgilendiği Ortadoğu'da birincil belirleyici güç konumuna hem kendi yapısından kaynaklanan handikaplar hem de ABD'nin hegemonyacı tavrı nedeniyle ulaşamamıştır. Ancak ABD'de olduğu için de "alternatif güç" olarak bölgede varlığını hissettirmiştir.

4.1.2. ABD-AB Arasında Medeniyetler Savaşı

ABD ile AB arasında kökenleri Soğuk Savaş dönemine kadar uzanan, bu dönemin ardından ayrılmayla gözle görülür hale gelen gerginlikler ABD'nin Irak'ı işgali sürecinde Eura-Atlantik ilişkilerde kırılmaya kadar varmıştır. İki güç arasında, Huntington'un, "Medeniyetler Çatışması" andıran tartışmalar yaşanmıştır. Tehdit ve mücadele yöntemi konusunda farklı bakış açlarına sahip olan AB'nin öncü ülkeleri, "terörü yaratan ortamın iyileştirilmesinde ABD ile görüş birliği içinde olduklarını" belirtirken "açık ve yakın terör" yaklaşımına karşı çıkmışlardır. Almanya ve Fransa, ABD'nin Irak'a müdahalesini BM Güvenlik Konseyi'nde veto etmiştir. GOP'un yöntemine

²³⁴ Robert Kagan, Cennet ve Güç, İstanbul: Koridor Yayınları, 2005, ss. 12-17.

karşı çıkarak ABD'nin dışarıdan demokrasi dayatmasının ters etki yaratabileceğini savunmuşlardır. Demokrasinin ancak bölge ülkeleriyle diyalog içinde gerçekleşebileceğine dikkat çekerek güvenliğe değil siyasi ve ekonomik işbirliğine ağırlık verilmesini önermişlerdir. Arap-İsrail sorunu çözülmeden de Ortadoğu'ya barış ve demokrasinin gelmeyeceğini savunmuşlardır. Birlik içinde bütünlüğü sağlanamayan Fransa Devlet Başkanı Jacques Chirac Uluslararası Stratejik Çalışmalar Enstitüsü'nde dünyayı daha güvensiz bir yer haline getirmekle suçladığı ABD'ye güce değil çok sesliliğe dayalı strateji izlemesi çağrısında bulunmuştur.

Dünyayı güç mantığına göre organize etmek hâlâ mümkün. Ama deneyimlerimiz bize eninde sonunda çatışma ya da krize sürüklendiğimizi göstermiştir. Daha adil bir dünya için hiçbir devletin bağımsız davranmaması gerekir. Bu da çok kutuplu ve birbirine bağımlı bir dünya realitesini kabullenmekten geçer. Böylelikle çok sesli ve adil bir uluslararası düzene sahip olabiliriz...²³⁵

“Kimsenin şu günlerin Amerika'sıyla doğru dürüst bir arabulucu işlevi görebileceğinden emin değilim” sözleriyle ABD'ye yönelik suçlamalarını sürdüren Chirac'ın, ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in Irak savaşına karşı çıkan Avrupa ülkelerini “yaşlı”, destek veren Doğu Avrupa ülkelerini, “genç” olarak nitelendirmesine yönelik olarak verdiği, “Bu yorum, kültür eksikliğinden kaynaklanmaktadır”²³⁶ yanıtı Euro-Atlantik'teki kopukluğun, tarihten gelen farklılıkların, ortak “öteki” tehdidinin oluşturulamadığının, 11 Eylül sonrasında giderek gerginleşen ilişkilerin somut bir ifadesi olmuştur.

Robert Kagan, “Cennet ve Güç” adlı eserinde ABD ve AB arasında medeniyetler çatışmasına benzer gerginliklerin ve tartışmaların her iki gücün dünya siyasetinde farklı strateji izlemelerinden kaynaklandığına dikkat çekmektedir.

Avrupalıların ve Amerikalıların aynı dünya görüşünü paylaştıklarını ve hatta aynı dünyada yaşadıklarını düşünmekten vazgeçmemizin zamanı gelmiştir. Güçle ilgili her konuda gücün etkisi, gücün ahlakı ve gücün

²³⁵ Radikal, 20 Kasım 2004.

²³⁶ Radikal, 17 Kasım 2004.

arzulanırlığı Amerikan ve Avrupa bakış açıları son derece farklıdır. Avrupa güce arkasını dönmektedir ya da başka türlü söylemek gerekirse, gücün ötesine geçerek kanunlarla, kurallarla, ulusal sınırları aşan pazarlıklarla ve işbirliğiyle örülmüş, kendine yeten bir dünyaya adım atmaktadır. Tarih sonrası bir barış ve refah cennetine girerken, Immanuel Kant'ın "sürekli barış"ını gerçekleştirmektedir. Bu arada, Birleşik Devletler tarihte sıkışıp kalmış halde, uluslararası kanunların ve kuralların artık güvenilirmez olduğu, gerçek güvenlik, savunma ve liberal düzenin hala mülkiyete ve askeri haklara dayandığı anarşik bir Hobbesian dünyasında dolanmaktadır. Bugün önemli stratejik ve uluslararası sorunlarda Amerikalıların Mars'tan ve Avrupalıların Venüs'ten geliyor olmasının nedeni budur. Hemfikir oldukları noktalar giderek azalmaktadır ve her geçen gün birbirlerini daha az anlamaktadırlar. 11 Eylül sonrası dünya, Avrupa'nın askeri güç-sonrası, demokratikleşme ve ekonomik kalkınma ekseninde kurduğu bir medeniyet vizyonu ile, Amerika'nın askeri güç, salt güvenlik ve tek taraflı önleyici savaş ekseninde kurduğu bir dünya liderliği vizyonu arasındaki gittikçe artan bir farklılaşmayı ve kırılmayı simgeliyor. Bugün Avrupa'nın vaat ettiği liberal demokrasi temelinde işleyen bir 'cennet' ile Amerika'nın yaşama geçirmeye çalıştığı tek taraflı bir güç projesiyle karşı karşıyayız.²³⁷

NATO yetkilileri, Euro-Atlantik'in iki yakası arasında yaşanan gerginlikte tavırlarını ABD'den yana koymuşlardır. ABD Alman Marshall Fonu'nun ve Belçika'daki Transatlantik Merkezi'nin Başkanı Ronald Asmus gerginlikten AB'nin zararlı çıkacağını savunurken, bu gerginliğin sonucunda ortaya daha güçlü bir Avrupa yerine parçalanmış ve zayıflamış bir Avrupa çıkacağı uyarısını yapmıştır.²³⁸

NATO Genel Sekreteri Jaap De Hoop Scheffer Nisan 2004'te Türkiye'ye yaptığı ziyarette, İstanbul'un iki kıtayı birleştirdiği gibi NATO'nun da Kuzey Amerika ve Avrupa kıtalarını birleştirdiğine dikkat çekmiştir. Terörizmin her ülke için tehdit olduğunu belirten Scheffer AB'ne Büyük Ortadoğu projesinde işbirliği yapması çağrısında bulunmuştur.²³⁹

²³⁷ Robert, Cennet ..., ss. 11-39.

²³⁸ Asmus Ronald, "Atlantiğin iki yanı", NATO Dergisi, Yaz 2003.

²³⁹ Radikal, 3.4.2004.

4.1.3. ABD ve AB'nin Avrasya Buluşması

ABD ve Bush uygulamalarıyla tüm dünyada eleştirilirken, Ortadoğu ile ilgili sorunları diplomasi, karşılıklı diyalog içinde çözme stratejisi izleyen AB ise ,“Batı değerlerinin ve barışın savunucusu” konumunu arttırmıştır. Arap ülkeleri 1970’li yıllardaki gibi ABD’ye karşı AB’ne yaklaşmıştır. ABD ise dünyada ve Ortadoğu’da “demokrasi ve özgürlük” demek olan Batı’nın değerlerini temsil etme meşruiyetini yeniden kazanma ve dünya genelinde oluşan Amerikan aleyhtarlığını azaltma yönünde arayışlara girmiştir.

G-8 ve NATO zirvelerinde GOKAP’la Euro-Atlantik ilişkilerde ilerleme sağlayan Başkan Bush yeniden seçildikten sonra transatlantik ilişkileri güçlendirme girişimlerine başlamıştır. Başkan Bush ve ekibi seçimden sonraki ilk ziyaretini ‘Atlantik ötesi ilişkilerin’ geliştirilmesi amacıyla Avrupa’ya yapmıştır. Almanya’nın Eski Başbakanı Helmut Schmidt, Die Zeit’ta yayımlanan makalesinde ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice’ın Avrupa gezisini, “Kurt ve 7 Kuzucuk” masalına benzetmiştir. Schmidt, “Bu masalda kurt, tebeşir yutarak dostça bir ses çıkarıyor, ama hep kurt kalıyor” yorumunu getirmiştir.²⁴⁰ Başkan Bush, Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice ve Donald Rumsfeld 22 Şubat 2005’de çıktıkları Avrupa turunda, “Avrupa’ya yaşlı diyen Rumsfeld yaşlı” gibi söylemler eşliğinde Irak konusunda yaşananların unutulması gerektiğini yinelemişlerdir. “ABD AB’ni müttefik olarak görmektedir” mesajını sürekli yineleyen ABD heyeti, bundan sonra izleyecekleri stratejiyi birlikte belirlemeleri çağrısında bulunmuşlardır. Görüşmelerde, Avrupalılar birlikte hareket etmek istemezlerse, yollarına tek başına devam edeceklerine de dikkat çekmişlerdir.²⁴¹

Transatlantik ilişkilerin güçlendiği doğrultusunda izlenim yaratmanın ön plana çıktığı, Irak’ta istikrarın gerçekleştirilmesi için destek arandığı görüşmelerde ortak mesaj, “Geçmiş geçmişte bırakalım. Yolumuza yeni

²⁴⁰ Radikal, 20 Şubat 2005.

²⁴¹ Radikal, 23 Şubat .2005.

tehdit bağlamında, karşılıklı işbirliği ile devam edelim” olmuştur. Irak ve Filistin’de seçimler, İsrail’in Gazze’den geri çekilme kararı, Suriye’nin Lübnan’dan çekilmesi ve Bush’un Avrupa gezisinde verdiği yumuşak mesajlar Euro-Atlantik ilişkilerin düzelme yoluna girmesinde önemli kilometre taşları olmuştur.

ABD ile AB özellikle Almanya arasında oluşan bu yakınlaşma 2 Şubat 2006’da yapılan 42. Münih Güvenlik Konferansı’na da yansımıştır. Burada yapılan konuşmalar yeni bir Euro-Atlantik birlikteliğin oluşmakta olduğunu göstermiştir. Bu toplantılarda Irak savaşı öncesinde ve sonrasında dile getirilen siyasi ayrılıklar, NATO’nun işlevsizliği gibi konular yerini uluslararası tehditlere, Euro-Atlantik ittifaka ve NATO’nun işlevine bırakmıştır. ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, “terörü en fazla teşvik eden ülke” olarak nitelendirdiği İran’ın ciddiye alınması gerektiğini söylerken, tüm dünyanın nükleer İran’ı engellemek için birlikte çalışmak zorunda olduğunu savunmuştur. Rumsfeld’in görüşlerini yineleyen Almanya Başbakanı Angela Merkel, kırmızı çizgileri aşmakla suçladığı İran’ı Almanya’da Nazilerin yükselişiyle karşılaştırırken, “NATO’nun AB ve ABD açısından ortak yeni tehditlerin tartışıldığı, siyasi ve askeri kararların koordine edildiği bir platform haline getirilmesi” gerektiğini savunmuştur.²⁴² Ortadoğu’da İngiltere ve ABD’den farklı politika izleyen Almanya özellikle Merkel’le ABD’nin politikalarına yaklaşmıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyesi olmayan Merkel liderliğindeki Almanya yeniden üstlendiği, “stratejik ortak” kimliğiyle ABD’ye aktif destek verirken Fransa, Rusya ve Çin gibi bölgesel güçlerin politikalarında da yönlendirici, aracı olmaya başlamıştır. Rusya’dan, “ret” yanıtını alan Merkel Fransa’yı İran konusunda ABD’ye yaklaştırmakta başarılı olmuştur. Medeniyetler çatışması ve terörle mücadele konularında ABD ile farklı düşünmediğini seçim kampanyasında dile getiren Merkel, karikatür krizinde olduğu gibi Doğu-Batı çatışmasının teşvik edilmesinde önemli aktör rolünü üstlenmiştir.

²⁴² <http://securityconference.de>

ABD ve Almanya hattı arasında sıcak gelişmeler yaşanırken Fransa'da yeni stratejilere uygun politika izlemeye başlamıştır. Fransa-ABD ilişkilerinin yakınlaştığı ortamda Fransız Savunma Bakanı Münih toplantısında AB ile ABD arasında bir an evvel yeni bir stratejik ortaklık oluşturulması gerektiğini söylemiştir. ABD ile benzer söylemleri kullanmaya başlayan Chirac terörizme karşı “misilleme” tehdidinde bulunmuştur. 1967 yılından beri Araplardan yana tavır koyan bu nedenle de İsrail'in tepkisini çeken Fransa Suriye ve İran konularında ABD ile aynı tavrı sergilemiştir. İran dosyasının BM Güvenlik Konseyi'ne sevkini kararlaştıran ABD bu yönde başlattığı diplomatik savaşta en büyük desteği Fransa'dan görmüştür.²⁴³ Önce Almanya sonra Fransa'yla tazelenen Euro-Atlantik ittifakı, Filistin konusunda da benzer strateji izlemiştir. Filistin'de iktidara gelen Hamas hükümetinin İsrail'i tanımayı reddetmesi ve şiddeti kınamaktan vazgeçmemesi nedeniyle ABD ve AB ortak kararla Filistin'e yardımı kesme kararı almışlardır. Daha sonra Filistin toplumunun kaosa sürüklenmemesi için AB'nin hazırladığı, 'sağlık sektörü ve bu sektörde çalışanların ücretlerinin ödenmesi, akaryakıt desteği, Filistin toplumunun yoksul kesimine maddi destek verilmesi' gibi başlıkları içeren paket üzerinde Ortadoğu Dörtlüsü (AB, ABD, Rusya ve BM) anlaşmışlardır.²⁴⁴

Euro-Atlantik ilişkilerin düzelme yoluna girmesinde Almanya iç politikasında yaşanan değişikliklerin önemli etkisi olmuştur. Soğuk savaş sonrasında stratejik ortak seviyesinde ilerleyen ABD-Almanya ilişkileri Sosyal Demokrat Schröder'in gelişiyle değişmişti. Schröder'in önderliğindeki Almanya, 11 Eylül saldırıları sonrasında Bush'un, “Ya bizimlesiniz ya değilsiniz” açıklamasıyla ikiye böldüğü dünyanın karşı kutbunda yer almıştır. Almanya'yı arkasına alan Fransa da ABD'ye açıktan meydan okumuştur. Ancak Almanya'nın ABD'nin Irak'taki girişimine resmen karşı tutum alırken diğer yandan Alman gizli servis (Federal İstihbarat Servisi) elemanlarının ABD ve CIA yetkililerine istihbarat sağladıkları, haydut devlet olarak

²⁴³ Radikal, 17 Şubat 2006.

²⁴⁴ Hürriyet, 18 Haziran 2006.

nitelendirilen Suriye'nin başkenti Şam'da ve Guantanamo üssündeki bazı sorgulara katıldıkları da ortaya çıkmıştır. 2005 Ekim ayında Almanya'da yapılan seçimler hem Almanya-ABD, hem Fransa-Almanya hem de Rusya-Almanya ilişkileri açısından yeni bir dönüm noktası olmuştur. Hristiyan Demokrat Birliği'nin lideri Doğu Alman kökenli Angela Merkel, iktidara geldikten sonra 'Anayasanın reddi' kriziyle şok yaşayan AB'nin motoru olarak nitelendirilen Berlin-Paris hattını zayıflatmış, AB kararlarının bu iki hat arasında olmayacağını, terörle ve haydut devletlerle mücadelede ABD'nin yanında yer alacağını, Schröder'in Rusya ile kurduğu sıcak ilişkilerin aynı çizgide devam etmeyeceğinin işaretlerini vermiştir. 11 Eylül'le kırılma noktasına gelen Euro-Atlantik işbirliği yeniden eski çizgisine dönmeye başlamıştır. Huntington'un 1999 yılında, "ABD'nin en önemli panzehiri, Avrupa ile sağlıklı işbirliği kurmaktır" yönündeki görüşleri, Irak işgali sonrası gerçeğe dönüşmüştür.

Sonuç olarak, Irak'ın işgali ABD ile AB arasındaki güç mücadelesine dayanan gerginliği kopma noktasına getirmiştir. ABD'nin İngiltere'yle birlikte gerçekleştirdiği Irak işgalinde Almanya ve Fransa, devre dışı kalmıştır. Savaş süresince ve sonrasında ABD'den gelen, "Bizimle birlikte hareket eden kazanır. Diğerleri kaybeder" mesajları sonucunda devre dışı kalmasını kayıp olarak nitelendiren Almanya ve Fransa bölgenin ekonomik olarak yeniden yapılanması sürecinde ABD ile mücadele etmek yerine işbirliği içinde olmayı tercih etmiştir. Tüm küresel ve bölgesel güçler gibi enerji kaynakları ile enerji dağıtım koridorları ile ticaret yolları üzerinde tam ve kesin denetimini hedefleyen AB de, ABD'nin uluslararası sistemi kendi çıkarları doğrultusunda yeniden biçimlendirme, giderek genişlettiği Ortadoğu sınırlarında denetimi elinde tutma girişimlerine fazla direnememiştir. ABD'nin girişimlerini, "çıkar farklılıkları, bireysel çıkışlar, ortak karar alamama gibi nedenlerle de" engelleme gücü olmayan bu güçler dünyanın bir numaralı askeri gücüne direnmektense pastadan pay kapma yolunu tercih etmişlerdir. Batı değerleri adı altında homojenleştirilen Atlantik'in iki yakası birlikte hareket etmeye başlamıştır. Soğuk Savaş dönemindeki gibi Doğu-Batı Bloku

kutuplaştırılması gerçekleştirilmiş, komünizm tehdidi yerine Radikal İslam eksenli terör tehdidi konulmuş, batı dünyasının güvenlik aygıtı NATO yeni coğrafyalara, yeni tehditlere, ötekileştirmeye karşı işlevselleştirilmiştir. ABD, uluslararası sistemin yeniden yapılanması ve reformlardaki öncü konumunu korumuştur.

4.2. Küreselleşen Enerji Gücü NATO

ABD, BOP hedefi doğrultusunda Euro-Atlantik ittifakı tazelerken NATO da küresel askeri ve siyasi örgüt konumuna yükselmiştir. Sovyetlerin ve Varşova Paktı'nın dağılmasından sonra, NATO aşamalı olarak genişletilmiş ve Büyük Ortadoğu stratejisine uygun olarak konuşlandırılması gerçekleştirilmiştir. Soğuk Savaş döneminde çevreleme stratejisine dayanarak Avrupa'da başlattığı yürüyüşünü, Yeni Dünya Düzeni'nde stratejik enerji koridorlarının geçtiği Balkanlarda sürdüren NATO'nun uzun soluklu yürüyüşü bugün tüm Avrasya'nın kritik noktalarını kapsamaktadır.

Soğuk Savaş döneminde Komünizm tehlikesine karşı güvenliği sağlama gerekçesiyle oluşturulan askeri örgütün işlevi her dönemde tartışılırken NATO istikrarlı bir şekilde BOP zinciri doğrultusunda ilerleyişini sürdürmüştür.

NATO'nun ilk Genel Sekreteri İngiliz Lord Ismay, örgütün işlevini, "Rusları dışarıda, Amerikalıları içerde ve Almanları aşağıda tutmak için" olarak açıklamıştı. NATO'nun varlığı, misyonu ve işlevselliği komünizm tehdidinin ortadan kalkmasından sonra sorgulanırken Yeni Dünya Düzeni rüzgarları arasında yaşanan Bosna ve Kosova krizleri NATO'nun aradığı misyonu bulmasına yardımcı olmuştur. NATO, insan hakları, demokrasi, barış, insani müdahale gibi gerekçelerle işlevsel bir örgüt haline getirilmiştir. Başta BM olmak üzere uluslararası antlaşmalarda "insani gerekçelerle de olsa kuvvet kullanımının" yasak olmasına rağmen, NATO'yla Yugoslavya'da askeri güç kullanılmıştır. Hem egemen bir devlet bünyesinde bulunduğu için

hem de NATO üyesi olmadığından meşru müdafaa hakkı kapsamına girmeyen, örgüt sınırları dışındaki Kosova'ya yaptığı müdahaleyle, NATO yeni misyonunda hukuku değil Yeni Dünya Düzenini esas aldığını göstermiştir. Henry Kissinger, ABD'nin dünyadaki her yanlış askeri güç uygulayarak düzeltecek konumda olmadığına altını çizirken, insani gerekçenin de çok inandırıcı olmadığını ifade etmekte ve Amerika ile NATO'yu jandarmalıkla suçlamaktadır.

Açıkçası, Avrupa'yla birlikte veya tek başına, Birleşik Devletler, NATO liderlerinin Kosova'nın sert sonuçlarını savunduğu gibi, dünyadaki her yanlış askeri güç uygulayarak düzeltecek konumda değildir. Ayrıca NATO koalisyonu liderleri uygulamada yüce bildirilerini biraz evrensel bir tavırla sergilemişlerdir. Yeni bir etnik dış politika oluşturulması sırasında Rusya Çeçenistan'a yapısal olarak Kosova'daki Sırp eylemlerine benzer kısıtlama uyguladığında, aylar boyu utanç verici bir sessizliğe gömülmüşlerdir. Hem Kosova'da, hem de Çeçenistan'da, büyük bir ülke, insanlara karşı askeri baskı kullanarak farklı bir etnik kompozisyonun ve dini inancın bulunduğu bir yerde kendi konumunu sağlamlaştırmaya çalışıyordu. Sierra Leone'deki yaygın cinayetler ve tüyler ürpertici zulüm karşısında, Kosova operasyonuna katılanlar askeri olarak olaya dahil olmayı reddettiklerini ilan ettiler. (Kosova'yla karşılaştırıldığında küçük bir kuvvetle bile hızla sona erdirilebilecek bir kıyım). Yine kayıpların boyutunun aşmasına karşın, Sudan için veya Kafkasya'da da müdahale edilmemiştir. Amerika'nın ahlaki ilkeyle günlük dış politika arasındaki farkı anlaması gereklidir. Ahlaki ilkeler evrenseldir değişmez. Bugün Amerika ve NATO Balkanlar'ın baş jandarmaları olarak ortaya çıkmaktadır.²⁴⁵

Joseph Nye ise NATO'nun halen Rusya'nın etkili bir tehdit unsuru olmasını engelleyen bir sigorta poliçesi olduğunu savunmaktadır. Nye, NATO'nun ayrıca Almanları daha geniş bir savunma bölgesi içinde tuttuğuna ve AB'nin ABD ile kurumsal bağlarını gerçekleştirdiğini belirtirken, "Avrupa Acil Müdahale Gücü'nün o mütevazî kapasitesiyle bu tehditlere cevap vermesi imkansızdır" demektedir.²⁴⁶

²⁴⁵ Kissinger, Amerika ..., ss. 234-235.

²⁴⁶ Joseph, Amerikan..., ss. 40-41.

4.2.1. Temel Görev: Enerjinin Güvenliği

Kissinger'in yanı sıra Rusya ve Çin de NATO'yu "jandarma"lıkla suçlarken, NATO'nun işlevine ilişkin çok önemli sayılabilecek bir görüş NATO'nun Avrupa'daki Kuvvetleri Komutanı Orgeneral James Jones'dan gelmiştir. Mart 2005'de Harp Akademileri Komutanlığı'nda yapılan mezuniyet töreninde bir subayın 2020'lerde NATO'nun nasıl görüldüğünü sorması üzerine verdiği Jones'un verdiği yanıt, "O tarihlerde de enerjinin güvenliğinin bugünkü gibi önemini koruyacağını düşünüyorum. NATO, o zaman da enerji havzalarının ve ulaşımının güvenliğinde varlığını gösterecektir" olmuştur.²⁴⁷

BOP doğrultusunda ilerleyişini sürdüren NATO'nun, Bosna ve Kosova krizlerinde vicdani gerekçelerle uygulamaya başladığı alan dışı müdahale kavramına Nisan 1999'da Washington'da yapılan tarihi 50. yıldönümü toplantısında resmiyet kazandırılmıştır. Böylelikle alan dışı müdahalelerinin önü açılmıştır.

Washington'daki zirvenin arifesinde Londra'daki Uluslararası Strateji Merkezi'nin hazırladığı rapora göre, "Transatlantik çatlağa sebebiyet aday konuların başında bu yeni alan dışı kavramının tanımlanması olacaktı. Büyük ihtimalle ittifak faaliyetlerine coğrafi sınırlama getirilmeyecek fakat herhangi bir spesifik ilgi alanı da öngörülmecekti. İngiltere'nin de desteğini arkasına alan Amerika, alan dışı sayılan bölgelerde barışı koruma ve hatta barış yapma misyonlarının yanı sıra NATO'ya terörizmle ve kitle imha silahlarıyla mücadelede roller yüklemesi için bastırıyor. Kuşkusuz, tartışmalı olan bu roller ittifak yapılarının ve kuvvetlerinin de uyarlanmasını gerektiriyor. Rapora göre, bazı Batı Avrupa ülkeleri, bu değişikliklerin sonucunda NATO'nun ABD'nin Orta Doğu Politikalarının bir aracı haline gelmesinden çekiniyor. Oysa bu bölgedeki Amerikan ve Avrupa politikaları farklı ve bazen çatışma halinde.²⁴⁸

NATO'nun alan dışına çıkması yönündeki tartışmalar doğrultusunda, Alman Der Spiegel dergisinin 26 Temmuz 1999 tarihli sayısında, "Balkanlar savaşı eğer vicdani gerekçelere dayandırılıyorsa, ABD ve Avrupa ülkeleri bu prensibi her yerde uygulamak zorunda değil mi? sorgulamasına dönemin

²⁴⁷ Murat Yetkin, İlişki İbresi, Radikal, 31 Mart 2005.

²⁴⁸ Milliyet, 3 Mart 1999.

ABD Dışışleri Bakanı Madeleine Albright, “Durumdan duruma karar vermemiz gerekir” derken şu görüşleri dile getirmiştir:

“Balkanlar'daki uygulamaları bir kopye gibi dünyanın başka bölgelerine aktaramayız. Bu bir kere pratikte işlemez. Ayrıca kararlarımızda, söz konusu bölgenin stratejik olarak ne kadar önemli olduğunu da gözler önünde bulundurmamız gerekiyor. NATO, yeni bir küresel örgüt olarak her yere müdahale etmeyi denemiyor. Bu noktada durumdan duruma karar vermek gerekir.”

Albright'ın öngörüsü doğru çıkmış ve NATO durumdan duruma müdahale etme örneğini 11 Eylül sonrasında Afganistan ve Irak'la yinelemiştir. NATO, Orta Asya enerji kaynaklarının Hint Okyanusu'na aktaran stratejik konumda, Rusya ve Çin'in yanı sıra Hindistan ile İran'ı da kontrol edebilecek Afganistan'a yerleşirken, Irak güvenlik güçlerini de eğitmeyi üstlenmiştir. NATO, sınır tanımaz bir kurum haline gelirken NATO Genel Sekreter Yardımcısı John Colston, bu durumu, “NATO'nun eşsiz bir operasyonel kabiliyeti var. Örgüt, tehdit nereden geliyorsa oraya müdahale etmesi gerekir” sözleriyle savunmaktadır.²⁴⁹ NATO'ya yeni misyonlar biçilirken, Soğuk Savaş sonrasında NATO ile başlatılan çevreleme zinciri de Doğu Avrupa'dan başlayarak giderek genişletilmiştir. 12 Mart 1999'da Amerika'nın Missouri eyaletinde çevreleme politikasının mimarı Başkan Truman'ın adını taşıyan kütüphane salonunda Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin, Mayıs 2004'de de Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya'nın ittifaka resmi üyelikleri gerçekleştirilmiştir. Hırvatistan, Makedonya ve Arnavutluk'un yanısıra kadife, renkli devrimlerin gerçekleştirildiği Ukrayna ve Gürcistan da üyelik kapısında bekleyenler arasında yer almaktadır. Resmi üyeliklerle çevreleme zincirini giderek genişleten NATO, iletişim grubuna aldığı potansiyel üye ülkelerle de küresel etkinliğini arttırmaktadır. 1994 yılında Akdeniz ülkeleri (Tunus, Fas, Cezayir, Mısır, Moritanya, Ürdün, İsrail) ile savunma ve güvenliğe dayalı olarak başlatılan diyalogun sınırlarını İstanbul İşbirliği Girişimi ile (Suudi

²⁴⁹ Anadolu Ajansı, 24.3. 2006.
http://www.anadoluajansi.com.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=129&Itemid=90

Arabistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Umman ve Kuveyt) Körfez ülkelerine kadar genişletmiştir. Özellikle 1991’de Irak’a karşı kısa cezalandırma misyonundan sonra, Basra Körfezi’ndeki özel güvenlik düzenlemeleri, ekonomik olarak yaşamsal olan bu bölgeyi bir Amerikan askeri koruma bölgesi haline getirmiştir. Eski Sovyet bölgesine bile, Barış İçin Ortaklık gibi NATO’yla daha yakın işbirliğini amaçlayan ve Amerika’nın kefil olduğu çeşitli düzenlemelerle sızılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri tarafından başlatılan NATO’nun genişletilmesi çabası duraksar ve tökezlerse bir bütün olarak Avrasya için kapsamlı bir ABD politikası mümkün olamaz.²⁵⁰ ABD’nin uygulamaya koyduğu stratejilerle, NATO’ya yüklenen yeni misyonlar ve örgütün doğuya doğru genişlemesi birlikte gerçekleşmektedir. NATO’nun genişlemesi, bu genişleme sürecinde NATO’ya her giren ve girecek olan üyenin ABD’nin yanında yer alması, ABD’nin küresel egemenliğine katkıda bulunmaktadır. ABD’nin gücü hem NATO hem AB genişledikçe artmaktadır. AB genişledikçe, karar alma konusunda yaşanan sıkıntı büyümekte ve AB’nin gücü azalmaktadır. Genişleyen NATO, ABD’nin politikalarını hem meşrulaştırıcı hem de maliyetini azaltıcı işlev de görmektedir. Bu çerçevede, Avrupa’daki ve Uzakdoğu’daki birliklerinin bir kısmını Doğu Avrupa, Kafkasya, Orta Doğu ve Orta Asya’ya kaydırma çalışmaları başlatan ABD, terörle mücadele gerekçesiyle Karadeniz’e de yönelmeye başlamıştır. ABD’nin, NATO’nun ilerleyişine paralel politikaları, Orgeneral James Jones’ın dile getirdiği enerji güvenliğinin boyutlarını ve ciddiyetini ortaya koymaktadır. NATO’nun çevreleme zincirini Avrupa’dan, Balkanlara, Ortadoğu’ya, Karadeniz’e, Kafkaslara ve Orta Asya’ya kadar genişletmesiyle Büyük Ortadoğu coğrafyasında yer alan enerji kaynakları, kaynakların dağıtım hatları ile dünya pazarları ve küresel güç adaylarıyla bölgesel güçler kontrol altına alınmış olacaktır.

²⁵⁰ Brzezinski, Büyük ..., ss. 29-74.

4.2.2. 11 Eylül sonrası NATO

11 Eylül 2001 tarihi Brzezinski'nin tavsiyeleri doğrultusunda Avrasya coğrafyası boyunca ilerleyişini sürdüren NATO için de yeni bir dönüm noktası olmuştur. ABD yönetiminin ilk günden ilan ettiği, "ABD'ye ilan edilmiş bir savaş" iddiasını ve devamında Afganistan merkezli El Kaide Örgütü'nü suçlamasını NATO da onaylamıştır. NATO olaydan bir gün sonra aldığı bu kararlar, tarihinde ilk kez ittifak üyelerine müsterek meşru müdafaa hakkı veren 5. maddeyi harekete geçirmiştir. Böylece kısa bir süre sonra gerçekleşen Afganistan işgali NATO müdahalesine dönüşmüştür. Bu kararıyla Balkanlarda başlattığı uluslararası hukuku ihlal etme anlayışını Afganistan'da da sürdürmüştür. Bir devletin, başka bir devletin toprak bütünlüğü ya da siyasi bağımsızlığını hedef alan silahlı saldırısı söz konusu değilken, 11 Eylül saldırılarının El-Kaide tarafından gerçekleştirildiği kanıtlanmadan ve meşru müdafaa hakkı şartları oluşmamışken, (saldırının başlamış ve devam etmekte oluşu dolayısıyla başka bir seçeneğin imkansız olması) NATO, harekete geçirmiştir.

Irak'a müdahalenin yarattığı kırılmanın ardından, Euro-Atlantik ilişkiler tazelenmiş, NATO'nun görevleri ve görev alanları belirlenerek, BOP'un uygulanması görevi NATO'ya verilmiştir. 19 Ekim 2003'de Prag'da gerçekleştirilen, "NATO ve Büyük Ortadoğu" başlıklı konferansta "Yeni NATO ve Büyük Ortadoğu" başlığı altında bir konuşma yapan NATO Konseyi Daimi Üyesi R. Nicholas, Soğuk Savaş döneminde Batı Avrupa'yı korumak amacıyla Batı Avrupa'da devasa bir kıta ordusu oluşturduklarını belirterek Avrupa ve ABD'nin halen NATO güvencesi olduklarına işaret etmiştir. Yeni konjonktürde Batı veya Orta Avrupa'da oturarak bu güvenliği sağlayamayacaklarının altını çizen R. Nicholas, hem kavramsal hem de askeri güç olarak doğuya ve güneye konuşlanmak zorunda olduklarını vurgulayarak, "NATO'nun geleceğinin doğuda ve güneyde olduğuna

inaniyoruz. Bu da Büyük Ortadoğu'dur..." demiştir.²⁵¹ NATO genel sekreterlerine, Orta ve Doğu Avrupa konusunda özel danışmanlık yapan Chris Donnelly, NATO'nun Büyük Ortadoğu'da izlemesi gereken stratejisini ise şu sözlerle açıklamaktadır: "Bundan 10 yıl önce, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin istikrara kavuşması ve bir dönüşüm sürecine girmeleri NATO'nun öncelikli konuları arasında yer alırken, bugün 'Büyük Ortadoğu' üzerinden geçen veya oradan kaynaklanan problemler daha ön plana çıkmıştır. Eğer NATO, üyelerinin güvenlik endişelerine cevap verebilecek konumda olmak istiyorsa, önümüzdeki aylarda ve yıllarda odak noktasını Orta ve Doğu Avrupa'dan bu bölgeye yönlendirmelidir."²⁵²

4.2.3. GOP'la Gelen Meşruiyet

28-29 Haziran 2004 tarihinde gerçekleştirilen NATO İstanbul Zirvesi ise GOP'a uygun söylemlerin dile getirildiği, kararların alındığı bir platforma dönüşmüştür. Başkan Bush, arkasında Ortaköy Camii, Boğaz Köprüsü ve Avrupa'dan Anadolu'ya uzanan İstanbul'un iki yakasının yer aldığı fonun önünde büyük bölümünü Genişletilmiş Ortadoğu'ya ayırdığı konuşmasında, "Özgürlüğün insanlığın geleceği olduğuna inanıyorum. Geniş Ortadoğu'da demokrasiyi yerleştirmek gibi tarihi başarı, herkesin paylaşacağı bir zafer olacaktır" sözleriyle işbirliği çağrısı yaparken dönemin ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, "NATO'yu bir değerler sistemi, özgürlük ve demokrasiyi temsilcisi" olarak tanımlamıştır. Uluslararası sisteme göre uyarlanan NATO'nun İstanbul Zirvesi'nde 26 üye ülkenin devlet ve hükümet başkanları, yayınladıkları sonuç bildirisinde, "terörizm", "kitle imha silahları" ve "kitle imha silahlarının fırlatılma sistemlerinin yayılması"nı yeni tehdit olarak kabul ettiklerini ne kadar uzun sürerse sürsün teröre karşı savaşı sürdüreceklerini ilan etmişlerdir.²⁵³ Yayımlanan bildirgede, Bu savaşın teröristleri koruyan

²⁵¹ <http://nato.usmission.gov/ambassador/2003/s031019a.htm>

²⁵² <http://www.nato.int/docu/review/2004/issue1/english/art3.html>

²⁵³ http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/anadoluyahaberler-bulteni/2004/haziran/ah_28_06-04.htm

lkeleri kapsayacağına da dikkat çekilmiştir. Terörle mücadele hedefini herhangi bir coğrafya ile sınırlamayan NATO bu bağlamda, Konsey kararı şartıyla, “NATO’nun askeri güçlerinin de bu mücadeleye dahil edilmesi” ve “ye ülkelerin terörizmle uluslararası mücadeleye göre eğitilmesi” kararını da almınıştır.

Zirvede ABD’nin BOP açısından en önemli kazanımı ise, ittifakın ilişkide olduğu coğrafyanın sınırlarının genişletilmesi olmuştur. “İstanbul İşbirliği Girişimi” ile NATO, “Büyük Ortadoğu” coğrafyası içindeki Arap ülkelerine, ‘terör ve kitlesel imha silahlarıyla mücadele, sınır güvenliği, sivil savunma, doğal felaketler, NATO manevralarına katılım, (savunma alanında) eğitim, askeri reform ve sivil-asker ilişkilerinde danışmanlık’ gibi alanlarda işbirliği davetinde bulunmuştur. Böylece 1994 yılında Akdeniz lkeleri (Tunus, Fas, Cezayir, Mısır, Moritanya, Ürdün, İsrail) ile savunma ve güvenliğe dayalı olarak başlatılan diyalğun sınırları (Suudi Arabistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Umman ve Kuveyt) Körfez ülkelerine kadar genişletilmiştir. Afganistan’da bulunan NATO Uluslararası Güvenlik Destek Gücü (International Security Assistance Force ISAF)’ın sayısının arttırılarak Kabil dışında diğer Afgan şehirlerinde de görev alması kabul edilmiş, görev alanı genişletilmiştir. NATO, Irak’taki güvenlik güçlerinin eğitiminin sorumluluğunu üstlenmiştir. ABD’nin istediği, “doğrudan bir NATO gücünün Irak’ta görevlendirilmesi” Almanya ve Fransa’nın itirazlarıyla karşılık görmemiştir. Ancak Washington, kurumsal olarak NATO’yu Irak’la ilişkilendirerek sınırlı da olsa istediğini elde etmiştir. İstanbul Zirvesi alan dışı güvenliğin bu kez Irak ve Büyük Ortadoğu’ya da yayılarak tam anlamıyla kurumsallaştığını en açık şekilde ortaya koymuştur.

ABD’nin çabalarına rağmen zirvenin resmi sonuç belgesinde, Büyük Ortadoğu Projesi’ne NATO’nun katkılarını sağlamaya yönelik net bir ifade yer almamıştır ancak alınan kararlarla NATO GOP’a uyarlanmıştır. NATO, yeni görev tanımları bu görevlere bağlı tanınan yetkiler ve kapsadığı coğrafya bağlamında küresel bir örgüt haline gelmiştir. NATO, artık nereden ve nasıl

geleceği belli olmayan “terör’e karşı mücadelesini sınırsız coğrafyalarda sürdüren, NATO içinde ve yakın çevresindeki olası savaşları önlemek amacıyla barış için askeri müdahalede bulunan, barış gücü askerleri yollayabilen bir örgüt haline gelmiştir. Bunun yanısıra Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini demokratikleştirme ve onları Batı dünyasına entegre etme, uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümünü sağlamak; kitle imha silahlarının yayılmasını engelleme görevlerini de üstlenmiştir.

Böylece NATO varoluş nedenini, “terörle mücadele, uluslararası barış ve güvenlik, özgürlük ve demokrasi” söylemlerine dayandırırken BM, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi (AK) gibi bölgesel örgütlerin alanlarına müdahale ederek küresel güç haline gelmektedir. Çünkü, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak konusunda nihai bağlayıcı örgüt BM’dir. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin demokratikleşmesi, insan hakları standartlarının yükseltilmesi ve bu ülkelerin serbest piyasa ekonomisine geçişlerinin sağlanması Avrupa Birliği’nin ve Avrupa Konseyi’nin faaliyet alanına girmektedir. 1990’lı yılların başında da Avrupa ve Kuzey Avrasya’da uyuşmazlıkların çözümü ve çatışmaların önlenmesi konusunda da yetki, Rusya’nın ve diğer eski Sovyet Cumhuriyetlerinin de dahil olduğu AGİT’e yetki verilmiştir.

Brzezinski’nin, “Avrasya hakim olan dünyaya hakim olur” sözü doğrultusunda ABD ve AB’den oluşan Euro-Atlantik ittifak aralarında uzlaşmaya varmışlar ve ekonomik, siyasal ve askeri egemenlik mücadelesini NATO üzerinden sürdürmeye başlamışlardır. Soğuk Savaş döneminde ABD’de doğan, Avrupa’dan yola çıkan NATO’nun, Yeni Dünya Düzeni’nde Balkanlara uzanması ve 11 Eylül sonrasında da Ortadoğu ve Avrasya’yı kapsamaması her iki blokun stratejik zincirlerini de oluşturmuştur. Ortadoğu’yu ve Avrasya’yı kapsayan Büyük Ortadoğu coğrafyasının, bu stratejik zincirin halkalarıyla sarılmasıyla hem enerji kaynakları hem Çin ve Rusya kontrol altına alınmakta hem de Avrasya ittifakı engellenmektedir. Terör, kitle imha silahları gerekçesiyle askeri operasyonlara giren, Nükleer başlıklara sahip

İsrail'i, yine aynı İsrail'in zaman zaman Filistin ve Lübnan halkına yönelik uyguladığı devlet terörünü görmezden gelen NATO'nun bugün geldiği noktayı NATO Genel Sekreteri Jaap de Hoop Scheffer, şu sözlerle dile getirmektedir.

Eski nostalgik NATO öldü, yeni NATO misyonunda Avrupa sınırlarının ötesine bakmak zorunda. NATO sorunları kaynağında çözmeli. Gerekli müdahale erken yapılmazsa sorunlar kapımızı çalacaktır. NATO Avrupa dışı görevlerde rol alacak, Afganistan'daki varlığı güçlendirecek, Akdeniz'de terörle mücadele edecek, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da etkin rol oynayacak. Avrupa ve Orta Asya'da görev yapan ittifak, şimdi Ortadoğu ve Akdeniz'e bir köprü uzatıyor. Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da varlığımızı göstermemiz gerekiyor. Bu bölgenin desteğimize ihtiyacı var. Hiçbir gelişme NATO'nun yeni misyonunu bu bölgeden daha fazla etkilemeyecek. Daha hızlı hareket eden, daha güçlü ve çevik kuvvetlere ihtiyacımız var. NATO'nun, siyasi hedeflerini gerçekleştirmesine olanak sağlayacak askeri donanımına sahip olması gerekmektedir. NATO geleceği şekillendirecek en güçlü kaynak olmaya devam edecektir.²⁵⁴

4.3. Atlantik'e Karşı Avrasya Bloku

ABD'nin terör, medeniyetler çatışması rüzgarları altında AB'ni, NATO'yu peşine takarak sürdürdüğü "enerji" merkezli "Büyük Ortadoğu Politikası"ndan en çok etkilenen ülkelerden birisi de Avrasya'nın öncü güçlerinden kuşatılan Rusya Federasyonu (RF) olmuştur. Afganistan'la, Avrasya'nın öncü güçlerini kontrol edebilecek bir noktaya yerleşen ABD, renkli devrimler, değişen rejimlerle Rusya'nın zengin enerji kaynaklarına sahip, stratejik önemdeki yakın çevresine kadar ulaşmıştır.

ABD'nin, 'Büyük Ortadoğu Projesi' adı altında dünyayı yeniden biçimlendirme girişimleri yakın çevresine kadar ulaşan SB'nin mirasçısı Rusya da bölgesinde esen renkli devrimler rüzgarından sonra harekete geçmiştir. Avrasyacı kanattan Vladimir Putin'in öncülüğündeki Rusya yeni dış politika konseptinde önceliği, 'güç, prestij, gurur' demek olan hayati önemdeki yakın çevresine vermiştir. Konjonktürü dikkate alarak realist, sakin ama derinden bir politika izleyen eski KGB ajanı Putin, ikili ve bölgesel ilişkilerini güçlü tutarak gelişmelere dahil olmaya başlamıştır. Arka

²⁵⁴ Milliyet-Hürriyet-Cumhuriyet- Radikal, 28-29 Haziran 2004.

bahçesinde ABD'nin etkisini kırmaya başladıktan sonra da “sahip olduğu en önemli silah olan enerji”yi özellikle de “doğal gazı” dış politikasının merkezine almıştır. Böylece Rusya hem yakın çevresinde kontrolü ele almaya hem de dünya politikasında önemli bir aktör olmaya başlamıştır. Renkli devrimlerden korkan Özbekistan'ın yüzünü ABD'den Rusya'ya çevirmesinde, doğalgaz krizinin ardından Ukrayna'da yapılan seçimlerde, Hamas ve İran krizlerinde varlığını gözle görülür bir şekilde hissettirmiştir. Enerji merkezli soğuk savaş rüzgarlarının giderek şiddetini arttırması üzerine doğal gaz kartını açan Rusya, 'Avrasya'nın süper enerji gücü' olarak ABD'nin karşısında yer almaya başlamıştır.

4.3.1. Renkli devrimler değişen rejimler

Saldırılarından sorumlu tuttuğu El Kaide'yi gerekçe göstererek Afganistan'a düzenlediği operasyonun ardından, “terörle mücadele” gerekçesiyle Orta Asya, Kafkaslar ve Karadeniz'de siyasi ve askeri olarak etkin olmaya başlamıştır. Gürcistan'da Gül Devrimi'ni, Ukrayna'da Turuncu Devrimi'ni ve Kırgızistan'daki Lale Devrimi'ni desteklemiş eski Sovyetler Birliği'nden (SB) ayrılarak bağımsızlığını kazanan ya da SB'nin uyduları olarak nitelenen bu devletlerin NATO'ya ve AB'ne üye olmalarının yolunu açmıştır. 2002'de açıkladığı Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde, 'Karadeniz ve Hazar bölgeleri sadece sahip oldukları petrol rezervleriyle değil, Hindistan, Pakistan ve Güney Doğu Asya pazarlarına açılmak için de önemlidir' tespiti yapan ABD Karadeniz'e kıyısı olan Ukrayna'daki kadife devrimin ardından Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerden Bulgaristan ve Romanya'da üsler kurmuştur.²⁵⁵ Bu üslerle hem Balkanlar, hem Kafkaslar hem de Baltıklara müdahale imkanı kazanmıştır. Yeni stratejisi ve söylemlerine uygun olarak bölgesel örgütlerin yeniden yapılanmasını da sağlamıştır. 1997 yılında Bağımsız Devletler Topluluğu'na (BDT) dolayısıyla Rusya'ya karşıt ülkelerin bir araya gelmesiyle oluşan GUAM'ı 11 Eylül sonrası stratejilerine ve

²⁵⁵ <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html>

söylemlerine göre yenilemiştir. ABD'nin öncülüğünde Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova'nın katılımıyla kurulan (Özbekistan daha sonra bu örgüte katılmış ancak renkli devrim girişiminden sonra çekilmiştir) ve ismini kurucu ülkelerin baş harflerinden alan, rakibi olarak kurulduğu BDT gibi çok da varlık gösteremeyen GUAM örgütü 26 Mayıs 2006'da yeni konjonktüre uyarlanmıştır. "Bölgesel İşbirliği Örgütü" olarak sunulan yeni yapılanma için 22-23 Mayıs 2006 tarihlerinde Kiev'de yapılan zirveye, kurucu üyeler olarak Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Gürcistan Cumhurbaşkanı Mihail Saakaşvili, Moldova Devlet Başkanı Vladimir Voronin ve Ukrayna Devlet Başkanı Viktor Yuşçenko'nun yanı sıra Litvanya Devlet Başkanı Valdas Adamkus, Bulgaristan Cumhurbaşkanı Yardımcısı Angel Marini, ABD, Romanya ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) temsilcileri katılmıştır. Adını, "Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma teşkilatı (GUAM)" olarak düzenleyen örgütün temeli yine Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova tarafından atılmıştır.

4.3.2. Rusya ve Yükselen Avrasyacılar

ABD'nin soğuk savaş sonrasında başlattığı enerji kaynaklarına hakim olma stratejisi doğrultusunda başlattığı yürüyüş yakın çevresine ulaşan Rusya'da hem kökenleri 19 yüzyıla "Ülkenin geleceği Avrasya'dadır" görüşünü savunan Slavofillere kadar giden Avrasyacılar hem de yakın çevrenin yanı sıra uluslararası sistemde etkin olma stratejisi ön plana çıkmıştır.

Soğuk Savaş sonrasında, dış politika ibresini tamamen Batı'ya çeviren ancak bu dönüşten bir sonuç alamayan Rusya'nın, Soğuk Savaşın sona ermesinde etkili olan Mihail Gorbaçov döneminde başlayan, "Batı dünyasıyla bütünleşme stratejisi" Boris Yeltsin döneminde milliyetçi dalgaların yükseldiği döneme kadar sürmüştü. Ekonomik ve siyasi krizler, batıdan beklediğini bulamama gibi nedenlerle devlet sembolündeki, "biri Batı'ya diğeri de Doğu'ya bakan çift başlı kartal" gibi Rusya da hem Batı'ya

hem de Doğu'ya yönelik bir strateji izlemeye başlamıştır. Nitekim bu kırılma dönemin Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in ağzından ilan edilmiştir. ABD'nin, 11 Eylül öncesinde, uluslararası sistemi dönüştürme stratejisinde önemli rol oynayan Eski Yugoslavya topraklarında savaş başladıktan sonra Yeltsin, "Rus diplomasisi, eski Rus ambleminin ruhuna uygun davranmalıdır. Bu amblemde iki başlı bir kartal, hem batıya, hem doğuya bakmaktadır" açıklamasını yapmıştır.²⁵⁶ Nitekim Avrasyacıların güçlendiği, 3 Nisan 1993 yılında Yakın Çevre Doktrini'nin kabul edildiği dönemde Yeltsin'in danışmanlarından Andranik Migranian, Monroe Doktrini'ne atıfta bulunarak, Rusya'nın kendi bölgesinde yabancı ülkelerin nüfuz arayışlarına sessiz kalamayacağını, Rusya dışında ne ABD'nin ne NATO'nun ne de diğer uluslararası güçlerin eski Sovyet bölgesinin kaderini belirlemede bir etken olamayacağını vurgulamıştır. Rusya Dışişleri Bakanı Andrei Kozirev Karabağ Ermenileri ile Azeriler arasında yaşanan kriz nedeniyle 24 Kasım 1993'de yaptığı açıklamada dağılan Sovyetler Birliği topraklarının, "Rusya'nın stratejik çıkar alanını" oluşturduğunu belirterek bu bölgelerin güvenliğinin BM ve AGİK (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) gibi uluslararası kuruluşlara bırakılmasının hata olduğunu söylemiştir. Kozirev ülkesinin Karabağ, Abhazya ve Tacikistan gibi sıcak çatışma bölgelerinde barış gücü rolünü üstlenmeye hazır olduğunu vurgulamıştır.²⁵⁷ Kasım 1995'te, Savunma Bakanı Pavel Graçev, "NATO'nun doğuya genişlemesine karşı Rusya'nın Doğu'da yeni müttefikler arayacağını" ilan etmiştir.

Avrasyacılar tarih, halk, kültür, coğrafya, karşılıklı bağımlılık ve işbirliğini zorunlu kılan ekonomik yapılanmaya dayanarak, yakın çevre üzerinde nüfuzlarını sürdürmeleri gerektiğini savunmaktadırlar. Rusya'nın dünya politikasından izole olmaması, büyük bir güç olabilmesi için yakın çevresindeki siyasi, ekonomik ve askeri nüfuzunu sürdürmesini, hem gücünü, hem prestijini hem de ulusal kimliğini güçlendiren doğal alanlarına

²⁵⁶ <http://www.nartajans.net/nuke/modules.php?name=News&file=article&sid=1888>

²⁵⁷ <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1993/kasim1993.htm>

yönelerek Orta Asya ve Kafkasya gibi boş alanlarda ABD'nin egemenliğine karşı çıkması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

Dış İlişkiler Komitesi Eski Başkanı Yergeny Ambartsumov da, "Rus Monroe Doktrini" düşüncesini geliştirerek uluslararası alanda yakın çevre politikalarını meşrulaştırmaya çalışmıştır. Ambartsumov bu doktrinle bir yanda RF'nun eski Sovyet cumhuriyetleri ile ilişkilerinde içişlerine karışmama, ulusal egemenliğe saygı gösterilmesi, var olan sınırların korunması gibi evrensel ilkelere uyulması gerektiği belirtilmekte, öte yandan bölgede RF'nun özel hak ve sorumluluklarının olduğunu vurgulamaktadır.²⁵⁸ Batı'dan beklediği desteği göremeyen Rusya'da 1992 yılından itibaren Avrasyacılar giderek güçlenmiş ve Vladimir Putin yönetiminin iktidara gelmesiyle Atlantisçilerin (Batıcıların) yönetimdeki etkisi giderek azalmıştır. Mihail Gorbaçov hükümetinde danışman ve hükümet sözcüsü görevlerinde bulunan, Dünya Siyasi Forumu Bilimsel Komitesi Başkanı Andrei Grachev. International Herald Tribune Gazetesi'nde yer alan makalesinde soğuk savaşın bitimi öncesinde yüzünü batıya dönen Rusya'da Avrasyacıların giderek güçlenmesinden Batı'yı suçlamaktadır.

Gorbaçov'un, Batı uygarlığıyla birleşmeyi hedefleyen, "Ortak Avrupa Evi" projesinin öngördüğü demokratikleşme ve liberalleşmeyle Rusya Batı'ya açılmış ve Soğuk Savaş sona ermiştir. Aralık 1989'da Malta'da bir araya geldiği Başkan George H.W. Bush'a da Doğu ile Batı, ABD ile SB arasındaki çatışmanın sona erdiğine inandığını söylemiştir. Avrupa'da bulunan ABD askeri gücüne de global dengenin sağlanması pozitif baktığını bildirmiştir. Gorbaçov, Malta'da Soğuk Savaş sonrası yeni dünya değerlerini görüşürken, Bush'un, "Kazanan batı değerleri" demesi üzerine tartışmaya girdiklerini anlattı. Bush'un, 'Kazanan batı değerleri' hakim olmalı demesi üzerine Gorbaçov da demokrasiye, hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına saygı duyduğunu ve bunların batının değil evrensel değerler olduğu yönünde tartıştı. Belki de bu yüzden kritik 1991 yazında Londra'da katıldığı yedili gruptan reformlarına destek için istediği Marshall Planı gibi bir yardımı talebi reddedilince çok üzüldü. Gorbaçov sonra danışmanına acı içinde şunu diyecekti, "Körfez Savaşı için gerekli 100 milyon dolar sorun olmadı. Savaş değil de yeni stratejik ortağın desteklenmesi sorun oluyor." Rusya'nın iç siyasetinde Batı yanlıları politikanın dışına itilirken, Batı karşıtı ve milliyetçi kesimlerin güçlenmesinin nedenlerini anlamalıyız. Bunu kısmen Rusya'nın seçtiği yol olarak açıklayabiliriz. Başka bir

²⁵⁸ Zeynep Dağı, Rusya'nın Dönüşümü, İstanbul, Boyut Yayınları, 2000, ss. 166.

açıklama ise, batının politikasının, batılı devletlerin özellikle de ABD'nin Soğuk Savaş sonrası tutumudur. Batı ülkeleri kendilerini tek taraflı olarak galip ilan ederek, 'Elbe'de yeni bir buluşma hayal eden' bir topluma, bozguna uğrattıkları düşman' muamelesi yaptı.²⁵⁹

1992 yılından itibaren güçlenmeye başlayan Avrasyacıların savundukları görüşler 10 Ocak 2000 tarihinde, "Ulusal Güvenlik Doktrini", 21 Nisan 2000 tarihinde de, "Yeni Askeri Doktrin"le somutlaşmıştır. Bu belgelerde, SB'nin dağılmasından sonra kurulan BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu) sınırları içindeki Rus nüfuz alanının korunması, yabancı devletlerin nüfuz edinme çabalarının önlenmesi, yabancı askeri birlik ve üslere izin verilmemesi, RF'nun bölgenin güvenliği ile istikrarından sorumlu olduğu, BDT üyeleri ile ekonomi, askeri ve siyasi alanda işbirliğinin genişletilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

2000 tarihli yeni dış politika kavramında ise daha da ileri gidilerek küresel sorumluluğa atıfta bulunulmuştur. ABD'nin tek kutuplu dünyada tek küresel güç olmasının Rusya'nın çıkarlarına aykırı olduğu oysa Avrasya'da yer alan konumuyla Rusya'nın siyaseti belirleyebilecek güce sahip olduğuna dikkat çekilmiştir. Rusya'nın avantajlı konumunun, "bölgesel ve küresel güvenliği sağlama sorumluluğu" getirdiği de ayrıca belirtilmiştir. "Böylece Rusya "bölgenin jandarması" rolünü oynamaya devam edeceğini, bölgesel gelişmelerde aktif rol alacağını ve dolayısıyla da yakın çevrenin Rus nüfuz alanı olduğunu ilan etmektedir."²⁶⁰ Sonuç olarak soğuk savaş döneminin süper gücü SB'nin devamı Rusya Federasyonu, gelişmelerin de etkisiyle batı ile ilişkilerini bozmadan yakın çevresinde bölgesel güç olmayı, kırılan gururunu bölgedeki etkinliğiyle onarmayı ve bölgede edindiği güçle de yeniden küresel bir güç olmayı hedeflemiştir.

Bölgesellikten yeniden küresel aktörlüğe sıçramasının dönüm noktası, Boris Yeltsin'in sürpriz bir şekilde istifası olmuştur. 1999 yılı Aralık ayında, yılbaşına saatler kala istifa eden Yeltsin yerine Başbakan Vladimir Putin'i

²⁵⁹ <http://www.iht.com/articles/2006/06/16/opinion/edgrachev.php>

²⁶⁰ Zeynep ... Rusya ... ss. 190.

tayin etmiştir. Rus dış politikasını Batı ile Avrasyacılık arasında bir eksene oturtmaya çalışan, ekonomi doktoru Putin, 26 Mart 2000 tarihinde yüzde 52 halk desteğiyle göreve gelmesinin ardından önce ülkesinin kötü durumda olan ekonomisini düzeltmiş ve siyasi istikrarı sağlamıştır. Bunun için de enerji üzerinde tekelleşmiş oligarkları dağıtmış, enerji ve enerjiyle bağlantılı diğer şirketleri devlet kontrolüne almıştır. 11 Eylül sonrasında ise dış politikaya ağırlık vermiştir. Yeni koşullara göre belirlediği dış politika konseptinin merkezine önce, “etkin bölgesel güç” olma hedefini koymuştur. Bu çerçevede terörizmle savaşta ABD’nin yanında yer almış, Rusya’nın Batı ile Avrasyacılık arasında yer alan dış politika ibresi batıyla bütünleşmeye ve ABD ile müttefikliğe dönmüştür.

11 Eylül’ün ardından muhtemelen Çeçenistan sorununu da düşünerek terörle mücadeleye tam destek veren Rusya, ABD’nin Atlantik zincirini yakın çevresine kadar uzatması, Karadeniz’e konuşlanması ve Batı’nın Çeçenistan’a yönelik seslerini giderek yükseltmeleri gibi nedenlerle verdiği desteği sorgulamaya başlamıştır. 2004 yılında yüzde 71.7 halk desteği ile ikinci kez devlet başkanı seçildikten sonra merkezîyetçiliği daha da sağlamlaştıran Putin, ekonomideki iyileşmeyi petrol fiyatlarındaki artışlar nedeniyle daha da üst seviyeye taşımıştır. ABD’nin Orta Asya’dan sonra Kafkaslar’da Gürcistan ve Azerbaycan’da giderek askeri ve siyasi olarak güçlenmesi ve Karadeniz’e kadar uzanması sonucunda önce gelişmelere sessiz kalan, sıkıntısını dolaylı olarak dile getiren Rusya ABD ile rekabete başlamıştır. Sessizliğini bozan Rusya ABD’yi yakın çevresi konusunda uyarmaya başlamıştır. Rusya Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Aleksander Yakovenko Gürcistan topraklarında radarlarıyla keşif uçaklarıyla NATO’nun konuşlanmasının ulusal çıkarlarına aykırı olduğunu belirterek böyle bir uygulamanın Moskova’yı koruyucu tedbirler almaya zorlayacağına dikkat çekmiştir.²⁶¹ Putin, 22 Aralık 2005’te Rusya Güvenlik Konseyi’nde yaptığı

²⁶¹ <http://www.globalsecurity.org/intell/library/news/2003/intell-030711-rfel-160810.htm>

konuşmada Rusya'nın dünya siyasetinde aktif ve en üst düzeyde rol alması gerektiğinin altını çizmiştir.

4.3.3. Kadife Devrimlerin Rusya'ya Yansıması

Putin'in, Rusya'nın dünya siyasetinde aktif ve en üst düzeyde rol alması gerektiğini açıklamasının ardından Rusya'nın aktif bir aktör olarak dünya sahnesinde yer almasının dönüm noktasını, 'Gürcistan'dan, Ukrayna ve Kırgızistan'a kadar estirilen renkli devrimler rüzgarı' olmuştur. Renkli devrimlerden korkan bölge liderleri yeniden Rusya'nın yakın çevresinde toplanmaya başlamış ve başlatılan rüzgar Özbekistan, Azerbaycan, Kazakistan ve Belarus'da (Beyaz Rusya) durdurulmuştur. 13 Mayıs 2005'de yaşanan Andican olayları sonrasında stratejik işbirliğine girdiği ABD ile ilişkilerini kesen Özbek yönetimi, "yaşananlardan terörist bir grubu sorumlu tutarak kendisine destek veren' Rusya ve Çin'e yüzünü çevirmiştir. 11 Eylül sonrasında ABD'ye Afganistan operasyonlarında kullanılmak üzere askeri üs sağlayan Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov, ABD'den Hanabat bulunan Amerikan askeri üssünü kapatmasını istemiştir. Hürriyet, 31 Temmuz 2005 ABD üslerine, 'hayır' diyen Kerimov, topraklarını Rus askeri üslerine açmıştır. Amerikan destekli, Gürcistan Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova'dan oluşan Rusya karşıtı ülkelerin İttifakı GUUAM'dan ayrılarak Rusya'nın başı çektiği Avrasya Ekonomik Birliği'ne katılmıştır. St. Petersburg'da Avrasya Ekonomik Birliği'ne katılım protokolü imzalama töreninde ise bunun gerekçesini, "Avrasya Ekonomik Birliği, eski SSCB coğrafyasında gelişme imkanı çok yüksek bir örgüt olacak ve belki de bu alanın başlıca örgütü olacaktır" olarak açıklamıştır. Özbekistan-ABD gerilimini yakın çevresinde güçlenmenin bir aracı olarak kullanan Putin ise bu katılımı, 'Çok önemli' olarak nitelemiştir. Bunun ardından Rus Doğalgaz Şirketi Gazprom, Özbekistan Hükümeti ve Özbekistan'ın Uzbek Neftgaz şirketiyle doğalgaz üretimi ve sondajı konusunda iki anlaşma imzalamıştır. Bu

anlaşmalarla Gazprom, Özbekistan'dan yaptığı doğalgaz ithalatını üç kat arttırmıştır.²⁶² İki ülke arasında stratejik işbirliğinin yanı sıra ekonomiden, eğitime ve kültüre kadar çeşitli anlaşmalar imzalanmıştır. Özbekistan'la ABD'nin bölgede Rus etkinliğine karşı elde ettiği üstünlüğe ilk darbeyi vurulmuş ve bunun devamı da gelmiştir.

Kırgızistan'da "renkli devrim"le işbaşına gelen hükümet, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün 5 Temmuz 2005'de Kazakistan'da yapılan, Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'ın yanı sıra İran, Hindistan ve Pakistan'ın da gözlemci olarak katıldığı toplantısında ABD'ye yaptığı, "üslerini boşalt" çağrısına destek vermiştir. Liderler tarafından dile getirilen bu çağrı zirvenin sonuç bildirgesinde de, "Afganistan'daki terörle mücadele kampanyasında aktif askeri operasyonlar tamamlanırken, Şangay İşbirliği Örgütü, üyesi olan ülkelerdeki geçici altyapının kullanımının ve askeri varlığın sona ermesi için tarih belirlenmesini talep eder" ifadesiyle somutlaşmıştır. Bildirgede, 'terör, ayrılıkçılık ve radikal hareketlerle ortak mücadele sözü veren' bir madde de yer almıştır. Özbekistan'daki başarısız renkli devrim girişimiyle birlikte askeri üssünü de kaybeden ABD için Kırgızistan Manas üssü önemini daha da arttırmış ve ABD Kırgızistan ile, 'askeri üs' pazarlığına girişmiştir. 5 Temmuz ŞİÖ ultimatومunun ardından üç ay önce Kırgızistan'da yapılan gösteriler sonucunda Cumhurbaşkanı Askar Akayev'in ülkeden kaçması sonrasında yönetimi üstlenen Kurmanbek Bakiyev 11 Temmuz'da Cumhurbaşkanı seçilmiştir. ABD'ye ŞİÖ'de verilen, "üsleri boşalt" ultimatومunun ardından Kırgızistan, ABD ile üslerle ilgili yaptığı pazarlığın ardından üslerini 150 milyon dolara kiralamıştır.²⁶³

Rusya, Karadeniz aracılığıyla sıcak denizlere inmesinde, Avrupa'ya açılmasında, enerji nakillerini gerçekleştirmede çok önemli bir jeopolitik konumu olan Ukrayna'da yapılan turuncu devrimin rövanşını ise doğal gaz

²⁶² <http://www.uzbekistanerk.org/modules.php?name=News&file=article&sid=1804>

²⁶³ http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/07/050726_rumsfeld_base.shtml.
<http://www.voanews.com/turkish/2006-07-14-voa17.cfm>

vanalarını kapatarak ve devamında Turuncu devrimden 15 ay sonra Mart 2006'da yapılan seçimlerde, Rusya yanlısı muhalefet lideri Viktor Yanukoviç'in birinci seçilmesiyle almıştır. Yolsuzluklar ve ekonomik kriz gibi nedenlerle de ABD yanlısı Viktor Yuşçenko hezimete uğramış ancak üçüncü olabilmektedir.

İbresini AB ve NATO'ya çeviren Gürcistan da, Ukrayna ile yaşanan doğal gaz krizi, petrol nakil hatlarına yapılan saldırılar ve Güney Osetya'nın tek taraflı bağımsızlığını ilan ederek Kuzey Osetya ile birleşmek için hazırlıklara başlamasıyla Rusya'yı dikkate alan mesajlar vermeye başlamıştır. Rusya'nın askeri olarak çekildiği, ABD'nin Karadeniz, Kafkaslar ve İran'a yönelik üssü konumuna gelen Gürcistan'ın Devlet Başkanı Mikhail Saakashvili, ABD Başkanı Dick Cheney'in katıldığı ve Putin öncülüğündeki Rusya'ya suçlamalar gönderdiği zirvede, "Rus liderler emperyal nostalji peşinde koşuyorlar. Ekonomimiz ve egemenliğimizin altını oyuyorlar" sözlerinden iki ay sonra çark etmiştir.²⁶⁴ Saakashvili, Bush ve Rice'den, 'NATO'ya üyelik sözü' aldıktan sonra Amerikan Enterprise Enstitute'de yaptığı konuşmasında ABD ile yakınlaştılar da Rusya'dan vazgeçmeyeceklerini belirtmiştir. Saakashvili, Putin'in eski Sovyetler Birliği'nin Gürcistan'a kötü muamele yaptığını kabul etmesinin Rusya-Gürcistan ilişkilerini iyileştireceğini de belirtmiştir.²⁶⁵ ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice'ın sözleriyle renkli devrim sırası geldiği anlaşılan Belarus'ta ise demokrasi şalı altında renkli devrim rüzgarları estirme girişimi etkili olamamıştır. Kırgızistan'da Aksar Akayev'in devrilmesini bütün bölgeyi etkileyebilecek bir gelişme olarak nitelendiren ve kendisini devirmeye çalıştığından şüphelendiği grup ya da ülkelere yanıtının sert olacağına işaret eden Belarus Cumhurbaşkanı Aleksander Lukaşenko'un sözlerine karşı Rice halka ayaklanma çağrısı yapmıştır. Komşu Litvanya'da NATO Dışişleri Bakanları gayri resmi toplantısında yaptığı konuşmada, 'Avrupa'daki son diktatörlük' olarak nitelediği Belarus muhalefetiyle bir araya gelen Rice,

²⁶⁴ Radikal, 5 Mayıs 2006.

²⁶⁵ <http://www.haberrus.com/?pid=3424&Keyword=AMERİKA>

ülkesi tarafından desteklenen demokrasi yanlısı grupların Belarus'ta bir devrim gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceği sorusuna "Halkın despotizmin boyunduruğunu kırması fena olmaz" şeklinde yanıtlamıştır. Rice'ın açıklamalarına tepki gösteren Belarus Dışişleri Bakanı Sergey Martinov ise ülkesinin geleceğini, Rice'ın değil halkın belirleyeceğini söylemiştir.²⁶⁶ Devlet Başkanı Aleksandır Lukaşenko 19 Mart 2006'daki seçimleri üçüncü kez kazanmasını Rusya tebrikle karşılarken ABD ve AB meşru görmediği seçim sonuçlarını tanımadığını ilan ederek tekrar seçim yapılması çağrısında bulunmuştur. Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un ülkede gerginliği körüklemekle suçladığı AGİT de, 'seçimlerin adil ve özgür yapılmadığı' hükmüne vararak bu çağrıya destek vermiştir. Aleksandr Lukaşenko ise gelen tepkileri ve eleştirileri, "Devrim tezgahınız Belarus'ta tutmadı" diye yanıtlamıştır. ABD bu gelişmelerin ardından, 'devlet başkanlığı seçimindeki hile ve insan hakları ihlalleri'ni gerekçe göstererek Lukaşenko ve diğer yetkililerin ABD'deki mal varlıklarının dondurulmasını ve Amerikalıların bu kişilerle iş yapmasını yasaklamıştır. Küba'ya ziyareti sırasında yakıt ikmali yapmak isteyen Belarus Başbakanını taşıyan uçağa izin vermemiştir. Belarus da misilleme olarak hava sahasını ABD ve Kanada uçaklarına kapatmış, Bush ve Rice'ın bu ülkedeki banka hesapları ve diğer mal varlıklarını dondurmıştır.²⁶⁷ Rusya'yla birleşme yanlısı Belarus ABD'ye en sert çıkışları yapan bölge ülkesi olmuştur.

Ermenistan ise Rusya'yla sürdürdüğü stratejik işbirliğinde ısrarlı olduğunu, 'NATO ve AB'ne girmeyi düşünmediklerini, ülkenin güvenliği konusunda BDT içindeki Kolektif Güvenlik Örgütü ile Rusya' ile yaptıkları askeri ve teknik işbirliğinin yardımcı olacağını' açıklayarak yinelemiştir. Cumhurbaşkanı Robert Koçaryan, 22 Nisan 2006'da 'Golos Armeni' (Ermenistan'ın Sesi) Gazetesi'ne yaptığı açıklamada ülkesinin Avrupa-Atlantik'e , "dengeli ve gerçekçi" yaklaştığını ifade ederek "Ermenistan

²⁶⁶ http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/04/050421_rice_belarus.shtml

²⁶⁷ Radikal, 26 Haziran 2006.

http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2006/03/060321_belarus_protest.shtml

NATO'ya katılmayacak” demiştir. Koçaryan, ülkesinin dış politika yönünün değişmediğini belirterek, İkili Ortaklık Eylem Planı (IPAP) çerçevesinde güvenlik alanında NATO ile yaptığı işbirliğinin ordudaki reform çalışmaları ve barışçı operasyonlara katılım için yeterli bulunduğunu da kaydetmiştir.

ABD, ‘Büyük Ortadoğu coğrafyası üzerinde sürdürülen satranç oyununda Özbekistan hamlesiyle Rusya ve Çin karşısında mevzi kaybetme, bölgeden dışlanma tehlikesiyle yüz yüze gelmiştir. ŞİÖ üyesi olan Kırgızistan’la bölgede kaybetmeye başladığı inisiyatifi dengeleme fırsatı yakalamıştır. Ancak Rusya da yakın çevresinde onsuz veya ona rağmen politikalar üretmenin zorluğunu ortaya koymuştur.

4.3.4. Avrasya ittifakları ve ŞİÖ

ABD’nin enerji merkezli Büyük Ortadoğu Politikası bölgede yeni jeostratejik ortaklıkları, ittifakları da beraberinde getirmiştir. Bölgede enerji ateşi üzerinde estirilen küresel egemenlik rüzgarları varolan ittifakların dağılmasına ya da güçlenmesine, yeni ittifakların oluşmasına yol açmıştır.

4.3.4.1. İşlevini Yitiren BDT

Doğu Bloku’nun dağılmasının ardından Rusya’nın yakın çevresindeki hegemonyasını sürdürmek amacıyla kurulmasına öncülük ettiği Bağımsız Devletler Topluluğu fiilen işlevini yitirmiştir. 8 Aralık 1991’de Eski Sovyet Cumhuriyetlerinden Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya’nın katılımıyla kurulan örgüte sonradan Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan’ın katılımıyla topluluk üye sayısı 12’ye yükselmişti. Letonya, Litvanya ve Estonya ittifaka katılmamıştır. Böylece eski 15 Cumhuriyetten oluşan SSCB’nin yerine 12 bağımsız devletten oluşan yeni bir uluslararası kuruluş ortaya çıkmıştır. Rusya ile doğal gaz krizine giren Ukrayna arasında, “Kırım”, Rusya ile Gürcistan arasında, “Abhazya ve Güney Osetya”, Ermenistan’la Azerbaycan

arasında, “Dağlık Karabağ”, Moldova ve Rusya arasında, “Trans-Dnyester” sorunları yaşanmaktadır. BDT çatısı altında verilen ilk fire Türkmenistan olmuştur. Türkmenistan, “tarafsızlık politikası”nı gerekçe göstererek 25 Ağustos 2005’de topluluktan ayrılmıştır. Fiilen topluluktan ve Rusya’dan kopan, BDT zirvelerine katılmayan, Rus askeri üslerini ülkesinden çıkaran Gürcistan’ın en yetkili ağızlarından bu yönde sesler gelmektedir.²⁶⁸ 31 Mayıs 2006 tarihinde Bakü’de BDT üyesi ülkelerin Savunma Bakanları Konseyi 50. zirvesi birliğin dağınık halinin göstergesi olmuştur. Zirveye, GUAM çerçevesinde yaşanan gelişmeler, genel olarak Batı-Rusya rekabeti, Rusya ile bazı eski Sovyet cumhuriyetleri arasındaki gerginlikler yansımıştır. Rusya ile ilişkileri giderek gerginleşen Gürcistan ve Moldova, tarafsızlığını ilan eden Türmenistan ve güvenlik garantisi verilmemesini gerekçe gösteren Ermenistan toplantıya katılmamıştır. Toplantıdan bir gün önce açıklama yapan Ukrayna Dışişleri Bakanlığı sözcüsü, Ukrayna’nın da aslında Gürcistan gibi düşündüğünü ve Euro-Atlantik coğrafya ile ilişkilere daha fazla önem verdiğini, bu nedenle de toplantıya katılacak olurlarsa, sadece gözlem yapacaklarını ve hiçbir belgeyi imzalamayacaklarını açıklamıştır. Rusya Devlet Başkanı Putin’in, “güçlendirilmemesi halinde topluluğun dağılacağı ve buna izin verilmemesi” yönündeki uyarıları işe yaramamıştır.²⁶⁹ Kurulduğu günden itibaren ne gerçek anlamda birlik olabilen ne de dağlan BDT resmi olmasa da fiilen işlevini yitirmiştir.

4.3.4.2. Rusya’nın Yeni İttifak Girişimleri

BDT işlevini yitirirken Rusya enerji işbirliğine dayalı yeni arayışlara yönelmiştir. Rusya, 10 Ekim 2000’de kendisine yakın olan topluluk üyelerinden Belarus, Tacikistan, Ermenistan, Kazakistan ve Kırgızistan’la, BDT dışında, “Avrasya Ekonomik Topluluğu” çatısı altında (Ermenistan gözlemci durumunda) yeni bir ittifak oluşturmuştur. Renkli devrim girişiminin

²⁶⁸ http://www.bkd.org.tr/haber_aktuel_ac.asp?id=843/
http://www.bkd.org.tr/haber_aktuel_ac.asp?id=981/ Radikal, 2 Mayıs 2006.

²⁶⁹ <http://www.voanews.com/turkish/archive/2004-07/a-2004-07-19-8-1.cfm>

ardından Özbekistan'ın da katıldığı bu ittifaka Mayıs 2002 tarihinde Moldova ve Ukrayna, Nisan 2003'te ise Ermenistan gözlemci olarak katılmıştır. Üyelerinin ekonomik konularda birlikte hareket etmesini öngören örgüt, "Ortak Enerji Piyasası" kurmayı hedeflemektedir. Avrasya Ekonomik Topluluğu ile ekonomik ve enerji işbirliğinin temelini atan Rusya güvenlik alanında da adımlar atmıştır. 1992 yılında Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'dan (Moldova, Türkmenistan ve Ukrayna antlaşmadan çekildi) oluşan BDT'nin yan kuruluşu Kolektif Güvenlik Örgütü'nü yenilemiştir. Ekim 2002'de yenilenen Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nde, Rusya'nın yanı sıra Ermenistan, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan yer almaktadır. Özbekistan'ın da katılması beklenen örgüt ŞİÖ üyesi Çin'le de işbirliği yapmaktadır.²⁷⁰ AET'nun ardından 19 Eylül 2003 tarihinde Rusya, Beyaz Rusya, Kazakistan ve Ukrayna arasında Ortak Ekonomik Bölge kurulmasına yönelik antlaşma imzalanmıştır.²⁷¹ Söz konusu antlaşma üye ülkeler arasında serbest ticaret bölgeleri kurulmasını, mal ve hizmet ticaretinde sınırlamaların kaldırılarak, ortak gümrük ve ticaret politikaları uygulanmasını hedeflemektedir.

4.3.4.3. Güçlendirilen ŞİÖ

ABD'nin Kafkasya, Orta Asya ve Karadeniz'de etkinliğini arttırması, NATO'nun ve AB'nin doğuya doğru genişlemesi, renkli devrimlerin harekete geçmesi, Euro-Atlantik ittifakı tazeleyen AB'nin bölgede etkinliğini arttırmaya başlaması, BDT'nin ikiye bölünmesi Rusya'nın yanı sıra giderek büyüyen Çin'i de tedbirler almaya yöneltmiştir. İki bölgesel gücün yaptıkları ittifak Şanghay İşbirliği Örgütü'ne de (ŞİÖ) yansımıştır.²⁷²

²⁷⁰ <http://tr.chinabroadcast.cn/1/2005/06/30/1@38541.htm>

²⁷¹ http://www.turkey.mid.ru/text_t13.html

²⁷² Konuyla ilgili olarak bakınız. İdris Bal, Avrasya'da Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Yükselişi: Yeni Büyük Oyunda Etkili Bir Araç mı?, Türk ..., ss. 633-671.

Soğuk Savaş döneminin iki hegemon gücünün küresel egemenlik mücadelesinin ürünü olan ŞİÖ, ABD'nin Orta Asya ve Kafkaslara doğru ilerleyişini sürdürdüğü, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün kurulduğu bir konjonktürde atılmıştır. 14-15 Haziran 1996'da kurulan örgütün baş mimarları Soğuk Savaş döneminin düşmanları Rusya ve Çin'dir. Bu ikiliye Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın katılmasıyla Şanghay Beşlisi kurulmuştur. 2001'de Özbekistan'ın katılmasıyla Şanghay Beşlisi, "Şanghay İşbirliği Örgütü"ne dönüştürülmüştür. ABD, terörle mücadele gerekçesiyle ilerleyişini sürdürürken ŞİÖ'nün zirvelerinde de, "terörizm, dini radikalizm, bölgesel güvenlik" konuları ele alınmaya başlanmış bu çerçevede, "Bölgesel Anti Terör Merkezi" oluşturulmuştur. Teröre verdiği öncelikle ABD'ye, "Ben terörle mücadelemi veriyorum. Benim alanıma bu gerekçeyle girme" mesajı veren ŞİÖ'nü, 11 Eylül sonrası yaşanan gelişmeler olumsuz etkilemiştir.

Afganistan operasyonuna destek veren Rusya'nın, Irak'a müdahale konusunda BM Güvenlik Konseyi'nde ABD'yi veto ettiği, uluslararası hukuku, BM'yi hiçe sayarak egemen ülkelere askeri operasyonlar düzenlediği bir konjonktürde ABD'nin Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan'a askeri üsleriyle yerleşmesi ŞİÖ'nün felsefesini ve yapısını da tartışmaya açarken Rusya ve Çin'i harekete geçirmiştir. Çin ve Rusya bölgede güç kazanmış, Orta Asya ülkeleri bu iki ülke etrafında toplanmaya başlamıştır. Kırgızistan ve Özbekistan'da meydana gelen ayaklanmalar iki ülkeyi yakınlaştırırken ŞİÖ'nü de güçlendirmiştir. Bölgenin renkli devrimlerle sarsıldığını gören Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan Avrasya bloğuna dönmüş ve 11 Eylül'ün iktidarlarına aleyhinde estirdiği rüzgarlara karşı ŞİÖ çatısı altına girmişlerdir. Bölge ülkelerinin Rusya ve Çin etrafında toplanmalarının önemli dönüm noktası, Özbekistan'daki Andican olayları olmuştur. ABD üslerini topraklarından çıkaran Özbekistan'a hem Rusya hem de Çin, "ekonomik, siyasi ve askeri yardım eli"ni uzatmıştır. Bunun ardından örgüt Hindistan,

Pakistan ve İran'a gözlemci statüsü vermiş²⁷³ ve ABD'ye karşı blok olarak muhalefet etmeye başlamıştır. Üye ülkelerin toprakları, "ŞİÖ toprakları" şeklinde ilan edilmiş ve ABD'ye, "ŞİÖ topraklarındaki askeri üsleri boşalt" ultimatomu çekilmiştir. ŞİÖ'nün zirvelerinde ABD'ye "Uluslararası barış için BM'nin statüsüne saygı duyulması gerektiği, uluslararası hukukun önemi, uluslararası sistemde çok kutupluluktan yana oldukları, sosyal gelişim modellerinin ihraç edilmemesi" mesajları verilmiştir. ABD'ye verilen üslerin boşaltılması talimatı ve iletilen siyasi mesajlar ŞİÖ'nün, "ABD karşıtı blok" olarak tartışmalarına neden olmuştur.

15 Haziran 2006'da 6 üye ve 3 gözlemci devletin katılımıyla Şanghay'da gerçekleşen 5. zirve, "ABD karşıtı Avrasya Bloku" tartışmalarını yansıtan görüntülere sahne olmuştur. Tüm ülkelerin Cumhurbaşkanı düzeyinde katıldığı, ABD ile yaptığı nükleer işbirliği antlaşmasının ABD Kongresi'nde onaylanması arifesinde olan Hindistan'ın yalnızca Petrol ve Doğal Gaz Bakanı aracılığıyla iştirak ettiği zirveye İran damgasını vurmuştur. ABD ve İran arasında kriz yaşandığı bir dönemde, üye devlet statüsüne geçmek istediğini açıklayan İran, Cumhurbaşkanı Ahmedinecat'la zirveye katılmıştır. Rusya Devlet Başkanı Putin ve Çin lideri Hu Jintao ile görüşen Ahmedinecad, "Yabancı müdahalelere set çekelim" önerisi, "Blok" iddialarını güçlendiren etkisi olmuştur. ABD, bölgede rolünü artırma hedefini ön plana alan örgüte yönelik rahatsızlığını ise Savunma Bakanı Donald Rumsfeld aracılığıyla dile getirmiştir. Rumsfeld, "Teröre karşı olduğunu söyleyen bir örgüt nasıl en büyük 'terör destekçisi' ülkeyi içine katmak ister" eleştirisini getirmiştir. İran'ın katılımını, 'ŞİÖ bölgede barış, güvenlik ve istikrara hizmet eden bir örgüt' gerekçesiyle savunan Rusya ve Çin ise İran'a yönelik bir

²⁷³ Rusya ve Çin'in yanısıra Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan'ın üye olduğu örgüte 2004'te Moğolistan, 2005'te Hindistan, Pakistan ve İran gözlemci üye ülke olarak katılmıştır.

yaptırıma karşı durmalarına rağmen mevcut konjonktürü dikkate alarak İran'a vize vermemiştir.²⁷⁴

Birliğin doğuda hareketlenmesi üzerine ŞİÖ'ye yönelik tartışmalar gündeme taşınmıştır. ABD'yi, "Gücü nedeniyle olması gereken bir imparatorluk"²⁷⁵ olarak niteleyen Kagan "otokratik devlet" suçlaması yaptığı Çin ve Rusya'nın, "Diktatörler Birliği" oluşturacaklarını öne sürmüş ve bu ülkelerin en büyük tehlike olduğunu ifade etmiştir. Her iki ülkenin liberalizm korkusu nedeniyle meydan okuma tavrına girdiklerini savunan Kagan şu görüşleri dile getirmiştir.

İkili, Batı'nın özellikle de kendileri için stratejik önemdeki bölgelere liberalizmi getirmesini hoş karşılamıyor. Batı, Ukrayna, Gürcistan ve Kırgızistan'daki devrimleri demokrasiye aşamalı geçiş olarak görürken, Çin ve Rusya bunların Batı destekli darbeler olduğunu düşünüyor. Rusya, Beyaz Rusya konusunda AB'yle tartışmaya girmeye hazırlanırken, Çin de ABD'yle savaş durumunda petrol erişimini güvence altına almak için Sudan, Angola, Venezüella ve Burma gibi Batı'yla arası iyi olmayan devletlere yakınlaşmaya çalışıyor. Öte yandan, bu ikili ironik bir biçimde uluslararası liberal düzenin en önemli prensiplerinden birine sıkı sıkıya bağlı. İkisi de, uluslararası hamlelerin BM Güvenlik Konseyi'nin onayı dahilinde yapılmasında ısrarcı. Üstelik bu kartı Batı'nın kendisine karşı kullanmayı da biliyorlar. Batı, son 20 yılda Kosova, Ruanda ve Sudan'a müdahale edilebilmesi için yeni uluslararası normları yaratmaya çalışırken, Rusya ve Çin buna karşı veto hakkını kullandı. Rusya ve Çin müttefik değil, üstelik ikisi de liberal pazara muhtaç. Yine de ortak çıkarları var, çünkü tüm otokratik devletler liberalizmin kuşatması altında. Resmi olmayan bir diktatörler birliği kurulur ve Rusya ile Çin tarafından korunursa, şaşırmanın. Sorun, Batı'nın ne yapacağı. Maalesef, liberalizmin karşısındaki tek ya da en büyük tehdit Kaide değil.²⁷⁶

Heritage Foundation kuruluşu araştırmacılarından Ariel Cohen ise eleştiri oklarını, "ŞİÖ'nün kuruluşunu dikkate almadı" gerekçesiyle Washington'a yöneltmiştir. Gelişmelerin Washington'u yanılttığına dikkat çeken Cohen, "Şanghay İşbirliği Örgütü'nün giderek büyümesi ve yeni

²⁷⁴ Radikal, 16 Mayıs 2006

²⁷⁵ Robert, Cennet..., 11-20.

²⁷⁶ <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/04/28/AR2006042801987>.
Html; Radikal, 3 Mayıs 2006

meydan okumaları nihai olarak Washington'u uyandıracaktır, ancak o zamanda korkarım geç olacaktır.”²⁷⁷ uyarısını yapmıştır.

Örgüt sekreteri Zhang Deguang bu tür tespitleri, ‘Soğuk Savaş zihniyeti’ olarak nitelendirirken Rusya’nın Şanghay İşbirliği Örgütü koordinatörü ve Devlet Başkanı özel vekili Vitaly Vorobyov örgütün askeri ve siyasal bir bloğa dönüşmeyeceğini ancak ülkeler arasında askeri işbirliği yapabileceğini açıklamıştır.

Soğuk Savaş döneminin iki düşman tarafının öncülük ettiği Avrasya ittifakı da küresel egemenlik mücadelesi sonucu oluşturulmuş bir örgüttür. Örgüte daha sonra hem güvenlik hem de enerji çıkarları olan diğer ülkeler de katılmıştır. Bu katılımlarla örgütün gücü giderek artmıştır. Rusya ve Çin BM Güvenlik Konseyi daimi beş üyesinden iki ülkeyi oluşturmaktadır. Dünyada nükleer silaha sahip ülkelerin (ABD, Rusya, İngiltere, Fransa, Almanya, Çin, Hindistan, Pakistan, Kuzey Kore, İran ve İsrail) yarısı bu örgütte yer almaktadır. Örgüt, nüfusu, sahip olduğu zengin enerji kaynakları, geniş pazarları ve ordusuyla Avrasya’nın en büyük ekonomik ve güvenlikle ilgili bölgesel teşkilatına dönüşmüştür.

4.3.4.4. Atlantisci GUAM Örgütü

RF gibi ABD’de bölgede hegemonyasını gerçekleştirebilmek için Avrasya üzerinde ittifak arayışlarına girişmiş, Avrasyacılığa alternatif olabilecek kurumsal oluşumların öncülüğünü yapmıştır.

Bu bağlamda Sovyetler sonrası BDT’ye karşı GUAM ittifakı oluşturulmuştur. 1997 yılında Fransa’nın Strazburg kentinde Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova devlet başkanları tarafından kurulan ve adını katılımcı devletlerin isimlerinin baş harflerinden alan örgüt, 2 yıl sonra Özbekistan’ın katılımıyla, GUUAM’a dönüşmüştür. Andican olayları sonrası

²⁷⁷ Ariel Cohen, Bear and Dragon Summit, Washington Times, 13 Haziran 2006.

2002 yılında Özbek Başkan İslam Kerimov'un örgütten fiilen, 2005'de de resmen çekilmesiyle oluşum yeniden GUAM olarak anılmaya başlamıştır.

Üyelerinin, Rusya karşısında siyasi, ekonomik ve askeri olarak güçlenmelerini hedefleyen GUAM enerji güvenliğine özel bir önem vermiştir. GUAM'la, "Rusya'nın dışında, Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayacak, Rusya dışı alternatif bir enerji yolu" fikri uygulamaya konulmuştur. BDT gibi tartışma platformundan öteye gidemeyen oluşum 11 Eylül'ün ardından gündeme gelen demokratikleşme, BOP söylemleri çerçevesinde yeniden yapılandırılmıştır. Renkli devrimlerin ardından, 'demokrasinin gelişmesine katkı sağlamayı amaçlayan bir örgüt' söylemleri daha çok dile getirilmeye başlanmış bu çerçevede 22-23 Mayıs 2006 tarihlerinde Ukrayna'nın başkenti Kiev'de gerçekleştirilen, "Demokrasi ve Ekonomik Gelişim için-GUAM" başlıklı zirvede yine Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova'nın temelini attığı "Demokrasi ve Gelişim Organizasyonu" oluşturulmuştur. Liderler, saygın ilkeler içeren amaçlarını zirvede, "demokrasi, temel hak ve özgürlüklerini geliştirilmesi, bölge güvenlik ve istikrarının sağlanması, uluslararası ve bölgesel güvenliğin güçlendirilmesi, Avrupa entegrasyon sürecinin derinleştirilmesi, ekonominin geliştirilmesi" olarak sıralarken verilen fotoğraf ve mesajlar örgütün Rusya ve ŞİÖ'ne karşı kurulduğunun göstergesi olmuştur. Ukrayna'nın turuncu devrimci lideri Viktor Yuşenko, DGO'nun global meselelere aktif şekilde katılacağına dikkat çekerken. GUAM ülkelerinin AB ve NATO ile işbirliği yapmalarının zorunlu olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda organizasyon sekreteri olan Yuşçenko, Gürcistan Devlet Başkanı Mihail Saakaşvili ise, "Beyaz Rusya halkı, bağımsız seçim ve ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. GUAM ülkeleri olarak, Beyaz Rusya'daki demokratik gelişimi desteklemek için resmi deklarasyona imza atmaya hazırız" sözleriyle Rice'a destek verirken örgütün yapısını da ortaya koymuştur.²⁷⁸

²⁷⁸ Hürriyet, Radikal, 16 Haziran 2006.

4.3.5. Dış Politikada Açılan Enerji Kartı

Güç adası Avrasya'da yakın çevresindeki kontrolü kısmen sağlayan, güçlenmesine katkı sağlayan ittifakları oluşturan Putin, ABD'nin enerji merkezli politikasına karşı sahip olduğu enerjiyi dış politika aracı olarak kullanmaya başlamıştır. 21 Aralık 2005'de Rusya Güvenlik Konseyi'nde yaptığı konuşmada ülkesinin ana güç kaynağının, "silahlar değil enerji" olduğunu vurgulayarak bu alanda dünya liderliğini hedeflediğini açıklamıştır. Doğal gaz rezervlerinde dünyada birinci sırada yer alan Rusya, Orta Asya doğal gaz üretici ülkelerinden Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan'dan aldığı gazı da Avrupa ve Uzak Doğu'ya satmaktadır. Özbekistan'daki Andican olaylarının ardından da doğal gaz ithalatını üç katına çıkarmıştır. İzlediği stratejiyle dünyanın ikinci doğal gaz üreticisi ülkesi konumundaki İran'ı yanına çeken Çin ve Japonya'nın enerji ihtiyacını karşılayan Rusya, böylece ABD'nin giderek genişlettiği çevreleme politikasına karşı savunma hattını güçlendirmiştir. Rusya, sahip olduğu gücü, "hem üretici devletlerle işbirliği yaparak hem bu ülkeleri bağımlı hale getirerek hem de enerjiye ihtiyacı olan güçleri yanına çekerek" iki katına çıkarmaktadır. Bu bağlamda Rusya'nın Ukrayna ile yaşadığı doğal gaz krizi önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Bu olay uzun süredir dikkate alınmayan Rusya'nın "uluslararası süper enerji gücü" olarak algılanmasının dönüm noktasını oluşturmuştur.

Turuncu Devrimle iktidara gelen Batı yanlısı Viktor Yuşenko'nın yüzünü tamamen AB ve NATO'ya çevirmesinin ardından Rusya da yakın çevresine uyguladığı, "düşük enerji fiyatı politikası"ndan Ukrayna'yı çıkarmıştır. 2006 yılının arifesinde Rusya Gazprom Şirketi Ukrayna'ya daha önce yaklaşık 50 dolardan sattığı doğalgaz fiyatını 160 dolara çıkarmış, Ukrayna'nın itiraz etmesi üzerine iki ülke arasındaki yaşanan gerginlik giderek tırmanmıştır. Krizin büyümesi üzerine Rusya hem Ukrayna'ya hem de bu ülke aracılığıyla AB'e ulaşan doğal gaz hattının vanasını kapatmıştır.

Gazı kesilen Avrupa ülkelerinin girdiği kriz iki ülke arasında yaşanan gerginliğin Rusya lehine sonuçlanmasına neden olmuştur.

1 Ocak 2006'dan itibaren geçerli olacak anlaşmayla Rusya AB ülkeleri için fazla bir artış öngörmezken (100 kilometre üzerinden 1000 metreküp için daha önce 1.09 dolar olan 1.6 dolara) Ukrayna'ya sattığı doğalgazın fiyatını 230 dolara çıkarmıştır. Bunun sonucunda Başkan Yuşenko döneminde yaşanan olumsuz ekonomik gelişmeler ve yolsuzlukların üzerine bir de doğalgaz krizinin getirdiği kriz eklenince Rusya turuncu devrimin rövanşını sandıkta almıştır. Doğal gaz krizi ve sonrasında yapılan seçimler hem yakın çevresine hem de Batı'ya, Rusya'nın halen "etkin bir güç" olduğunu göstermiştir. Rusya bu hamlesiyle, "Beni dikkate alın" mesajının yanı sıra yakın çevresine de gözdağı vermiştir. Gorbaçov dönemi hükümet sözcülerinden Andrei Grachev ise International Herald Tribune gazetesinde yer alan makalesinde, Rusya'nın hamlelerinden Batı'yı sorumlu tutmuştur:

NATO'nun alelacele genişletilmesi, Rusya sınırları boyunca Batılıklardan Polonya'ya, Kafkaslardan Orta Asya'ya uzanan ABD üsleri, Rus karşıtlığı her halinden belli bir tavırla 'turuncu devrimlere' verilen destek gibi adımlar, Moskova'da, Rusya'nın stratejik olarak kısıtlanması olarak görülmektedir. ABD Batı'nın komünizm karşısındaki zaferini mümkün kılma ahlaki ve demokratik ilkelere gösterdiği ilgiyi de kaybetti. Gelişmeler batı denerlerini sıradan taktik değerler olarak algılanmasına yol açtı. Rusya'daki demokratların Batı'ya ihtiyacı var, ama otoriter rejime karşı kendilerini korusun yada sponsorluk etsin diye değil, bir model olarak. Batı'nın tek vermediğiye bu. Putin'in arkadaşça havasını bir yana bırakıp, Batı açısından sorunlu bir ortağa dönüşmesinin nedenlerinden biri de bu. Aslında Putin değişmedi, sadece geleneksel bir Avrasyalı lider halini aldı. Rusya, askeri süper güç olmayı bırakıp, enerji üreten bir süper güç halini alıyor. G-8 zirvesine ev sahipliği yapması da şaşırtıcı değil. Kremlin elindeki yeni enerji kartlarını kullanarak komşularının yanı sıra Rusya'yı pek erkenden gözden çıkarmış Batı'ya da kendi isteklerini dayatabilecek bir pozisyona geliyor.²⁷⁹

²⁷⁹ <http://www.iht.com/articles/2006/06/16/opinion/edgrachev.php>

4.3.6. Uluslararası Sahneye İnen Rusya

Yakın çevresinde, ABD stratejilerine karşı politikaları uygulamaya koyan, renkli devrimlere duyulan tepkiler ve ekonomik bağımlılık faktörleri nedeniyle güçlenmeye başlayan, uluslararası alanda enerji kartını açan Putin, dünya politika aktörlerinin güç gösterisi yaptığı arenaya yani Büyük Ortadoğu'ya yönelmiştir. Terörle mücadele gerekçesiyle Irak'a müdahale eden ABD'nin bölgede terörü daha da tırmandırdığı, BOP ile çelişkili uygulamalara giriştiği, İran'da Ahmedinecad'ın ABD'ye baş kaldırdığı, HAMAS'ın seçimleri kazanmasıyla Filistin-İsrail barışının yeniden bir çıkmaza girdiği konjonktürde etkili politika izlemeye başlamıştır. ABD'nin Irak işgaline BM Güvenlik Konseyi'nde olur vermeyen Rusya için Filistin'deki seçimler bir fırsat olmuştur. Seçim sandığından çıkan Hamas'ı ABD ve Batı dışlarken Rusya sahip çıkmıştır. Batı dünyasının, "Silahı bırak, İsrail'i tanı" ultimatolarına Hamas'ın direnmesi üzerine ABD ve AB'nin öncülüğünde Filistin'e yapılan maddi yardımlar kesilmiştir. BM, AB, ve ABD ile Ortadoğu Dörtlüsü içinde yer alan Rusya tepkileri dikkate almayarak, Hamas'ı Moskova'ya davet etmiştir. Rusya'dan sonra aldığı Türkiye davetini ön sıraya alıp sonra Rusya'yı ziyaret eden Hamas heyetine Ortadoğu Dörtlüsü'nün (BM, AB, ABD, RF), "şiddeti terk etme, İsrail'i tanıma ve geçmişte Filistin Yönetimi'nin İsrail ile imzaladığını anlaşmalara uyma" şeklindeki isteklerini iletmıştır.²⁸⁰ Ortadoğu Dörtlüsü'nün Hamas'a koyduğu şartları sahiplenen Putin, "Hamas'ı terör örgütü olarak tanımıyoruz. Hamas'ı Filistin'in seçilmiş iktidarı olarak görmek ve Filistinlilerin tercihine saygı duymak zorundayız. Filistin halkına yardımı reddetmek hata olur" mesajlarını da vermiştir. Örgütün seçim zaferini ise, "ABD'nin Ortadoğu politikalarının büyük darbe alması" olarak yorumlamıştır.²⁸¹ Hamas'ı ilk davet eden ülke olma unvanını kazanan Rusya görüşme sonrası, 'Moskova Hamas'a güveniyor' mesajı vermiştir. Rusya'dan önce Türkiye ve ardından İran'a iki ziyaret gerçekleştiren Hamas yöneticileri ise dünyaya Rusya'dan açıldıklarına dikkat çekmişlerdir.

²⁸⁰ Radikal, 5 Mart 2006.

²⁸¹ Hürriyet, 1 Şubat 2006; Radikal, 10 Şubat 2006.

Temasların ardından, “HAMAS’ın, İsrail’in güç kullanmaktan vazgeçmesi halinde bir yıllık ateşkes sözü verdiğini” ise Rus Dışışleri duyurmuştur. Bunun ardından Hamas lideri Halil Meşal, Çeçenistan konusunda Rusya’yı ödüllendirmiş ve “Rusya’nın içişlerine karışmayız” açıklamasını yapmıştır.²⁸² Rusya, daha sonra gelen tepkilere aldırmayarak yardımları askıya alan ABD ve AB’ye karşın Filistin’e mali yardımda bulunma kararı da almıştır.²⁸³ Rusya’nın Hamas ekseninde izlediği strateji ABD’de, “Rusya’nın niyeti ve planlarına açıklık getirmesini istiyoruz”, İsrail’de de, “Putin ateşle oynuyor” şeklinde eleştirilerine hedef olmuştur.²⁸⁴ Euro-Arap diyalogunun öncülerinden Fransa ile bazı bölge ülkelerinde sempatiyle karşılanmış hatta destek görmüştür. Putin’in Moskova davetini Hamas lideri Halid Meşal’e resmen iletmesinin ardından ise ABD’nin bölgedeki müttefikleri Mısır ve Ürdün harekete geçerek, Hamas’ı karşılamaktan memnuniyet duyacaklarını açıklamışlardır.²⁸⁵ Rusya, petrol ve doğal gaz üreticisi, stratejik önemdeki İran’a yönelik izlediği stratejiyle de ABD’ye duyulan tepkiyi kendi lehine çevirmiştir. ABD’nin öncülüğünde oluşan, “İran’ın dışlanması, yalnızlaştırılması” propagandalarına karşı hamleler geliştirmiştir. İran sorununun diplomatik girişimlerle çözülmesi konusunda aktif bir politika izleyen Rusya uranyum zenginleştirmesi konusunda proje teklifleri sunduğu, yeni reaktörler, kısa menzilli füzeler sattığı İran’ı ŞİÖ’ne de davet etmiştir. ABD’nin İran’a yaptığı füze satışını ve Buşehr’de yaptığı nükleer reaktörü durdurma taleplerini, “İran’a nükleer program konusunda yapılan baskılar durdurmalı ve mesele diplomatik yollarla çözülmeli” sözleriyle reddetmiştir.²⁸⁶ Putin daha da ileri giderek ultimatolarla işlerinin olmayacağını belirtmiş ve şu görüşleri dile getirmiştir.

Çünkü ultimatoma işi çıkmaza sürükler ve BM Güvenlik Konseyinin otoritesini sarsmaktan başka işe yaramaz. Krizlerin çözüm yolunun falan ya da filan ülkenin tecrit edilmesinden değil, diyalogdan geçtiğine

²⁸² Hürriyet, 4 Mart 2006; Radikal 4 Mart 2006.

²⁸³ Hürriyet, 15 Nisan 2006.

²⁸⁴ Radikal, 11 Şubat 2006.

²⁸⁵ Radikal, 17 Şubat 2006.

²⁸⁶ Hürriyet, 19 Nisan 2006.

inaniyoruz. Hiçbir kutsal ittifaka katılmayız. Rusya tamamen gerçekçi tekliflerde bulunuyor. Uluslararası uranyum zenginleştirme merkezi kurulması da bu önerilerden.²⁸⁷

ABD ve müttefikleri, İran'ın nükleer bomba peşinde olduğunu iddia ederek Tahran'a yaptırım uygulanmasını isterken Rusya ve Çin, ABD'nin BM'den yaptırım kararı çıkarılmasına yönelik çabalarına karşı çıkmıştır.

Rusya, ABD'nin tavır aldığı Suriye'ye de destek vermiştir. ABD'nin Suriye'ye yönelik, "Irak ve başka ülkelerdeki aşırıları destekliyor suçlamalarının, 'temelsiz ve kabul edilemez' bulunduğunu açıklamıştır. Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Suriye Haber Ajansı'na yaptığı açıklamada, Suriye'nin desteği konusunda herhangi bir kaygı ya da delilin olması halinde bunun müzakereler yoluyla çözülmesinden yana olduklarını belirtirken, "Tehditkar bir dil kullanmak sadece durumu daha kötü hale getirir" demiştir. Lavrov, Suriye'nin çevresinde ortaya çıkan durum konusunda Batı dünyasının alarma geçtiğine dikkat çekerek, "Dünyanın bu sorunlu bölgesinde yeni gerginliklerin yaratılmasını engellemek oldukça önemlidir" şeklinde mesaj da vermiştir.

ABD, Ortadoğu'da İsrail askerlerinin kaçırılması üzerine başlayan olaylarda İsrail'e destek verirken, Rusya buna karşı çıkmıştır. Bush, Lübnan ve Suriye topraklarını kullanarak İsrail'e terör saldırıları düzenleyen Hizbullah'ın olayları başlattığını iddia ederken Suriye yönetimini, Hizbullah'ın saldırılarına geçit vermemesi konusunda uyarmış ve bunun bunun gerçekleşmesi halinde ortamın sakinleşeceğini savunmuştur. Bush'la farklı fikirde olan Putin ise asker kaçırma ya da bağımsız bir ülkeye saldırmanın kabul edilemez olduğunu belirterek taraflara acil ateşkes çağrısında bulunmuştur. Putin, barışçıl bir ortamın sağlanması için G-8 üyesi diğer ülkelerin de yardımını istediklerini belirtmiştir. RF'nun G-8 zirvesine ilk kez ev sahibi yaptığı toplantı sırasında Bush'un, "Rusya'da demokrasi olup olmadığı" yönündeki bir soruya, "Irak'ta demokrasi din ve medya

²⁸⁷ <http://www.haberrus.com/?pid=3237&Keyword=AMERİKA>

özgürlüğünün bulunmaktadır” yanıtına Putin müdahale etmiş ve “Öncelikle Irak'taki gibi bir demokrasi istemiyoruz” mesajını vermiştir.²⁸⁸

Sonuç olarak Rusya dünya politikası üzerinde söz sahibi olmak istediğini ve bölgeyi tamamen ABD'nin kontrolüne bırakmaktan yana olmadığını göstermiştir. Bu davranışıyla ABD'nin uluslararası etkisini kıran Rusya, Hamas aracılığıyla ABD'nin ötekileştirdiği, dünya kamuoyuna tehdit olarak sunduğu İslam coğrafyasına Soğuk Savaş döneminde ABD'nin Balkanlarda yaptığı gibi, ‘Yanınızdayım’ mesajını da vermiştir. Nye, Rusya'nın ABD ile işbirliğine gidebileceği ya da sorun çıkarma yolunu tercih edebileceğini belirtirken, “Ama dünya genelinde asla onun bir rakibi olamaz” yorumunu yapmaktadır.²⁸⁹

4.4. Küresel Soğuk Enerji Savaşı

11 Eylül 2001'den bugüne geçen süre içinde dünyada yeni enerji merkezli Soğuk Savaş rüzgarları estirilmiştir. Şimdi Büyük Ortadoğu olarak anılan stratejik önemde zengin Avrasya coğrafyası üzerinde süresiz küresel egemenliği gerçekleştirebilmek amacıyla terörizm tehdidine dayanarak medeniyetler çatışması gündeme taşınmış, “Batı Dünyası” ve “Müslüman Doğu” söylemleri, karikatür krizine benzer girişimlerle dünya ortadan iki ayrı kutba bölünmüştür. Enerji kaynakları ve dağılım hatları üzerinde oluşan yeni ittifaklar, kurumlaşmalar ve bloklar arasında yaşanan suçlamalar bu girişimleri destekleyici bir rol oynamıştır.

Yakın çevresini kuşattığı Rusya'nın karşı atraksiyonlarından rahatsız olan ABD giderek sertleşen bir üslup kullanmaya başlamış Soğuk savaş dönemini anımsatan bu girişimler ve söylemlere karşın Rusya Devlet Başkanı Putin ilişkileri çatışma noktasına götürmekten kaçınmış bölgesinde ve

²⁸⁸ www.whitehouse.gov/news/releases/2006/07/20060715-1.html - 48k - 16.07.2006, observer.guardian.co.uk/world/story/0,,1821488,00.html - 49k, Radikal, Sabah, Milliyet,

²⁸⁹ Joseph, Amerikan ..., ss.34.

uluslararası ilişkilerde güçlenme stratejisini sürdürmüştür. Yaşanan soğuk savaşın enerji üzerinde gerçekleştiğinin göstergesi ise Rusya'nın Ukrayna'nın enerji kanallarını kesmesinin ardından gelmiştir. ABD Başkanı Yardımcısı Dick Cheney'in, Rusya'ya yönelik, "Ya demokrasiye dönersiniz ya düşmanımız olursunuz" sözleri, "2. Demir Perde kuruluyor, ikinci bir soğuk savaş başlangıcı" yorumlarına yol açmıştır. NATO ve AB'nin yanı sıra Ukrayna, Gürcistan, Romanya, Bulgaristan, Litvanya, Estonya, Letonya ve Polonya liderlerinin katıldığı, Rusya karşıtı bir oluşum görüntüsü veren, 'Baltık ve Karadeniz Ülkeleri Liderler Zirvesi'nde Cheney, Putin'i eleştiri yağmuruna tutmuştur. Rusya'da reform karşıtlarının 10 yıllık kazanımları tersine çevirdiğini savunan Cheney, Ukrayna'nın kışın kesilen gazını ima ederek Putin'i petrol ve doğalgazı şantaj aracı olarak kullanmakla suçlamıştır. Cheney, "Petrol ve doğalgazın gözdağı ve şantaj aracına dönüşmesi meşru çıkara hizmet etmez. Kimse bir komşunun toprak bütünlüğüne zarar verilmesini ya da demokratik hareketlere müdahaleyi haklı gösteremez. Putin yönetimi haksız yere insanların haklarını sınırlandırmaktadır. Rusya seçimini yapmalı" diye konuşmuştur. Aynı Cheney, bu konuşmadan sonra zengin enerji kaynaklarına sahip Orta Asya ülkesi Kazakistan'ı ziyaretinde ise bu ülkenin rejimini öve öve bitirememiştir.²⁹⁰ Amerika'nın Rusya'ya alternatif yeni enerji yolları geliştirme planları var. Ancak bu planları bu aşamada uygulamaya koyabilme kapasitesi, diplomatik ve ekonomik bakımdan sınırlı. Amerika'nın BTC'nin açılış törenlerine düşük düzeyde bir katılım gerçekleştirmesi de anlamlı. Bush yönetimi, görev süresinin geri kalan son iki yılında enerji alanındaki soğuk savaşta Rusya'nın gerisinde kalabilir.²⁹¹ Rusya Devlet Başkanı Putin, Fransız TF1 ve LCI televizyonlarına verdiği mülakatta, Rusya'da demokrasinin sürekli sorgulanmasını eleştirerek, "Batıda herkesin SSCB'nin dünya siyasi haritasından silindiğini anlamadığını sanıyorum. Soğuk Savaş klişelerini bir kenara bırakalım ve bu klişeleri kimseye yapıştırmayalım ve sadece işbirliği

²⁹⁰ Radikal, 5 Mayıs 2006; <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4979932.stm>

²⁹¹ Özdem Sanberk, Türk-Amerikan Ortak Vizyon Belgesi, Radikal, 15 Temmuz 2006.

yapalım” ifadesini kullanmıştır. Konuşmasında BOP’ni de eleştiren Putin, “Yerlileri medenileştirmek için insanların üstlendiği medeniyetçi rol’e dikkat çekerek, dile getirdiği, “Bunun neye yol açtığını biliyoruz” sözleriyle medeniyetçi rolün çelişkisine dikkat çekmiştir.²⁹²

Putin, “Ulusa Sesleniş” başlıklı konuşmasında ise ABD’nin tek taraflı yürüttüğü politikasına ve Cheney’in suçlamalarına dolaylı olarak yanıt vermiştir. Rus masallarında, “gözü dönmüş hırsızın peşinde koştururken postu deldiren hayvan” olarak sunulan kurta atıfta bulunarak, “Yoldaş kurt, kimi mideye indireceğini bilir. İndirirken kimsenin feryadını dinlemez ve dinleyeceği yoktur” demiştir. Dünyaya ve halkına Soğuk Savaş döneminin silahlanma yarışının yeniden başladığı mesajını da veren Putin, “Silahlanma yarışı bitmek bir yana yeni bir teknolojik düzeye yükseliyor. ABD, savunmasına Rusya’nın 25 katını harcıyor. Savunma çevrelerinde 'Evi onun hisarıdır' diye bir laf vardır. Bunu yapabildikleri için aferin Amerikalılara! Ama bu, bizim dünyada olan biteni görüp evimizi güçlü inşa etmek zorunda olduğumuz anlamına geliyor. Rusya, nanoteknoloji, nükleer güç ve uzay sanayii gibi yüksek teknolojiye geçmelidir. Hem dış tehditlere karşı koyup hem de küresel istikrarı sağlamak, nükleer silah sahibi ve güçlü askeri-siyasi nüfuzlu ülkelerin elinde. Bu yüzden Rus ordusunun modernleştirilmesi yaşamsal” diye seslenmiştir. Sonra da ordunun modernleştirileceğini, Sovyet döneminden beri ilk kez kıtalararası balistik füze Bulava’yla donatılacak nükleer denizaltılar ve Topol-M mobil füzelerini devreye sokacaklarını, yeni tip savaş başlıkları ile füzelerin havada yön değiştirip düşmanı şaşırttığını anlatmıştır. Putin konuşmasında, “Kendi çıkarlarını korumaktan söz ederken demokrasi ve insan hakları vaazının bütün tumturaklılığı kayboluyor” sözleriyle ABD’nin çelişkisine dikkat çekerken AB’ye de, “Ortak enerji stratejisi oluşturmanızda Rusya olumlu rol oynayabilir” mesajını göndermiştir.²⁹³ Putin, Amerikan televizyon kanalı 12 Temmuz 2006’da NBC’de, Cheney’in suçlamalarının sorulması üzerine Cheney’in bir süre

²⁹² <http://www.haberrus.com/?pid=3536>

²⁹³ Radikal 11 Mayıs 2006.

önce bıldırcın avında tüfeğinden çıkan saçmayla arkadaşını omzundan ve boynundan yaralamasını kastederek dile getirdiği, “Sayın Cheney’in tespiti hemen hemen avcılığı gibi” sözleriyle Cheney’in kötü atıcı olduğunu ifade etmiştir.²⁹⁴ Temelinde enerji kaynaklarına ve pazarlarına hakim olma savaşının verildiği bu gerginlikten ABD sorumlu tutulmuştur.

Washington'daki Carneige Uluslararası Barış Vakfı'nın yöneticilerinden, Anatol Lieven 11 Mayıs 2006'da Herald International Tribune'de yayınlanan makalesinde ABD politikalarını eleştirmektedir. Cheney'in Rusya'ya demokrasi nedeniyle çatarken petrol zengini Azerbaycan ve Kazakistan diktatörlerini övmesini eleştirmesinin, insan haklarından söz etmesinin, ABD'nin Ortadoğu'daki siciline rağmen Rusya'dan İran için destek istemesinin çelişkili söylemler olduğuna işaret eden Lieven, Putin'in bu suçlamalar karşısındaki duruşunun devlet adamı kimliğini ortaya koyduğunu dile getirmiştir. Putin'in, iç politikada prim yapma yerine suçlamaları dolaylı yumuşak yanıtlarla geçiştirdiğine işaret eden Lieven sözlerini şöyle sürdürmektedir:

Rus liderin bir devlet adamı olarak en büyük başarılarından biri, Rusya'nın gerçekten güçlü ve zayıf olduğu alanları bilmesi. Gürcistan'da halkı Rusya'ya karşı kışkırtan üsleri kapatırken, hâlâ destek aldığı Güney Osetya'da askeri varlığını sürdürmesi bunun bir örneği. Putin, Irak savaşı ve İran gibi kritik konularda ise Rusya'yı Çin ve yapabildiği kadar Avrupa'yla aynı safta tutmaya çalışırken, ABD'ye de karşı duruyor. Devlet adamlığı budur. Bush ve Cheney ise tersine, ABD'nin kapasitesini muazzam biçimde abartıyor. Cheney'nin konuşması, ABD'nin Sovyet Rusya'ya karşı yaptığı hataları tekrarlayacağını ima ediyor. Washington'ın asıl amacı Rusya'nın bölgedeki etkinliğine son verip burada ABD'nin gücünü artırmaksa, hatırlamalı ki kendisinin güçsüz olduğu her yerde Rusya'nın muazzam bir gücü var. ABD'nin İran'a saldırmasının yol açacağı felaket göz önünde bulundurularak, sadece Ruslar değil tüm dünya Putin'in Cheney'e verdiği yumuşak yanıtı müteşekkir olup, Rusya'nın bu sakin tutumunun devam etmesini ummalı.²⁹⁵

Washington Post Gazetesi'nden Jim Hoagland 2006 Mayıs ayında yazdığı makalesinde ABD'yi, uluslararası kurumlara ve hukuka uymadan

²⁹⁴ <http://www.haberrus.com/?pid=3540>

²⁹⁵ Radikal, 11 Mayıs 2006.

askeri güç kullanmakla suçlarken ABD'nin bunu prestij ve güç kaybıyla ödeyeceğini ileri sürmektedir. Londra, Paris, Berlin ve Roma koalisyonunu da benzer bir akibetin beklediğini kaydeden Hoagland, Putin'in politikalarından övgüyle söz etmektedir. İran konusunda ciddi adımlar atan Putin'in enerji ve eski Sovyet ülkelerinde devam eden mücadelede ABD'ye karşı diklendiğine dikkat çeken Hoagland şöyle devam etmektedir:

Kremlin, petrol ve doğal gaz yollarında yer alan stratejik ülkelerden Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO üyeliğine başlangıçta ses çıkarmamış müdahil de olmamıştı. 2006 yıl başından sonra, değişen ne olduysa bir taraftan Ukrayna'nın gazı kesilmiş bir taraftan da Gürcistan'a ciddi ekonomik ambargolar uygulanmaya başlandı. Cheney'in hatalı diklenmeleri hem içerde hem de dışarda Putin'in konumunu zayıflatmak yerine daha da kuvvetlendirdi. Ayrıca ABD'nin soğuk savaş günlerini yeniden canlandırmak istediği yönünde yanlış anlamalara neden oldu.²⁹⁶

ABD'nin izlediği stratejiye en anlamlı yanıt Batı'yla bütünleşmeyi savunan SB'nin son Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov'dan gelmiştir. Tarihe, "Soğuk savaş sona erdiren lider" olarak da geçen Gorbaçov, İngiliz The Times gazetesine verdiği demeçte Avrasyacı kanattan Putin'e destek verirken ABD'yi, "hegemon güç sarhoşluğu" içinde olmakla suçlamıştır.

Rusya kimsenin alanı değildir ve kendi sorunlarını kendi başına halledecektir. Batılı ülkeler Rusya'nın içişlerine müdahale etmemelidir. Ukrayna'daki Turuncu Devrim'e ABD'nin bu ülkedeki büyükelçiliğinin yoğun müdahalesi oldu. ABD bunu hep yapıyor. Rusya bir savaş kaybetmedi. Rusya büyüdü, giderek büyüyecek ve bu durum bazılarının hoşuna gitmeyecektir. Putin gaz rezervlerini bir silah olarak kullanmıyor. Batılı ülkelerin önce doğal gaz piyasasını liberalleştirmemizi tavsiye etmeleri, biz bunu yapmaya başlayınca da piyasa kurallarına göre belirlenen gaz fiyatlarını sabitlememiz gerektiğini söylemeleri tuhaf. Yapsak da suçlanıyoruz, yapmasak da. Biz, Beyaz Saray ya da AB tarafından dikte edilen bir takvimle çalışmıyoruz. Önleyici saldırı, BM Güvenlik Konseyi'ni ve uluslararası sorumlulukları gözardı etme. Bunların hepsi bizi karanlık gecelere götürür. Sanırım bazıları Bush'u yanlış yöne doğru itiyor. Başkan Yardımcısı Dick Cheney, Litvanya'da Rusya'yı eleştiriyor sonra zengin enerji kaynaklarına sahip üçüncü kez seçilen Kazakistan liderini övüyor. Amerikan hegemon güç olmakla sarhoş olmuş. Herkese istediğini kabul ettirmeye çalışıyor. ABD'nin

²⁹⁶ Jim Hoagland, Washington Post, 19 Mayıs 2006
<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/05/19/AR2006051901522.html>

bunları aşması gerekir. İktidarı kadar sorumlulukları da var. Bunu ABD'nin iyi bir arkadaşı olarak söylüyorum.²⁹⁷

ABD, çizdiği strateji doğrultusunda yoluna devam ederken, Mayıs 2006'da askeri teknolojisini yenileyeceğini açıklayan Rusya önleyici saldırı hakkını da saklı tuttuğunu deklare etmiştir. 2005 yılı Temmuz ayında tüm dünyada artan saldırıların ardından, Putin'in açıklamasına benzer başka bir konuşma, Rusya Savunma Bakanı Sergey İvanov'dan gelmiştir: "Dışardan Rusya'ya karşı planlanan herhangi bir saldırı hazırlığı bilgisi geldiğinde, Rusya önleyici saldırı hakkını kullanacaktır."²⁹⁸

Enerji kaynakları üzerinde küresel egemenliğini süresiz kılmak için başlattığı, AB ve NATO desteğini alarak sürdürdüğü yürüyüşünde ABD, Avrasya'nın öncü güçlerinden Rusya ile karşı karşıya gelmiştir. Putin liderliğindeki Rusya ise elindeki enerji kartını açmış, dünyanın süper enerji gücü rolünü oynamaya başlamıştır. Yakın çevresinde ikili, bölgesel ilişkiler ve örgütlenmelerle denetimi sağladıktan sonra güç gösterisinin sergilendiği Büyük Ortadoğu'da boy göstermeye başlamıştır. Burada izlediği stratejiyle de ABD'nin silahlarıyla yanıt vermiş, Hamas ve İran krizlerinde ABD'nin ötekileştirdiği Müslümanları yanına almıştır. ABD'ye ve diğer güçlere küçümsenmemesi gereken bir güç olduğunu göstermiştir.

4.5. Din: Global sahnenin yeni aktörü

Avrasya üzerinde verilen iktidar mücadelesinde "din ve ortak inanç değerleri" de siyasal güç olarak kullanılmaya başlanmıştır. 11 Eylül'ün ertesinde, uluslararası kamuoyunun gündemine Radikal İslam'a dayandırılan "terörizm" yeni evrensel tehdit olarak sunulurken medeniyetler çatışması ekseninde, dünyayı, "Batı Dünyası" ve "Müslüman Dünya", olarak iki ayrı kutba bölme riskini içeren siyasi proje de uygulamaya konulmuştur. Bu

²⁹⁷ <http://www.timesonline.co.uk/article/0,,3-2243314,00.html>

²⁹⁸ <http://www.haberrus.com/?pid=3532>

süreçte dinler, “yeni ideoloji duvarları” olarak uluslararası arenada yükselirken “İslam dini” de yeni ideolojik düşman-öteki olarak sunulmuştur.

4.5.1. Yeşil Kuşak’tan 11 Eylül’e Medeniyetler Çatışması

Arnold Toynbee’nin “Medeniyetler Karşılaşması”²⁹⁹ adlı makalesinin ardından, “Medeniyetler Çatışması”, ifadesi ilk kez çevresinde “Oryantalistlerin sultanı” olarak bilinen Yahudi asıllı Amerikalı tarihçi Prof. Bernard Lewis’in, “The Atlantic Monthly” dergisinde, 1990 Eylül ayında yayımlanan, “Müslüman Öfkesinin Kökleri” (The Roots of Muslim Rage), başlıklı makalesinde yer almıştır. Makalesinde, İslam’ın Batı ile kavgalı olduğunu ileri süren Lewis, öngördüğü iki taraf arasındaki mücadeleyi de “medeniyetler savaşı” olarak nitelendirmiştir.³⁰⁰ Lewis, Bu makalesinden sonra da İslam ve Batı Hristiyanlığı arasında çatışma olduğunu, Batı’nın güvende olabilmesi için İslamiyet’i baskı ve denetim altında tutması gerektiğini sürekli savunmuştur.

Lewis’in açtığı yoldan gitse de Samuel P. Huntington, “medeniyetler çatışması” tezinin ardında yatan siyasi projenin temsilcisi olarak anılmaktadır. Doğu Bloku ile birlikte ittifakların da dağıldığı, tehdidin yok olduğu, yeni bakir ve zengin coğrafyalar üzerinde paylaşım savaşlarının yoğun olarak yaşandığı bir konjonktürde Huntington, Lewis’in çizgisinden giderek, “Medeniyetler Çatışması” başlıklı tezini ortaya atmıştır.

1993 yılında Foreign Affairs dergisinin yaz sayısında yayımlanan daha sonra kitap haline getirdiği makalesinde Huntington, tarih boyunca savaşların ekonomik ya da toplumsal nedenlerden değil ulusal farklılıklar,

²⁹⁹ Arnold Joseph Toynbee (14 Nisan 1889 Londra, İngiltere – 22 Ekim 1975) İngiliz tarihçi. Tarihin konusunun kültürler olduğunu söyleyen, kültürlerin ise dinamik yapılar olup, özelliklerini yaratıcı kişilerden aldığı, dolayısıyla tarihin kültürler hakkında olumlu ya da olumsuz değerlendirmelerde bulunmak yerine, kültürleri anlamaya çalışması gerektiği düşüncesiyle seçkinleşen tarih felsefecisidir.

³⁰⁰ <http://www.theatlantic.com/doc/prem/199009/muslim-rage>
Bernard Lewis, The Roots Of Muslim Rage, The Atlantic Monthly, Eylül 1990, ss.. 24 - 28

ideolojiler ve uygarlıklar arasındaki gerilimlerden kaynaklandığını savunmuştur. Bu bağlamda, 19. yüzyılın ulus-devletlerin savaşı ve imparatorlukların sona ermesine sahne olduğunu belirten Huntington, “ideolojiler çağı” olarak nitelendirdiği 20.yüzyıla ise komünizm ile kapitalizm ideolojileri arasında yaşanan soğuk savaşın damgasını vurduğunu dile getirmektedir. Soğuk Savaş sonrası çatışma sebeplerini, “kültürel ve dini değerlere dayalı medeniyetler arası farklılıklar” olarak niteleyen Huntington 21. yüzyılın da, kültürel ve medeniyetler çatışmasına sahne olacağını. bu medeniyetler arasındaki fay hatları geleceğin savaş alanları olacağını ileri sürmüştür. Huntington bu çatışmanın da özellikle “Hilal” ve “Haç”ta simgeleştirilen İslam ve Batı uygarlıkları arasında yaşanacağını savunmuştur. Batı dünyasını bu konuda uyaran Huntington, Batı dünyasının birleşmemesi halinde öteki-tehdit olarak nitelendirdiği diğerlerinin birleşerek Batılı ülkeleri tek tek ortadan kaldıracaklarını ileri sürmüştür. ABD’nin görevinin henüz bitmediğini de kaydeden Huntington, Batı medeniyetlerinin dayanışma içinde olmasını savunurken ABD ile Avrupa ülkeleri arasında Atlantik işbirliğinin güçlendirilmesi gerektiğini de belirtmiştir.

1990’dan beri kamuoyunda tartışmaya açılan İslam’ın yeni tehdit olduğu görüşler Lewis ve Huntington’un makalelerinde daha da resmileşirken bu ittifaka dönemin siyasileri de katılmıştır. Baba George Bush döneminde Başkan Yardımcısı olan Dan Quayle, Nazizm ve Komünizmden sonra Batı Dünyası’nı yeni düşmanını İslam olarak ilan etmiştir. Dönemin NATO Genel Sekreteri Willy Claes de Komünizmin çöküşünden sonra Batı için, en ciddi tehdidi “İslam olarak nitelendirmiştir.”³⁰¹ İngiliz başbakanı Margaret Thatcher, 7-8 Haziran 1990’de İskoçya’da toplanan NATO Zirvesi’nde, yeni düşmanı, “İslam dünyası” olarak ilan etmiştir.³⁰²

³⁰¹ http://www.ghazali.net/book2/chapter3/body_chapter3.html/topics.nytimes.com/top/reference/timestopics/people/q/dan_quayle/index.html; <http://www.bgst.org/keab/es090706.asp/www.prospect-magazine.co.uk/list.php?author=722> --

³⁰² [1k/www.danielpipes.org/article/103-49k](http://www.danielpipes.org/article/103-49k) - www.nationalreview.com/document/document032403.asp - 73k -

Uluslararası sistem açısından bir milat olarak kabul edilen 11 Eylül ve ertesinde yaşananlar, Başkan Bush liderliğinde ABD yöneticilerinin İslam coğrafyasını ve İslam dinini yeni tehdit olarak ilan etmesi, tüm Avrupa’da yaşanan terör olayları, “Haç”la “Hilal” arasındaki sanal duvarları yükselten karikatür krizi ile Papa 16. Benediktis’un açıklamaları Lewis ve Huntington’un iddialarının gerçekleştiği ve dünyanın İslam ile Batı arasında medeniyetler çatışmasına sahne olduğu görüşlerinin hakim olmasına neden olmuştur.

International Herald Tribune’nin 21 Eylül 2004 tarihli, “Trying to put Islam on Europe's agenda” başlıklı yazısında artan nüfus ve göç nedeniyle Batı Avrupa’nın giderek İslamlaşacağını savunan Bernard Lewis, Almanya’daki Türkler, Fransa’daki Araplar ve İngiltere’deki Pakistanlılardan örnekler vererek göç ve demografinin Avrupa’nın ya Arap dünyasının ya da Magrip’in bir parçası olacağını göstergesi olduğunu ileri sürmüştür. Lewis, Türkiye’nin AB’ye girişinin “İslam dünyasına bir köprü”, “Arap dünyasına ise model” olacağı şeklindeki argümanları safça bulduğunu özellikle belirtmiştir.³⁰³

21. yüzyılın medeniyetler çatışması olarak ilan eden Huntington, 2004 yılında yayımlanan, “Biz Kimiz?” adlı kitabında ise, çok kimlikli ABD’ye öteki aracılığıyla toplumsal bütünlüğünü sağlaması, dışarıda da İslami terörle savaşıması gerektiğini önermektedir. Huntington, Amerika’nın her şeyden çok bir düşmana ihtiyacı olduğuna dikkat çekmektedir.³⁰⁴ 11 Eylül saldırısıyla Usame bin Ladin, 1990’lı yıllardan beri tezler ve söylemlerle uluslararası ilişkiler literatüründe kullanılan İslam tehdidini, naklen tüm dünyaya gösterirken ABD’ye yeni düşmanı ilan etmesi fırsatını vermiştir. 11 Eylül sonrasında cihat ve Haçlı seferi çağrısı yapan Başkan Bush önderliğindeki ABD de dünyayı ikiye bölmüştür. Medeniyetler mücadelesi verdiğini savunan ABD liderliğindeki Bush yönetimi, hem söylemleri hem de askeri güce dayalı,

³⁰³ http://www.iht.com/bin/challenge.php?URI=http://iht.nytimes.com/protected/articles/2004/09/21/politicus_ed3__0.php

³⁰⁴ Samuel, Biz... , 258-264.

uzlaşından uzak, ötekini dışlayan yaklaşımıyla çözüm yerine çatışmayı körükleyen bir yaklaşım sergilemiştir. Bush'un söylemleri ile çelişkili işkence ve tecavüz görüntüleri, camilerin, düğünlerin bombalanmasıyla pekişmiştir. El Kaide Örgütü'nün Büyük Ortadoğu coğrafyasına hilafeti getireceğini öne sürerek bölgedeki varlıklarını meşrulaştırma girişimlerinde bulunmuşlardır. Tehdit algısı konusunda istediği ortamı yaratamayan ABD, "İslam" kimliğine yönelik suçlamalarda bulunmaya başlamıştır. Washington Times Gazetesi'nin editörlerinden, neo-conları destekleyen Tony Blankley'in, "Batı'nın son şansı: medeniyetler savaşını kazanacak mıyız?" başlıklı kitapta kullanılan "İslamofaşist" nitelendirmesi aynı gazetenin yorumcularından Reagan yönetiminin Savunma Bakan Yardımcısı Frank Gaffney Jr'ın The Washington Times gazetesinde 27 Eylül'de çıkan, "İslamcı Türkiye'ye hayır" başlıklı makalesinde, AKP hükümetine eleştiriler getirmiştir.³⁰⁵ Gaffney, Türkiye'nin Avrupalı değerlerden hızla uzaklaşarak, "İslamofaşist" bir ülke haline dönüşmekte olduğunu ve bu nedenle de AB'den uzak tutulması gerektiğini savunmuştur. Uluslararası ilişkiler literatürüne giren İslamofaşist nitelendirmesi Başkan Bush'un ağzından tüm dünyaya ilan edilmiştir. Bush, ABD'nin tehdit altında olduğunu savunduğu İslamofaşistlere karşı savaş yaptığını ilan etmiştir.³⁰⁶

Dünyanın, "Amerika ve diğerleri" şeklinde ikiye bölündüğü bir konjonktürde karikatür krizi ve Papa 16. Benedictus'un İslam'ı hedef alan sözleri, medeniyetler çatışması tezini doğrulatacak gelişmelere yol açmıştır.

Hepimiz, Batılılar da, Müslümanlar da ve diğerleri de aynı sularda yüzüyoruz. Bu sular tarih okyanusunun parçaları olduğu için, aralara bariyerler koyma çabası boşuna bir çaba. Gergin günler yaşıyoruz, fakat yine de anlık tatmin hissi veren devasa soyutlamalar yerine, güçlü ve güçsüz topluluklar, sağduyu ve cehalet, evrensel adalet ve adaletsizlik bağlamında düşünmek en doğrusu. 'Medeniyetler Çatışması' tezi, 'Dünyaların Savaşı' gibi, dikkat çekmek için yapılmış bir numara ve bu tez, zamanımızda hüküm süren birbirine bağlı olma durumunu

³⁰⁵ <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=4077594&tarih=2006-03-14>

³⁰⁶ Radikal, 8 Ekim 2005.

açıklamaktan çok, savunmacı bir kendini beğenmişliği körükleme amacına hizmet ediyor.³⁰⁷

4.5.2. Medeniyetleri Bombalayan Karikatür Krizi

Medeniyetler Çatışması tartışmaları arasında yaşanan karikatür krizi, “Hristiyan Dünya” ile Müslüman Dünya” arasında din ve uygarlık çatışması öngörülerini doğrulayacak gelişmelere neden olmuştur. ABD’nin uluslararası sistemi yeniden dizayn etmeye yönelik siyasi projesinin dönüm noktası sayılabilecek kriz, dünyayı din ve uygarlık ekseninde iki ayrı kutba bölme, ortak tehdide karşı birleşme, Euro-Atlantik ittifakı güçlendirme ve AB’nin Ortadoğu’daki etkinliğini kırmada önemli bir rol oynamıştır.

Danimarka’da kurulan Norveç’te düğmesine basılan, tüm Müslüman ve Hristiyan dünyasında patlamalara neden olan kriz, İslam dininde kutsal sayılan değerlere aykırı, hakaret ve tahrik içeren çizimlerin yayımlanmandan kaynaklanmıştır. Patlamaların ilk kıvılcımı Danimarka’da sağcı Jyllands-Posten³⁰⁸ adlı bir gazetede Hazreti Muhammed’in karikatürlerinin 30 Eylül 2005 günü yayımlanmasıyla başlamıştır.³⁰⁹ Gazetenin Kültür Servisi Şefi Flemming Rose’un³¹⁰ siparişiyle karikatürlerin yayımlandığı gazetede,

³⁰⁷ Edward Said, Cahillerin Kapişması

<http://www.bgst.org/keab/es090706.asp/http://www.thenation.com/doc/20011022/said>

³⁰⁸ Richard Perle ve Douglas Feith işin içinde Karikatürlerin yayınlandığı Jyllands-Posten gazetesini çıkaran kuruluşun yöneticisi Merete Eldrup’un kocası Anders, Danimarka devletinin petrol ve doğalgaz şirketi DONG’nin başkanı, Bilderberg toplantılarının müdavimi ve neo-con’larla haşır neşir. Pipes’in sıkı teşrik-i mesai halinde olduğu neo-con’lar arasında, “karanlıklar prensi” olarak bilinen Richard Perle ve Pentagon’un üçüncü adamıken İsrail’e bilgi sızdırmakla suçlanıp görevden ayrılan Douglas Feith gibi isimler de var.

³⁰⁹ <http://www.middleeastfacts.com/Gallery/displayimage.php?album=8&pid=47&slideshow=5000>

³¹⁰ Danimarka’nın sağcı Jyllands-Posten gazetesinde karikatürleri yayınlayan kültür editörü Flemming Rose’un kimliğine, bağlantılarına birazcık bakanlar, küresel kampanyanın izini açıkça göreceklerdir. Rastgele bir gazeteci olmadığı, Amerika’daki neo-con ekiple yakın bağlantıları olduğu, ABD’nin küresel savaşına destek için yanıp tutuştuğu, Avrupa’yı İslam tehlikesine karşı uyarmayı görev bildiği, Avrupa kamuoyunu bu tehdidi ciddiye almamakla suçladığı, ABD’nin İslam’a karşı yürüttüğü küresel savaşa destek vermeye çağırıldığı bilinmesi gereken bir kişi o. Danimarka yönetiminin, kraliçesinin, başbakanı Oluf Nyrop Rasmussen’in Irak işgaline, küresel savaşa, terörist avına, işkence ve sorgu operasyonlarına verdiği desteği paylaşan kişi. Biraz dikkat edince karikatür krizinin George Bush’un ekibine kadar uzandığını görüyoruz. Danimarka yönetimi gibi Ruse’un

peygamberin resmedilmesini yasaklayan İslam dinine aykırı olarak, İslam dininin peygamberi Hz. Muhammed'in 12 karikatürü yayımlanmıştır. Üstelik bu yasak, "terörist" görünümlü figürlerle delinmiştir.

İslam dininin terörle özdeşleştirildiği bu karikatürlerin birinde Hz. Muhammed sarığının altında silah bulundururken diğerlerinde elinde bombayla ya da bıçakla veya intihar saldırısında bulunanların cennete gideceğini müjdelirken resmedilmiştir. Bu karikatürlere gösterilen tepki Danimarka'daki Müslümanların özür dilenmesi talepleri, (Gazetenin yazı işleri müdürü Carsten Juste ve Başbakan Rassmussen bu isteği ifade özgürlüğünü gerekçe göstererek geri çevirmiştir) ülkedeki Müslüman ülkelerin Büyükelçilerinin Danimarka hükümetini uyarmasıyla sınırlı kalmamıştır. Danimarka İslam Toplumu Lideri Ahmet Ebu Laban bir heyetle Mısır'ın yanı sıra diğer Ortadoğu ülkelerini ziyaret ederek karikatürleri ve Danimarka hükümetinin tutumunu şikayet etmiştir. Bu aşamada "söz"de kalan tepkiler, Norveç'te (Hristiyan) dinci dergi Magazine'tin aynı karikatürleri 10 Ocak 2006'da yeniden yayınlamasıyla krizin pimi çekilmiştir.

Danimarka İslam Cemaati Başkanı Ahmet Abu Laban Kasım-Aralık aylarında yanına kattığı bir heyetle, "ümmei eteşlemek amacıyla" Mısır'a gidiyor. Ortadoğu ülkelerinde kapı kapı dolaşarak "karikatür rezaletini" anlatıyor. Boykot çağırılarında bulunuyor. Bunları yaparken -ki kritik nokta bu- gazetede yayımlanan 12 karikatürün yanına 3 karikatür

aslında bir neo-con olduğunu öğreniyoruz. Hem de İslam'a karşı küresel savaşın en ateşli savunucusu ve ateşleyicisi Daniel Pipes üzerinden. 1996-99 yıllarında Washington'da kalıyor ve neo-con tedrisatından geçiyor. Pipes'la sıkı dostluk kuruyor. Dünyanın selameti için kaygılarını paylaşıyor. O bir neo-con, bir ırkçı ve küresel savaşın fedaisi. Pipes'tan o kadar etkileniyor ki, kendi gazetesinde "The Threat from İslamism" (İslamizm tehdidi) başlıklı bir yazı yazıyor. Yazıda kendi cümleleri değil Pipes'ın düşünceleri var, Pipes'a övgüler var. Patronu gibi, Avrupa'yı ve dünyayı bu tehlide karşı uyarıyor, harekete geçmeye çağırıyor. Rose, İslam'a karşı öfkeyi büyütmeyi, Müslümanları provoke etmeyi ve medeniyetler çatışması çıkarmayı hedefleyen küresel proje için bir kukla, bir ajan... Yahudi soykırımına ilişkin eleştirileri yayınlamayacağını, ifade özgürlüğü olarak görmediğini açıkça söylüyor. The New York Times gazetesinde, insanlık suçlusu olduğu aşikar olan Ariel Şaron'u eleştiren karikatürleri yayınlamayacağını" söylüyor. Ekim 2004'te Pipes'la yaptığı görüşmede, "Ortadoğu barışı ancak İsrail'in kesin askeri zaferiyle mümkün olacaktır" diyor. İbrahim Karagül, yayınlamayacağını" söylüyor. Ekim 2004'te Pipes'la yaptığı görüşmede, "Ortadoğu barışı ancak İsrail'in kesin askeri zaferiyle mümkün olacaktır" diyor.³¹⁰ İbrahim Karagül, "Neo-conların Avrupa projesi: Karikatür ve medeniyetler çatışmasına hazırlık!..." ,Yeni Şafak, 10 Şubat 2006./ Umur Talu, "Organize küfür-2, Sabah, 13 Şubat 2006.

daha katıyor. Laban liderliğindeki heyetin dosyaya ilave ettiği karikatürler, gazetede "yayımlanmadığı halde yayımlanmış gibi" takdim ediliyor. Oku yaydan çıkaran da işte Danimarka gazetesinde yayımlananlardan çok daha galiz ve hakaretamiz olduğu söylenen bu karikatürler oluyor. BBC'de izlediğim söyleşiyi yöneten gazeteci; "geri zekâlı" muamelesi çıkardığı Flemming Rose'u "bilmediği işlere burnunu sokmakla" suçladı. Abu Laban'ı ise açık biçimde "yalan söylemek" ve bu tehlikeli manipülasyonun mimarisini inşa etmekle itham etti.³¹¹

Bu kez suskunluğunu bozan İslam dünyası tepkisini, Danimarka mallarını boykot ederek, özür dilenmesini talep ederek, Suriye ve Libya gibi ülkeler ise büyükelçilerini geri çekerek göstermiştir. Bu süreçte sorunun "tabuluk-kutsallık" aşamasından ifade özgürlüğü boyutuna taşınması karikatür krizinin büyümesine neden olmuştur.

Hem Mısır hem de İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) protestoların gelişmesinde işlevsel olmuş. Kahire'deki Ahrâm Siyaset ve Strateji Merkezi'nden Muhammed el-Sayed Said de "İKÖ konferansına kadar bir şey olduğu yoktu, sonra başladı" diyor (New York Times , 09/02/06). İKÖ'ye gelince, en etkili üyelerinin, İran ve Suriye hariç, hepsi ABD destekli rejimler. Mısır'da ABD'den yılda 2 milyar dolar hibe alan bir rejim var; muhalefette de son seçimlerde ABD tarafından desteklenen (ABD ile görüşmeye hazır olduğunu açıklayan) Müslüman Kardeşler Cezayir ve Libya hızla ABD yörüngesine giriyorlar. Suriye ve İran'a, Esad ve Ahmedinejat 'a gelince, Lenin'in, kimi düşmanları için kullanmayı pek sevdiği "Yararlı Salak" kavramı bence çok uygundur. Tüm bunlara bakarak, "Ben paranoyak olabilirim, ama bu ortada 'karışık' bir durumun olmadığı anlamına gelmez" diye düşünüyorum.³¹²

İslam dünyasından gösterilen sert tepkiler üzerine, Avrupa'daki başka gazeteler de, "ifade özgürlüğü"nü destek amacıyla aynı karikatürleri tepkilere karşılık olarak aylar sonra yayımlaması krizin daha da tırmanmasına neden olmuştur. AB'nin öncü ülkelerinden Fransa'da France Soir, Almanya'da Die Welt gazetesi, "Laik toplumda dini dogmalar yıkılmalıdır" savıyla karikatürleri yeniden yayımlamıştır. 12 karikatürün hepsini basan France Soir, "Evet, Tanrı'nın karikatürünü çizme hakkımız var" manşeti atıp, kapaktan Hz. Muhammed, Hz. İsa, Hz. Musa ile Buda'nın bulutlar üzerinde resmedildiği karikatürü yayımlamıştır. Karikatürde Hz. İsa, Hz. Muhammed'e, "Söylenme

³¹¹ Nilgün Cerrahoğlu, Karikatür Cihadı, Cumhuriyet 6 Şubat 2006.

³¹² Ergin Yıldızoğlu, Çok Karışık Bir Durum, Cumhuriyet Gazetesi, 15 Şubat 2006.

Muhammed. Burada hepimizin karikatürü çizildi” denilmektedir.³¹³ Gazete, diğer karikatürlerin yer aldığı iç sayfalarda konuyu, “ifade özgürlüğü” başlıklarında ele almıştır. “Hoşgörüsüzlük” başlıklı başyazıda, “Bu dini hoşgörüsüzlük, ne şaka ne de hiciv kaldırıyor” denilirken, “Hz. Muhammed, Hz. İsa, Buda ve tüm dini eğilimlerin karikatürize edilebileceği ve buna da laik bir ülkede ifade özgürlüğü denileceği” yorumu yapılmıştır. Dört karikatür basan Alman Die Welt ise Hz. Muhammed’in türbanının el bombası biçiminde, yüzünün yeşil ay-yıldız içinde resmedildiği karikatürleri yayımlayıp, “Demokrasi, ifade özgürlüğünün kurumsallaşmış şeklidir. Batı’da hicivden korunma hakkı yoktur. Kutsal değerlere küfretme hakkı vardır” savunmasını yapmıştır. Gösterilen tepkilere rağmen karikatürlerin, “ifade özgürlüğü” gerekçe gösterilerek yeniden basılması, İslam dünyasına meydan okuma olarak algılanmış ve karikatür krizi alevlenerek yaşanan tepki ve protestolar şiddet boyutuna taşınmıştır.

Ötekileştirme öncülüğünde, dinsel söylemlerin, kutsal sembollere saldırıların, ölüm fetvalarının ve yeni Haçlı seferi ile cihat çağrılarının yapıldığı bu dönemde Batı ve Müslüman dünyası karşı karşıya gelmiştir.

Danimarka’da yayımlanan karikatürler sonrasındaki protesto gösterilerinden sonra hiçbir büyük ABD gazetesi karikatürleri yayımlamak istemedi ve başyazarlar karikatürleri yayımlayan Avrupa gazetelerine tepeden bakan bir tutum sergiledi. Karikatürleri yayımlamanın ne kadar basiretli olduğu bir yana, yaşanan şiddetli tepki açıkça bir gözdağı verme çabasıydı ve çoğunlukla resmi yaptırım gerektiriyordu. Neticede protestoları eleştiren veya ifade özgürlüğü hakkını savunan Amerikalı sayısı epey düşük kaldı. Çoğu Amerikalı, Müslümanların öfkesine kendileri yerine bu sefer Avrupalılar hedef oldu diye içten içe memnun bile oldu.³¹⁴

Dünyanın din temelinde kutuplaşmasına hem Müslüman hem de Batı dünyası katkıda bulunurken, Aralarında yüzleri maskeli, elleri kalaşnikoflu

³¹³ http://issachar.gorman.cc/images/2006/February/94090426_d58962c80b.jpg

³¹⁴ Francis Fukuyama, Bush’u eleştirenler tekrar düşünsün, 24 Mart 2006/ The Guardian, 21 March 2006,

kişilerin yer aldığı Müslüman göstericiler Euro-Atlantik ittifakın, “Batı” çatısı altında toplanmasına da destek olmuştur.³¹⁵

Müslüman Dünya kadar, Batı dünyası da siyasilerden din adamlarına kadar, din ve uygarlıklar üzerinden örülen kutuplaşma duvarını sivrileştiren eylemlere ve girişimlerde bulunmuştur.

Karikatür kriziyle başlayan gerilimde uluslararası toplum tarafları anlayışlı ve sakin olmaya çağırırken, Müslüman dünya ile Hristiyan dünya arasındaki yangına bazı siyasiler de körükle gitmiştir. İtalya’da Sağcı Kuzey Ligi Partisi Üyesi, koalisyon hükümetinin Reform Bakanı Roberto Calderoli, katıldığı televizyon programında Filistin’li sunucuya karşı ırkçı üsluplar kullanırken, “İlimli İslam denilen dünyada her yıl kıyılan 160 bin Hristiyan hakkında bu bayan ne diyor duymak isterim” görüşlerini dile getirmiştir. Calderoli, La Repubblica gazetesine yaptığı bir açıklamada da “Papa

³¹⁵ Binlerce gösterici, Danimarka, Fransız, Alman ve Norveç bayraklarını yakarak protesto gösteriler düzenlemiş, Beyrut’ta, “Ey Muhammed ümmeti uyan!” sloganları atılıp tekbir getirerek yürüyen göstericileri polisler dağıtmak isterken kan akmış, Lübnan İçişleri Bakanı istifa etmek zorunda kalmıştır. El Kaide Sudan’daki, “BM hacı güçlerine karşı cihat çağrısı yapmış, Lübnan, Suriye, İran gibi ülkelerde Danimarka, Norveç elçilikleri ateşe verilmiş, kiliseler Hristiyan mahalleleri taşlanmış, yakılmış, saldırıya uğramış, rahip ve rahibeler öldürülmüştür. İran, Danimarka ile tüm ticari ilişkilerini keserken, ülkenin en çok satan gazetesi Hemşehri, “misilleme için” Yahudi soykırımıyla ilgili karikatür yarışması başlatmış, İran Devlet Başkanı Mahmud Ahmedinejad, devlet radyosu ve TV’sinde Batı müziği çalınmasını yasaklamıştır. Protestolar Asya’ya da yayılmış, Afganistan’da, “Danimarka’ya ölüm” sloganlarıyla Danimarka, Britanya ve Fransa elçilikleri kuşatılıp taşlanmıştır. Endonezya’da Danimarka konsolosluğu taş tutulmuş, Hindistan’da protesto gösterilerine koşut olarak genel grev ilan edilirken, mağazalar ve işyerleri kepenk kapatmış, okullar açılmamıştır. Pakistan’da binlerce kişinin katıldığı protesto gösterileri sırasında, “Amerika’ya ölüm” sloganları atan göstericiler, ABD, Danimarka ve İsrail bayraklarını yakmışlardır. Tayland’da Danimarka’nın Bangkok büyükelçiliği önünde toplanan protestocular, tekbir getirerek Danimarka bayrağının üstünde tepinmiş, Nijerya’nın Anambra eyaletinin Onitsha kentinde Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında meydana gelen çatışmalarda yaklaşık 80 kişi ölmüştür. Filistin, Gazze’de AB bürosu taşlanmıştır. Taliban’ın üst düzey yetkilisi Molla Masum Afgani, Ramazan ayında ABD’ye bir saldırı olabileceği uyarısında bulunarak Müslümanlara ABD’yi terk etme çağrısı yapmıştır. El Kaide terör örgütü lideri Usame Bin Ladin, “Hazreti Muhammed ile alay edenlerin öldürülmesi” gerektiğini açıklamıştır Taliban hareketi ise İslam alemini rahatsız eden karikatürlerin çizimini öldürene 100 kilo altın, ayrıca öldürülecek her Danimarka, Norveç veya Alman askeri için 5 kilo altın vereceklerini açıklamıştır. . Hindistan’ın Uttar Pradeş eyaleti bakanlarından Muhammed Yakub Kureyşi, karikatüristlerin kellesine 11.5 milyon dolar ödül koymuştur. Radikal, Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet, 1-9 Şubat 2006.

Ratzinger'e İslam tehdidinden korunmak için davet yollamak lazım. Yeni bir Haçlı Seferi'ne ihtiyaç var" görüşünü dile getirmiştir. Calderolli İslam dünyasını rencide eden hakaret karikatürlerinin basıldığı tişörtü giymesinin ardından Eski İtalyan sömürgesi Libya'da yaşanan protestolarda 11 Libyalı ölürken, 35'i de yaralanmıştır. Olayların ardından istifa etmek zorunda kalan Calderolli, giderayak, "İslam kökenli saldırılar tişört eyleminden önce başlamıştı. Batı uygarlığı tehlikede. Ben tişörtle, o dünyadan bize yönelik tehditlere işaret etmeye çalıştım" açıklamasını yaparken, Trabzon'da papaz Andrea Santoro'nun öldürülmesini de 'Müslüman ülkelerde, İslam'dan farklı dine üye olmaktan başka bir kabahati olmayan kişilere yönelik şiddet gösterisi" olarak nitelendirmiştir.³¹⁶ İngiltere Başbakanı Tony Blair, Irak savaşı konusunda tanrı ve tarih tarafından yargılanacağını, doğru konusundaki son kararın böyle verileceğini açıklamıştır. Almanya'nın Berlin Eyaleti Göç ve Uyum Sorumlusu Günter Piening, İslami grupların yaşama biçimi üzerine yaptırılan bir araştırmanın sonuçlarının açıklandığı basın toplantısında İslam'ın Berlin'in birçok semtinde göz ardı edilemeyecek toplumsal bir güç haline geldiğini açıklamıştır. Avrupa Birliği (AB) Yüksek Temsilcisi Javier Solana, Müslüman dünya ile dünyanın geri kalanı arasındaki uçurumun derinleştiğine dikkat çekerken bu uçurumun sanıldığından çok daha derin olduğunu belirtmiştir.³¹⁷ İspanya'nın bir önceki sağ görüşle muhafazakar başbakanı José Maria Aznar, Washington'da bir enstitüde yaptığı konuşmada Papa'nın Müslümanlarla ilgili sözlerine yönelik, "Müslümanlar Papa'dan özür dilemesini bekliyorlar. Ancak şimdiye kadar hiçbir Müslüman İspanya'yı fethedip sekiz yüz yıl kaldığı için özür dilemedi" diyerek din üzerinden örülen kutuplaşma duvarına bir tuğla daha koymuştur.³¹⁸

30 Eylül 2005'te Danimarka'da Jyllands-Posten gazetesi'nin, 'Hz. Muhammed'in Yüzü'nü karikatürize ederek anlatmasıyla başlayan

³¹⁶ Radikal-Hürriyet-Milliyet, 4 Mart 2006.

³¹⁷ Radikal-Hürriyet- Milliyet, 24 Eylül 2006, 21 Eylül 2006, 8 Şubat 2006.

³¹⁸ Radikal, Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet, 8-9-13-19 Şubat 2006.

gerginlikler soğuk savaş dönemindeki gibi din üzerinden yapılan doğu ve batı kutuplaşmasına sahne olmuştur. Karikatür kriziyle tırmanan olaylarla medeniyetler çatıştırılmıştır Batıda peş peşe yayınlanan karikatürlere tepkisini sokaklarda, “Danimarka'ya ölüm” , “Fransa'ya ölüm”, “İslam'a hakaret edenin kafasını kesin” pankartlarıyla, dinsel vurgularla dile getiren kitleler Batı'yı, ortak bir tehdit karşısında, ortak bir kimlik ile birleştirme projesine destek olmuşlardır. Batı dünyası da, inançlara yönelik saldırıyı içeren karikatürler savaşıyla demokrasi ve insan hakları, uluslar arası hukuk bağlamında eleştirdikleri ABD'nin oluşturmak istediği yeni uluslararası sisteme bir şekilde destek olmuşlardır. Bu süreçte yapılan tartışmalar ve açıklamalarla Müslümanların tepkileri tartışılırken Batı karşısında kültürleriyle, değerleriyle homojen bir topluluk haline getirilmiş İslam dünyası yeniden ötekilendirilmiştir. Sonuç olarak, karikatür krizi özelinde yaşanan/yaşattırılan medeniyetler çatışması özür dilemeler, Batılı ülkelerin liderlerinin yayınladığı Müslümanlar lehindeki mesajlar ve gösterilen tepkilerin uluslararası şirketlerin cirolarına kadar yansması nedeniyle de rafa kaldırılmıştır. Ancak kriz, Huntington'un, 'Medeniyetler Çatışması' tezinin siyasi ayağının gerçekleşmesi, bu tez doğrultusunda tehdit faktörünün ön plana çıkarılması, ABD'nin yörüngesinde tutmak istediği AB ile yakınlaşması, Batı blokunun yeniden oluşturulması ve dünyanın Batı ve Doğu şeklinde ikiye bölünmesi projesinde önemli bir rol oynamıştır.

4.5.3. Ruhani Lider Papa

Karikatür ateşinin külleri soğumadan 16. Benedictus'un 14. yüzyıldaki antika belgeler üzerinden İslam dinini şiddetle bağdaştırması, medeniyetler çatışması/çatıştırılması siyasi projesinin yeniden dünya siyasi sahnesindeki yerini almasına neden olmuştur. Papa, İslamofobi'ye de dayanarak savaşların sürdürüldüğü, medeniyetler çatışmasının/çatıştırılmasının kutsal değerlere saldırarak alevlendirildiği, tüm İslam dünyasının karikatürler nedeniyle öfke içinde sokaklara döküldüğü bir konjonktürde, yükselen/yükseltile din ideolojisinin öncülüğünü yapmıştır.

Uluslararası hukuk bakımından devletlere denk bir hukuki kişiliğe sahip siyasi ve dini bir yapı olan Vatikan temsilciliğinin yanı sıra Hristiyan aleminin en yüksek otoritesi Papa 16. Benediktus, 12 Eylül günü, Almanya'da Regensburg Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada 14. Yüzyıla ait Bizanslı bir İmparator olan II. Manuel Paleologus'tan yaptığı alıntılarla karikatür krizinin henüz soğumayan ateşinin üzerine benzinle gitmiştir. Teoloji Profesörü olan Papa, süper güç ABD'nin dünya gündemine yeniden taşıdığı Haçlı Seferleri'ni, bu seferlerde kutsal toprakların Müslümanlardan kurtarılması adına dökülen kanları bir kenara bırakarak İslam dinini, tarihsel metinler üzerinden Bizans imparatorunun ağzından eleştirmiştir. "İnanç, Akıl ve Üniversite: Hatıralar ve Düşünceler" başlıklı konuşmasında, Bizans İmparatoru Manuel II Paleologus ile İranlı bir düşünür arasında, Ankara yakınlarında geçen konuşma metinlerinden aktarmalar yapmıştır. Papa'nın aktardığı konuşma metinlerinin yedincisinde, İmparator Manuel, "cihat" konusuna temas etmektedir. İmparatorun, "Dinde zorlama yoktur" felsefesini içeren Bakara suresinin 256. ayetinden haberdar olduğuna dikkat çeken Papa, bu surenin Muhammed'in güçsüz ve tehdit altında bulunduğu dönemlerden kaldığını savunarak, "İmparator muhatabına dönüyor ve aynen şu sözlerle kaba bir biçimde, dinle şiddet arasındaki genel ilişkiyle ilgili temel sorun konusunda şunları söylüyor: "Bana Muhammed'in getirdiği yeni bir şey var mı, göster bakalım. O vakit sadece, inancını kılıçla yaymayı emretmek gibi kötü ve insani olmayan şeyler göreceksin." Papa konuşmasının geri kalan kısmında ise akılcılıkla, inancın birbirine zıt olmadığını ifade ederek konuşmasını şu sözlerle tamamlamıştır: "İmparator, İranlı muhatabına cevap verirken 'akılcı hareket etmemek, mantık ile hareket etmemek Tanrı'nın tabiatına aykırıdır' demiştir. Bu büyük mantık, bu geniş akıl ile ortaklarımızı kültürler diyaloguna davet ederiz. Bunu sürekli yeniden keşfetmek üniversitenin en büyük görevidir."

Papa'nın Bavyera'da yaptığı İslam dini ve Hz. Muhammed hakkında yaptığı konuşmalar, karikatür krizinden sonra da beklendiği gibi Müslüman ülkelerde sert tepkilere yol açmıştır. Araştırmacı gazeteci Aytunç Altındal

konuyla ilgili yaptığı açıklamalarda, baştan sona dinlediğini belirttiği konuşmada Papa Benedictus'un tam 17 defa "Muhammed" ve "cihad" dediğine, II. Manuel Paleologos'a da 8 defa atıfta bulunduğuna dikkat çekmektedir. Papa 16. Benediktus, İslam ve Hz. Muhammed'le ilgili sözlerinden dolayı üzgün olduğunu önce Vatikan aracılığıyla sonra kendi ağzından duyurmuştur. Yazlık konutu Castelgandolfo'da, Angelus Duası sırasında tepkilerin yanlış anlaşılmadan kaynaklandığını savunan Papa, "Regensburg Üniversitesi'ndeki konuşmamın, Müslümanların duyarlılığını inciticiymiş gibi görünen kısa bir bölümünün yol açtığı tepkilerden dolayı çok üzgünüm" demiştir. Bizans İmparatoru 2. Manuel Paleologos'tan alıntıladığı, "Muhammed'in yeni diye getirdiği sadece şer ve insanlık dışıdır. Tıpkı kendi inancını kılıçla yayması gibi" sözüyle ilgili olarak ise şunları söylemiştir: "Bu, benim hiçbir şekilde şahsi düşüncemi yansıtmayan Ortaçağ'a ait bir metinden alıntıydı. Benim konuşmam, genel itibarıyla, Müslüman inancıyla karşılıklı saygı içerisinde, sakin ve samimi bir diyalog çağrısıydı." Papa'nın bu sözleri özür bekleyen öfkeli Müslümanları sakinleştirmeye yetmemiştir. Aralarında kilise temsilcilerinin de yer aldığı Müslüman ülkelerde Papa protesto edilmiş, kiliseler yakılmış, Papa'nın 11 Eylül sonrası dünyasını göz ardı ederek sorumsuz davrandığı yönünde suçlamalar yapılmıştır.³¹⁹

³¹⁹ Mısır'da Müslüman Kardeşler, Almanya'da Müslümanlar Konseyi ve Hindistan'da bazı Müslüman liderler Papa'nın üzgün olduğunu söylemesinin rahatsızlığı gidermede önemli bir adım olduğunu açıklamışlardır. İran'da Vatikan'ın Tahran elçisi Dışişleri'ne çağrılıp protesto edilmiş, başta Kum olmak üzere tüm kentlerdeki medreseler kapatılmış, öğrenci ve hocalar Papa'yı protesto için gösteri yapmıştır. Anayasayı Koruyucular Konseyi, Papa'nın sözlerinin Batı'nın İslam'a karşı komplosu olduğunu söyleyip, "Papa, İslam'ı şiddetle ilişkilendirip 'Cihad'a meydan okudu. Papa bunu Hristiyanlık ve Yahudilik bayrağı altında ikiye bölünmüş iktidar sahiplerinin savunmasız Müslümanlara karşı işledikleri suçlara gözlerini kapatıp yaptı" açıklaması yapmıştır. Önde gelen din adamı Ahmet Hatemi, 11 Eylül sonrası "teröre savaş" ilan ederken "Haçlı seferi" ifadesini kullanan ABD Başkanı George Bush ile Papa'nın Haçlı seferlerini tekrarlamak için birleştiğini savunup, "Papa özür dilemezse pişman olana dek tepkiler sürecektir" demiştir. İran'da Büyük Ayetullah Kazım Musevi Erdebili Papa'nın 'fitne ateşini yaktığını' söyleyip "Özür dilemeli. Bu ateş söndürülmezse gün geçtikçe büyür ve insanoğlu büyük savaşlara tanık olabilir" demiştir. Suudi Arabistan önde gelen din adamı Salman el Avda "Hristiyanlığı izleyenler saldırırganlık içindeyken Vatikan nasıl Müslümanları terörle suçlar. Afganistan'ı kim işgal etti? Irak'ı kim işgal etti? Kim bunlara 'Haçlıların savaşı' dedi" diye sormuştur. İngiltere'de, Westminster Katedrali'nin önünde miting düzenleyen Anjem Choudary Papa'nın "idam cezasına çarptırılmasını" istemiştir. Irak'ta Mücahiddin Ordusu, "Romalı

Neocon'ların öncü isimlerinden Daniel Pipes³²⁰ ise Müslümanların tepkisini eleştirirken, "Müslümanların her eleştiriye öfke şiddet ve cinayetle karşılık vermesi artık nerede ise kanıksanır oldu" derken Müslümanların bu tepkilerinin, "Batı'ya şeriat ilkelerini yerleştirmek amacı"ndan kaynaklandığını ileri sürmüştür. Pipes, "Eğer Batılılar bu İslami prensipleri kabul ederlerse, daha da fazlasının dayatılacağı kesin gibi gözüküyor. İşte bu sebeptendir ki İslam dini hakkında düşünce ve konuşma özgürlüğümüze sahip çıkmak, İslami bir düzenin dayatılmasına karşı kendimizi savunmanın birincil yoludur" görüşlerini dile getirmiştir.³²¹

Vatikan liderleri ise Papa'nın konuşmasını etkisini azaltmağa çalıştılar. Papalık sözcüsü S.J. Federico Lombardi, "Papa'nın islam dinini şiddet yanlısı olarak yorumlamak gibi bir niyeti yok. İslam'ın içinde pek çok değişik akım var ve bunların arasında da pekçoğu şiddet yanlısı değil" derken Dışişleri bakanı Kardinal Tarcisio Bertone Papa'nın "konuşmasındaki bazı bölümlerin İslami inanışlı bazı kişilerce saldırgan olarak algılanmasından samimi olarak üzüntü duyduğunu belirtmiştir. Papa Benedictus, bütün bu

köpeğin ibadethanesindeki bütün putları yakıp yıkmaya" tehdidinde bulunmuştur. Somli'de dini lider Ebubekir Hasan Malin, Müslümanların bir an önce Papa'yı "avlayıp, oracıkta öldürmeleri" çağrısında bulunmuştur. Cezayir'deki Katolik Başpiskoposu Henri Teissier, "Akıl ve din üzerine bir konuşmada, 14. yüzyıldan alıntıyı doğru bulmuyorum. Bu beni çok üzdü. İslam dinine saygı konusunda dikkatli olunmalıydı" eleştirisini getirmiştir. Ceyşi Mücahidin adlı örgüt ise, internetten yayımlanan açıklamasında, 'Haçlıları Roma'nın kalbinde yıkmaya ve Vatikan'larını vurmaya and içeriz' dedi, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, dini liderlerin aşırı çıkışları engelleyebileceğini belirtip, "Tüm dinlerin liderlerini sorumlu ve itidalli davranmaya çağırıyorum" açıklamasını yapmıştır. Tepkilere ilk kez bir Hristiyan kilisesi katılmıştır. Kıpti Kilisesi lideri 3. Şenuda, "İslam'a saldıran her söz Hristiyan öğretilerine terstir" demiştir. http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/09/060918_popelatest.shtml / hürriyet 11 Şubat 2006,

³²⁰ Pipes kim? Bush'un ABD Barış Enstitüsü'nün başına geçirdiği, tek sermayesi İslam düşmanlığı olan, İsraili aşırı gruplara bağlı bir isim. Müslümanlara karşı her organizasyonda adı geçen Pipes'in, "Anti-Islamic Institute (AII) adlı bir kuruluşu da var. Middle East Forum üzerinden bütün dünyada anti-İslam politikaların yaygınlaşması için çalışıyor. "Barış" kavramının onun için ne ifade ettiği bir başka soru. 2002 yılında kurduğu Campus Watch adlı örgütle Amerikan üniversitelerinde Müslümanları fişleme operasyonları yürütüyor. Türk-İsrail eksenli ve Yahudi lobilerinin Türkiye'deki çalışmalarıyla yakından bağlantılı. İbrahim Karagül, "Neo-conların Avrupa projesi: Karikatür ve medeniyetler çatışmasına hazırlık!..." ,Yeni Şafak, 10 Şubat 2006./ Umur Talu, "Organize küfür-2, Sabah, 13 Şubat 2006.

³²¹ Daniel Pipes, Pope Benedict Criticizes Islam, New York Sun, 19 Eylül 2006

tepkilere “yanlış anlaşıldım” derken herhangi bir özür dilememiştir.³²² 19 Nisan 2005’de seçildiği günden sonra yaptığı açıklamalarında Avrupa’da Hristiyanlığın güçlendirilmesi yönünde söylemleri ön plana çıkaran Papa Benedictus, bu bağlamda selefi Papa J. Paul’un peşinden gitmektedir. Soğuk Savaş döneminin sona ermesinde katkıları olan Papa 2. J. Paul, 1993 yılında ilk kez İsrail’i resmen tanımış, Tanrı’nın Kudüs’ü Yahudilere vaat ettiğini açıklamış, ağlama duvarında dualar etmiştir. 24 Aralık 1999’da, “Birinci bin yılda Avrupa, ikinci bin yılda Amerika ve Afrika Hristiyanlaştırıldı. Üçüncü bin yılda da Asya’yı Hristiyanlaştıracamız” sözleriyle dinler arasında çatışmanın kıvılcımlarını atmıştır. Başkan Bush’u, Katolik John Kerry’e karşı desteklemiş, ABD Anayasası’nda, Hristiyanlık dinine atıfta bulunulması için çok çaba sarfetmiştir. Bu girişimleri sonuçsuz kalınca, “Üzgünüz” açıklamasını yapmıştır.³²³

19 Haziran 2004 Ratzinger, Papa Jean Paul’ün, 23 yıldır akıl hocası, baş "engizisyoncusuydu" . Onun tüm dinî, siyasi tutumlarına ışık tuttu. Kilise içindeki çocuklara yönelik cinsel tacizle ilgili bilgileri bastırdı (The Observer). Her çatlak sesi susturdu. Ona, "yardımcı Papa" da deniyordu. Le Monde’un işaret ettiği gibi o da fiilen Vatikan’ın başındaydı. 1998’de Opus Dei’nin başkanı Javier Eschevarra ’nın elinden fahri doktoralık da alan, 1999’da Bush ’un kardeşiyle bir dini vakfın yönetimini de paylaşan (Newsday) Benedictus XVI, Jean Paul-II’nin gerçek anlamda devamıdır. Frankfurter Allgemeine Zeitung’un bir yorumunda vurguladığı gibi, Ratzinger tam da bu özelliklerinden dolayı Papa seçildi, yanlışlıkla değil.³²⁴

78 yaşındaki Alman Kardinal Joseph Alois Ratzinger, 2005’de Papalığa seçilmesinden sonra, dini ad olarak, Avrupa’da kilisenin temellerini atan ve Avrupa’nın koruyucu azizi kabul edilen “Benedictus”u tercih etmiştir. Latince’de, “kutsanmış” anlamına gelen bu ismi kullanan son papa 15. Benediktus ise Birinci Dünya Savaşı’nı engelleme çabaları ve anlaşmazlıkların savaş yerine hukuki yollarla çözülmesi yönündeki tutumuyla tanınmaktadır. Benedictus, 2005 Ağustos ayında Köln’de gerçekleştirilen 20. Dünya Katolik Gençler Buluşması ile dünya siyasi sahnesine etkili bir çıkış

³²² http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/09/060916_pope_update.shtml

³²³ http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2004/06/040619_eusummitupdate.shtml
<http://www.aytuncaltindal.com/>

³²⁴ Ergin Yıldızoğlu, Zamanın Ruhuna Uygun Bir Papa, 25 Nisan 2005.

yapmıştır. Burada yaptığı konuşmada dünyada inançsızlığın giderek yaygınlaştığını ve Tanrı'nın unutulduğunu vurgulayarak, Katolik gençleri daha sık kiliseye gitmeye çağırmıştır. Avrupalıların dinden uzaklaştığı savını sık sık dile getirerek dinlerine sahip çıkmaları çağrılarını yineleyen³²⁵ Papa, Alman Başbakanı Merkel'e, olay yaratan konuşma metnini verdiği görüşme sonrası, "AB"ye giriş vizesi Hristiyanlıktan geçer" açıklamasını yapmıştır.³²⁶ 2006'nın başında tırmanan karikatür krizin ile Papa Benediktus'un söyleminin ortak noktasını, öteki yani İslam algısı oluşturmaktadır. Dini olmasının yanında bir devletin başını da simgeleyen Papa 16. Benediktus'un, 12 Eylül'de (Aynı gün, 11 Eylül saldırıları yıldönümü haberleri, yorumları da basında yoğun olarak tartışılmaktaydı) Almanya'da Regensburg Üniversitesi'nde yaptığı konuşma ise global düzeyde din ideolojilerinin yükselmesini etkileyen siyasi bir hamle olmuştur. Karikatür krizi, Bush'un Irak'ta ve tüm dünyada "İslamo-faşistlerle mücadele ediyoruz" açıklamaları ve Papa'nın söylemleri medeniyetler çatışmasını gündeme taşıyan girişimler olmuştur.

Sonuç

Sonuç olarak, 11 Eylül sonrasında kulelere çarpan uçakların yansıması Büyük Ortadoğu coğrafyasıyla sınırlı kalmamış, küresel değişikliklere neden olmuştur. ABD'nin, Soğuk Savaş dönemi, müftelikliğinden Yeni Dünya Düzeni döneminde önemli rakibine dönüşen AB, ABD'nin Irak'a saldırısı sürecinde, demokrasi üzerinden dillendirdiği başkaldırısını bırakmış ve ekonomik ve siyasi çıkarlar doğrultusunda Euro-Atlantik çatısı altında ABD ile birlikte hareket etmeye başlamıştır. Soğuk Savaş döneminde, komünizme karşı savunma amaçlı oluşturulan, AB, Almanya gibi güçleri kontrol etme işlevselliği de taşıyan NATO, ABD

³²⁵ Radikal 12 Şubat 2006.

³²⁶ Radikal, 29 Ağustos 2006.
<http://www.aytuncaltindal.com>

stratejileri doğrultusunda Avrupa'dan başlattığı yürüyüşünü zengin enerji kaynakları ve koridorlar doğrultusunda Avrasya içlerine ve Ortadoğu'ya kadar götürmüştür. Küresel bir askeri ve siyasi bir güç olarak Büyük Ortadoğu coğrafyasında yükselen NATO çatısı altında birlikte hareket eden Euro-Atlantik ittifaka karşı, Avrasya'nın öncü güçleri Rusya ve Çin'in öncülüğünde Avrasya Bloku yükselmeye başlamıştır. Bir yanda Soğuk Savaşı andıran bloklaşmalar oluşurken diğeryandan medeniyetler çatışması fitili de hem dinler hem de mezhepler bağlamında ateşlenmiştir. Karikatür krizleri, İslamofobi yakıştırmaları, Papa'nın söylemleri, yakılan medeniyetler çatışması ateşinin üzerine benzin dökmüştür. Saddam Hüseyin'in Yılbaşı ve Kurban bayramının aynı güne geldiğı sabahında asılması, ölümünün ardından yapılan mitleştirme kampanyası, Sunni-Şii ayrımını körükleyen söylemler ve iddialar, Büyük Ortadoğu bölgesinde yakılan medeniyetler çatışması ve mezhep savaşları ateşinin daha da büyütölme stratejisinin sürdürölleceğinin göstergesi olmuştur. Zengin enerji kaynaklarına ve stratejik koridorlara sahip olma kavgasının verildiğı Büyük Ortadoğu Coğrafyasına kurulan platformda, stratejik bölgelere yerleştirilen NATO gölgesinde, Atlantik ve Avrasya güçleri, Müslüman ve Hristiyan Bloklar, mezhepler arası çatışmalar giderek saflarını belirlemekte, din faktörü uluslararası sahnedeki hızlı yükselişini sürdürmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRK-ABD ilişkileri ve GOP

5.1. Türk-ABD ilişkileri

Giriş

Geçmiş 18. yüzyılın sonlarına giden Türk-Amerikan ilişkileri II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin uluslararası alanda aktif rolü üstlenmesiyle başlamıştır. 18. Yüzyılda ticari antlaşmalarla başlayan ilişkiler, 19. yüzyılın sonuna doğru siyasi boyuta bürünmeye başlamıştır. Çağrı Erhan, Amerikan misyonerlerinin Osmanlı topraklarında milliyetçi ve ayrılıkçı kıpırdanmalara destek vermesinin, Girit, Bulgaristan ve Ermeni bunalımları sırasında ABD kamuoyunda yaratılan "Korkunç Türk" imajının da etkisiyle ABD yönetiminin Osmanlı devletine karşı gündemde olmayan konuları ön plana çıkarmasının ikili ilişkilerde hızlı bir düşüşü beraberinde getirdiğini belirtmektedir.³²⁷ II. Dünya Savaşı'na kadar yine ticari nitelikte sürdürülen ilişkiler II. Dünya Savaşı sırasında ABD'nin, "Ödünç Verme ve Kiralama Yasası" (Lend and Lease)³²⁸ kapsamında Türkiye'ye silah satmaya başlamasıyla farklı boyuta bürünmeye başlamıştır. Washington, Batı Bloku'nun lideri olarak Ortadoğu'da boy göstermeye başladığı tarihten itibaren, Avrasya'nın merkezinde yer alan Türkiye'nin iç ve dış politikasında önemli bir faktör olarak yer almaya başlamıştır. Soğuk Savaş döneminde başlayan Türk-ABD ilişkileri³²⁹,

³²⁷ Çağrı Erhan, Türkiye-ABD İlişkilerinin Mantıksal Çerçevesi, Türk ..., ss. 140-141.

³²⁸ Çağrı Erhan, ABD'nin İç Savaş'ın ardından fazla stoklarını eritmek amacıyla Osmanlı Devletine de silah satışında bulunduğunu belirtmektedir. Çağrı, Türkiye ..., ss. 141.

³²⁹ Türk-ABD ilişkileriyle ilgili olarak bakınız. Ramazan Gözen, Amerikan Kışkırtıcılığı ve Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası, Ankara: Liberte Yayınları, 2000; Ramazan Gözen, Türk-Amerikan İlişkileri ve Türk Demokrasisi: Realist Bağlantı, (Der.) Şaban H. Çalış, İhsan D. Dağı, Ankara: Liberte Yayınları, 2001; Baskın, Türk ..., Cilt I-II; Faruk, Türk ..., ; Fahir, 20. Yüzyıl..., ; Mehmet, Olaylarla..., ; İdris, 21. Yüzyıl..., ; Nasuh, Türk ..., ; Türkiye'nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası, (Edi.) Morton Abramowitz, Ankara: Liberte Yayınları, 2001; Çağrı Erhan, Türkiye-ABD İlişkilerinin Mantıksal Çerçevesi, Türk ..., ss. 139-184; George, Mcghee, ABD-Türkiye-NATO-

“stratejik müttefik” etiketi altında, ABD’nin stratejileri doğrultusunda sürmektedir. Soğuk Savaş döneminde, komünizm tehlikesine karşı Batı’nın Bloku’nun cephe alanını üstlenen Türkiye, Soğuk Savaş ertesinde ABD’nin Yeşil Kuşak Projesi çerçevesinde Türk-İslam sentezini benimsemiş, 11 Eylül sonrasında da “ılımlı İslamcı-laik ülke” etiketi altında model ülke olarak gösterilmiştir.

İkili ittifakta, ABD açısından, “Ortadoğu ve Balkanlara uzanan Boğazları elinde bulunduran Türkiye’nin coğrafyası, ordusu ve stratejik konumu”, Türkiye açısından “Batı dünyasında yer alma, mevcut statükosunu koruma isteği ile ABD’nin askeri ve ekonomik yardımları” belirleyici olmuştur. ABD stratejilerinin belirleyici olduğu ikili ilişkinin, bir tarafında dış politika stratejilerini, “güç ve çıkar” kavramları temelinde, “tehdit” ekseninde, Türkiye’nin göbeğinde yer aldığı Avrasya coğrafyası üzerinde sürdüren hegemon bir güç bulunmaktadır. Bu güç, Monro Doktrini ile Avrupa’yı ötekileştirerek kıtada ulusal kimliğini ve egemenliğini gerçekleştiren, bu süreçte başlattığı yalnızcılık politikası ile (I. Dünya Savaşı dışında) ABD kıtasında yayılmasını gerçekleştiren, II. Dünya Savaşı sonrasında, “kıtasında görevini tamamlamış batının lideri” konumunda uluslararası aktif oyunculığa soyunmuştur. Soğuk Savaş döneminde Batı dünyasının liderliği konumunu komünizm tehdidiyle ve ABD-AB-NATO gibi ittifaklarla güçlendirmiş ve bu dönemden de tek kutuplu dünyanın tek süper gücü olarak çıkmıştır. Soğuk Savaş sonrasında, yeni uluslararası sisteme uygun politikalar geliştirmiş, Avrasya’ya yönelik politikasına uygun olarak araçları ve argümanları dönüştürmüştür. Mutlak egemenlik döneminin başlangıcı sayılan 11 Eylül saldırıları sonrasında ise Doğu Bloku’nun yıkılmasıyla kaybettiği tehdidin yerine Radikal İslam’ı koyarak Avrasya ve Ortadoğu’yu kapsayan Büyük Ortadoğu coğrafyasında mutlak egemenlik dönemini başlatmıştır. Soğuk

Ortadoğu, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1992; Burcu Bostanoğlu, Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası, Ankara: İmge Yayınları, 1999; Feroz Ahmad, Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980, İstanbul: Hil Yayın, 1996; Gencer Özcan-Şule Kut, En Uzun On YIL, Türkiye’den Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar, İstanbul: Boyut Kitapları, 1998;

savaştan beri giderek genişleyen çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu coğrafyaya yönelik politikalarını ise enerjiye dayalı ekonomi ve İsrail'in güvenliği temelinde sürdürmüş, stratejilerini ekonomik ve askeri yardımlar ile müttefikler desteğinde uygulamaya koymuştur.

Hegemon gücün karşısında ise eksen ülke konumunda, ekonomisiyle, rejimiyle, kurumlarıyla genç Türkiye Cumhuriyeti yer almaktadır. Türkiye, nüfusunun çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu Büyük Ortadoğu coğrafyasının merkezinde Balkanlardan, Kafkaslara ve Ortadoğu'ya uzanan konumuyla stratejik bir önem taşımaktadır. Boğazlar, sahip olduğu stratejik önemin değerini daha da arttıran bir faktördür. Bu önem, ABD ve Rusya'nın Karadeniz üzerinde verdiği egemenlik mücadeleleriyle daha da evrensel boyutlara ulaşmıştır.³³⁰

Soğuk savaş döneminde, ABD'nin NATO'yla başlattığı, stratejilerinin her aşamasında yer alan Türkiye, ulusal çıkarları (Kıbrıs-Johnson mektubu, Afyon krizi, Irak tezkeresi gibi) dışında hemen bütün olaylarda ABD'ye verdiği desteği göstermiştir. Türkiye, Batı ittifakı için ağır yüklere katlanmasına rağmen Batının lideri ABD'den maddi ve manevi karşılığını alamamış, ortak güvenlikle ilgili kararlarda söz sahibi yapılmamış, ABD Kıbrıs, Ermeni ve Kürt sorununda ikircikli tavırlarını sürdürmüştür. Ancak, bu tavırlar, ilişkilerdeki sürekliliği bozacak etki yaratmamıştır. Zaman zaman ilişkiler kopma noktasına gelse de Türkiye aleyhine dengesizliğin çok fazla yaşandığı, zoraki nikaha dönüşen ilişkiler, dönüm noktalarında tazelenerek sürmektedir. İlişkinin seyrini de uluslararası ve bölgesel gelişmeler belirlemektedir.

ABD'nin 11 Eylül sonrasında izlediği stratejiler Irak'a müdahalesi öncesinde ilişkilerin kopma noktasına gelmesine neden olmuştur. ABD, TBMM'den Irak tezkeresinin geçmemesinin karşılığını, Türk askerlerinin başına çuval geçirerek, kırmızı çizgilerini silerek vermiştir. Irak'ın işgali

³³⁰ Baskın, Türk..., Cilt I. ss.46-53.

sürecinde gündeme taşınan GOP’da Türkiye’ye, “ılımlı İslam model ülke” rolünü vermesi iki ülke arasında rejim üzerinden yapılan tartışmalara neden olmuştur. Projenin resmi söylemini sahiplenerek ABD’nin yanında yer alan Türkiye, bölgede ABD politikalarının aracısı konumunu sürdürmektedir.

Bu bölümde Türkiye’nin iç ve dış politikasını yakından etkileyen ABD ile ilişkiler ve ABD’nin stratejilerinin Türkiye’ye yansımaları, BOP ve GOP çerçevesinde irdelenecektir.

5.1.1. Soğuk Savaş Dönemi

Soğuk Savaş döneminde, ABD yalnızcılık politikasını bırakarak uluslararası aktör rolüne başlamış, Türkiye de tarafsızlık politikasını bir kenara bırakarak askeri ve siyasi ittifaklara girmeye başlamıştır. Batı’nın liderliğini üstlenen ABD’nin komünizmi ötekileştirerek, “zengin enerji kaynaklarına sahip Ortadoğu’ya ve bu bölgeye giden yollara hakim olma, Doğu Bloku’nu çevreleme stratejisi çerçevesinde” bu stratejik koridorun merkezinde yer alan Türkiye ile ilişkileri başlamıştır. 1939’dan itibaren Fransa ve İngiltere’ye yaklaşarak Batı ile ilişkilerini geliştirmeye başlayan Türkiye, Soğuk Savaş döneminde, SSCB’nin Boğazlar rejiminin yeniden düzenlenmesi ve toprak taleplerini gerekçe göstererek, Bloklar arasındaki tercihini ABD’nin önderliğindeki Batı Bloku’ndan yana koymuştur. 1946’da Missouri gemisiyle yoğunlaşan ilişkiler, Truman Doktriniyle daha da yakınlaşmış, 1948’de Marshall Planı çerçevesinde maddi yardım da almıştır. Kore Savaşı’nda Washington-Ankara hattında somutlaşan yakınlaşma sonucunda Türkiye NATO’ya alınmıştır. Truman Doktrini çerçevesinde NATO ile askeri, Marshall Planı ile de ekonomik yardım alan Türkiye, Batı ittifakı içerisinde sadık bir üye olabileceğini göstermeye çalışırken, Batı’nın güvenliği için vazgeçilmez stratejik bir ülke haline gelmiştir.

Batı ittifakının bir parçası haline gelen Türkiye, Truman doktrini ile uygulamaya konulan çevreleme politikasının Atlantik’ten Ortadoğu’ya uzanan

zincirinde Yunanistan'la birlikte yer almıştır. Bu zincirdeki boşluğu oluşturan Yugoslavya, Mareşal Tito'nun Sovyetler Birliği (SB) ile ilişkilerinin gergin olduğu dönemde tamamlanmıştır. ABD'nin teşviki, Türkiye ve Yunanistan'ın öncülüğünde 1953 yılında Balkan Paktı kurulmuştur. Bunun ardından, Türkiye öncülüğünde, SSCB'yi güneyden çevreden zincirdeki boşluğu da dolduracak Bağdat Paktı oluşturulmuştur. 1947 yılında BM'nin Filistin'i parçalama kararına ret oyu kullanan Türkiye, 1949 yılında İsrail Devleti'ni tanıyan ilk Müslüman ülke olmuştur. 1956 yılında, "Ortadoğu ülkelerine ekonomik ve askeri yardımda bulunulmasını, saldırı durumunda askeri güç kullanılması"nı içeren Başkan Eisenhower'ın Doktrini'ne yazılı açıklamalarla destek vermiştir. 1957 yılında yaşanan Suriye krizinde açıkça ABD'nin yanında yer almıştır. Özellikle Adnan Menderes döneminde (1945-1960) ibre ABD'ye döndürülmüş, uluslararası dengeler, uluslararası ve bölgesel ilişkiler ve riskler gözardı edilerek aktif bir dış politika yürütülmüştür. DP'liler iktidarda kaldıkları 10 yıl boyunca Türk ekonomisi gücünü yitirip 1950'lerin ortasında desteğe ihtiyaç duyduğunda, ilişkilerin, "karşılıklı bağımlılık" yerine "Washintona'a bağlılık" esasına dayalı olduğunu öğrenmişlerdir.³³¹ Menderes hükümetinin daha fazla borç istemesi ve ABD'nin verdiği borcu, tarım ürünlerine uygulanan desteklemelerden kaldırması, kredi sisteminin düzene sokulması ve devalüasyon yapılması gibi bazı şartlara bağlaması gerginlikler yol açmıştır.³³² Bundan sonra Menderes'in Avrupa'da yardım arayışları 1958'de Türkiye'nin Ortak Pazar'a başvurusuyla sonuçlanmıştır. 1959'da SSCB'nin girişimleriyle ikili ilişkilerde başlayan yakınlaşma Menderes'in Temmuz ayında Moskova'yı ziyaretiyle sürmüştü ancak DP'nin 27 Mayıs 1960'ta darbesiyle düşüşü ilişkilerdeki buzların erken çözülme olasılığını ortadan kaldırmıştır. 27 Mayıs darbesinden sonra askerler ilk bildirilerinde rejimlerinin Türkiye'nin dış politika yükümlülüklerine sadık kalacağını vurgulamaya özen göstermişlerdir. Bunun ardından ABD, Türkiye'ye 400 milyon yardım yapacağını açıklamıştır. Bu çerçevede Kruşçev önderliğindeki

³³¹ Feroz, Demokrasi ..., ss. 395-400.

³³² Çağrı, ABD ..., ss.142.

SSCB'nin Türkiye ile yakınlaşma taleplerine Başbakan İnönü, SSCB'ye Türkiye'nin bir sisteme bağlı olduğunu, SSCB'nin bir müttefiki ya da tarafsız olmalarının sözkonusu olmadığını bildirmiştir.³³³ Türkiye, ABD'nin yanısıra Arap ülkeleriyle, özellikle Birleşik Arap Cumhuriyeti ve Irak ile ilişkilerini geliştirme isteğini de hükümet programına almıştır. Menderes döneminde ekonomik yardım konusundaki tavrını ortaya koyan ABD ile 1960'larda itibaren ilişkilerin samimiyeti konusunu test edecek başka olayların yaşanmaya başlaması, güvenilirliğin sorgulanmasına neden olmuştur. Ekim 1962 Küba Krizinde, İzmir'de konuşlandığı Jüpiter füzelerini, ABD, "Türkiye'nin görüşünü almadan", "Küba'dan ve Türkiye'den birlikte kaldırılma" şeklinde SSCB ile pazarlık konusu etmiştir. Başkan Lyndon Johnson'un Mektubu ve Kıbrıs Barış Harekati'ndan sonra uygulanan silah ambargosu, gerginleşen ilişkilerin kırılma noktalarını oluşturan bunalımlar olmuştur. 5 Haziran 1964'te ABD Başkanı Johnson, İsmet İnönü'ye gönderdiği mektupla, Türkiye'nin Sovyet müdahalesini gerektiren bir adım atması halinde, NATO üyelerinin Türkiye'yi korumayacağını ve Kıbrıs'ı istila etmesi halinde Türkiye'nin ABD'nin sağlamış olduğu silahları kullanamayacağını sert bir üslupla bildirmiştir. İlişkilerde yaşanan bu olumsuz gelişmeler, ABD'ye karşı oluşmaya başlayan güvensizliğin giderek artmasına neden olmuştur. İnönü, Başkan Johnson'un mektubunu aldığı gün radyo aracılığıyla SSCB'ye daha akıcı ilişkiler çağrısı yapmıştır. Türkiye, Soğuk Savaş'ın başlangıcından itibaren ilk kez, Batı'ya dönük yüzünü çevirmiştir. Eylül 1965'te BM Genel Kurulunda Vietnam'a karşı güç kullanılmasına karşı çıkmış ve ABD'nin asker talebine olumsuz yanıt vermiştir. 1967 Arap-İsrail savaşında Arapları desteklerken, ABD'nin İsrail'e yardım için İncirlik Üssü'nü kullanma isteğini geri çevirmiş, Irak ABD ile ilişkilerini kestiğinde Türkiye, ABD'nin Bağdat'taki çıkarlarını gözetmeyi reddetmiştir. Anti Amerikan duyguların yükselişe geçtiği bir konjonktürde Eylül 1967'de Başbakan Süleyman Demirel Moskova'yı ziyaret ederek iki ülke arasındaki mesafenin kapandığını ilan etmiştir. 1967'de Yunan cuntasının Kıbrıs Türk mevzilerine yönelik saldırmasına

³³³ Feroz, Demokrasi ..., ss. 398-402.

Demirel'in askeri müdahaleye engel olması ülke içinde aşırı sağ partiler (Türkeş'in CKMP ve Turhan Feyzioğlu'nun GP'si) tarafından protesto edilmiştir. CKMP'nin bildirisinde, "Üstelik kendisini engelleyen Amerikan baskısı da olmamıştı" denirken kamuoyunda ABD baskısı nedeniyle müdahaleden vazgeçildiği izlenimi hakimdi. ABD karşıtlığı 1968-1971 arasında giderek yükselmiş ve Altıncı Filo'ya karşı gösterilerden ABD askeri personelinin kaçırılmasına kadar genişlemiştir. ABD de Altıncı Filo'nun ziyaretlerini geçici olarak durdururken 1969'da Atina limanlarını ABD için kullanmaya başlamıştır. Türk resmi çevrelerinde ABD'nin askeri ve maddi yardımlarından mahrum kalma endişeleri yaşanırken, ABD ile özdeşleştirilen Demirel, ne iç kamuoyunda ne de dış politikada bir konsensus oluşturamayacak konuma gelmiştir. Dış politika konusunda yeni bir konsensus oluşturamazdı, ya da artan anti-Amerikancı baskı dışında araçlarla önleyemezdi. Sonunda, Demirel'in içinden çıkılmasını imkansız gördüğü bir durumla başa çıkmak için silahlı kuvvetler 12 Mart 1971'de müdahalede bulundu.³³⁴ Türkiye'nin tam bağımsız politika izlemesini "uluslararası güç dengesi, küresel aktörlerin mücadele alanının merkezinde yer alması, güvenlik ve mali destek" gibi kaygılar engellemiş ve ABD ile NATO önemini korumuştur. 12 Mart 1971 Nihat Erim hükümetinin, ABD'nin talebi doğrultusunda yasakladığı haşhaş üretimini, bağımsız bir dış politika izleyeceğini söyleyen Ecevit kaldırıp etkili bir denetimle ekimine izin vermiştir. 1974 Kıbrıs Barış Harekati'nin ardından ABD silah ambargosu başlatmış, 25 Temmuz 1975'te Demirel liderliğindeki Türkiye bunun karşılığını iki ülke arasındaki 1969 tarihli Savunma İşbirliği Antlaşması'nı feshederek vermiştir. Amerikan üslerinin kapatılmasıyla da karşılıklı ilişkilerin seviyesi en alt düzeye inmiştir. 1979 yılında SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi, İran'da İslam Devrimi'nin gerçekleştirilmesi, "Basra Körfezi'nde petrol alanlarına yapılacak bir saldırı ABD'nin yaşamsal çıkarlarına yapılmış sayılacaktır" sözleriyle ABD doktrinini ilan eden Carter'ın Yeşil Kuşak Projesi'ni

³³⁴ Feroz, Demokrasi ..., ss. 417-418.

uygulamaya koymas, Eylöl 1980’de İran-lrak arasında 1988’e kadar süreceğ savaş başlaması ikili ilişkilerde yeniden yakınlaşmaya yol açmıştır.

Türkiye’nin yanı başında uluslararası sistemin geleceğini belirleyecek gelişmeler yaşanırken 12 Eylöl 1980 darbesi gerçekleştirilmiştir. SSCB’nin Afganistan’ı işğali, İran İslam Devrimi ve başlayan İran-lrak savaşı nedeniyle Türkiye’nin jeostratejik öneminin arttığı bu konjonktürde askeri yönetim, uluslararası ortamdan dışlandığı bir konjonktürde kendisine elini uzatan ABD ile, hem Türkiye-ABD ilişkilerini hem de bölge politikalarında Türkiye’nin geleceğini etkileyecek kararlar almıştır. Kenan Evren’in kabullendiğı Rogers Planı³³⁵ ile Türkiye, Yunanistan’ın NATO’ya dönüşüne onay vermiştir. ABD’nin, “Yeşil Kuşak” stratejisine uygun olarak Türkiye’de, Türk-İslam sentezi yürürlüğe konulmuştur. Bu senteze uygun olarak kamuda, eğitim ve yönetim kademelerinde dini söylemlere ve uygulamalara yönelik değişiklikler yapılmıştır.³³⁶ Ramazan Gözen 1980’lerin Türkiye’si çok yönlü bir dış politika anlayışı çerçevesinde İslam dünyasına yaklaştığını belirtirken, Türkiye’nin özellikle İslam Konferansı Örgütü’ne üst seviyede ve yoğun bir şekilde katıldığını belirtmektedir.³³⁷

1983-1989 arasında Turgut Özal’ın başbakanlığında Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler altın dönemlerinden birini daha yaşamıştır. ABD, Komünizmle mücadelesini, “İlımlı İslam kuşağı”na dayandırırken MSP (Milli Selamet Partisi)’den milletvekili adayı olan Turgut Özal’ın hızlı yükselişi başlamıştır. Balkanlardan, Orta Doğu’ya ve Orta Asya ülkelerine kadar ilişkileri geliştirmeyi ve liberal ekonomik politikaları uygulamayı hedefleyen Özal da ABD’nin aradığı özelliklere fazlasıyla sahip bir lider olmuştur, 1950’lerin ortalarından itibaren bürokrat olarak görev yapan Özal, 1979’dan 1980 askeri darbesine kadar Süleyman Demirel hükümetinde Başbakan Müsteşarlığı görevinde bulunmuştur. ABD’de Dünya Bankası’nda görev

³³⁵ Rogers Planı ile ilgili olarak bakınız. Baskın, Türk ... Cilt II, ss. 40-43.

³³⁶ Baskın, Türk ..., Cilt II, ss. 37-39.

³³⁷ Ramazan, Amerika ..., ss.112.

yapan Özal 24 Ocak kararlarının alınmasında IMF'le birlikte çalışmıştır. 12 Eylül 1980 askeri yönetiminin başkanı Kenan Evren tarafından, “güvenilmez kişi’ olarak ilan edilmiş ancak bu açıklamadan iki gün sonra Bülent Ulusu hükümetinde Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcılığına getirilmiştir.³³⁸ ABD de aynı sempatiyle Özal’a bakmıştır. Dönemin ABD Ankara Büyükelçiliği Siyasi Müsteşarı Daniel Newberry, Özal’ın ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığına getirildiğinin öğrenilmesi üzerine, Ankara’daki Amerikan makamlarının çektiği “ohh!” sesinin duyulabilecek kadar yüksek olduğunu söylemiştir.³³⁹

Bu dönemde, ABD ılımlı bir İslam kuşağını komünizmle mücadelesinde gerekli görüyordu. Bu yüzden, Nakşibendi tarikatına mensup olan ve o dönemde hem Orta Doğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye, hem de liberal ekonomik politikaları uygulamaya hazır yeni bir politikacı olarak beliren Özal aslında ABD’nin aradığı özelliklere fazlasıyla sahip bir liderdi.³⁴⁰

Ramazan Gözen, Özal’ın radikal ya da fundamentalist bir değil pragmatist bir İslam anlayışına sahip olduğunu savunurken, “Liberal düşünceyi ve Batılı yaşama tarzını benimsemiş bir kişi olarak, Batılı değerler ile kendi İslam anlayışını kaynaştırmayı amaçlıyordu” görüşlerini dile getirmektedir.³⁴¹

1982 yılında yeni bir siyasi parti kurmak amacıyla görevinden istifa eden Özal, ANAP’ı kurmuştur. Dış politikasının merkezine de, “Türkiye’nin yararına” gerekçesiyle ABD’yi almıştır. Seçimlerden 2.5 ay önce Wall Street Journal Gazetesi’nde Özal’ın ekonomik başarılarından söz eden ve seçimleri kazanmasının Türkiye’de demokrasinin yerleşmesi için gerekli olduğunu anlatan, “Türkiye’nin Dönüm Noktası” başlıklı bir yazı yayınlanmıştır. 1982’de kurduğu Anavatan Partisi (ANAP) 1983 ve 1987 seçimlerinden başarıyla çıkmıştır. Dış politikasının merkezine ise, “Türkiye’nin yararına” gerekçesiyle ABD’yi yerleştirmiştir. 7 yıl başbakanlık görevinde bulunan Özal, 1993 yılına kadar Cumhurbaşkanı olarak görev yapmıştır. İç politikada, “Amerikan

³³⁸ Hasan Cemal, Özal Hikayesi, Ankara; Bilgi Yayınları, 1989, ss.21.

³³⁹ Hasan, Özal ..., ss.34.

³⁴⁰ Baskın, Türk ..., ss. 49.

³⁴¹ Ramazan, Amerikan ..., ss. 124-125.

modeli”ni benimseyen Özal, Türk siyasi hayatına hakim dört eğilimi ANAP çatısı altında toplamış, Başkanlık Sistemi’ni Türkiye’de kurmak istemiş, başarılı olamayınca da fiilen uygulamıştır.

Gerek Orta Doğu’da yaşanan gelişmeler gerekse Türkiye’nin yaşadığı dönüşüm her iki ülkenin de birbirine duyduğu ihtiyacı arttırmıştır. Özal ilişkilerdeki pürüzleri gidermek amacıyla Kıbrıs Sorunu’nda, Ermeni karar tasarılarında, Türk-Yunan ilişkilerinde ödün verici bir yaklaşım sergilemiştir. Yeni dünya düzeni arifesinde Türkiye’deki NATO üslerinin güçlendirilmesi ve Lübnan’daki Çok Uluslu Güç’te işbirliği yapılmış, Suudi Arabistan ve Mısır gibi ülkelerle ortak askerî projeler gerçekleştirilmiş, F-16 Türkiye’de ortak üretilmeye başlanmış, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki bazı Türk havaalanları geliştirilmiştir. Bu, ABD’nin Orta Doğudaki gelişmelere anında müdahale edebilmesi için Çevik Güç kullanmasını gündeme getiren önemli bir gelişme olmuştur. Yine 1980’lerde Türkiye, ABD’nin Ortadoğu’daki çıkarları için önemli ülke İsrail’le ilişkilerini geliştirme sürecine girmiştir. Körfez Krizi başlamadan önce Türkiye ve İsrail özellikle ticaret ve istihbarat paylaşımı alanında oldukça yol kat etmiştir.

SEİA ile özellikle üslerin genişletilmesi konusunda istediklerini alan ancak Türk ekonomisini geliştirmeye yönelik ekonomik yönlerini uygulamaya koymayan ABD maddi, askeri yardımlar konusunda da gerekli adımı atmamış Kıbrıs ve Ermeni gibi konularda topu kongreye atmıştır. Bu süreçten sonra Türk yöneticiler toprakları üzerindeki Amerikan faaliyetlerini sıkı denetim altına alarak ve üslerin değişik amaçlarla kullanımına yeşil ışık yakmayarak tepkisini ortaya koymaya başlamıştır.

Doğu Bloku’nun Batı bloğuna karşı rekabeti daha fazla devam ettiremeyip üretim yöntemleri, milliyetler sorunu, demokrasi eksikliği ve küreselleşme gibi olgular nedeniyle dağılması, küresel, bölgesel ve ikili ilişkileri de yansımıştır.

5.1.2. 1990'lardan 11 Eylül'e

Yaklaşık yarım asırdır iki kutup arasında hem gerginliği hem de dengeyi barındıran uluslararası sistemin tek kutupluluğa dönüşmesiyle dünya kaos ortamına girmiş, yeni ülkeler, yeni sınırlar, beraberinde etnik ve sınır çatışmaları yaşanmaya başlanmıştır. Böyle bir konjonktürde, ABD Brzezinski'nin işaret ettiği Avrasya'ya yönelik ilerleyişine başlamıştır. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle Türkiye'nin "Batı ve özellikle ABD açısından stratejik önemde olma" konumunu kaybetme kaygıları da ABD'nin Avrasya'ya yönelik stratejisi nedeniyle ortadan kalkmıştır. Türkiye, Soğuk Savaş sonrasında NATO alanı dışında gerçekleştirilen ilk kuvvet kullanımı ve müdahaleyi temsil eden Körfez Savaşıyla Orta Doğu'da, Bosna ve Kosova krizleriyle Balkanlarda, bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleri nedeniyle Kafkaslarda, Orta Asya'da ve en önemlisi Doğu-Batı enerji koridorunun oluşturulmasında anahtar güç konumuna gelmiştir.³⁴² ABD'nin yeniden temel stratejik ortaklarından biri haline gelen Türkiye, Bosna ve Kosova krizlerinde ABD'nin yanında yer almıştır. Çağrı Erhan, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrasında, "uluslararası kaos ortamı, stratejik alışkanlık ve küresel dünyada yer alabilme" gerekçeleriyle ABD'nin yanında yer aldığını belirtirken, "Türkiye, bu çok yönlü tehdidi ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde "dünya jandarmalığı" rolünü benimseyen ABD'nin yardımıyla bertaraf edebilirdi" demektedir.³⁴³ Gencer Özcan, Orta Asya ve Kafkasya'da beliren yeni durumun Türkiye'nin de kayıtsız kalamayacağı yeni bir durumu ortaya çıkardığına dikkat çekmekte ve "Oluşacak güç boşluklarını, Batı desteğiyle davranan Türkiye doldurabilir", ve "Yeni cumhuriyetlerin yanısıra RF da geniş pazarıyla, olanaklar sağlayabilecek bir ticaret ortağı olabilir" düşüncelerinin de dönemin politikasına hakim olduğunu ifade etmektedir.³⁴⁴

³⁴² Konuyla ilgili olarak bakınız. Graham E. Fuller, Paul B. Henze, J.F. Brown, Turkey's New Geopolitics: From the Balkans to Western China, San Fransisco: Westview Pres; Brzezinski, The Grand...

³⁴³ Çağrı, Türkiye ..., ss. 142.

³⁴⁴ Gencer, Doksanlı ..., ss. 20.

Bu dönemde Türkiye'nin Körfez Savaşı'nda ABD'ye verdiği destek hem tek hem de çift yönlü sıkıntıya neden olmuştur. Türkiye, savaşa ordu göndermenin dışında tam destek vermiştir. Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattı kesilmiş, Irak'a karşı ambargo uygulanmış, üsler kullandırılmıştır. Bunun karşılığı ise ABD tarafından karşılanmayan ekonomik kayıplar, Kuzey Irak Sorunu olmuştur. Saddam'ın kuzeydeki otoritesinin ABD tarafından sona erdirilmesiyle bölgede yaşanan boşluk PKK tarafından kullanılmıştır. Kürt mülteciler sorunu ise sıkıntıya neden olan 'Çekiç Güç'ü getirmiştir.

Körfez Krizi'nde ABD'nin yanında yer alan Özal tüm ilgisini Avrasya bölgesindeki gelişmelere vermiştir. Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar uzanan bölgenin canlanması sonucunda 21. yüzyılın Türklerin Yüzyılı olacağını savunmuştur. Bu süreçte Balkanlar'da ve Kafkaslarda ortaya çıkan yeni Türk ve Müslüman halkların Türkiye'nin müttefiki olduğu görüşünü sürekli dillendirmiştir. Özal'ın inisiyatifiyle Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi oluşturulmuştur. Türkiye'den İslam Konferansı Örgütü'ne üst seviyede katılımlar başlamıştır.

ABD desteği ve işbirliğiyle Balkanlara ve Orta Asya'ya yönelik açılımlar gerçekleştirilmiştir. Bu strateji ve yeniden yapılanmalar kimi kesimler tarafından, "Yeni-Osmancılık" kimi kesimlerce de "Pan-Türk Birliği Planı" olarak nitelendirilmiştir. Bu dönemde İki ülke ilişkilerinde sorunlu alanları oluşturan Kıbrıs, Ermeni ve Kürt sorunu gibi konularda zaman zaman işbirliğine gidilmiştir. 1991-1996 yılları arasında Kuzey Irak'ta Çekiç Güç görev yaparken Türkiye, "PKK'ya yardımcı oluyor" gerekçesiyle ABD'yi sık sık eleştirmeye başlamıştır. 1997'de Çekiç Güç'ün Kuzeyden Keşif Gücü'ne dönüştürülmesiyle bu eleştiriler büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. 1999 yılında terör örgütü PKK (Partiya Karkerên Kurdistan & Kurdistan Workers) lideri Abdullah Öcalan'ın ABD tarafından düzenlenen bir operasyonla Türk Güvenlik Güçlerine teslim edilmesi ikili ilişkileri daha ileri boyuta taşıyan başka bir önemli olay olmuştur. Bu süreçte İsrail ile artan ekonomik ve askeri

ilişkiler Amerika tarafından desteklenmiş ve üç ülke Akdeniz’de ortak askeri tatbikatlar gerçekleştirmiştir.

1990’lı yılların sonunda AB ile ilişkilerinde, demokrasi ve insan hakları gibi konular nedeniyle sorunlar yaşayan Türkiye, ABD karşısında hareket alanını yitirmiş ve 1960 ve 1970’lerdeki gibi yeni arayışlara girme alternatifleri son derece azalmıştır. Çağrı Erhan 1990-2000 döneminde Orta Asya ve Kafkaslarda işbirliğinden, Ortadoğu ve Balkanlarda ortak girişimlere, yeni enerji kaynaklarının dünya piyasalarına aktarılmasından, Avrupa’nın yeni güvenlik yapılanmasına kadar çok geniş bir yelpazede yaşanan gelişmelerin Türk-Amerikan ilişkilerinin daha da çeşitlenmesine yardımcı olduğunu belirtmektedir.³⁴⁵

5.1.3. 11. Eylül’den Sonrası

Ancak 11 Eylül sonrasında ABD’nin izlediği stratejiler Avrasya’nın merkezinde yer alan Türkiye’nin yeniden ön plana çıkarılmasına, dış politika ibresini Büyük Ortadoğu coğrafyasındaki gelişmelere yönlendirmesine neden olmuştur.

Soğuk Savaş döneminde Türkiye öncülüğünde çevreleme politikasını uygulayan, Bağdat Paktı ile bölgede ekonomik, askeri ve siyasi işbirliği ile siyasi gücünü arttırmayı deneyen, Soğuk Savaş sonrası Türk dünyası söylemleri ile Rusya Federasyonu’nun yakın çevresine ulaşma stratejisi izleyen ABD, 11 Eylül sonrası izlediği yeni dış politika stratejisinde Türkiye’yi bu kez, “model” ve “cephe” ülke olarak Büyük Ortadoğu coğrafyasına sunmuştur. Tayyar Arı, Türk-Amerikan ilişkilerinin bu süreçte yeniden gündeme geldiğini belirtirken, “Her zaman kriz zamanlarında hatırlanan

³⁴⁵ Çağrı, Türkiye ..., ss. 150.

Türkiye bir kere daha Beyaz Saray/Pentagon ekibinin ilgi odağı olmuştur” demektedir.³⁴⁶

11 Eylül saldırılarını hemen ardından ABD’ye desteğini açıklayan Türkiye, NATO’nun 5. maddesinin hemen uygulanması çağrısında bulunmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde hükümete, “asker gönderme ve Türk toprakları üzerine yeni yabancı askeri kuvvetler konuşlandırma konusunda” yetkisi veren bir yasayı kabul etmiştir. ABD’nin Afganistan’daki Taliban yönetimine karşı başlattığı askeri operasyona katkıda bulunmuştur. Türk hava sahası, operasyona katılan Amerikan askeri nakliye uçaklarına açılmış, bu uçakların İncirlik, Yenışehir ve Afyon hava üslerini kullanmalarına izin verilmiştir. Askeri operasyon sonrasında Afganistan’daki barış gücüne asker vermeyi kabul etmiş, Afgan polisini eğitmiştir. Afganistan’daki Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvvetlerinin (ISAF’ın) komutasını üstlenmiştir. ABD’nin, Geniş Ortadoğu Projesi’nin sözcülüğünü yapmış, terör ve medeniyetler çatışması konulu toplantıların öncülüğünü yapmış, aktif aracı rolünü üstlenmiştir.

ABD’nin Irak konusundaki yaklaşımı, “kırmızı çizgileriyle hegemon güç ABD arasında kalan Türkiye”ye zor günler yaşatmıştır. Türkiye, bir taraftan krizin barışçı yöntemlerle çözülmesi için çaba gösterirken, diğer yandan muhtemel bir hareketin olumsuz yansımalarını en aza indirmek amacıyla ABD nezdinde girişimlerini sürdürmüştür ABD cephesinde, Mesut Barzani ve Celal Talabani ile açıktan işbirliği yapılırken, Türkiye, “para için her şeyi yapan ülke” mesajı veren karikatürlere malzeme yapılmıştır. Bu da İki ülke arasında hem siyasi hem de ekonomik içerikli krizlere neden olmuştur. ABD’nin hem Büyük Ortadoğu politikasına, hem de Türkiye’ye yönelik dayatmacı üslubuna yönelik tepkiler, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde somutlaşmıştır ve ABD’nin Türkiye üzerinden bir “kuzey cephesi” açabilmesine olanak sağlayacak tezkere 1 Mart 2003’te reddedilmiştir.

³⁴⁶ Tayyar, Türkiye ..., ss. 729

Tayyar Arı, ABD'nin Türkiye ile hangi çerçevede ve ne kadar işbirliği arzuladığının yeterince açık olmamasının Türk siyasilerinde endişe yarattığını bunun da tezkerenin Meclis'te takılmasına yol açtığına işaret etmektedir.³⁴⁷ Tezkerenin reddi, iki ülke arasında Soğuk Savaş'tan sonra ilk ciddi kırılma noktasını oluşturmuştur. Bu dönemde ABD yönetimi parlamentonun kararını eleştirirken askerleri etkin olmamakla suçlamıştır. Tezkerenin reddedilmesi ilişkileri kopma noktasına getirse de ortak çıkarlar bu sonucu önlemiş ancak tezkerenin rövanşı da alınmıştır. ABD'nin Bağımsızlık Günü olan 4 Temmuz 2003'de, Süleymaniye'de, 11 Türk askerinin başlarına çuval geçirilerek ABD güçlerince gözaltına alınması, tezkerenin reddinden sonra ikinci büyük sarsıntıyı getirmiş³⁴⁸ 50 yıllık ittifak ciddi biçimde sorgulanır hale gelmiştir. Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök, ABD'nin Ankara Büyükelçisi Robert Pearson'ın veda ziyaretinde, yaşananları iki ülke arasındaki, “en büyük güven bunalımı” olarak nitelerken, olayın kriz haline geldiğini vurgulamıştır.³⁴⁹ Türkiye'nin Kuzey Irak'la ilgili kırmızı çizgilerinin, Kürt gruplarınca ihlal edilmesine ABD'nin ses çıkarmaması gibi stratejik müttefikliğin içini boşaltan girişimlerin yarattığı, “krizin daha da derinleşebilir” beklentilerini Türkiye'nin attığı adımlar önlemiştir. 20 mart 2003'ten itibaren Türk hava sahası ABD ve İngiltere kuvvetlerinin uçuşlarına açılmıştır. 2003 Nisan ayında İncirlik Üssü'nde görev süresi bir yıl daha uzatılmıştır. İlişkilerdeki buzlanma, 15 Kasım ve 20 Kasım 2003 tarihlerinde İstanbul'da terör saldırılarının ateşiyle erimiş, Türkiye-ABD-İsrail ilişkilerinde yakınlaşma başlamıştır. Başbakan Recep Tayip Erdoğan'ı, “dostum” diyerek arayan Bush, bu olaylardan sonra Türkiye'yi, “cephe ülkesi” olarak nitelendirirken terörle mücadelede Türk halkının yanında olduğunu ilan etmiştir. Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz ise saldırıların iki ülkeyi birbirine yakınlaştırdığına dikkat çekmiştir.³⁵⁰ TBMM, 7 ekim 2003'te kabul ettiği bir kararla, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Irak'ta güvenlik ve istikrara katkı yapmak amacıyla Irak'a

³⁴⁷ Tayyar Arı, Türkiye, Irak ve ABD: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Basra Körfezinde Yeni Parametreler, Ankara: AGAM Yayınları, 2006, s. 729-751.

³⁴⁸ Hürriyet, 5 Temmuz 2003.

³⁴⁹ Radikal, 8 Temmuz 2003.

³⁵⁰ Radikal, 21 Kasım 2003.

gönderilmesine imkan sağlamıştır. Amerikan yönetimi de Türkiye'nin AB üyeliğine desteğini sıkça vurgularken, Kıbrıs sorununa da adil ve kalıcı bir çözüm bulma çabalarına katkıda bulunmuştur. Başbakan Erdoğan'ın 25 Ocak-1 Şubat 2004 tarihleri arasında yaptığı ABD ziyareti, daha sonra 9 Haziran 2004'te ABD'de düzenlenen G-8 zirvesine Türkiye'nin, "demokratik ortak" sıfatıyla katılması, ABD Başkanı George Bush'un NATO zirvesi vesilesiyle 26-29 Haziran 2004'te Türkiye'ye düzenlediği ziyaret, uluslararası ortamdaki yeni gelişmeler çerçevesinde de Türk-ABD ilişkilerini canlandıran gelişmeler olmuştur. ABD Genelkurmay Başkanı Orgeneral Richard Myers, Türkiye ve ABD ilişkilerini evlilik ilişkisine benzetmiş, her iki ülkenin NATO faktörü nedeniyle ayrılmalarının söz konusu bile olamayacağına işaret etmiştir. Myers, Washington'dan Özbekistan'a kadar uzanan bir savaş alanında Türkiye'nin ABD'nin yanında yer alması gerektiğini altını çizmiştir.³⁵¹ 2005 Haziran ayında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, ABD Başkanı George Bush ile Washington'da yaptığı görüşmede, Büyük Ortadoğu Projesi'ne açıkça destek vermiştir. Bush ise, "Türkiye'nin demokrasisi Ortadoğu'daki halklar için önemli bir örnek. Erdoğan'a liderliği için teşekkür ediyorum" sözleriyle Türkiye'yi, "projenin lideri" ilan etmiştir.³⁵²

Özdem Samberk, iki liderin buluşmasının, Türk-Amerikan ilişkilerindeki rahatsızlığı ortadan kaldırmadığını, fakat iki lider arasında yeniden kurulan kişisel dostluk sayesinde 1 Mart 2003 tezkeresiyle başlayan ve Süleymaniye olayı ile doruğa çıkan uzun buhranlı dönemin bir sayfasını kapattığını belirtmekte ve şöyle devam etmektedir.

Son bir yıldan beri karşılıklı hasmane beyanlar dolayısıyla doğan gerginliklerin daha fazla büyümeden kontrol altına alınmasını sağladığını söylemek yanlış olmaz. Buna, görüşmenin ileriye yönelik yeni bazı fırsatların yanısıra yeni bazı koşulları hazırladığı da eklenebilir. Ama ne tezkerenin, ne de Süleymaniye'nin izlerinin tamamen silindiğini söylemeye imkân olmadığı gibi, Kuzey Irak Kürtleri ve PKK terörü gibi konuların ve etrafımızdaki sıcak çatışmaların ilişkilerimizi her an tutsak

³⁵¹ Sabah, 8 Nisan 2004./ showtvnet.com/haber/dunya/07042004/laik.shtml

³⁵² Radikal, 9 Haziran 2005.

etme olasılığının ortadan kalkmamış olduğunu da teslim etmemiz gerekiyor.³⁵³

5.2. GOP ve Türkiye

Ortadoğu'dan Büyük Ortadoğu'ya sürdürdüğü stratejilerinde Türkiye'ye “model” adı altında çeşitli roller veren ABD, Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu'ya model olarak sunulan, Yeşil Kuşak Projesi'nin devreye sokulduğu dönemde öncü rolünü verilen, 1990'lı yıllarda Orta Asya ve Kafkaslara model olarak giden Türkiye, 11 Eylül sonrasında Büyük Ortadoğu coğrafyasına, “İlımlı İslam modeli” olarak sunulmuştur.

ABD'nin, Büyük Ortadoğu Politikası'nın, demokratik ayağını içeren GOP'unda Türkiye'ye verilen sıfatların, “İslamcı-laik-demokratik ülke”, “İlımlı İslam Modeli” sıfatlarıyla biçilen roller tepkiler sonucunda kalkmış, Türkiye, demokratik eş başkan sıfatıyla projenin liderliğini üstlenmiştir.

The Wall Street Journal gazetesinin 24 Ekim 2003 tarihli internet sayfasında ABD'nin Marshall Yardımı Fonu'nun üst düzey yetkilisi Ronald D. Asmus ve Özdem Sanberk'in imzalarıyla yayınlanan, “Türkiye için yeni bir duruş aranıyor” başlıklı makalede GOP ve Türkiye'nin konumu ile ABD'nin beklentilerini ele alan ifadeler yer almaktadır. Makalede, Batı dünyasının Fas'tan Afganistan'a kadar uzanan bir coğrafyadan kaynaklanan terörizm tehdidiyle karşı karşıya olduğu ileri sürülerek, Türkiye'nin, “istikrarlı Avrupa ile gittikçe tehlikeli hale gelen Ortadoğu arasındaki bölünme hattının merkezinde yer alan” konumuyla çok önemli olduğuna dikkat çekilmektedir. Müslüman ve demokratik kimliğiyle Türkiye'nin Batı'ya zarar vermeyecek insanların yetiştirileceği Ortadoğu'nun yaratılması için “anahtar” konumda, “hayati bir önem” taşıdığı kaydedilmiştir. Makalede ABD gibi, AB'nin de, ilerideki yıllarda Orta Doğu'yu değiştirme mücadelesinden kaçamayacağı

³⁵³ Özdem Sanberk, Ziyaret Yeni Sayfa Açmadı, Radikal, 1.8.2005.

savunulmaktadır.³⁵⁴ ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney, Ortadoğu'da sorunların çözümü için Türkiye'yi örnek gösterirken, İslam dünyasının da Müslüman Türkiye gibi demokratikleşmeyi gerçekleştirebileceğini savunmuştur.³⁵⁵ İsrail'in Eski Dışışleri Bakanı Şimon Peres Türkiye'yi ziyaretinde, "Müslüman ve modern bir ülke kimliği taşıyor" nitelendirmesini yaptığı Türkiye'nin Ortadoğu'ya örnek bir ülke olarak, Ortadoğu'nun yeniden inşasında, "anahtar rol" oynayabileceğine dikkat çekmiştir.³⁵⁶

CIA'nın 1980'li yıllarda Ortadoğu şefi olan Graham E. Fuller, "Siyasal İslamın Geleceği ve Türkiye"³⁵⁷ adlı son kitabında Türkiye'nin Müslüman karakteriyle önemli bir ülke olacağına vurgu yapmaktadır. Dışışleri Bakanı Colin Powell, Irak'ın yeni yönetimi için, "Neden Türkiye gibi bir İslam ülkesi olmasın" demiştir.³⁵⁸ Mehmet Ali Kışlalı, Powell'ın bu sözlerinin gerçek niyetini yansıttığını savunurken şu görüşleri dile getirmektedir:

Şimdi, iyi niyetle, ABD Dışışleri Bakanı Colin Powell'ın Türkiye için acaba bilgi eksikliğinden mi 'Müslüman devlet' dediğini soruşturanlar, bunun psikoloji dilinde "lapsus" diye adlandırılan gerçek niyeti ifade eden bir durumdan ileri geldiğini anlıyorlar. ABD, Türkiye'yi hem demokratik vasıfları, hem de kendisinin bölgeye yönelik politikaları için fayda sağlayabilecek İslami vasfıyla değerlendiriyor.³⁵⁹

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren batılılaşma hedefi doğrultusunda gerek demokratikleşme gerekse de modernleşmesiyle, "ılımlı İslam" anlayışını çoktan aşmış, laik, demokratik, hukuk devleti niteliğinde Türkiye'nin model ülke olarak, Büyük Ortadoğu Projesi'nde aktif rol üstlenmesi Türk hükümeti (AKP) tarafından desteklenmiştir. Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye'nin rolü hem ABD'de hem Ortadoğu'da hem de Türkiye'de tartışmalara neden olurken İstanbul'da sinagoglara yapılan saldırıların ardından Washington'da Başkan Bush'la bir araya gelen Başbakan Erdoğan,

³⁵⁴ The Wall Street, 24 Ekim 2003.

³⁵⁵ Radikal, 29 Ocak 2004

³⁵⁶ Milliyet, 13 Şubat 2004; Radikal, 3 Nisan 2004.

³⁵⁷ Graham Fuller, Siyasal İslamın Geleceği, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2004)

³⁵⁸ Radikal, 3 Nisan 2004.

³⁵⁹ Mehmet Ali Kışlalı, Türkiye'ye Yeni Rol, Radikal 23 Nisan 2004.

İslam ve demokrasi kültürünü bir arada tutabilen Türkiye'nin, "model ülke" kimliğiyle evrensel değerlerin bölgede yerleşmesine öncülük yapabileceğini açıklamıştır.³⁶⁰ Erdoğan daha da ileri giderek, "Diyarbakır'ı BOP'un merkezi yapmak istiyorum" demiştir. Erdoğan ve kurmayları, projenin kendisine destek verirken Filistin-İsrail sorununun çözülmesi ve ülkelerin desteğinin alınması halinde GOP'un başarılı olacağına işaret etmişlerdir.

Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer Harp Akademileri Komutanlığı'nda yaptığı konuşmada projenin siyasi arka planına dikkat çekerek Türkiye'ye biçilen "ılımlı İslam modeli"ne şiddetle karşı çıkmıştır. "GOP"u, "kabul edilemez bir proje" olarak ilan eden Cumhurbaşkanı Sezer, Ortadoğu'nun yeniden biçimlendirme çabasının, Sovyetler Birliği'nin yıkılma sürecine benzetildiğine ve Arap ülkelerinde yeni bir sömürgeleştirme kuşkusu yarattığına işaret eden Sezer, Türkiye'nin yeni risklerle karşı karşıya gelebileceği uyarısını yapmıştır. Cumhurbaşkanı Sezer, Türkiye'ye verilmek istenen rollere yönelik sert çıkışını ise şu sözlerle dile getirmiştir:

Bir noktayı özellikle vurgulamakta yarar görüyorum: Türkiye, Büyük Ortadoğu tasarısının hedef aldığı ülkeler arasında olamaz. Laik Türkiye'ye sözde "İslam Cumhuriyeti" tanımlaması getirmek, ya da "ılımlı İslam" gibi anlamsız nitelemelerle kimi modelleri bilinç altından benimsetmeye çalışmak yersizdir ve kabul edilemez. "ılımlı İslam" Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin rejimi olmadığına göre, önce devletimiz için yeni bir rejim öngörüldüğü anlaşılmaktadır. 'ılımlı İslam' modeli, İslam dinini kabul eden diğer ülkeler için bir ilerleme sayılsa da, Türkiye Cumhuriyeti yönünden büyük bir geriye gidiş, daha açık söyleyişle 'irticai' bir modeldir. İşin ilginç yanı, bu modelin toplumları demokratikleştirmek için öngörüldüğünün ileri sürülmesidir. İster "ılımlı", ister "köktendinci" olsun, din devleti ile demokrasinin yan yana getirilmesi tarihe ve bilime ters düşen bir yaklaşımdır. Türkiye, rejim seçimini Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte 81 yıl önce yapmıştır. Türkiye'nin yapabileceği en önemli katkı, kendi deneyimini paylaşmaktır. Türk demokrasisi, Avrupa ile Ortadoğu'nun kesiştiği noktada olgunluğunu kanıtlamış ileri bir demokrasi örneğidir. Avrupa Birliği'nin Türkiye ile üyelik müzakerelerine başlaması ve bu sürecin sonunda Türkiye'nin üyeliği, Ortadoğu bölgesine ve geniş anlamda, İslam Dünyası'na verilebilecek en önemli iletidir.³⁶¹

³⁶⁰ Radikal, 30 Ocak 2004.

³⁶¹ http://www.cankaya.gov.tr_flash/konumsalar

Sezer tepkisini, İstanbul NATO Zirvesi için Türkiye'ye gelen Başkan Bush'a "Ülkemiz nüfusunun yüzde 99'unun Müslüman olduğu doğrudur. Ancak bu İslam ülkesi olduğumuz anlamına gelmez. Laik bir ülkeyle ilgili bu tür söylemler yanlıştır. Biz model olmak istemiyoruz" sözleriyle de iletmiştir.³⁶² Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ da Washington Büyükelçiliği'nde Cumhurbaşkanı Sezer'le benzer görüşleri dile getirmiştir. Başbuğ, "İslam devleti modeli gibi kavramlar ortaya atılıyor. Hem laiklik, hem ılımlı İslam devleti bir arada olmaz. Ya biri ya diğeri olur. Biz anlattık. Türkiye'nin laik, demokratik, sosyal bir hukuk devleti olduğunu. Bunun dışındaki düşüncelerin uygun olmadığını düşünüyoruz. Bu çok iyi anlaşıldı" demiştir.³⁶³ Cumhurbaşkanı Sezer'e ve Başbuğ'a yanıt ABD'nin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Richard Myers aracılığıyla gelmiştir. Myers, Türk-Amerikan Konseyi (ATC)'nin yıllık toplantısında, Washington'dan Özbekistan'a kadar uzanan savaş alanında Türkiye'nin ABD'nin yanında yer alması gerektiğini vurgulamıştır. Türkiye'nin terör ve bölgesel istikrara katkısını "şimdi her şeyden daha önemli" diye tanımlayan Myers, Afganistan, Irak ve terörle mücadelede NATO'nun artan önemine de dikkat çekmiştir. "Teröre karşı ilk gereksinimimiz özgürlük yanlısı ülkelerin olabildiğince yakın işbirliği içinde olması" diyen Myers "NATO hiçbir zaman bu kadar önemli olmamıştır" görüşünün de altını çizmiştir.³⁶⁴ Myers'in konuşmasından 12 gün sonra Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök Harp Akademilerinde yaptığı yıllık değerlendirme konuşmasında BOP'nin savunduğu resmi söylemlerine sahip çıkarken Türkiye'nin, "ılımlı İslam devleti modeli" olarak sunulmasına karşı çıkmıştır. Özkök, "Türkiye Cumhuriyeti" olarak model gösterilebilir. Ancak başka ülkelerin kabul edeceği bir ılımlı İslam devleti modeline dönüştürülmek istenmesi halinde bu yaklaşıma ulusça karşı çıkılacağı asla gözden kaçırılmamalıdır" demiştir.³⁶⁵

³⁶² Radikal, 28 Haziran 2004.

³⁶³ Radikal, 20 Mart 2004.

³⁶⁴ Sabah, 8.Nisan 2004;showtvnet.com/haber/dunya/07042004/laik.shtml

³⁶⁵ http://www.tsk.mil.tr/bashalk/konusma_mesaj/2005/yillikdegerlendirme_200405.htm

Türkiye’den gelen “İslam modeli” tepkilerini dikkate alan ABD, projenin ortağı, sonra da lideri, Eş Başkanı gibi söylemleri ön plana çıkarmaya başlamıştır. ABD, Türkiye’nin yanı sıra AB’nin öncü ülkelerinin tepkilerini de dikkate alarak projenin adıyla birlikte, “Dışarıdan zorla değil, isteğe bağlı, iç dinamiklere dayalı demokratikleşme” yaklaşımına göre projenin içeriğini değiştirmiş, projeyi ABD menşeinden çıkararak Euro-Atlantik alanına dahil etmiştir. Türkiye’de bu değişikliklerin yaşandığı Haziran 2004 G-8 zirvesinde, İtalya ve Yemen ile birlikte GOKAP’ın “demokrasi partneri” olmuştur. 2005 Haziran ayında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, ABD Başkanı George Bush ile Washington’da yaptığı görüşmede, Türkiye’nin projeye destek verdiğini ilan etmiştir. Başbakan Erdoğan görüşme sonrasında yaptığı açıklamada, Sea Island sürecinde Türkiye, İtalya ve Yemen’in GOP’ta demokratik ortak olarak eşbaşkanlık görevini üstlendiğini anımsatarak şu görüşleri dile getirmiştir:

Bunları artık göreceksiniz. Bölgede, reformlar, demokratik sürecin hızlandırılması, hukukun üstünlüğü, baskıcı rejimler ve teröre karşı mücadele, güvenlik konularında Türkiye çalışmalarını sürdürüyor. Suriye, Ürdün, Lübnan, Kuzey Afrika ülkeleri, Fas, Tunus’a yaptığımız ziyaretler ve vurgular bunun örneğidir. Türkiye’ye döndükten sonra Lübnan’a gideceğiz ve bunları konuşacağız. Bölge ülkelerinde çok partili rejimlere geçişe yardıma hazırız. Irak’ın siyasi partileri Türkiye’de seminerlere katılıyor. Afganistan ziyaretimiz sonrası 100 milyon dolarlık yardım kararı aldık, orada bir bölgenin Türkiye’nin imar etmesi gereğini ifade ettik.

Bush ise, “Türkiye’nin demokrasisi Ortadoğu’daki halklar için önemli bir örnek. Erdoğan’a liderliği için teşekkür ediyorum” sözleriyle Türkiye’yi projenin lideri ilan etmiştir.³⁶⁶ İstanbul’da tarihi NATO Zirvesi’nde de hem Başkan Bush hem de İngiltere Başbakanı Tony Blair, Türkiye’nin, “Büyük Ortadoğu” coğrafyasına büyük örnek olduğunu dile vurgulamışlardır.³⁶⁷ GOKAP’da, eşbaşkan olarak projenin liderliğini üstlenen Türkiye, projenin resmi söylemini sahiplenerek ABD politikalarının içinde yer alarak kısmen

³⁶⁶ Radikal, 9 Haziran 2005.

³⁶⁷ Radikal, 29 Haziran 2004

kontrol edebilme stratejisi izlemiştir. Başbakan Erdoğan liderliğindeki Türkiye, BOP çerçevesinde bölge ülkeleriyle ilişkiye girmiş, aktif aracı ülke rolünü üstlenmiştir. Başbakan Erdoğan, Türkiye'nin rolünü, "Türkiye, GOKAP'ın eşbaşkanı olarak bölgede sorumluluk ve görevler üstlenmiştir. Türkiye olayları sadece tribünde seyredemez" sözleriyle açıklarken Dışişleri Bakanı Abdullah Gül GOP'un Türk dış politikası ilkeleriyle uygun olduğunu sık sık dile getirmiştir.³⁶⁸ Tezlerle gündeme getirilen medeniyetler çatışması için, "medeniyetler buluşması" gibi projelerde öncü ülke olarak yer almıştır. Bu tür organizasyonlarda medeniyetler çatışmasının siyasi bir rolü olduğuna dikkat çekilmiştir.

GOP'un kimsenin itiraz edemeyeceği evrensel değerlerine sahip çıkan Türkiye, kendisine yapıştırılmak istenen, "İlımlı İslam modeli" etiketine karşı çıkmış, projenin dışarıdan dayatılmasını eleştirerek demokratikleşmenin iç dinamiklerin harekete geçirilmesiyle dikkate alınması gerektiğini belirtmiş, Filistin-İsrail sorunu çözülmeden bu projelerin gerçekleşemeyeceğine dikkat çekmiştir. Projenin siyasi arka planında yer alan gelişmeleri engelleyemediğini görünce fiilen gelişmelerin içinde yer almaya başlamıştır. GOP'un resmi söylemlerini sahiplenerek aktif-aracı aktör olarak gelişmeleri yönlendirmeye çalışmıştır. Ancak bu girişimi de ABD politikaları doğrultusunda, "aracı ülke" konumundan ileri gidememiştir. ABD'nin demokrasi özgürlük, insan hakları söylemleriyle işgal ettiği bölgelerdeki çelişkili uygulamaları projenin gerçek hedefi doğrultusunda ilerlemesini engelleyen en önemli faktörlerden biri olmuştur. İsrail'in Lübnan'ı işgali ise bardağı taşıran son damla olmuştur. Demokrasi geleceği vaat edilen Irak'ta terör kaosunun giderek artması, ülkenin Türkiye'yi de kaosa sürükleyecek şekilde bölünmesi, Irak'ın yanı sıra Afganistan'da da yaşanan terör olayları, işkenceler, tecavüzler ve toplu kıyımlar sonrasında aynı görüntülerle gelen işgal, GOP'un Türkiye için Lübnan'dan dönmesine neden olmuştur. "Diyarbakır BOP'un merkezi olacak" diyen Tayyip Erdoğan dayanamamış ve

³⁶⁸ Radikal, 17 Kasım 2005-14 Mart 2006.

ABD'nin rafa kaldırdığı GOP için “Büyük Ortadoğu Projesi'ndeki yerimizi gözden geçireceğiz” açıklamasını yapmıştır.

Bombalar patlıyor, masum insanlar öldürülüyor. Bütün altyapı yok ediliyor. Güçlü olanlar zayıfları ezmeye devam ediyor. Ama ne yazık ki dünyada gücü elinde bulunduranlar hala bunlara ses çıkarmamakta direniyor. Şüphesiz küresel barışı kabullenmeyenler, bu barışa lafla destek verenler bunun bedelini küresel terörle karşı karşıya kalmak suretiyle er veya geç öderler. Durumumuzu gözden geçireceğiz: Biz Türkiye olarak GOKAP içerisinde yer aldysak bunun tek sebebi şuydu: Ortadoğu'ya, Kuzey Afrika'ya barış gelsin. İnsan hakları, hukukun üstünlüğü, özgürlükler daha ileri gitsin, daha ileri demokrasi gelsin, refah düzeyi yükselsin. Ama gelişmeler onu göstermiyor. Öyleyse bize düşen bu durumumuzu gözden geçirmektir. Biz de şimdi bu durumumuzu gözden geçireceğiz. Zira buna saygı duymayanlar bizden de bütün bu olanlar karşısında bunun mukabilini (karşılığını) görürler. Şu anda G-8 ülkeleri toplantı halinde, buradan sesleniyorum: G-8 ülkeleri ortak kararlarını almalı, BM Güvenlik Konseyi ateşkesi hemen ilan etmeli ve bunu başarmalıdır. Bütün ülkeler eşit mesafe teorisiyle meseleye yaklaşmalıdır. Buradan medeniyetler ittifakı anlayışı öne çıkmaktadır. Aksi takdirde medeniyetler arası çatışma körüklenir.³⁶⁹

5.2.1. Aracı Türkiye

ABD'nin Büyük Ortadoğu Politikası'nın demokrasi ayağı GOP'u uygulamalarıyla rafa kaldıran ABD, bölgedeki ilişkilerinde aracı ülke konumunu üstlenen Türkiye'yle ilişkilerini, bölgede izlenecek stratejileri, “stratejik vizyon” isimli belgeyle kayıt altına almıştır. Şimdiye kadar stratejik ortak olarak nitelendirilen ilişkilerin yazılı kayıt altına alınması ikili ilişkileri değiştirmemiştir. ABD tek taraflı aldığı kararların uygulama sürecinde Türkiye'ye aracı rolünü vermiştir.

İran ve Suriye ile ilişkilerinin giderek gerginleştiği bir ortamda, Türkiye'ye bir mektup gönderen Bush, ikili ilişkilerin, daha sonra yazılı kayıt altına alınacak “stratejik vizyon” çerçevesinde geliştirilmesi talebini iletmiştir.³⁷⁰ Üst düzeyde yapılan görüşmelerin ardından Türkiye'nin “aracı rolü” yeniden ön plana çıkarılmış ve Türkiye'nin yoğun diplomasi trafiği başlamıştır. Bush yönetiminin, GOP kapsamında finanse ettiği, “Gelecek için

³⁶⁹ Hürriyet-Radikal, 5 Temmuz 2006.

³⁷⁰ Radikal, 16 Ağustos 2005.

Forum” başlıklı Bahreyn’de yapılan toplantıda meslektaşı Rice’la görüşen Dışışleri Bakanı Abdullah Gül, eski Lübnan Başbakanı Refik Hariri suikastının ardından hedef ülke seçilen Suriye’ye ani bir ziyarette bulunmuştur. Başbakan Erdoğan’ın, “Geniş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi’nde eş başkan olan Türkiye gelişmeleri tribünden izleyemez” yorumunu yaptığı bu ziyarette Gül, uluslararası toplumla işbirliğine gitmesi çağrısında bulunduğu Suriye’ye, “Irak ve Lübnan’ın içişlerine karışmaması” mesajını iletmiştir.³⁷¹ ABD-Suriye arasında yaşanan krizde mekik diplomasisi yürüten Türkiye, İsrail’in Gazze şeridinden çekilmeye başlamasının ardından Pakistan ve İsrail Dışışleri bakanları Hurşit Mahmut Kasuri ve Silvan Şalom’u İstanbul’da bir araya getirmiştir. 1 Eylül 2005 tarihinde bir araya gelen her iki bakan ilk resmi temaslarını Türkiye aracılığıyla gerçekleştirdiklerini açıklamıştır.³⁷² Irak’ta 15 Aralık’ta yapılacak seçimleri boykot etme eğilimindeki Sünni grupların seçimlere katılmaları yönünde yapılan ikna çalışmalarına aracılık etmiştir. Gizlice İstanbul’a gelen dört önemli Sünni partisinin liderinin gizlice ABD’nin Bağdat Büyükelçisi’yle bir araya getirildi toplantıdan, “seçimlerin boykot edilmemesi’ kararı çıkmıştır.³⁷³ Bu gelişmeler yaşanırken Dışışleri Bakanı Rice, Türkiye ile ilişkilerin stratejik önemde olduğuna dikkat çekmiştir. Rice, Türkiye, ABD için en önemli iki bölge olan Avrupa ve Ortadoğu arasında yer almaktadır. ABD için sadece birkaç ülke stratejik önemdedir. Türkiye de bu ülkeler arasında. Bu nedenle en deneyimli diplomatlarımızı gönderiyoruz” ifadelerini kullanmıştır.³⁷⁴ ABD hükümetinin Filistin seçimlerinden çıkan Hamas heyetini dünyadan izole etme stratejisini Rusya’nın yanı sıra Türkiye’nin kırmaması iki ülke arasında yeni bir gerginliğe neden olmuştur. Türkiye-ABD ilişkilerinin yöneticiler tarafından da sorgulandığı, karşılıklı suçlamaların yapıldığı bir ortamda,³⁷⁵ ABD ile Türkiye arasında Stratejik Vizyon Belgesi imzalanmıştır. Her iki ülkenin, “stratejik ortak” kimliğiyle birlikte hareket etmesini öngören belgeyle, “terörle mücadele, bölgesel

³⁷¹ Radikal, 17 Kasım 2005.

³⁷² Radikal, 2 Eylül 2005; 6 Eylül.2005

³⁷³ Hürriyet, 5 Aralık 2005.

³⁷⁴ Radikal, 2 Aralık 2005.

³⁷⁵ Hürriyet, 4 Nisan 2006.

sorunların giderilmesinde işbirliği ve başta Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı olmak üzere enerji hatlarının güvenliğinde her iki ülkenin ortak hareket etmesi” yazılı taahhüt altına alınmıştır.³⁷⁶ 22 Temmuz 2006’da resmen hizmete giren Hazar petrollerini Türkiye üzerinden Batı’ya taşıyacak Bakü Tiflis Ceyhan Boru Hattı, zaman zaman kırılmalar yaşansa da ABD Türkiye zorunlu nikahının sona ermeyeceğinin somut örneği olmuştur.

5.2.2. Irak-ABD-Türkiye

ABD’nin, Soğuk Savaş sonrasında Avrasya’ya yönelik uygulamaya koyduğu stratejilerinin Türkiye’ye de ciddi yansımaları olmaktadır. ABD’nin engelleyemediği BOP’unda ana aktör olarak rol oynamak isteyen Türkiye diğer yandan bu politikanın kendisine yönelik sonuçlarından da kaçamamıştır. Irak’ı işgal eden ABD’nin, Kürtlerle yakınlaşması Türkiye’yi etkilemiştir. Türkiye’nin Güneydoğu Bölgesi’ne komşu, Kuzey Irak’ta federal bir Kürt hükümeti oluşturulmuştur. Türkiye II. Dünya Savaşı sonrasında beri belli aralıklar dışında sürekli destek verdiği ABD ile kendi kırmızı çizgileriyle arasında sıkışıp kalmıştır.

TBMM tarafından reddedilmesinin ardından Türkiye’nin Kuzey Irak’taki varlığına yönelik girişimler başlatılmıştır. Kuzey Irak’ın Süleymaniye kentindeki Türk askerlerine yönelik “çuval olayı” hem ABD’nin bölgedeki planlarının, hem Türkiye’nin dışlandığının hem de Türkiye’nin Kuzey Irak’a yönelik politikasında ABD ile ayrı düştüğünün bir göstergesi olmuştur. 2003 yılının Ekim ayında Türk askerinin Irak’ta görev almasının önünü açan 2. tezkere TBMM’den geçmiştir. Ancak bu kez de kabul edilen tezkere ABD tarafından, “Kürt grupların muhalefeti” gerekçe gösterilerek Türkiye’nin elinde kalmıştır.

³⁷⁶ Hürriyet, 5 Temmuz 2006, Sabah, 22 Haziran 2006, Hürriyet, 6 Temmuz 2006.

Türkiye ise işgalin başından beri Irak'ın bölüneceği ve Kürtlerin bağımsızlığını ilan edeceği kaygısı ile gelişmelere yaklaşmış, bu kaygılarla daha sonra birer birer terk edeceği kırmızı çizgilerini ilan etmiştir. Irak'taki herhangi bir değişimin kendisini de etkileyeceğini düşünen Türkiye Iraklı Kürtlerin taleplerine kendi Kürtleri nedeniyle karşı çıkmıştır. Bu bağlamda Iraktaki Türkmenlerin çıkarlarını gerekçe göstererek bölgede girişimlerde bulunmuştur.

Ancak işgalden sonraki süreç ABD'nin desteğinde Kürtlerin lehine işlemiştir. Türkiye'ye sınır komşusu Kuzey Iraklı Kürtler bu süreçte otonomiye sağlamlaştırmışlar, uluslararası desteği arkalarına almışlar, muhtemel bir iç savaş karşısında Irak'tan ayrılacaklarının sinyalini vermişlerdir. Kürtler federal yapılanmalarıyla, yerel kıyafetli liderleriyle ABD devlet başkanından Papa'ya kadar birçok kişi tarafından kabul edilerek uluslararası arenada kabul görmeye başlamışlardır. Irak'ın federal bir yapıda yönetilmesini kabul ettiren Kürtler bu bölgede bağımsız davranmakta, fiilen Irak'tan ayrı yaşamaktadırlar. İşgalle birlikte daha meşruiyet kazanan Kürtler, peşmerge kuvvetlerini de düzenli orduya dönüştürmüştür. Bugün, bölgede Irak Ulusal Muhafızları adı altındaki birimler bağımsız çalışmaktadır. Ve Kürt gruplar, kendi güvenliklerinden Irak ordusunun değil, eski peşmergelerden oluşan bu birimlerin sorumlu olmasını istemektedir. Bu talep fiili olarak da kullanıma açılmıştır. Sınırları bu birlikler korumakta, Irak ordusu herhangi bir şekilde Kürt otoritelerden izin almadan bölgede operasyon yapamamaktadır. Amaç bütün federal bölgede güvenliği bağımsız bir şekilde yürütmektir. Irak'ın kurucu unsuru olmuşlar ve Irak'la ilgili tüm kararlarda söz sahibi olmaya başlamışlardır. İşgalle birlikte başlayan direniş karşısında kuzey dışında her bölgede kendi karargahının dışına çıkamayan ABD için, Kürt bölgesi, "Irak'ın Paris'i" olmuştur. Amerikan askerleri Erbil ve Süleymaniye gibi kentlerin sokaklarında rahatça hatta silahsız olarak dolaşabilmektedir.

Tüm bu gelişmeler sonrasında 1991'den sonra Kuzey Irak'ı, denetim altında tutan Çekiç Güç döneminde Irak Kürtlerini aşiret olarak gören Türkiye,

işgal sonrasında meydana gelen değişiklikler sonucu yeni politika arayışlarına girmiştir. 23 Ağustos'ta toplanan MGK'da Irak'ta yaklaşan Anayasa referandumunu ve ardından yapılacak seçimler sonrasında oluşacak yeni durum, bunun Kürt meselesine ve PKK sorununa etkileri ele alınmış ve yeni bir girişimin zeminlerinin yoklanması fikri çıkmıştır. Nitekim gelişmeler sonrasında 8 yıldır toplanmayan Terörle Mücadele Yüksek Kurulu ilk kez toplanmış, 15 Ekim'de Irak anayasa referandumundan sonra MİT Müsteşarı Emre Taner Irak'ın Selahaddin şehrinde Kürdistan Bölgesel Yönetim Başkanı' sıfatını taşıyan KDP lideri Mesud Barzani ile görüşmüş, Ankara Irak'taki 15 Aralık seçimlerinin Sünni grupların katılımıyla yapılmasında arabulucu olmuş, 5 Ekim referandumu sonrasında yapılan 24 Ekim MGK'sında Irak'ın siyasi ve coğrafi bütünlüğünün sağlanması koşuluyla, Kuzey'de oluşan Kürt federasyonunun, Irak'ın iç işleyişi dahilinde kabullenilmesi ifade edilmiştir. Daha sonra Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök 29 Ekim'de Çankaya'daki, 'Aşiret lideri görüyorduk, Cumhurbaşkanı oldu. Irak'ı tanıyorsak, değişen duruma uyum sağlayacağız' ifadesi Türkiye'nin, zorunlu politika değişikliğinin göstergesi olmuştur. 29 Aralık MGK toplantısında "Irak'taki gelişmeler ve Türkiye'ye etkileri" çerçevesinde konu ele alınmış TMYK bünyesinde bir sekreterlik oluşturularak devlet kurumları arasında koordinasyon görevini üstlenmesi önerilmiştir

Özetle Türkiye işgalden önce ortaya koyduğu tüm kırmızı çizgilerden birer birer vazgeçmek zorunda kalmıştır. Uluslararası konjonktür Türkiye'nin önüne Irak'ta federal bir Kürt bölgesini önüne koymuştur. Türkiye, Irak Kürtlerini dikkate almadan Irak konusunda herhangi bir politika yürütemeyecek duruma gelmiştir. Kürt nüfusun bulunduğu Suriye ve İran'da meydana gelebilecek değişim ve gelişmeler doğrudan Türkiye'nin politikasını da etkileyebilecektir. Kürtlerin bağımsızlık istemedikleri yönündeki açıklamalar resmi yetkilileri rahatlatmış gibi gözükmektedir. Ancak bu açıklamalar olmasa da Türkiye'nin yapacak çok şeyi bulunmamaktadır.

Sonuç

ABD'nin Batı'nın lideri konumundan dünyanın tek süper gücü statüsüne yükselmesinde Türkiye'nin göz ardı edilemeyecek katkıları olmuştur. Türkiye, Soğuk Savaş döneminden, Yeni Dünya Düzeni'ne, 11 Eylül sonrasındaki mutlak egemenlik dönemine, modelden modele dönüşmüş, ABD'ni stratejileri doğrultusunda dış politikalarını belirlemiştir. Ancak Türkiye bunun karşılığını alamamıştır. ABD, geçmişten bugüne yardımları koşullu verme, giderek azaltma politikası yanında Kıbrıs, Ermeni ve Kürt sorunu gibi konulardaki ikircikli tutumunu sürdürmüştür. Menderes döneminde, karşılıklı bağımlılık ilkesinin ABD'ye bağlılık demek olduğu yönünde ilk uygulamaları görmeye başlayan Türkiye, Batı değerleri içinde yer alma hedefinin yanısıra, ABD'yi dengeleme stratejisi doğrultusunda da AB'nin bir üyesi olmayı hedeflemiştir. Ancak üyesi olmak istediği birliğin kendi hazırladığı Anayasa'sının Fransa ve Hollanda'da reddedilmesi ve Euro Atlantik ortaklığının çıkarlar ekseninde yeniden yapılandırılması sonrasında ibresinin ağırlık noktasını yeniden ABD oluşturmuştur.

ABD'nin Büyük Ortadoğu Politikası'nın başlangıcı sayılabilecek Soğuk Savaş döneminde başlayan Türkiye-ABD ilişkileri, 11 Eylül sonrasında yeni bir dönüm noktasına girmiştir. Bu dönüm noktası, ABD'nin Büyük Ortadoğu Politikası'nın kapsadığı ülkeler gibi Türkiye için de keskin bir virajı oluşturmuştur. ABD, bu dönemde Türkiye'nin aleyhine olası gelişmeleri de içeren politikalarını uygulamaya koyarken ikili ilişkilerde krizler yaşanmış ancak her iki tarafında çıkarı, bu gerginliğin kopma noktasına götürülmesine izin vermemiştir. ABD, bölgede askeri ve siyasi dönüşümleri gerçekleştirirken, Türkiye'ye de, Büyük Ortadoğu Politikası'nın demokrasi ayağı GOP'un liderliğini vermiştir. Ancak bu liderlik, ABD'nin bölgedeki politikalarında aracı rolü oynamak şeklinde gelişmiştir.

SONUÇ

ABD, Soğuk Savaş döneminden itibaren aktif aktör olarak yer aldığı uluslararası ilişkiler sahnesindeki rolünü, “güç ve çıkar” temelinde, “insan hakları, demokrasi, ulusal güvenlik, hukuk devleti” gibi kavramlar söylemi eşliğinde istikrarlı bir şekilde sürdürmektedir. Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu’dan başlattığı askeri ve siyasi yürüyüşünü Yeni Dünya Düzeni döneminde Avrasya’ya kadar ulaştırmış 11 Eylül sonrasında da Büyük Ortadoğu coğrafyası sınırları üzerinde denetim kurmaya başlamıştır.

Bu süreçte, II. Dünya Savaşı’nın bitmesiyle başlayan Soğuk Savaş dönemi, Doğu Bloku’nun yıkılması ve 11 Eylül 2001 terör saldırıları hem uluslararası sistem hem de ABD politikaları açısından dönüm noktası olarak kabul edilmiştir. Soğuk Savaş döneminde dünya Doğu ve Batı Bloku, Washington-Moskova, komünizm-kapitalizm, NATO-Varşova Paktı gibi ekonomik siyasi ve ideolojik olarak ortadan ikiye bölünmüş dünya, Doğu Bloku’nun yıkılmasıyla, ABD’nin tek süper güç olarak yükseldiği, tek kutuplu, komünizm tehdidinin ortadan kalktığı, Doğu Bloku’nun dağıldığı ve yeni stratejik ülkelerin ortaya çıktığı, AB-ABD birlikteliğinin anlamsızlaştığı, NATO’nun işlevsizleştiği, küresel ve bölgesel güç adaylarının dünya zenginliklerine hakim olma yarışına girdiği bir konjonktüre geçmiştir. Dönüm noktaları olarak kabul edilen tarih dilimleri arasında kalan Yeni Dünya Düzeni dönemi, 11 Eylül 2001 sonrası uluslararası sisteminde kullanılan araçların, kurumların dönüştürüldüğü bir işlev görmüştür. Bu dönemde, NATO yeniden işlevsel bir örgüt haline gelmiş, alan dışı uygulamalara başlamış ve doğuya doğru genişleme stratejisini sürdürmüştür. BM kararı olmadan da askeri operasyonlar yapılabileceğinin örneği yaşanmış, egemen devletlere müdahale süreci başlatılmıştır. ABD’nin gücü, diğer güçlerin dünya sorunlarını çözmedeki yetersizliği ortaya konulmuştur. Slobadan Miloşeviç kimliği üzerinden uluslararası sisteme ve ABD’ye direnenlerin sonunun ne olacağı gösterilmiştir. Bu dönemde Soğuk Savaş döneminde de uluslararası ilişkilerde kullanılan din faktörü, ılımlı İslam-radikal İslam ayrımı vurgulanarak

kullanılmaya başlanmıştır. Ortodoks ve Katolik dininin de bölgedeki politikalara yansıdığı bu konjonktürde ABD, Arnavutluk, Bosna-Hersek ve Makedonya Müslümanları üzerinden Büyük Ortadoğu coğrafyasının çoğunluğunu oluşturan Müslümanlara destek vermiştir. 11 Eylül 2001 terör saldırılarından sonra da Yeni Dünya Düzeni döneminde yeni uluslararası sisteme göre dönüştürülen uluslararası araçlar, kurumlar ve söylemler, Büyük Ortadoğu coğrafyasında uygulamaya konulmuştur.

Başkan George Bush, 11 Eylül saldırılarının sorumlularının ağır bir şekilde cezalandırılacağını açıklamış, tüm dünyada olağanüstü hal ilan edilmiş, güvenlik tedbirleri en üst seviyeye çıkarılmıştır. 11 Eylül'ün üzerinden 6 yıl geçmiş, olayın gerçek failleriyle ilgili somut bir delil henüz bulunamamıştır. Ancak tüm dünya, bu süre içinde evrensel ilkelerin, uluslararası hukukun ihlal edildiğine, uluslararası kurumların gözardı edildiğine, dünyanın bloklaşmalar üzerinden terör ve kaos ortamına sürüklendiğine şahit olmuştur. Başkan Bush'un Radikal İslam'ı yeni tehdit, çoğunluğunu Müslüman nüfusun oluşturduğu Büyük Ortadoğu coğrafyasını "terör üreten bölge" olarak ilan ettiği duyulmuştur. Yine Başkan Bush'un, "Bu olay İslamcı teröristler ve El Kaide tarafından, Usame Bin Ladin tarafından yapılmıştır ve yeni bir uygarlıklar çatışması, yeni bir Haçlı seferi başlamıştır. Ya bizdensiniz ya onlardan" şeklinde dünyayı ikiye bölen açıklaması herkes tarafından işitilmiştir. Mürekkepten Papa'nın sözleri aracılığıyla da kana dönüşen karikatür krizi sonrasında Bush'un, "İslamofobi" gibi kavramları ısrarla kullanmaya devam ettiği izlenmiştir. Uluslararası hukukun ve kurumların hiçe sayılarak önce Afganistan'ın ardından Irak'ın işgal edilmesi, insan hakları, demokrasi, özgürlük gibi evrensel ilkelerin de gerekirse çiğnenebileceğine şahit olunmuş ve bu işgallerin yalanlar üzerine kurulduğu ABD yöneticilerinin açıklamalarıyla da teyit edilmiştir. Temel insan hakları ve bireysel özgürlükler yok edilmiş, insanlar sorgusuz sualsiz gözaltına alınıp hapislerde tutulmuştur. Saddam Hüseyin'in, Yeni Yıl kutlamalarıyla da örtüşen kutsal bayram sabahında asılmasını ve sonra cansız bedeninin üzerinden yapılan mitleştirme kampanyasıyla, Sünni-Şii çatıştırılmasına

yönelik söylemleri, iddiaları tüm dünya duymuştur. Hemen hergün yaşanır hale gelen katliamlar, cami, karakol, cezaevi, hastane saldırıları, toplu mezarlar ve idamlar artık aşına olunan görüntüler arasına girmiştir.

Bölgede bu gelişmeler yaşanırken, temelinde enerji kaynakları ve stratejik koridorlara hakimiyet üzerinden verilen küresel güç savaşı üzerinden uluslararası sistem yeniden yapılandırılmaktadır. Irak işgali sürecinde bozulan Euro-Atlantik ilişkiler, küresel askeri ve siyasi bir örgüt haline gelen NATO çatısı altında yeniden bir araya gelmiştir. Gelişmelerin yanı başına kadar uzandığı Rusya ve Çin, ŞİÖ ile karşı atağa geçmiş Soğuk Savaş döneminde Berlin Duvarı'nın altında kalan iki bloklu dünya bugün medeniyetler, dinler, mezhepler, Avrasya ve Atlantik blokları üzerinden yükselmeye başlamıştır. 4 Temmuz 1776'da, İngiltere'ye karşı bağımsızlığını ilan eden 13 İngiliz kolonisinin üzerinde yükselen Amerika Birleşik Devletleri bugün, Avrupa'dan, Ortadoğu'ya, Balkanlara, Orta Asya, Kafkaslar ve Karadeniz'e kadar uzanabilen küresel bir güç haline gelmiştir.

ABD'nin küresel güç konumunu süresiz kılma stratejileri kaosa ve giderek artan terör ortamına sürüklemektedir. Dünyayı küçük bir köy haline getiren küreselleşme olgusu, "terör-kaos ortamından düzen çıkar" beklentilerini boşa çıkarmaktadır. Yaşanan terör olgusunun köyün başka bir sakinini etkilemesi artık kaçınılmaz hale gelmiştir. Afganistan'la Orta Asya'ya, Irak'la Ortadoğu'ya ayak basan Amerika, bölgeyi askeri ve siyasi olarak denetim altına alma stratejilerinde kararlı olduğunu son Irak raporuyla da açıklamıştır. Dışişleri Bakanı Rice'ın, "Yeni Bir Ortadoğu Oluşturuluyor" açıklamaları eşliğinde ABD bölgedeki her taşı oynatmakta, stratejik dengelere dokunmaya devam etmektedir. Bu çerçevede Şii, Sünni, Kürt, Arap milliyetçiliği kartı, demokrasi kartları gündeme sokulmaktadır. Bölgede terör tırmandıkça, şiddetin boyutları arttıkça, "ABD giderse bölge felakete, bataklığa dönüşür" diyenlerin sesler daha çok çıkmaktadır. Sonuç olarak, 11 Eylül'ün hemen ardından bölgede yüzyıl sürececek bir mücadeleye başladıklarını ilan eden ABD, askeri ve siyasi olarak bir hayli mesafe almıştır

ancak oluşmasına öncülük ettiği kurumları, demokrasi, insan hakları, hukuk devleti gibi evrensel ilkeleri ve bu ilkeleri içeren projeleri kendi elleriyle yok etmiştir. Bu çerçevede, BOP-GOP-GOKAP olarak gündeme taşınan evrensel ilkelere sahip projeler ABD'nin politikalarını anlatan etiketlere dönüşmüştür.

ABD'nin Büyük Ortadoğu politikalarında en çok etkilenen ülkelerden biri de Türkiye olmuştur. ABD Büyük Ortadoğu coğrafyasında siyasi ve askeri olarak ilerleyişini sürdürürken, Avrasya'nın merkezinde kilit konumuyla Türkiye, Büyük Ortadoğu Politikası'yla kendi çizgileri arasında kalmıştır. Yüzü Batı'ya dönük, nüfusunun çoğunluğu Müslüman nüfustan oluşan Türkiye, hem 80 yıllık birikiminden geriye gitme hem de her iki dünyadan da dışlanma tehlikesiyle yüz yüze gelmiştir. ABD'nin sınırlarına kadar yaklaşan stratejisi son yayımlanan haritalarla Türkiye'nin bütünlüğünü tehdit edebilecek boyutlara ulaşmıştır. BOP/GOKAP/GOP balonları Afganistan'da, Irak'ta, Filistin'de ve Lübnan'da patlarken, model, lider ve en son demokratik eş başkan sıfatı verilen Türkiye'nin bölgedeki durumu daha da riskli hale gelmiştir.

Medeniyetler çatışmasında düşmanı, "İslam" olarak sunan ABD'nin bu stratejisi "Müslüman Dünya" ile "Batı Dünyası"nın karşı karşıya gelmesini hedeflemektedir. Bu stratejisinde de bir hayli mesafe kaydetmiştir. Soğuk Savaş'ın son çeyreğinde tohumları atılan "medeniyetlerin çatıştırılması" projesi devamında ABD, İngiltere ve NATO yetkililerinin İslam'ı tehdit olarak sunan söylemleri, Hz. Muhammed'in karikatürleri ve Papa Benedictus'un açıklamalarıyla yeşil tehditle başlayan, sözle devam eden, mürekkeple işlenen ve kana bulaşan bir süreç yaşanmaktadır. Tüm bu gelişmeler, Türkiye'nin bu Blok'tan dışlanması, ABD politikaları nedeniyle de İslam dünyasında yer alamaması dolayısıyla Bush'un açıkladığı, "cephe ülkesi" konumuna itilmesine yol açabilecek tehlikeler içermektedir. Dolayısıyla dünyayı ortadan ikiye bölme riski taşıyan medeniyetler duvarından biri Türkiye üzerinde yükselmektedir.

Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı dışında Türkiye'nin çıkarlarıyla ABD'nin çıkarları, Irak'ta, Karadeniz'de ve yakın çevresinde çatışmaktadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı iki ülkenin çıkarlarının örtüştüğü, Irak ve Karadeniz'deki gelişmeler ise çıkarların ayrıştığı alanlar arasında yer almaktadır. ABD'nin Irak'ta açtığı Kürt kartı, İran, Suriye, Irak ve Türkiye'ye yönelik gelişmelerin habercisi de olmuştur. Nitekim en son Dışişleri Bakanı Rice'ın, kongrede yeni Irak stratejilerini anlatırken, "Kürtler ayrılırsa Türklerle sorun çıkar" yönündeki ifadeleri bölgenin içinde bulunduğu hassas durumu ve Türkiye'nin konumunu ortaya koymaktadır.

Tüm bu faktörler göz önüne alındığı takdirde, Türkiye'nin içinde bulunduğu bölgede güvenliğini sağlayabilmesi, bölgesel etkinliğini koruyabilmesi için çok yönlü, kararlı, aktif ve uzun vadeli bir dış politika izlemesi gerekmektedir. Hem Doğu'ya hem Batı'ya örnek, evrensel değerlerin savunucusu ve uygulayıcı hedefini benimseyen Türkiye "cephe ülke" misyonundan ve giderek göze çarpan, "ABD'nin Büyük Ortadoğu politikalarındaki aracısı" görüntüsünden kurtulmalı, bölgenin gerçek anlamda demokrasiye, özgürlüğe, barışa kavuşması yönünde samimi çalışmalara öncülük etmeli, "Medeniyetler Çatışması" değil "Medeniyetler Çatışması Siyasetidir" başlıklı kampanyalara öncülük etmelidir. Model olarak sunulan değil örnek alınan bir ülke olmalıdır.

KAYNAKÇA

Ahmad Feroz, Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980, İstanbul: Hil Yayın, 1996.

Arı Tayyar, 2000'li yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi İstanbul: Alfa Yayınevi, 290, 1999.

Arı Tayyar, Irak, İran ve ABD, Ankara: Alfa Yayınları, 1410, 2004.

Arı Tayyar, Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset Savaş ve Diplomasi, İstanbul: Alfa Yayınevi, 67, 2004.

Armaoğlu Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Ankara: Alkım Yayınevi, 13. baskı.

Ateş Toktamış, ABD Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya, Ankara: Ümit Yayıncılık, 48, 2004.

Bacevich, Andrew J., The New American Militarism: How Americans Are Seduced by War, with a new afterword, New York: Oxford University Press, 2005.

Bal idris, 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası, Ankara: AGAM Yayınları, 1, 2002.

Bal ve diğerleri, Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler, Ankara: Lalezar Kitabevi, 3, 2006.

Blum William, Haydut Devlet, (çev. Erdal Yüzak), İstanbul: Yeni Hayat Yayıncılık, 2006.

Bora Tanıl, Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası, İstanbul: Birikim Yayınları, 1994.

Bora Tanıl, Yugoslavya, Milliyetçiliğin Provokasyonu, İstanbul: Birikim Yayınları, 1995.

Bostanoğlu Burcu, Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası, Ankara: İmge Kitabevi, 1999.

Brzezinski Zbigniew, The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives, New York, Basic Books, 1997.

Brzezinski Zbigniew, The Choice: Global Domination or Global Leadership, New York: Basic Books, 2004.

Castellan Georges, Balkanların Tarihi, (çev. Dr. Ayşegül Yaraman Başbuğu) İstanbul: Milliyet Yayınları, 164, 1992.

Chossudovsky Michael , Yoksulluğun Küreselleşmesi, (çev. Neşenur Domaniç)
İstanbul: Çiviyazıları, 13, 1999.

Dağı Zeynep, Rusya'nın Dönüşümü,
İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2002.

Dadge David, Savaş Zayıflığı, (çev. Sinan Okan, Umut Kaptan)
İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2004.

Dedeoğlu Beril, Değişen Uluslararası Sistemde Türkiye-ABD İlişkilerinin Türkiye-
Avrupa Birliği İlişkilerine Etkileri, Faruk Sönmezoğlu (der.), Türk Dış Politikasının
Analizi,
İstanbul: Der Yayınları, 2001.

Demokrasinin 50 Yılı, 1945-1995,
İstanbul: Radikal Yayınları.

Dugin Aleksandr, Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım, (çev. Vügar İmanov)
İstanbul: Küre Yayınları, 2004.

Eriş Metin, Amerikan-Rus Emperyalizmi, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1978.

Ertan Fikret, Rusya'nın Dönüşümü,
İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, 11, 2001.

Falk Richard, Dünya Düzeni Nereye, Amerikan Emperyal Jeopolitikası,
İstanbul: Metis Yayınları, 2005.

Fioranni Flavio ve diğerleri, 20. Yüzyılın Resimli Tarihi,
İstanbul: Doğan Kitap, 2000.

Fouskas K. Vassilis, Balkanlar Ortadoğu Kafkasya- Soğuk Savaş Sonrası ABD
Politikaları, (çev. Ali Çakıroğlu)
İstanbul: Aykırı Yayıncılık, 14, 2004.

Fukuyama Francis, The End of History and the Last Man, New York: Perennial,
2002. (Fukuyama Francis, Tarihin Sonu ve Son İnsan, (çev. Zülfü Dicleli)
İstanbul: Simavi Yayınları, 1999.

Fukuyama Francis, Devlet İnşası, 21. Yüzyılda Dünya Düzeni ve Yönetişim,
(çev. Devrim Çetinkasap)
İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005.

Fukuyama Francis, Neo-Conların Sonu, Yol Ayrımındaki Amerika,
(çev. Hasan Kaya)
İstanbul: Profil Yayıncılık, 09,2006.

Fuller Graham, Siyasal İslamın Geleceği,
İstanbul: Timaş Yayınları, 2004.

Ganser Daniele, NATO'nun Gizli Orduları, Gladio Operasyonları, Terörizm ve Avrupa Güvenlik İlkeleri, (çev. Gülşah Karadağ)
İstanbul: Güncel Yayıncılık, 11, 2005.

Gerger Haluk, ABD Ortadoğu Türkiye,
İstanbul: Ceylan Yayınları, 2006.

Glenny Misha, Balkanlar 1804-1999,
İstanbul: Sabah Kitapları, 2001)

Gorbaçov Mihail, Yerküre Manifestom,
İstanbul: Babaili Kültür Yayıncılığı, 52, 2003.

Gönlübol Mehmet, Uluslararası Politika,
Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000.

Göze Ayferi, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, İstanbul: Beta Yayınları, 1989,

Gözen Ramazan, Çoğulculuk, Küreselleşme ve 11 Eylül,
İstanbul: Alfa Yayınları, 1487, 2004.

Gürbüz Yaşar, Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler, İstanbul: Beta Yayınları,
İstanbul 1987.

Gürel Şükrü Sina, Ortadoğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri,
Ankara: A.Ü.S.B.F. Yayınları, 1979.

Halliday Fred, 2000'lerde Dünya,
İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.

Huntington, P. Samuel The Clash of Civilizations and the Remaking World Order,
New York: Simon & Schuster, 2003.

Huntington Samuel P., Biz Kimiz Amerika'nın Ulusal Kimlik Arayışı,
(çev. Aytül Özer)
İstanbul: CSA Global Yayın Ajansı, 5, 2004.

Kagan Robert, Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order.
New York: Random House, 2003.

Kafaoğlu Arslan Başer, Gorbachev ve Sosyalizmde Yeni Yollar,
İstanbul: Broy Yayınları, 36, 1987.

Kamalov İlyas, Putin'in Rusya'sı KGB'den Devlet Başkanlığına,
İstanbul: Kaktüs Yayınları, 204, 2004.

Kennedy Paul, Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, (çev. Birtane Karanakçı)
İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002.

Kinzer Stephen, Şah'ın Bütün Adamları, (çev. Selim Ünal)
İstanbul: İletişim Yayınları, 92, 2004.

Kissinger Henry, Does America Need a Foreign Policy? Toward a Diplomacy for the 21 th Century, Simon & Schuster Boks, New York, 2001. (Kissinger Henry, Amerika'nın dış politikaya ihtiyacı var mı?, (çev. Tayfun Evyapan) Ankara: METU Press, 2002)

Kissinger Henry, Diplomasi, (çev. İbrahim H. Kurt)
İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002)

Kongar Emre, Küresel Terör ve Türkiye,
İstanbul: Remzi Kitabevi, 2001.

Kramer Heinz, Avrupa ve Amerika karşısında Değişen Türkiye,
İstanbul: Timaş Yayınları, 2000.

Lee Stephen, Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980, (çev. Savaş Aktur)
Ankara: Dost Kitabevi, 2002.

Ledeen A. Michael, Liderlik ve Güç Kullanımında Machiavelli, Yeni Muhafazarlık ve Amerikan Şahinlerinin Dünya ve Ortadoğu Politikasının Gerisindeki İdeolojik Temeller, (çev. Türkan Arıkan, Elif Gökteke),
İstanbul: Literatür Yayınları, 70, 2003,

Lesser O. Ian, Graham E. Fuller, Balkanlar'dan Batı Çin'e, Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu,
Ankara: Alfa Yayınları, 2002.

Lewis Bernard, Ortadoğu, (çev. Mehmet Harmancı)
İstanbul: Sabah Yayınları, 1996.

Livaneli Zülfü, Gorbacov'la Devrim Üstüne Konuşmalar,
İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003.

İşyar Ömer Göksel, Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu,
İstanbul: Alfa/Aktüel Kitabevi, 2004.

Nevins Allan, Commager Henry Steele, ABD tarihi, (çev. Halil İnancık)
Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2005.

Noreng Oystein, Ham Güç Petrol Politikaları ve Pazarı, (çev. Nurgül Durmuş)
Ankara: Kesit Tanıtım Ltd. Şti., 33, 2004.

Nye S: Joseph, Why The World's Only Super Power Can't Go it Alone, Oxford University Pres, 2002. (Nye S. Joseph, Amerikan Gücünün Paradoksu, (çev. Gürol Koca) İstanbul: Literatür Yayınları, 99, 2003)

McGhee George, ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu, (çev. Belkıs Çorakçı)
Ankara: Bilgi Yayınevi, 87, 1992.

Morgan Rowland, Henshall Ian, Amerikan Yalanları, 11 Eylül ve Medeniyetler Çatışması, (Çev. Güneş Ayas ve Bora Alioğlu)
İstanbul: Salyangoz Yayınları, 35, 2006.

Oğan Sinan, Turuncu Devrimler Soros'un Yeni Dünya Düzeni: "İkinci El" Demokrasi ve Neo-Con'lar,
İstanbul: Şe-Ce Yayıncılık, 07, 2004.

Oran Baskın ve diğerleri, Türk Dış Politikası Cilt I-II,
İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

Öztürk Metin Osman, Sarıkaya Yalçın, Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz, Ankara: Platin Yayınları, 2005.

Parlar Suat, Emperyalist Müdahale Doktrinleri ve NATO,
İstanbul: Livane Yayınları, 1, 2004.

Primakov Yevgeniy, 11 Eylül ve Irak'a Müdahale Sonrası Dünya,
İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2004.

Risen James, Savaş Devleti, (çev. Özkan Özdem, İbrahim Şener)
İstanbul: Pegasus Yayınları, 2006.

Roy Olivier, Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi, (çev. Mehmet Morali)
İstanbul: Metis Yayınları, 25, 2000

Roy Olivier, Küreselleşen İslam, (çev. Haldun Bayrı)
İstanbul: Metis Yayınları, 30, 2003.

Sander Oral, Siyasi Tarih, 1918-1914
Ankara: İmge Kitabevi, 1994.

Sonder Oral, Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964,
Ankara: AÜSBF Yayınları No. 427, 1979.

Sarıca Murat, Siyasi Düşünce Tarihi,
İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1987.

Sorokin Alexandrovitch Pitirim, Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri,
Ankara: Bilgi Yayınevi, 1972.

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.

Sönmezoğlu Faruk ve Diğerleri, Türk Dış Politikasının Analizi,
İstanbul: Der Yayınevi, 137, 2001.

Sönmezoğlu Faruk, II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası,
İstanbul: Der Yayınları, 388, 2006.

Stannard David E., Amerika'nın Soykırım Tarihi, (çev. Şaban Bıyıklı)
İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 120, 2005.

Şenel Alaeddin, Siyasal Düşünceler Tarihi,
Ankara: Verso Yayınları, 1991.

Taşar M. Murat- Ünaltay A. Altay, Kosova'ya NATO Müdahalesi ve Yeni Uluslararası Sistem, Musa Ceylan (der.), Yeni Nato Soğuk Savaş'tan Sıcak Savaşa,
İstanbul: Ülke Kitapları, 1999.

Taylor Scott, Şeytan Ekseninde Döngü, Amerika'nın Irak Savaşı,
(Çev. Dr. Mustafa Ziya) İstanbul: Çatı Kitapları, 7, 2004.

Todd Emmanuel, After the Empire: The Breakdown of the American Order,
New York, Colombia University Press, 2003.

Turhan Talat, Baskın 11 Eylül, ABD Kongresi 11 Eylül Raporu,
İstanbul: İleri Yayınları, 27, 2004.

Türkeş Mustafa-İlhan Uzgel (der.), Türkiye'nin Komşuları,
Ankara: İmge Yayınları, 2002.

Türkeş Mustafa-İlhan Uzgel (der.), Türkiye'nin Dış Politikası,
Ankara: İmge Yayınevi, 2002.

Uslu Nasuh, Türk Amerikan İlişkileri,
Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları 2004.

Uzgel İlhan, Doksanlarda Türkiye için Bir İşbirliği ve Rekabet Alanı Olarak Balkanlar, Gencer Özkan-Şule Kut (der.), En Uzun On Yıl,
İstanbul: Boyut Kitapları, 1998.

Uzgel İlhan, Yugoslavya'da Milliyetçilik ve Dış Politika, Mustafa Türkeş-İlhan Uzgel (der.), Türkiye'nin Komşuları, (Ankara: İmge Yayınları, 2002)

Wallerstein Immanuel, Amerikan Gücünün Gerileyişi, (çev. Tuncay Birkan)
İstanbul: Metis Yayınları, 2003.

Woodward Bob, Saldırı Planı (çev. Melih Pekdemir, Şefika Kamcez)
Ankara: Arkadaş Yayıncılık, 2004.

Yazıcı Bahaddin, Sıcak Nokta; Orta Asya
İstanbul: Ozan Yayıncılık, 63, 2003.

Yergin Daniel, Petrol-Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü,
İstanbul: Kültür Yayınları, 1995.

Zinn Howard, Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi, (çev. Sevinç Sayan Özer) Ankara: İmge Kitabevi, 2005.

Makaleler

Alpkaya Gökçen, NATO Müdahalesi Üzerine,
Ankara: SBF Tartışma Metinleri Serisi, 1999
<http://politics.ankara.edu.tr/~alpkaya/kosova.htm>.,

Belge Murat, Milliyetçilik ve Demokrasi,
Birikim, Temmuz 1991.

Dedeoğlu Beril, ABD'nin 21. Yüzyıl Stratejisi ve Olası Etkileri,
2023 Dergisi, 22 Kasım 2006.

Erhan Çağrı, Büyük Ortadoğu Projesi,
Cumhuriyet, 22 Şubat 2004.

Kaplan D. Robert, Was Democracy Just a Moment,
The Atlantic Monthly, December 1997.

Lewis Bernard, The Roots Of Muslim Rage,
The Atlantic Monthly, Eylül 1990.

Oran Baskın, Neo-Soğuk Savaş'ta öd koparmak.
[http://www.ba.metu.edu.tr/~adil/baskin/79\)neo-soquk.rtf](http://www.ba.metu.edu.tr/~adil/baskin/79)neo-soquk.rtf).,

Safire William, President Bush's Freedom Speech,
New York Times, January 22, 2005.

Said Edward , Cahillerin Kapaşması
<http://www.bgst.org/keab/es090706.asp/http://www.thenation.com/doc/20011022/said>

Sanberk Özdem-Ronald D. Asmus; Wanted: New Thinking on Turkey;
The Wall Street Journal, 24 Ekim 2003.

Uzgel İlhan, ABD Hegemonyası Yeniden Oluşurken Balkanlar, Cumhuriyet Strateji
Dergisi, 15 Kasım 2004.

Zinn Howard, America's Blindness, The Progressive Magazine, April 2006.

SÜRELİ YAYINLAR

Gazeteler (2001-2007)

Radikal
Cumhuriyet
Hürriyet
Milliyet
Sabah
Vatan
Zaman
Yeni Şafak

Evrensel
Bugün
Tercüman
New York Times
Washington Post
The Guardian
Washington Times

Dergiler

Birikim Dergisi
Cumhuriyet Strateji
Uluslararası İlişkiler
Karizma Dergisi
Panorama Dergisi
Avrasya Dosyası
Aydınlık Dergisi
Newsweek
Time
The Economist

İnternet Kaynakları

<http://www.anadolujansi.com>
<http://www.armedforcesjournal.com>
<http://www.aytuncaltindal.com.tr>
<http://www.bbc.co.uk>
<http://www.bkd.org.tr>
<http://www.byegm.gov.tr>
<http://www.cankaya.gov.tr>
<http://www.dunyabulteni.net>
<http://www.english.daralhayat.com>
<http://www.fes.de>
<http://www.g8.gc.ca>
<http://www.globalsecurity.org>
<http://www.guardian.co.uk>
<http://www.haberrus.com>
<http://www.hurriyetusa.com.tr>
<http://www.issachar.gorman.cc>
<http://www.iht.com>
<http://www.securityconference.de>
<http://www.ntvmsnbc.com.tr>
<http://www.turkey.mid.ru>
<http://www.middleeastfacts.com>
<http://www.milliyet.com.tr>
<http://www.nartajans.net>
<http://www.nato.int>
<http://www.nato.usmission.gov>
<http://www.ntvmsnbc.com>
<http://www.observer.guardian.co.uk>
<http://www.state.gov>

<http://www.theatlantic.com>
<http://www.timesonline.co.uk>
<http://www.telegraph.co.uk>
<http://www.tsk.mil.tr>
<http://www.uzbekistanerk.org>
<http://www.voanews.com>
<http://www.washingtonpost.com>
<http://www.whitehouse.gov>
<http://www.wfd.org>